

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Олена Ільченко

**БЛАГОДІЙНІСТЬ ЖІНОК
В ОСВІТІ УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Навчально-методичний
посібник

Полтава
2015

УДК 37 : 177.72-055.2 (072)
ББК 65.9 (4Укр)278
І-45

Рецензенти:

Цебрій І. В., доктор педагогічних наук, професор
кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського
національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка.

Рибко Л. М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти
Інституту педагогіки НАПН України.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка (протокол № 1 від 27 серпня 2015 р.)*

Ільченко О.

І-45   **Благодійність жінок в освіті України: історія, сучасний
стан і перспективи розвитку : навчально-методичний
посібник / Олена Ільченко. – Полтава : ПНПУ імені
В. Г. Короленка, 2015. – 266 с.
ISBN 978-966-2538-22-9**

На основі дослідження педагогічного ретродосвіду, представленого спадщиною відомих жінок у навчально-методичному посібнику вперше зроблено спробу проаналізувати феномен жіночої благодійності в Україні як дієвий важіль розбудови і розвитку освітньої галузі. У навчальній книзі презентовано галерею постатей жінок-благодійниць, які своєю біографією, особистим життям та діяльністю продемонстрували високу громадянську позицію, глибокий патріотизм і перспективність бачення майбутнього. Значна увага в посібнику приділена самостійній роботі студентів і магістрантів, яка передбачає: практичні завдання, питання для самоперевірки і контролю знань, тестові завдання, тематику реферативних повідомлень, список рекомендованої літератури тощо.

Навчальну книгу адресовано науковцям, викладачам, студентам, магістрантам, учителям, а також широкому загалу читачів, які високо цінують національні здобутки і присвячують своє навчання та діяльність сучасному і майбутньому України.

УДК 37 : 177.72-055.2 (072)
ББК 65.9 (4Укр)278

ISBN 978-966-2538-22-9

© Ільченко О. Ю., 2015
© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015

*Женщина прекрасная и добродетельная
является миражем, который наполняет
светлыми озерами и тенистыми аллеями
нашу великую нравственную пустыню*

Жозеф Эрнест Ренан

*Исус створив наше серце
на зразок свого, і тому ми щасливі,
коли даємо, аніж тоді, коли отримуємо*

Памфіл Юркевич

ПЕРЕДМОВА

Жіноче начало української ментальності з давніх-давен міцно вкоренилося в суспільній свідомості нашого народу і яскраво проявляється у прагненні до ствердження в національно-державній ідеології країни. Особливе осердя жіночої ідентичності традиційно поєднувало образи «жінки-патріотки», «жінки-захисниці» національних інтересів, яка нарівні із чоловіками проявляла мужність і волелюбність, самостійність і відданість своїй державі, та «жінки-берегині» українського роду, що вражала добротою і милосердям, співчутливістю й жертовністю. Саме такі жінки, з високими імперативами поєднання культу патріотизму і материнства, ставали активними учасницями широкої благодійності, формуючи ментальне консолідуюче ядро української нації, зберігаючи її традиції, освіту і культуру.

Про активну участь жінок у благодійності свідчить дослідження одного з найбільших у світі благодійних фондів Великої Британії «Charities Aid Foundation» (2014 р.), яке виявило, що жінки щедріші за чоловіків, їхні пожертви складають 30%, тоді як благодійні ініціативи чоловіків – значно менші. Кордоцентризм і висока духовність жінок мають переваги над прагматично-інвестиційним підходом до благодійності чоловіків. Ця статистика підтверджується й даними проекту «Роль жінок у розвитку благодійності» (2012 р.) Українського форуму благодійників: 84% усіх пожертв роблять саме жінки. На їхню вирішальну роль у благодійності вказує той факт, що майже 92% опитаних чоловіків зізналося про вплив жінок на їхнє прагнення і готовність займатися благодійністю. Серед ініціаторів створення благодійних фондів та організацій сьогодні виступають найвідоміші жінки України, зокрема: співачка, композитор, громадський діяч Руслана Лижичко (Міжнародний благодійний фонд «Український світанок»);

олімпійська чемпіонка зі спортивної гімнастики Лілія Подкопаєва (Міжнародний благодійний фонд «Здоров'я поколінь»); президент агенції «Карин MMG» Влада Литовченко (благодійний фонд «Обдаровані діти – майбутнє України») та багато ін.

Актуальність дослідження полягає і в тому, що звернення до історичного досвіду жіночої благодійності в освіті України сприяє: по-перше, переконаності у важливості благодійної діяльності як фактора виховання національної свідомості і патріотизму, формування соціальної відповідальності та обов'язку; по-друге, усвідомленню необхідності піднесення милосердної, філантропічної природи благодійних практик, культивування добра, миру й щиросердності серед людей; по-третє, популяризації здобутків жіночої благодійності XVII–XVIII ст. в освіті XXI ст., накопиченню знань та розширенню наукової інформації про феномен благодійності жінок; по-четверте, виявленню на основі гендерної демократії і паритетності наявності чи відсутності гармонізації жіночих і чоловічих благодійних ініціатив; по-п'яте, підвищенню престижності й конкурентоспроможності національної освіти, створенню сприятливих умов для інвестування в освітню галузь.

Велика робота щодо виховання милосердності, духовності і моралі населення й зокрема підростаючого покоління покладається сьогодні на суспільні інституції – педагогічні заклади вищої освіти, школи, позашкільні, дошкільні заклади тощо. Про це вказується у державних національних програмах «Освіта» (Україна XXI ст.), «Діти України», у Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 рр., зазначалося на III Всеукраїнському з'їзді працівників освіти (2011 р.). Здійснення цієї місії покладається на педагога-професіонала: викладача, класного керівника, учителя-предметника, вихователя, який має не лише досконало володіти педагогічною культурою і майстерністю, бути тактовним і вихованим, а й насамперед має бути глибоко моральною і духовною людиною, здатною прищепити дітям найкращі християнські риси і чесноти. Тож духовнозорієнтована підготовка вчителів нової формації є однією з основних задач педагогічної науки XXI ст.

Саме цим зумовлено необхідність і доцільність розробки й видання посібника *«Благодійність жінок в освіті України: історія, сучасний стан і перспективи розвитку»*, що надасть можливість:

— по-перше, ґрунтовного ознайомлення майбутніх педагогів з історичним досвідом найкращих представниць національної еліти щодо розбудови і розвитку освітньої галузі;

— по-друге, осмислення виховного потенціалу національно-культурних традицій українського народу, зокрема жіночої благодійності в освіті;

— по-третє, внесення позитивних змін до ціннісних орієнтирів сучасного українського соціуму на основі узагальнення теорії і практики жіночої благодійності минулого;

— по-четверте, орієнтування майбутніх учителів на організацію творчої співпраці з інвесторами освітніх закладів;

— по-п'яте, прискорення розвитку у студентів мотивів, потреб і досвіду неперервної самостійної роботи з метою постійного вдосконалення інтелектуально-пізнавальної та духовно-емоційної сфери.

Представлений навчальний посібник є методичним забезпеченням авторського спецкурсу *«Духовно-моральний аспект у змісті благодійних практик жінок в освіті України XVII–XVIII ст.»* (додаток А), рекомендованого для читання студентам IV курсів після вивчення ними таких дисциплін психолого-педагогічного циклу: *«Методика виховної та соціально-педагогічної діяльності вчителя»*, *«Інтегрований курс теорії та історії педагогіки»*, *«Загальна психологія»* тощо. Семінарські заняття планується проводити паралельно з викладанням нормативних дисциплін *«Персоналії в історії української педагогіки»*, *«Основи християнської педагогіки»*, що передбачає розгляд спільних питань, найбільш наближених до історико-культурного контексту досліджуваної доби.

Важливим методичним підґрунтям навчальний посібник стане і для викладання варіативної навчальної дисципліни *«Підготовка магістрантів до благодійної та волонтерської діяльності»* (додаток Б), уведеної у зв'язку із акредитацією в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка магістратури за напрямом підготовки 8.18010021 *«Педагогіка вищої школи»*.

Враховуючи сучасні умови модернізації національної системи освіти, значна увага в посібнику приділена самостійній роботі студентів¹, яка передбачає: практичні завдання, питання для самоперевірки і контролю знань, тестові завдання, тематику реферативних повідомлень, список рекомендованої літератури. З метою закріплення одержаних знань пропонується перелік тем для курсових, дипломних, магістерських робіт, питання для залікового контролю. Задля постійного вдосконалення інтелектуально-пізнавальної та духовно-емоційної сфери студентів у посібнику введено рубрики *«Електронна скринька освітніх благодійних проектів»*, *«Ваш цитатник»*.

---

¹ Завдання для самостійної роботи студентів розроблено до кожної теми модуля.

МОДУЛЬ І

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГЧНЕ ЯВИЩЕ

1.1. Теоретичні основи благодійної діяльності жінок в освіті.

1.2. Комплекс передумов та рушійні сили розвитку жіночої благодійності в освітній галузі.

1.3. Структура освіти XVII – XVIII ст. як загальний контекст благодійності жінок у досліджуваному просторово-часовому вимірі.

1.1. Теоретичні основи благодійної діяльності жінок в освіті

МЕТА: з'ясувати сутність основних дефініцій (благо, благодійність, пожертвування, філантропія, милосердя); встановити чинну терміносистему благодійності; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: благо, добро, благодійність, милосердя, історичний досвід, явище, процес.

Сьогодні в поняття «благодійність» вкладається досить широкий зміст — від звичайної матеріальної підтримки нужденних верств населення (бідних, сиріт, інвалідів та ін.) до «безоплатної діяльності по створенню і передачі фінансових, матеріальних й духовних цінностей (благ) для задоволення потреб людини, соціальної групи чи соціальної верстви»². Енциклопедичний словник XIX ст. типографії «Брокгауз-Ефрон» визначає «благодійність» як «прояв співчуття до ближнього і моральний обов'язок заможного поспішати на допомогу незаможному...»³. Тлумачний словник В. Даля характеризує особистість благодійника як «творящего, делающего добро другим»⁴.

² Товстоляк Н. М. Меценати і суспільні діячі Тарновські, їх місце і роль в історії України XIX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Надія Миколаївна Товстоляк. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 34.

³ Энциклопедический словарь / Под ред. И. Е. Андреевского. – СПб. : Тип. Брокгауз-Ефрон. – Т. 7. – 1891. – С. 55 с.

⁴ Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка : [в 4 т.] / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1978-1980. – Т. 1. – С. 94.

Проведений аналіз енциклопедично-словникової бази дає можливість зробити висновок про те, що: 1) категорії «благо» і «добро» у найбільш загальному (філософському) тлумаченні є майже тотожними, оскільки використовуються для позначення в цілому *позитивних цінностей*, яких потребує кожна людина для свого задоволення; 2) позитивні цінності, характерні для поняття «благо», диференціюються на *практичні цінності* та *духовно-етичні*, у зв'язку з чим простежується опозиційність двох основних підходів до тлумачення цієї категорії: відповідно – раціонально-прагматичного та ірраціонально-чуттєвого; 3) для нашого дослідження найближче до поняття благодійності знаходиться розуміння блага як етичної категорії, що позначає «емоційний порух душі», стан моральної сатисфакції людини, у якому вона перебуває від усвідомлення виконаного нею обов'язку.

Особливого змісту і значення поняття «благо» набуває із прийняттям християнства та його системи соціокультурних цінностей. Всепрощаюча християнська любов і любов до ближнього («полюби ближнього свого, як самого себе») значно збагатили його змістову інтерпретацію. Давній благодійник, «христолюбець» думав не стільки про те, щоб доброю справою підняти рівень суспільного благополуччя, скільки про підняття рівня власної духовної досконалості та умиротворення власної душі. Із цього часу починає формуватися християнська концепція допомоги. «Дай тому, хто в тебе просить, а від того, хто хоче позичити в тебе, не відвертайся»⁵ – ці слова Христа виражали основу «милосердних» справ тих часів. Отже, християнський контекст розуміння категорії «благо» зосереджував увагу на всезагальній і всепрощаючій любові до ближнього, доповнюючи цим самим духовно-етичний зміст поняття особливим релігійно-сакральним значенням.

Водночас вважаємо, що аналітичне осмислення дефініції «благо» буде неповним у разі ігнорування її діяльнісного аспекту. Наявність останнього підтверджує характеристика особистості благодійника як «... того, хто творить, робить добро (моральне! – О.І.) іншим», зафіксована в тлумачному словникові В. Даля⁶.

---

⁵ Библия. Ветхий и Новый заветы. Синоидальный перевод. Библейская энциклопедия. Арх. Никифор. 1891. Мат. 5:42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/biblerus/44741/Мат> – Заголовок з екрану.

⁶ Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка : [в 4 т.] / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1978-1980. – Т.1. – С. 94.

Як діяльнісна категорія, благо має своє мотиваційне підґрунтя, сутність якого в дослідницьких цілях розкриваємо через поняття «благородство» («благородство душі», «благородство вчинків»). На наш погляд, ця категорія найбільш повно і точно характеризує зміст та спрямованість учинків людини, котрі можна назвати «милосердними». Під благородством душі (найвищий стан душі) розуміємо духовну домінанту життя людини – її жертовність, співстраждання. «Благородна душа вимагає тільки від себе, але не від інших. Жертвує собою заради інших, не шукаючи винагороди. Забуває про те, що дає, але пам'ятає будь-який дріб'язок, який отримує. Володіє любочестям, смиренністю, простотою, безкорисливістю, чесністю...»⁷.

Розглядаємо благородство як інтегральну рису людини, яка уособлює її високоморальні чесноти: великодушність, милосердність, співчутливість, жертовність, безкорисливість, щедрість тощо, а отже як мотиваційне підґрунтя благодійності. За логікою наших міркувань (в узагальненому вигляді): благородство душі породжує благородство вчинків, які проявляються через діяльнісне благо (моральне добро) на користь інших, тобто через благодійність. Схематично це можна представити у вигляді ланцюжка:

благородство душі → благородство вчинків → діяльнісне благо (моральне добро) благодійність.

Дослідницький інтерес становить і той факт, що в терміні «благородство» його структурне слово «благо» не можна замінити будь-яким іншим синонімічним поняттям, і зокрема словом «добро». Це переконує в тому, що вживання дефініції «благодійність» як ключової категорії «першого ряду» в руслі нашої проблеми є науково виправданим і доцільним.

Отже, підсумовуючи вище викладений матеріал, вважаємо, що найдоцільнішим для нашої роботи є розуміння *блага як морального добра (етичний компонент), яке проявляється у вчинках людей і спрямовується, передовсім, на користь інших (діяльнісний компонент)*. Тож цілком логічним буде твердження про те, що і в змісті поняття «благодійність», як похідного від «благо», можна виділити два основні аспекти, на які спираємося в

---

⁷ Благородство – велич Божя. Блаженної пам'яті старець Паїсій Святогорець. Слова. – Том 5. Пристрасті і чесноти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.truechristianity.info/ua/books/paisiy/paisiy_ua_05_021.php. – Заголовок з екрану.

ході роботи – *морально-етичний та діяльнісний*. Зважаючи на історико-педагогічний вимір досліджуваної проблеми, осмислюємо це поняття в таких інтерпретаціях:

1) *благодійність жінок як закономірне історико-педагогічне явище*, що має у своїй першооснові особистісно-соціальний характер і виступає головним показником «морального здоров'я» не лише окремої людини (вроджена її чеснота), а й суспільства і нації в цілому, *є осердям внутрішньої духовно-етичної потреби прогресивної частини жіноцтва, скерованим на виховання патріотизму, формування духовності і морально-етичних цінностей українського народу, відродження та збереження православної віри, національної освіти, традицій і культури;*

2) *благодійність жінок як складний історико-педагогічний процес*, що має історично зумовлену сутність, рушійні сили, мету, завдання, структуру, види і форми прояву, динаміку та перспективи розвитку й детермінується соціально-економічними і соціокультурними факторами, *є добровільною, безкорисною, соціально значущою діяльністю, скерованою на пожертви в підтримку та розвиток освітньої галузі України. Як дієвий важіль її розбудови, жіноча благодійність передбачала майнову, грошову, організаційно-діяльнісну, «трусами рук своїх» недержавну допомогу і сприяла відкриттю навчальних закладів різного рівня, розширенню й зміцненню їх матеріальної бази, удосконаленню навчально-виховного процесу, піднесенню рівня знань, поширенню освітніх послуг серед населення тощо.*

Отже, у ході проведеного аналізу виділено першорядні дефініції, на базі яких здійснюються теоретичні пошуки: «благо», «благодійність жінок як історико-педагогічне явище», «благодійність жінок як історико-педагогічний процес», «благодійна діяльність жінок в освітній галузі». Під кутом зору досліджуваної проблеми поняття «благодійність» вживається нами в ширшому значенні (як явище і процес), ніж дефініція «благодійна діяльність».

Логіка подальших розмірковувань потребує розкриття етимології та семантичного значення обраних дефініцій. Із матеріалів «Етимологічного словника української мови» стає відомим, що лексична одиниця «благо» запозичена в давньоруську (давньоукраїнську) мову «книжним шляхом» із старослов'янської. Вочевидь, це стосується й таких застарілих на сьогодні термінів, які є похідними від поняття «благо», –

«благувати», «наблагити», «благодіяння», «благостиня»⁸. У матеріалах етимологічного словника поняття «благувати», «наблагити» вживаються у значеннях, відповідно, «допомагати (хворому)» і «принести благо»⁹.

Дефініцію «благодіяння» знаходимо в одному із оригінальних творів літератури Київської Русі XII ст. – «Повчанні дітям» Володимира Мономаха. «О діти мої! – говориться у письменах, – Хваліть Бога! Любіть також людство. Не піст, не усамітнення, не чернецтво врятує вас, але благодіяння»¹⁰. Це поняття використано й у матеріалах першого «Словника української мови» Б. Грінченка (1907-1909 рр.) як синонім до понять «милість», «доброчинність», «благостиня»¹¹. Як застаріле слово у статтях тлумачного словника української мови «благодіяння» інтерпретується в значенні безкорисливої допомоги, підтримки; благостині, доброго діла, доброго вчинку, добродійства, добродіинства, добродіяння¹².

Давнє походження має також лексема «благостиня». Її знаходимо в унікальній літературній пам'ятці Русі-України – збірці афоризмів «Бджола». «... усяка творима благостиня, – говориться у творі, – сенс має, коли постійно твориться, а не коли вже створена є...»¹³. У церковнослов'янсько-українському словнику «Лексисі» Лаврентія Зизанія (1596 р.), перекладному словнику «Лексиконі» Памви Беринди (1627 р.) цей термін тлумачиться як добродійство, щедролюбство, ласка, милість, доброта, милосердя¹⁴; у «Словнику української мови» Б. Грінченка – інтерпретується як доброта, милість, щедрість, благодіяння¹⁵.

⁸ Етимологічний словник української мови [ред. колегія: О.С. Мельничук, І.К. Білодід та ін.]; [в 7 т.]. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1. – С. 203; Новий тлумачний словник української мови / [Уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К., Вид-во «Аконіт», 2008. – Т. 1. – С. 112, 113.

⁹ Етимологічний словник української мови [ред. колегія: О.С. Мельничук, І.К. Білодід та ін.]; [в 7 т.]. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 1. – С. 203.

¹⁰ Поучение Владимира Мономаха // Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы. XI – начало XII века / Сост. Д.С. Лихачов, Л.А. Дмитриев. – М.: Худож. лит., 1878. – С. 11.

¹¹ Словник української мови / [Уклад. Б. Грінченко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/> – Заголовок з екрану.

¹² Новий тлумачний словник української мови / [Уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К., Вид-во «Аконіт», 2008. – Т. 1. – С. 112.

¹³ Семенов В. Древняя русская Пчела по пергаментному списку / В. Семенов // Сборник отделения русского языка и словесности. – СПб. – Т. 54. – № 1. – С. 1-444.

¹⁴ Лексикон словеноросский Памви Беринди / [Підгот. текст і вступ. ст. В.В. Німчук]. – К., 1961. – С. 9; Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / підг. текст пам'яток і вступ. сл.. В. В. Німчука. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 30.

¹⁵ Словник української мови / [Уклад. Б. Грінченко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/> – Заголовок з екрану.

Із давньоруською рукописною традицією XI – XIV ст. – перекладами Євангелія, богослужбних книг, праць Батьків Церкви, староруських проповідників – пов'язують появу лексем із коренями «благо» і «твор» (подаємо їх мовою оригіналу) – «благодворение», «благодворивъ», «благодворите», «благодворю», «благодворьство»¹⁶. Упорядники словника давньоруської мови XI – XIV ст. інтерпретують названі поняття в таких значеннях: «благодворение» – звершення добрих справ; «благодворие» – добрі діла, добрі учинки, милостиня; «благодворити» – робити добро, благодіяти¹⁷.

У такій інтерпретації згадані лексеми знаходимо в окремих пам'ятках літератури XIII – XV ст.: слов'яно-руських переказах «Хроніки Георгія Амартола», «Шістнадцять слів Григорія Богослова із тлумаченнями Микити Іраклійського», «Життя Варлаама і Іоасафа», «Пандектах Никона Черногорца»; давньоруських збірниках – «Рязанська Кормча», «Толкова Палея», «Пролог», «Бджола» та ін. У церковнослов'янсько-українських перекладних словниках кінця XVI – початку XVII ст. – «Лексисі» Лаврентія Зизанія та «Лексиконі» Памви Беринди знаходимо такі поняття, похідні від «благо»: «благодетельствовать» у значенні «добродетельство», «благоддеяние» у значенні «добродейство»¹⁸.

В енциклопедичних і тлумачних виданнях другої половини XIX ст. серед понять, що виражали діяльнісне благо, інтерес становлять (подаємо їх мовою оригіналу): «благодворительность», «благодворитель», «благодворец», «благодворительница», «благодворица», «благододатель», «благодворительный». «Тлумачний словник живої Великоросійської мови» В. Даля інтерпретує вищезгадані поняття в таких значеннях: «благодворительность» – властивість, якість того, хто творить благо; «благодворитель», «благодворец», («благодворительница», «благодворица», «благододатель») – той, хто творить добро іншим; «благодворительный», якщо про людину, – схильний до творення блага, благодворення, готовий творити добро, допомагати бідним; якщо про заклад, установу, – влаштований для призріння калічних, дряхлих, немічних, незаможних або для опіки над ними¹⁹.

¹⁶ Энциклопедический словарь / под ред. И.Е. Андреевского. – СПб.: Тип. Брокгауз-Ефрон, 1891 – Т. 4. – С. 55-58.

¹⁷ Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.) / гл. ред. Р. И. Аванесов. – т. 1. – М., 1988. – С. 208 – 209.

¹⁸ Лексикон словеноросский Памви Беринди / [Підгот. текст і вступ. ст. В.В. Німчук]. – К., 1961. – С. 9; Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / підг. текст пам'яток і вступ. сл.. В. В. Німчука. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 30.

¹⁹ Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка: [в 4 т.] / В. Даль. – М.: Рус. яз., 1978-1980. – Т.1. – С. 94.

В українській термінології початку ХХ ст., як показало дослідження матеріалів «Словника української мови» Б. Грінченка, для характеристики «милосердних» справ використовувалися поняття, похідні не лише від «благо» – «благостиня», «благочинний», «благочинник», а й від категорії «добро» – «добродійний», «добродійство», «добродіяти», «добротворець»²⁰. Це свідчить, по-перше, про спорідненість і тотожність слів із коренями «благо» і «добро», по-друге, про рівноцінність їх вживання в українській термінології тих часів.

Отже, у ході проведеного історико-ретроспективного аналізу з'ясовано, що дефініція «благотворительность» (подаємо мовою оригіналу) і синонімічний ряд понять – «благувати», «наблагити», «благодетельствовать», «благотворить», «благодейние», «благостиня» та ін. – мають прадавню історію. У широкому термінологічному обігу вони з'являються в текстах староукраїнської літератури – унікальних пам'ятках світоглядної думки часів Київської Русі. У філософському, соціальному, теологічному контекстах ці поняття вживалися майже як тотожні і в цілому виражали діяльнісне «благо» людини, її благородний порух душі, що пов'язувалося з турботою праведного християнина про власний духовний стан та про відновлення райського спілкування із Богом у майбутньому вічному житті²¹. Вживання дефініцій «благодійність», «благодійна діяльність» саме в такій словесній конструкції в термінології тих часів нами не встановлено.

Після жовтневого перевороту 1917 р. дослідження, присвячені різним аспектам благодійних практик, були припинені, оскільки з ідеологічних міркувань благодійність визнавалася «... соціальним явищем класового, перш за все, буржуазного суспільства, і в системі радянського тоталітаризму їй не знайшлося місця ні в енциклопедіях, ні в суспільному житті»²². Отже, говорити про розвиток термінологічного апарату проблеми благодійності цього періоду не уявляється можливим.

Нині в українській мові поняття «благодійність» є широковживаним. Як самостійну лексичну одиницю знаходимо

---

²⁰ Словник української мови / [Уклад. Б. Грінченко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://r2u.org.ua/> – Заголовок з екрану.

²¹ Сукина Л.Б. Понятие благотворительность в культуре русского Средневековья / Л.Б. Сукина // Благотворительность в России 2003/2004. Исторические и социально-экономические исследования. – СПб. : Изд-во шимени Н.И. Новикова, 2004. – С. 19.

²² Дмитрієнко М. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність / М. Дмитрієнко, О. Ясь // Розбудова держави. – 1994. – №6. – С. 37.

його в енциклопедично-довідкових виданнях («Великий тлумачний словник сучасної української мови», «Новий тлумачний словник української мови», «Словник синонімів української мови», «Енциклопедія освіти» та ін.); в електронно-довідковій базі всесвітньої мережі Інтернет (тлумачний словник української мови он-лайн (ТСУМО), великий тлумачний словник сучасної української мови он-лайн (НЕТ), вільна енциклопедія «Вікіпедія»); він є загальноживаним у сучасному науковому дискурсі, зокрема в матеріалах дисертаційних робіт (О. Донік, О. Друганова, Н. Колосова, В. Корнієнко, Т. Курінна, С. Накаєва, І. Суровцева, О. Хаустова та ін.), у численних наукових та науково-публіцистичних працях.

Проведений аналіз заявленої джерельної бази дає підстави стверджувати, що в сучасному термінологічному полі категорія «благодійність» здебільшого розкривається через діяльнісний зміст. Так, у «Педагогічному енциклопедичному словнику» за редакцією Б. Бім-Бада (2002)²³, в «Енциклопедії освіти» за редакцією В. Кременя (2008)²⁴ благодійність розглядається як діяльність, «... за допомогою якої приватні ресурси... добровільно й безкорисно розподіляються їхніми власниками з метою надання допомоги людям, котрі її потребують». «Словник синонімів української мови» (2006), «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (2004), «Енциклопедія сучасної України» (2004) трактують благодійність як надання добровільної, безкорисливої допомоги... людям, які соціально не захищені, і потребують такої підтримки²⁵.

Розуміння благодійності як діяльності знайшло відображення і в численних наукових працях учених: як «... добровільну соціальну діяльність, пов'язану з безоплатною передачею матеріальних цінностей, у т.ч. й створених працею в процесі самої благодійної діяльності, та спрямовану на досягнення більшого соціального добробуту», розглядає поняття «благодійність» історик О. Соколов²⁶. Дослідниця Г. Ульянова

²³ Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 515 с.

²⁴ Енциклопедія освіти / гол. ред. акад. НАН і АПН України В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

²⁵ Енциклопедія сучасної України : [у 10 т.] / НАН України, Наук. тов-во ім. Шевченка, Ін-т енциклопед. досліджень НАН України. – К., 2001– С. 54; Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – С. 433; Словник синонімів української мови : в 2 т. Т. 1 / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головашук та ін. – К. : Наук. думка, 2006. – С. 43.

²⁶ Соколов А. Р. Российская благотворительность в XVIII–XIX веках (к вопросу о периодизации и понятийном аппарате) / А. Р. Соколов // Отечественная история. – 2003. – № 6. – С. 153.

розуміє під цим терміном діяльність, яка «... стосується сфери громадської активності, пов'язаної з передачею юридичними й фізичними особами грошових та матеріальних засобів, а також із особистим співробітництвом приватних осіб у справі допомоги нужденним»²⁷. Вітчизняний учений О. Донік акцентує увагу на благодійності як добровільній, безкорисливій діяльності, спрямованій на «... допомогу окремим соціально не захищеним групам людей, вирішення суспільних проблем, а також поліпшення умов громадського життя...»²⁸.

Наведене демонструє, що у пропонованих визначеннях благодійності (кожне з них висвітлює зміст поняття з різною категоріальною чіткістю, зумовлюючи цим самим не зовсім однозначне його тлумачення) розкривається передусім процесуальна сторона самого явища благодійності, яку ми визначили в межах дослідження як благодійну діяльність. Отже, припускаємо, що дослідники недостатньо вдавалися до глибокого аналітичного осмислення і, відповідно, розмежування категорій «благодійність» та «благодійна діяльність», тож у їхніх інтерпретаціях зміст цих термінів поєднано.

Крім згаданих дефініцій чинна терміносистема благодійності складається також із понять: «меценатство», «спонсорство», «донорство», «пожертвування», «благодійна організація», «благодійний фонд», «благодійник», «бенефіціар» (набувач благодійної допомоги) та ін.

Історичний контекст наукової роботи значно розширює межі категорійно-понятійного апарату дослідження, додаючи до термінологічного поля нові поняття. Серед них – «милостиня» (від старослав. милість – любов) – виявлення турботи про ближнього, знедоленого, жебрака, каліку, про людину іншої культури в скрутному становищі, що проявлялася у вигляді надання грошової підтримки або забезпечення натуральними продуктами. Це була первинна форма прояву благодійності, яка здійснювалася приватною особою «із рук в руки», зазвичай носила емоційно-спонтанний характер і була позбавлена соціально значущої мети та організаційної структури. Одним із сенсів милостині, як твердить Біблія, було позбавлення від влади грошей. Вважалося, що подаючи милостиню, людина робить добрий вчинок, виявляючи турботу, співчуття та щедрість до

---

²⁷ Ульянова Г.Н. Благотворительность московских предпринимателей: 1860-1914 гг. / Г.Н. Ульянова. – М. : Мосгорархив, 1999. – С. 8.

²⁸ Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 160.

інших. Цим самим людина не тільки викоріняла зі своєї душі жадібність і злість, але й служила Богу, живучи за його заповідями.

«Патронат» – найдавніша форма культурно-благодійницької діяльності, що передбачала заступництво, захист із чийогось боку; як правило, патрони захищали права церкви. «Ктиторство» – одна із форм прояву благодійності в середні віки, коли на приватні кошти певна особа споруджувала або відновлювала церкву, відмовляючись згодом від своїх прав на неї. «Фунду́ш» (від пол. – Fundusz) – «підстава, основний капітал», «заклад, фонд» (Даль) – капітали, маєтки тощо, призначені на певні цілі, зокрема на благодійні. «Пожертвування» (пожертва) – дарунок, внесок у вигляді грошей або яких-небудь предметів на користь якоїсь особи або установи. «Протегування» – заступництво, впливова підтримка, прихильність з боку кого-небудь, що сприяє влаштуванню чиїх-небудь справ або кар'єри²⁹. «Опікування» – турбота про конкретну установу, тісне співробітництво з нею, участь у формуванні стратегії розвитку.

«Церковно-громадська благодійність» – форма благодійної допомоги, організована на базі храмів і монастирів, як центрів соціальної допомоги знедоленим і незаможним, та громадських об'єднань різного типу, зокрема братств, як осередків національно-культурного відродження. «Приватна благодійність» – форма організації благодійної підтримки, здійснювана окремою особою (милостиня, ктиторство, меценатство).

---

²⁹ Новий тлумачний словник української мови / [Уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко]. – К., Вид-во «Аконіт», 2008. – Т3. – С. 57.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 1.1

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Ознайомтеся із Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 р. й выпишіть основні завдання і пріоритетні напрями цієї діяльності, що ставляться перед суспільством ХХІ ст.

2. Розкрийте системно-структурну організацію жіночої благодійності як історико-педагогічного процесу. З'ясуйте її мету, завдання, пріоритетні види, форми, напрями.

3. На прикладах благодійної діяльності відомих жінок минулого й сучасного розкрийте духовно-моральний аспект жіночої філантропії.

4. Складіть список оновленої літератури з теми дослідження.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Встановіть взаємозв'язок та субординацію між дефініціями «благо», «благодійність», «милосердність», «милостиня», «меценатство».

2. Розкрийте мотиваційне підґрунття благодійної діяльності жінок минулого. Порівняйте із мотивацією сучасних жінок-благодійниць.

3. Доведіть, що одним із основних принципів жіночої благодійності має бути принцип кордоцентризму. Наведіть відповідні аргументи.

4. Охарактеризуйте нормативно-правові та організаційно-діяльнісні засади благодійної діяльності жінок.

5. Представте власну інтерпретацію цитати П. Юркевича «Ісус створив наше серце на зразок свого, і тому ми щасливі, коли даємо, аніж тоді, коли отримуємо».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Інтерпретацію благодійності як християнської чесноти надає:

- а) соціальний контекст;
- б) філософський контекст;
- в) психологічний контекст;
- г) *теологічний контекст.*

2. Назвіть, кому з відомих людей належать слова: «Ісус створив наше серце на зразок свого, і тому ми щасливі, коли даємо, аніж тоді, коли отримуємо»:

- а) Т. Шевченко;
- б) П. Юркевичу;
- в) Г. Сковороді;
- г) О. Духновичу.

3. Вставте пропущені слова у визначення: «благо – це моральне добро (етичний компонент), яке проявляється у вчинках людей і спрямовується, передовсім, на користь інших (діяльнісний компонент).

4. Назвіть принципи організації жіночої благодійності в освіті, яких не доставає у наведеному переліку:

- а) гуманності;
- б) кордоцентризму;
- в) жертовності;
- г) любові до ближнього;
- д) милосердя;
- е) добровільності;
- ж) безкорисливості;
- з) рівності прав учасників;
- к) гласності.

5. У словнику якого автора поняття «благодійність» трактується, як властивість того, хто творить благо:

- а) «Тлумачному словнику живої Великоросійської мови» Володимира Даля;
- б) «Лексисі» Лаврентія Зизанія;
- в) «Лексиконі» Памви Беринди;
- г) «Словнику української мови» Б. Грінченка.
- д) «Педагогічному енциклопедичному словнику» за редакцією Б. Бім-Бада.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Р. Г. Филантропия: милостыня или социальная инженерия? // Р. Г. Апресян // Общественные науки и современность. – 1998. – № 5. – С. 51–60.

2. Апресян Р. Г. Дилеммы благотворительности / Р. Г. Апресян // Общественные науки и современность. – 1997. – № 6. – С. 56–67.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.

4. *Вишневецький О.* Сучасне українське виховання: Пед. нариси. – Львів: Львів. обл. наук. – метод. ін-т освіти; Львів. обл. пед. тов. ім. Г. Ващенко, 1996. – 238 с.

5. *Георгиевский П. И.* Призрение бедных и благотворительность / П. И. Георгиевский. – СПб., 1894. – 118 с.

6. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

7. *Дмитрієнко М.* Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність / М. Дмитрієнко, О. Ясь // Розбудова держави. – 1994. – № 6. – С. 37–44.

8. *Донік О. М.* Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 159–177.

9. Заклади освіти і благодійна діяльність : нормативно-правове регулювання // Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком. – 2013. – № 1. – С. 4–78.

10. *Ільченко О. Ю.* Термінологічне поле дослідження проблеми благодійності в освітній галузі / О. Ю. Ільченко // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. – Вип. 569. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2011. – С. 70–78.

11. *Ільченко О. Ю.* Теоретичний аналіз понять «благодійність» і «благодійна діяльність в освіті» / О. Ю. Ільченко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / [За заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Вип. LVI. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – С. 104–111.

12. *Ключевский В. О.* Добрые люди Древней Руси / В. О. Ключевский. – Сергиев Посад, 1892. – 20 с.

13. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.

14. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05. 07. 2012 р. // Голос України. – 2013. – 2 лют. – Відомості доступні також з Інтернету: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

15. *Сукина Л. Б.* Понятие благотворительность в культуре русского Средневековья / Л. Б. Сукина // Благотворительность в России 2003/2004 : исторические и социально-экономические исследования. – СПб., 2004. – С. 19–40.

1.2. Комплекс передумов та рушійні сили розвитку жіночої благодійності в освітній галузі

МЕТА: здійснити ретроспективний аналіз жіночої благодійності в освіті; розкрити генезу розвитку благодійної діяльності жінок за різних історичних часів; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: *передумови, рушійні сили, благодійність жінок, ретродосвід.*

До комплексу передумов формування благодійної діяльності жінок в освіті України досліджуваної доби відносимо національно-релігійні, соціально-політичні, соціально-економічні, освітньо-культурні, які у своїй сукупності й поєднанні створювали значний вплив на усвідомлення прогресивним жіноцтвом потреби в розбудові і становленні національної галузі освіти. Суттєва роль у цьому процесі впродовж усього культурно-історичного існування суспільства належала жінкам-благодійницям.

Як свідчать історичні факти, серед плеяди таких благодійниць наприкінці XVI ст. були: *Агафія Пясечинська* (фундаторка Тороканського монастиря і школи при ньому), *Галишка Острозька* (засновниця Острозької академії), *Анастасія Гольшанська-Заславська* (ігуменя монастиря Святої Пречистої в Заславі, ініціаторка створення духовного пам'ятника й національного символу України – Пересопницького Євангелія), *Юліана Гольшанська-Дубровицька*³⁰ (донаторка православних монастирів і церков), *Олена Чарторийська-Горностаєва* та *Софія Чарторийська* (засновниці Пересопницького монастиря на Волині та «школи для науки дітей», *Софія Чарторийська* – організаторка друкарні у своєму маєтку Рохманові на Волині, де видавалися перекладені нею з грецької мови на українську книги Святого Письма – євангельські та апостольські), *Ганна Корецька* (фундаторка Корецького

---

³⁰ Юліана Гольшанська-Дубровицька, молодша сестра Анастасії Гольшанської-Заславської. Легенда розповідає, що княгиня Юліана була дуже побожною і благочестивою, тож, коли в 1540 р. княгині не стало, її поховали в Києво-Печерській лаврі. Майже через сто років ченці Печерського монастиря, які копали могилу біля Церкви Успіння Пресвятої Богородиці, знайшли тіло діви, що, за переказами, «лежала, мов жива». Труну із мощами Юліани Гольшанської було перенесено до Печерської церкви, а саму Юліану згодом канонізував Петро Могіла, якому свята явилася у видінні.

монастиря східного обряду, організаторка друкарні та будинку для подорожніх) й багато ін.

У досліджувану добу процес розбудови освітньої галузі здійснювався в контексті національно-визвольного руху за збереження української самобутності та ментальності й подальший розвиток в руслі західноєвропейських ідей ренесансно-гуманістичного та реформаційного спрямування. Тож, зважаючи на тогочасні політичні та соціальні обставини, що загострювалися конфесійним протистоянням між християнськими церквами, масовим релігійним та національним пригнобленням й окатоличенням православних українців насамперед розглянемо і проаналізуємо *національно-релігійні передумови* становлення благодійної діяльності жінок в освіті.

Історичні події Люблінської угоди 1569 р. стали відправним моментом у формуванні української національної свідомості, адже вони спричинили масову культурну полонізацію православного народу та його окатоличення, кульмінацією якого стала церковна унія, проголошена на Берестейському соборі в 1596 р. Згідно з прийнятим церковно-політичним актом, унія об'єднувала православну церкву України та Білорусії із католицькою при підлеглості православної церкви Папі Римському, визнанні основних католицьких догматів і збереженні православної обрядовості. За результатами Берестейської унії була утворена Українська греко-католицька (уніатська) церква.

Польська влада вважала унію обов'язковою для всіх православних на території Речі Посполитої. Цей релігійний «союз» був ідеологічним обґрунтуванням колонізаторської політики польського уряду та католицької церкви, який виправдовував «законність» захоплення польськими магнатами українських земель; надавав можливість збільшення кількості підвладних Папі Римському парафій за рахунок православної церкви (за відсутності прямого насадження католицизму в Україні); виступав надійним засобом підкорення українських «холопів» через зміцнення польсько-католицького впливу на українську еліту.

Значна кількість православних єпископів також виступала за об'єднання церков. Головними причинами цього стали: а) необхідність збереження свого привілейованого становища в новій державі та прагнення домогтися рівності з католицькими єпископами, котрі мали необмежену владу і підкорялися виключно Папі та королю; б) бажання єпископів звільнитися від підлеглості

східним патріархам, які на той час не мали достатньої сили для захисту православної церкви в Речі Посполитій; в) сприйняття православними єпископами майбутньої уніатської церкви як рівноправного релігійного об'єднання під керівництвом Папи Римського.

Тож, як бачимо, інтереси православних і католицьких ієрархів, як і їхнє розуміння ролі майбутньої уніатської церкви, були різними. У результаті такої церковно-релігійної політики розпочався процес денационалізації та полонізації українського народу, що проявлявся в: 1) утисках української православної церкви (закриття православних храмів або передача їх уніатській церкві, конфіскація церковного майна та земель, уведення обов'язкового податку для населення на утримання католицької й уніатської церков); 2) нерівності політико-правового становища української православної шляхти, козацької верхівки та духовенства, дискримінації українського населення в цілому (розподіл земель і державних посад на користь польської або полонізованої шляхти, непаритетне представництво в органах державної і церковної влади, свавілля польських магнатів та місцевої адміністрації, закріпачення українського селянства тощо); 3) гальмуванні національного культурно-освітнього розвитку (заборона вживання української мови в установах і навчальних закладах, закриття православних шкіл або передача їх уніатам, перешкода в організації нових освітніх осередків, обмеження друкарської та видавничої справи православного спрямування тощо). Такі заходи після Берестейської унії польський уряд планомірно й цілеспрямовано запроваджував серед українського населення, що, безперечно, викликало з його боку несприйняття й гостре незадоволення.

Як одну із чисельних *соціально-політичних передумов* становлення благодійної ініціативи жінок в освіті розглядаємо відсутність в Україні самостійної і незалежної держави.

На межі XVI-XVII ст. значна частина українських земель входила до складу Речі Посполитої, вплив якої проявлявся в заміні місцевих православних та церковнослов'янських традицій на нові римо-католицькі цінності, у мовній та культурній асиміляції, в ополяченні. Насамперед цей процес торкався української аристократії. Тож на початку XVII ст. прогресивна частина національної еліти цілком усвідомлювала всю складність такої ситуації.

У 1610 р. відомий учений-філософ, церковний та просвітницький діяч Мелетій Смотрицький у праці «Тренос» («плач Православної Руської Церкви») говорить про втрати Україною та православною церквою цілої плеяди іменитих князівських родів, які «всьому миру доброї славою известны». Смотрицький зображує матір-Церкву, яка звертається до своїх дітей (в алегоричній формі автор їх називає коштовним камінням у ризі): «Ризу втрачено. Де інші дорогі й рівно безцінні тої ж корони каміння – славні дома руських князів – неоціненні сапфіри, безцінні діаманти: княжата Слуцькі, Заславські, Збараські, Вишневецькі, Сангушки, Чарторийські, Пронські, Масальські, Лукомські, Ружинські, Соломирецькі, Головчинські, Горські, Соколинські?»³¹.

Автор називає також славетні родини Войків, Глебовичів, Горностаїв, Дорогостайських, Ходкевичів, Кішки, Сапеги, Хмелецьких, Воловиничів, Зеновичів, Тишкевичів, Паців, Скуминів, Корсаків, Хребтовичів, Тризнів, Мишків, Гойських, Семашків, Гулевичів, Ярмолинських, Чолганських, Калиновських, Киреїв, Загоровських, Мелешків, Баговитинів, Павловичів, Сосновських. Повний перелік, наведений Смотрицьким, складає понад сорок родових прізвищ «руських» князів, які ополячилися та окатоличилися.

Такі втрати елітних верств українського етносу торкнулися маже усіх сфер суспільного життя й мали подальший вплив на формування провідних орієнтирів соціокультурної та духовно-освітньої політики епохи. Хрестоматійною в цьому контексті є згадка про відому княгиню з православного роду Острозьких – Ганну Алоїзу Острозьку-Ходкевич, яка, перейшовши в католицизм, не лише не продовжила славні традиції свого діда В.-К. Острозького, а й прославилася жорстоким ставленням до всього православного.

Уплив Речі Посполитої на українське суспільство проявився і в обмеженні місцевих державних законів всевладдям магнатів і місцевої адміністрації, у зміцненні земельної власності феодалів та посиленні кріпосницького гніту, в постійному утиску козацтва як впливового лідера українського суспільства, що загалом унеможливило повноцінний соціально-політичний розвиток України у складі Польщі та ставило українців за межу їхнього етнічного зникнення.

---

³¹ Українська поезія XVII століття (перша половина) : антологія / упор. вступ. ст. та приміт. В. В. Яременко. – К. : Рад. письменник, 1988. – С. 121-130.

Як важливу соціально-політичну передумову прояву благодійності розглядаємо також вихід на політичну арену козацтва – впливового громадсько-політичного та культурного чинника захисту православ'я. Історично відомим є факт, коли гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний близько 1620 р. з усім Військом Запорізьким вступив до Київського братства й тим самим узяв під захист православне населення Києва. Гетьман також став головним жертводавцем Братського монастиря. Завдяки його наполяганням у 1620 р. Єрусалимський Патріарх Феофан відновив православну ієрархію в Київській митрополії.

Отже, національно-релігійні та соціально-політичні обставини, що склалися в Україні на межі XVI-XVII ст., сприяли усвідомленню у представників української православної еліти необхідності протидіяти колонізаторській політиці Речі Посполитої. Результатом цього стало наростання національно-визвольного руху, у якому одне з головних місць відводилося розбудові освітньої галузі як дієвого засобу ідеологічного протистояння окатоличенню та полонізації українського народу. Тож передова частина української еліти, зокрема серед жіноцтва (княгині, шляхтянки, дружини гетьманів і козацької старшини та ін.), активно включилася в розбудову вітчизняної освіти шляхом участі в благодійній діяльності. У досліджувану добу це, передусім, проявлялося через надання значних грошових внесків, великих земельних володінь; дарування маєтностей, цінних коштовностей, що було можливим за наявності багатих дарувальників – суб'єктів благодійності. Такими на той час були світські магнатські родини та православна церква. Тож наступною групою передумов розглядаємо **соціально-економічні**, які безпосередньо забезпечували здійснення благодійної діяльності.

На межі XVI-XVII ст. в Україні, крім церковних храмів та монастирів, які були великими феодалними землевласниками, ряд магнатських родин зосередив у своїх руках потужні капітали та значні земельні багатства. Центром землеволодіння того часу вважалася Волинь, де сконцентрувалися величезні маєтності князів Вишневецьких, Гойських, Заславських, Збараських, Корецьких, Острозьких, Ружинських, Сангушків, Слуцьких, Чарторийських та ін., а також панів Боговитиновичів, Вороничів, Грохольських, Гулевичів, Кирдієвичів, Монтовтовичів, Семашків, Терлецьких, Хребтовичів, Чапличів та ін. У Київському воєводстві серед числа найвпливовіших українських родів на середину XVI ст. були Волкевичі, Горностаї, Дашкевичі, Єльці, Кміти, Лозки,

Немиричі, Полози, Тишкевичі та ін. Великі маєтки та земельні володіння на Переяславщині, Київщині й Чернігівщині належали князям Глинським. У Галичині та на Західному Поділлі першість серед феодалів як за розмірами володінь, так і за політичним впливом зайняли польські магнати Мельштинські, Одрованжі, Потоцькі (Галичина) та Бучацькі (Західне Поділля).

Як свідчать результати історичних досліджень, наймогутнішим і найвпливовішим на українських землях був давньоукраїнський князівський рід *Острозьких*, яких ще називали «некоронованими володарями Волині». Представники цієї династії володіли землями, містами, містечками, замками, маєтностями на Волині, Київщині, в Галичині, Білорусії та Литві. Їх помітна роль у політичному, соціокультурному та національно-релігійному житті держави та окремих її регіонів посилювалася завдяки родинним зв'язкам майже з усіма знатними панськими родами Великого князівства Литовського. Найвідомішими діячами роду Острозьких були: князь *Константин-Василь Острозький* – воєвода Київський, маршалок Волинський; громадський, політичний та культурний діяч, один із найзаможніших магнатів Речі Посполитої, великий меценат; *Олександр Острозький* – син К.-В. Острозького, воєвода Волинський; *Галика Острозька* – племінниця К.-В. Острозького, меценатка культури, співзасновниця Острозької греко-латино-слов'янської академії; *Ганна-Алоїза Острозька-Ходкевич* – онука К.-В. Острозького, запекла прихильниця католицької віри, відома тим, що всіляко сприяла уніатам, засновувала єзуїтські колегіуми та перезахоронила прах свого батька й діда за латинським обрядом.

Не менш знаним і могутнім родом феодалів-магнатів був давньоукраїнський князівський рід *Вишневецьких*. Вони володіли південно-східними землями України, а також землями й маєтностями на Волині, у Збаражі, Кракові, в передмісті Пінська, у Хойниках, Тернуві, біля Сандомиру, Замостя та ін. Резиденцією князів був замок у Лубнах. Королівським декретом 1590 р. за ними закріплювалося міжріччя Сула-Ворскла. Князь Ієремія Вишневецький одержав ці прикордонні землі за правом наслідування й почав їх заселяти та будувати нові міста і села.

Найвідомішими представниками цього роду були: княгиня *Раїна Вишневецька-Могил'янка* – донька відомого молдавського воєводи Ієремії Могили, українська меценатка, фундаторка й протекторка Прилуцько-Густинського, Ладанського, Лубенсько-Мгарського монастирів; *Ієремія Михайло-Вишневецький* – син Раїни Вишневецької-Могил'янки, видатний державний діяч Речі

Посполитої та України, політик і воєначальник. За віросповіданням Ієремія Вишневецький був католиком, проте він виступав і на захист православної церкви (ймовірно, цьому сприяв заповіт його матері Раїни Вишневецької, яка була поборницею православ'я), надаючи їй монастирям усілякі привілеї та земельні володіння. Про могутність і впливовість цього роду свідчить те, що Ієремія Вишневецький був батьком короля Польщі *Міхала I Корибута Вишневецького*.

Розглядаючи соціально-економічний статус магнатських родин у цілому, варто окремо зупинитися на фінансово-економічному становищі українських жінок. Згідно з тогочасним литовсько-феодальним законодавством, місце жінки в суспільній ієрархії напряму залежало від її земельно-майнової власності, яку вона могла одержати в різний спосіб. Як відмічає дослідник О. Лабур³², на той час існували чотири основні форми отримання, володіння та розпорядження жінкою нерухомістю: 1) за спадковим володінням (спадковим правом); 2) за інститутом віна в сімейно-шлюбних відносинах; 3) «на віки вічні» або довічно королівськими грамотами чи універсалами українських гетьманів; 4) шляхом купівлі-продажу або правом застави. Кожна із названих форм «... застосовувалася до жінок різних соціальних верств населення і свідчила про її належність до певного роду та стану»³³.

Водночас, як свідчать історичні дослідження³⁴, в українському суспільстві того часу діяла унікальна юридична конструкція звичаєвого права – материзна (майно, яке переходило жінці у спадок по матері, чоловік не мав права ним користуватися без її дозволу). Це було придане жінки у вигляді нерухомості або земельного наділу. Материзна не входила до загальнородинного майна, не ділилася між іншими членами сім'ї й передавалася у спадщину лише по жіночій лінії. Таке придане, принесене жінкою в новостворену сім'ю, становило її матеріальне підґрунтя. Поки існував шлюб, подружжя спільно користувалося материзною. З моменту припинення його існування (внаслідок смерті чоловіка або

---

³² Лабур О. Жіночий фактор в системі суспільних відносин в Україні (XVI–XVIII ст.) : автореф. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Ольга Володимирівна Лабур. – Одеса, 1999. – С. 11.

³³ Лабур О. Жіночий фактор в системі суспільних відносин в Україні (XVI–XVIII ст.) : автореф. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Ольга Володимирівна Лабур. – Одеса, 1999. – С. 11.

³⁴ Лабур О. Жіночий фактор в системі суспільних відносин в Україні (XVI–XVIII ст.) : автореф. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Ольга Володимирівна Лабур. – Одеса, 1999. – С. 11; *Левицький О.* О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI–XVII веке / О. Левицкий // Русская старина. – 1880. – Т. 39. – С. 549–574; *Полонська-Василенко Н.* Історія України / Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен, 1972–1976. – Т. 1. – 640 с.

через розлучення) придане повністю підлягало поверненню жінці, яке пізніше успадковували її діти або вона заповідала тому, кому хотіла. Отже, материнське майно «... являло собою окремиий майновий інститут, надавало жінці великої ваги в суспільстві та сприяло усвідомленню себе як повноцінного члена суспільства, соціально-творчу особистість»³⁵.

Не менш цікавим у сімейно-шлюбному праві за литовсько-польської доби виявився інститут «віновання», який був, як ми вже згадували, однією із форм володіння майном жінкою. За прадавніми традиціями, що згодом були узаконені Литовським статутом, наречений перед весіллям видавав своїй нареченій так званий віновий запис, що означало обдарування молодої її нареченим. Віно встановлювалося відповідними юридичними документами – «листами відновними» або «оправними», які вносилися у гродські та земські актові книги «для вічної пам'яті». Ця юридична процедура передбачала майнове забезпечення жінки на випадок смерті чоловіка: «вінована жінка» в майновому відношенні ставала досить незалежною, адже могла повноправно розпоряджатися своїм віном як за життя чоловіка, так і після його смерті (до моменту, коли спадкоємці чоловіка не виплачували їй усієї суми, що значилася у віновному записі)³⁶.

Характерною рисою українського суспільства, яку ми не можемо обійти, було шанобливе і глибоко поважне ставлення не лише до жінки, котра мала чоловіка, а й до жінки, що перебувала у статусі вдови. Соціальний захист таких жінок проявлявся через надання їм можливості володіння усім майном та керування справами родини після смерті чоловіка; через надання відповідних юридичних документів (королівські грамоти, гетьманські універсали, протекції та ін.), які звільняли жінку від «... компетенції місцевого суду з подальшим підпорядкуванням найвищому судовому органу»³⁷. Отже, українська жінка за часів литовсько-польської доби, а особливо за часів козацької, могла вільно розпоряджатися майном, одержаним від батьків у спадок; мала необмежене право продавати, заставляти, передавати іншій

---

³⁵ Лабур О. Жіночий фактор в системі суспільних відносин в Україні (XVI–XVIII ст.) : автореф. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Ольга Володимирівна Лабур. – Одеса, 1999. – С. 12.

³⁶ Левицький О. О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI–XVII веке / О. Левицкий // Русская старина. – 1880. – Т. 39. – С. 549–574.

³⁷ Лабур О. Жіночий фактор в системі суспільних відносин в Україні (XVI–XVIII ст.) : автореф. канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Ольга Володимирівна Лабур. – Одеса, 1999. – 16 с.

особі або церкві своє рухоме та нерухоме майно; брати активну участь у громадському житті країни. Усе це свідчить про те, що в українському суспільстві досліджуваного періоду були створені майже всі соціально-економічні передумови, які визначали фінансову незалежність та свободу жінки, а отже – забезпечували її участь у благодійному процесі як важливого суб'єкта підтримки.

Освітньо-культурні передумови розглядаємо наступною групою факторів, що зумовлювали участь прогресивної частини жіноцтва у благодійній діяльності в освітній галузі. Як зазначалося вище, наприкінці XVI ст. українські землі опинилися в ситуації національно-релігійного утиску та соціально-політичної кризи, результатом чого стало наростання національно-визвольного руху, у якому одне з головних місць відводилося розбудові національної галузі освіти.

Поява нових типів навчальних закладів, які у своїй основі поєднували православно-візантійські традиції із західноєвропейською моделлю освітньої культури, у перспективі надавала можливість виховати нове покоління освічених людей, здатних ідеологічно протистояти католицькій пропаганді й ополяченню. Така освітньо-культурна політика, сформована кращими представниками української еліти, знаменувала собою принципово інший етап у соціальному, політичному, ідеологічному, духовному житті суспільства. Як зразкові інноваційні осередки освіти і культури, що з'явилися наприкінці XVI ст., називаємо Острозьку греко-слов'яно-латинську академію (кін. XVI ст. – 1636 р.)³⁸ та школу Львівського Успенського братства (кін. XVI ст. – 1788 р.)³⁹.

Цей процес супроводжувався формуванням нових національно-релігійних структур – братств, метою яких був захист і зміцнення православної віри та культури. У числі провідних діячів громадських організацій варто відзначити видатних учених, письменників, політичних і громадських діячів того часу: П. Беринду, І. Борецького, С. Зизанія, І. Красовського, Ю. Рогатин-

---

³⁸ Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія / І. З. Мицько. – К. : Наук. думка, 1990. – 190 с.; Харлампович К. Острожская православная школа : историко-критический очерк / Константин Харлампович // Киевская старина. – 1897. – № 5. – С. 177–207 ; № 6. – С. 363–388.

³⁹ Літопис Львівського ставропігійського братства за 1521-1801 рр., складений Зубрицьким Денисом (авторський рукопис). – ЦДАУЛ, ф. 129, оп. 2, спр. 773. – 71 арк.; Літопис Львівського ставропігійського братства за 1521-1801 рр., складений Зубрицьким Денисом (чистовий варіант). – ЦДАУЛ, ф. 129, оп. 2, спр. 774. – 71 арк.; Рукопис наукової праці (викладача бурси «Народного дому») з історії Ставропігійського братства, 1668-1708 рр. – ЦДАУЛ, ф. 129, оп. 2, спр. 785. – 122 арк.

ця та ін., які формували основні орієнтири освітньо-культурної політики епохи.

Братські організації сприяли пошвавленню друкарсько-видавничої діяльності та бібліотечної справи, ініціювали відкриття нових типів навчальних закладів – братських шкіл, інноваційною сутністю яких було творче поєднання давніх «греко-слов'янських» традицій із досягненнями західноєвропейських шкіл⁴⁰. Характерними ознаками цих навчальних закладів були: гуманізм, демократичність, всестановість освіти (тут училися діти із заможних і бідних сімей; діти шляхти, міщан, духовенства, козацтва, селянства), введення класно-урочної системи, упровадження елементів самоврядування, зв'язок із батьками учнів, навчання класичних мов (слов'янська, грецька, латинська), введення предметів «семи вільних наук» та ін. Тож вплив європейських ідей Реформації, Гуманізму й Просвітництва був суттєвою ознакою того часу і чітко простежувався у формуванні «оновленої» освітньо-культурної політики та ідеології епохи.

Таким чином, у ході дослідження з'ясовано *комплекс передумов* формування благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст.

У руслі подальших наукових пошуків акцентуємо увагу на *рушійних силах* благодійної діяльності жінок в освіті України досліджуваної доби. Під рушійними силами розуміємо сукупність факторів, що розкривають потреби, бажання, цінності та суспільні інтереси в розбудові національного шкільництва України XVII – XVIII ст. як дієвого засобу відродження та захисту незалежної держави. За певних соціально-політичних та соціокультурних умов рушійні сили призводять до значних освітньо-культурних змін, які суттєво впливають на розв'язання не лише окремих суспільних суперечностей, а й на перебіг загальних історико-політичних подій у державі. У цьому контексті однією з основних рушійних сил

---

⁴⁰ На межі XVI-XVII ст. українська культура активно взаємодіяла із західноєвропейською. Найобдарованіші молоді люди з України, переважно діти козацької старшини, заможної української шляхти та міщан мали можливість здобувати освіту в найкращих університетах Європи – Краківському, Падуанському, Лондонському, Лейденському, Паризькому, Празькому, Гейдельберзькому, Лейпцігському, Геттингенському, Страсбургському, Грейфельдвальдському, Оксфордському, Кембриджському тощо. Серед відомих представників української еліти, які одержали освіту в Європі, були: Мелетій Смотрицький, Григорій Самборчик, Іван Лятос, Інокентій Гізель, Юрій Немирич, Петро Могила, Феофан Прокопович, Станіслав Морозенко, Максим Кривоніс, Олексій Сидорович, ієромонах Купріян, Іван Ужевич та ін. Більшість із них успішно закінчували декілька університетів і майже всі поверталися на Батьківщину. У результаті Україна одержувала інтелектуальний потенціал, збагачений західноєвропейською освітою та культурою.

розвитку благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. нами виділено міцні давньоруські традиції милосердності та основи християнського вчення.

Серед найхарактерніших ментальних рис слов'янського народу⁴¹ з давніх-давен виділялася природна добродушність, «доброе расположение сердца», гостинність, милосивість, поблажливість, щедрість, співчутливість, жалісливість. Як зазначав І. Кулжинський, «милосердя до злиденних і убогих за всіх часів було властиве серцю руської людини. Навіть у язичестві слов'янський народ співчував не тільки людині, але й тварині... Почуття любові і співчуття однаково позначалися не тільки щодо людини, але й стосовно пораненого птаха, голодного звіра, викинутої на берег риби і навіть щодо хворого дерева»⁴². Тож, як свідчать історичні факти, перші прояви благодійної ініціативи й милосердності були помічені вже за часів Київської Русі. З моменту прийняття християнства, яке вважало милосердні справи обов'язковим діянням справжнього християнина, атрибутом його приналежності до християнської віри, ці прояви набули особливого релігійного відтінку та всепрощаючої любові до ближнього.

Активну участь у благодійному процесі брали руські князі, а також їхнє родинне та служиве оточення. Це була елітна верства давньоруського суспільства, яка за своїм інтелектуальним розвитком, освіченістю домінувала над простим народом. Тож руські князі усіяко піклувалися про освіту підданих, сприяли її поширенню серед простого люду.

Перші історичні згадки щодо цього пов'язані з ім'ям відомого князя *Володимира Великого*. Так, «запрошуючи грецьке духовенство для хрещення населення України-Руси, Володимир Великий... дбав про те, щоб разом із християнством перенести з Візантії освіту і все те, що знали греки»⁴³. Народні перекази зберегли пам'ять про гостинність Володимира-язичника, який влаштовував великі гуляння, де збиралися бідні та немічні з усього міста. «Усякому злиденному й убогому» було дозволено приходити на князівський двір, щоб годуватися, а хворим князь наказував відправляти візки, вантажені хлібом, рибою, м'ясом, овочами, медом і квасом. Така практика «нищелюбия» була дуже

---

⁴¹ За часів Русі – IX ст. – 1240 р. населення цих земель мало назву «русин», «руські»; назва «українці» з'являється у XVIII – XIX ст. [611].

⁴² Минское православное народное братство во имя Животворящего Креста Господнего : съезд. – [Б. м.], 1911. – С. 303.

⁴³ *Сірополко С.* Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 28.

поширеною за князівських часів і означала: нагодувати голодного, напоїти прагнучого, відвідати ув'язненого в темниці, «призріти хоча б єдиного з малих сил».

Із прийняттям християнства щедрість та милосердя князя Володимира до нужденних перестають бути лише духовно-моральним задоволенням, благодійність із цього часу усвідомлюється ним як соціальний обов'язок і необхідність допомоги тим, хто її потребує. У зв'язку з цим велике історичне значення мав прийнятий князем Устав, яким визначалася десятина на утримання монастирів і церков, богаділень та лікарень. Це був особливий церковний податок, що становив десяту частину доходів від господарської діяльності (десята частина врожаю, десята частина від усякого суду, від торгу, від приплоду різної худоби тощо). Документ визначав також чотири основні категорії піклувальних: удови, убогі («задушние человецы»), мандрівники та злиденні, які згідно з Уставом повинні були утримуватися при церквах і монастирях. Володимир I також приділяв особливу увагу заснуванню перших училищ для навчання дітей знатних, середнього стану й убогих людей; піклувався про відкриття богаділень та будинків «странноприимных»; організацію перших лікарень тощо.

Наслідуючи приклад Володимира Великого, покровителями освіти й культури також були: Великий князь Київський *Ярослав Мудрий* (заснував перші монастирі на Русі: св. Юрія, св. Ірини і славний Києво-Печерський, які стали важливими культурними осередками, де писалися літописи та були школи іконописання; відкрив при Софійському соборі школу і бібліотеку; організував у Новгороді школу для юнаків; за його ініціативою почалася в Києві робота над перекладами грецьких та інших книг на церковнослов'янську мову); *Всеволод I Ярославович* (виділяв великі подаяння на народні училища); *Володимир Мономах* (поціновувач книжності й культури; написав моральний кодекс поведінки «Повчання дітям»⁴⁴, де виклав обов'язки князя та його родини стосовно бідних: «Будьте батьками сиріт, не залишайте сильним губити слабких, не залишайте хворих без допомоги»); смоленський князь *Роман Ростиславович* (робив великі унески на утримання училищ та підтримку учителів); галицький князь *Ярослав Осмомисл* (фундував на власні кошти училища й примушував ченців навчати

---

⁴⁴ Поучение Владимира Мономаха // Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы. XI – начало XII века / сост. Д. С. Лихачов, Л. А. Дмитриев. – М. : Худож. лит., 1878. – 464 с.

дітей грамоти та виділяти на навчальні заклади частину монастирських доходів) та ін.

З особливою силою і жертовністю проявлялася «любов до ближнього» і прагнення допомоги в жінок Давньої Русі. Серед таких яскравих постатей насамперед слід назвати Святу рівноапостольну княгиню *Ольгу*, яка при своїй рішучості, міцності волі й характеру відзначалася глибокою милосердністю та щедрістю до убогих і бідних. У Києві над могилою Аскольда – першого київського князя-християнина – Ольга звела храм в ім'я святителя Миколая.

Ці традиції милосердності й жертовності продовжили інші видатні шляхетні русинки, серед яких: вдова великого князя Київського Святополка Володимировича (ім'я княгині не встановлено), яка по смерті чоловіка роздала всі маєтки та землі убогим, церквам і монастирям; донька візантійського імператора Романа II, дружина великого князя Володимира Святославовича, *велика княгиня Анна Романівна* (будувала на Русі багато православних храмів, опікувалася бідними та хворими); дружина великого князя Ярослава, *княгиня Ірина* (опікувалася долею підданих, надавала великі кошти церквам і монастирям, із прийняттям постригу на ім'я Анна проводила увесь час в трудах, навчала дітей бідних, опікувалася хворими, убогими); донька Київського князя Всеволода, сестра Володимира Мономаха, *княгиня Анна Всеволодівна (Янка)* (відкрила при Андріївському монастирі у Києві першу в Європі школу для дівчат, де навчали грамоти, співам і шитву⁴⁵); *княгиня Євпраксія* (за прикладом сестри Анни Всеволодівни відмовилася від мирських задовольень і присвятила себе служінню бідним, зокрема навчанню дівчат при монастирі); дружина чернігівського князя Всеволода Ольговича, *княгиня Агафія (Марія) Мстиславівна* (збудувала Кирилівську церкву в Києві, опікувалася бідними); онука Володимира Мономаха, *княгиня Єфросинія Полоцька*⁴⁶ (була черницею Полоцького Софіївського собору, де переписувала й перекладала книги, які продавала, а виручені кошти роздавала на потреби бідним; під Полоцьком побудувала власний жіночий монастир Святого Спаса, у якому прийняла постриг її молодша сестра, *княгиня Гредслава (Євдокія)*, а також двоюрідна сестра просвітниці, *княгиня Звенислава Борисівна (Євпраксія)*, котрі проводили час у роботі й навчанні дітей); донька чернігівського князя Михайла

⁴⁵ *Хмыров М. Д.* Анна Всеволодовна // Алфавитно-справочный перечень государей русских и замечательнейших особ их крови / М. Д. Хмыров. – СПб. : Обёртка печ. в тип. А. Бенке, 1870. – С. 12.

⁴⁶ Княгиня Єфросинія Полоцька була першою білоруською, за окремими даними, східнослов'янською просвітницею. Вона стала першою жінкою на Русі, канонізованою у святі.

Всеволодовича, княгиня Єфросинія (Феодулія) Суздальська (присвятила життя служінню бідним та хворим у Ризоположенському Суздальському монастирі); дружина князя Ярослава Володимировича, княгиня Єфросинія Рогволдівна (Євпраксія) Псковська (заснувала Іоанно-Предтеченський монастир у Пскові, навчала дітей, опікувалася сиротами); донька ростовського князя Дмитра Борисовича Ростовського, дружина князя Михайла Тверського, княгиня Анна Кашинська⁴⁷ (прийняла постриг у тверському Софіївському монастирі, згодом переселилася із Твері в Кашин, в Успенський монастир, де опікувалася бідними, хворими та убогими); дружина Нижегородського князя Андрія Константиновича, княгиня, преподобна Васса-Феодора (заснувала в Нижньому Новгороді Зачатьєвський монастир (на честь Зачаття Пресвятої Діви), у якому багато трудилася, навчала дітей, опікувалася хворими); дружина князя Даниїла Дмитровича Холмського, княгиня Василиса (віддала село Петровське разом із церквою «Поклоніння чесних вериг Святого апостола Петра» Троїце-Сергієву монастирю, допомагала бідним та убогим) і багато інших представниць князівських родин.

Як свідчать наведені приклади, міцні традиції благодійності, й зокрема благодійної діяльності жінок, мали церковно-релігійний характер і поряд із практикою «нищелюбія» проявлялися в заснуванні та фінансуванні монастирів і шкіл при них, у безпосередній участі в навчанні грамоті і вихованні дітей, у наданні коштів на утримання бідних учнів та учителів тощо. Ці жертвовно-милосердні, глибоко релігійні характеристики українського народу доповнювалися ідейним патріотизмом, волелюбністю, прагненням до свободи, незалежності; підкреслювалися яскраво вираженими національними традиціями українського жіноцтва і в цілісному, комплексному поєднанні створювали ментальний ландшафт, відображали культурно-цивілізаційну ідентичність українців, які завжди прагнули будувати свою державність на основі консолідуючої, національної ідеї.

Як підтверджують історичні події тих часів, гостра потреба у вільній, самостійній державі зумовлювалася постійним перебуванням українських земель під владою інших держав – Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Московського царства. З часів Андрусівського перемир'я (1667 р.) українські землі майже упродовж всього XVIII ст. залишалися під владою двох великих держав – Речі Посполитої та Московії (з 1721 р. Російська

---

⁴⁷ У XVII ст. у гробниці княгині Анни Кашинської, де стояла її давня ікона, почали відбуватися чудеса, що стало причиною її загальноросійської канонізації у 1650 р.

імперія), що загалом призводило до масового соціального й національно-релігійного утиску українців і загрожувало збідненням та втратою інтелектуальних сил нації. Тож обраний часовий вимір наукових пошуків був етапом відчайдушної боротьби волелюбного українського народу за своє ідейно-політичне, соціально-економічне, національно-релігійне, духовно-культурне визволення від польсько-шляхетського поневолення та московського царського утиску; спробою ствердження наявних в Україні демократично-республіканських козацьких «прав і вольностей»; намаганням об'єднати всі українські землі в межах соборної національної держави.

Власне цим, зокрема, й пояснюється історична невинуватість появи на теренах України XVII – XVIII ст. плеяди благодійників і меценатів. З одного боку, неврегульованість і розбалансованість політичних, економічних, соціокультурних процесів у державі, а з іншого – монолітність українського народу в прагненні відродити свою незалежність, православну віру, національну освіту, культуру і традиції підняли та вивели на арену суспільного життя значну частину представників української еліти. Серед них – великий відсоток прогресивного жіноцтва, яке свою завзятість, волелюбність, патріотичність і любов до Батьківщини вдало проявило й реалізувало у сфері благодійної практики в освіті.

Тож з позицій автохтонності національного етносу благодійність жінок у вітчизняній освіті осмислюється нами як генетична, «вроджена» особливість українського народу, що визначає його духовно-ментальний ландшафт і відображає в цілому самотутнє місце української нації серед інших. У системі національної освітньо-культурної спільноти благодійна діяльність жінок виступає одним із консолідуючих чинників розбудови й розвитку демократичного, громадянського, правового й цивілізованого суспільства.

Наступною рушійною силою благодійного процесу в освіті XVII – XVIII ст. розглядаємо особливу, специфічну природу жінки: її підвищену емоційність, глибоку релігійність, міцну прив'язаність до обрядів, вроджений материнський інстинкт захисту й опікування; її самовідданість, жертвовність, співчутливість. Враховуючи це, суспільство через традиції, культуру, виховання саме за жінкою закріпило право брати активну участь у царині благодійної практики. У такому ракурсі благодійність жінок в освіті розглядаємо як сферу діяльності, де вони перш за все реалізовували свої душевні якості та потреби надавати допомогу і захист нужденним.

Водночас, як свідчить історичний досвід, благодійна ініціатива жінок не обмежувалася лише практикою «нищелюбія» та наданням милостині «в ім'я спасіння власної душі», що більше мало релігійно-емоційний характер. Їхня допомога виходила за межі особистої зацікавленості й поступово набувала усвідомленого соціально значущого характеру, що було можливим за наявності високого соціального та юридично-правового статусу жінки в суспільстві.

Вважаємо за потрібне тут зазначити, що саме українки, на відміну від росіянок та жінок західної Європи того часу, поставали як незалежні, волелюбні і самостійні особистості. Вони мали однакові із чоловіками права та свободи й виступали активними учасниками історичного творення: впливали на політику, суспільні процеси, розвиток освіти, науки, культури. Як зазначає дослідник Н. Полонська-Василенко, «... староруське право визнавало жінку рівноцінною чоловікові; в час розпаду родового устрою жінка стає на друге місце за своїм чоловіком, і після смерті його вона робиться головою родини. З історії Ігоря, і ще більше Ольги, бачимо, що жінки дійсно користалися в часі, коли тільки зароджувалася держава, значними правами»⁴⁸.

Тож у цьому контексті доцільно пригадати імена: *княгині Ольги*, котра увійшла в історію як мудра жінка-правитель, великий творець культури Київської Русі, за часів правління якої держава відчутно зміцніла й завоювала авторитет на міжнародній арені; *княгині Анни Ярославівни*, доньки Ярослава Мудрого, дружини французького короля Генріха I, яка, маючи блискучу освіту й виховання, зуміла стати достойною королевою Франції й виховати одного з найвидатніших французьких королів Филипа I; *княгині Анни Всеволодівни*, онуки Ярослава Мудрого, котра самостійно відправила посольство у Візантію за новим митрополитом Іоанном II і, як уже зазначалося, заснувала першу жіночу школу не лише в Київській Русі, а й в усій Європі, якою керувала упродовж 26 років; *княгині Євпраксії*, онуки Володимира Мономаха, дружини візантійського імператора Олексія Кошиніна, котра була глибоко обізнана в галузі медицини, вміла лікувати і навіть стала творцем наукового медичного трактату «Алімма» («Мазі»), написаного грецькою мовою⁴⁹.

Надзвичайною була вага українських жінок і за Козацької доби. У цей період вони зробили значний внесок у потужний

---

⁴⁸ Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України / Н. Полонська-Василенко. – Вінніпег, 1965. – С. 49.

⁴⁹ Герберштейн С. Записки о Московии / С. Герберштейн; под ред. В. Л. Янина; вступ. ст. А. Л. Хорошкевич; [пер. с нем. А. И. Маленина, А. В. Назаренко]. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – С. 28.

історичний процес творення українським народом матеріальних, моральних та духовних цінностей. Як відмічав відомий історик Й. Ролле, жінки за Козацької доби вели досить активне суспільно-політичне життя, вони «... беруть участь у конференціях, нарадах, сеймах, у з'їздах сільських господарів, проникають у трибунали і навіть – у сейм, упадають нерідко коло ватажків союзних армій теж заради користі «застінкової» дипломатії, одне слово, верховодять у краї»⁵⁰.

Здійснення громадської, політичної та ін. видів діяльності, унормовувалося і закріплювалося звичаєвим правом та постановами Статуту Великого князівства Литовського – Першого Литовського статуту, 1529 р.; Другого Литовського статуту, 1566 р.; Третього Литовського статуту, 1588 р. (останній діяв до повної відміни його в 1840 р.). Відповідно до закону за жінкою визнавалися всі юридично-майнові права, ретельно охоронялися її здоров'я, честь і гідність, особиста недоторканість. Показовим є те, що навіть дівчата, які залишалися в батьківському домі, досягнувши «дорослих літ», користувалися широкими правами і свободою. Зокрема, Статутом 1529 р. встановлювався такий вік повноліття: для жінки – 15 років, для чоловіка – 18 років, досягнувши якого, дівчина, зокрема, мала право на відокремлену власність навіть при житті батьків⁵¹. Незважаючи на такі широкі, демократичні права та можливості українських жінок, закон передусім оберігав і надавав більшої юридичної свободи представницям князівських, шляхетних родин та козацької верхівки.

Тож на основі дослідження наукових робіт Н. Василенко-Полонської, О. Кривошия, О. Левицького, О. Лобур можемо виділити основні напрями діяльності українських жінок, які засвідчували їхню громадську правоспроможність, соціально-економічну свободу та рівноправність із чоловіками (не враховуючи обмеження жінок займати високі державні та урядові посади, а також права наслідування по батьківській лінії).

Отже, жінки, переважно панівних кіл: 1. Мали право одержувати освіту нарівні із чоловіками. Як зазначає відомий арабський мандрівник Павло Алеппський, «... по всій землі русів, себто козаків, ми помітили прекрасну рису, яка викликала наш подив: усі вони, за винятком небагатьох, навіть більшість їхніх жінок та дочок, уміють читати і знають порядок церковних

---

⁵⁰ Ролле Й. (Антоній І) Украинские женщины / Й. Ролле // Киевская старина. – 1883. – Т. VI. – С. 272.

⁵¹ Левицький О. О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI–XVII веке / О. Левицкий // Русская старина. – 1880. – Т. 39. – С. 550.

служб...»⁵². Неграмотність серед жінок вищих та середніх верств населення була рідкісним явищем. Батьки прагнули надати донькам освіту, здебільшого в домових школах, де хлопців разом із дівчатами навчали приставлені до них бакалаври. Деякі шляхетні пані мали навіть вищу освіту, серед них – княгиня *Анастасія Юрїївна Гольшанська-Заславська*, сестри княгині *Олена та Софія Чарторийські*, княгиня *Ганна Корецька*, шляхтянка *Марія Мокієвська Мазетина* та ін.

2. Брали участь у підписанні важливих угод державно-політичної ваги⁵³. У списках, які підтверджували чи заперечували чинність Люблінської унії 1569 р. є десятки жіночих імен; збереглися документи державного характеру *Ганни Золотаренко*, дружини Богдана Хмельницького, угоди каштелянші Луцька, *пані Михайлової-Козинської*, княгині *Василини Ружинської*, *Катерини Скорутинської*, *Марії Васильєвої-Яковицької*⁵⁴ та ін., котрі свідчать, що жінки розумілися на тогочасних громадсько-політичних проблемах і всіляко допомагали у їх вирішенні.

3. Виявляли себе як військові організатори та безпосередні учасниці бойових дій. Войовничий характер, сила волі і духу серед жінок Козацької доби зумовлювалися особливостями нестабільного життя на українських землях та перебуванням у постійній небезпеці, через що жінки переймалися інтересами чоловіків і часто ставали на захист родинного вогнища та оборону домашнього майна.

Дослідник О. Кривоший називає імена таких жінок-амазонок: волинської шляхтянки *Ганни Борзобагатої-Красенської*, яка здійснювала численні наїзди на маєтки своїх сусідів, відмовлялася виконувати вимоги закону, а одного разу розіграла військо польського короля Стефана Баторія; шляхтянки *Милохни Осташкової* та її *доньки Софії*, котрі разом здійснили збройний напад на маєток шляхтича Гнівоша Стрижевського на Житомирщині і завдали значних збитків; дружини фастівського полковника *Феодосії Палій*, яка, захищаючи Фастівщину на час заслання чоловіка до Сибіру, організовувала походи проти московитів та польської шляхти; *сестри полковника Івана Донця* (ім'я не знайдено), котра була учасником бойових дій проти польсько-шляхетських військ на Волині; дружини козацького сотника *Варвари Мотори*, яка брала активну участь у захисті

⁵² *Січинський В.* Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – К. : Слово, 1992. – С. 65.

⁵³ Існували випадки, коли право підпису державного документа надавалося чоловікові лише після підпису жінки. Так, князь Микола Ярославович, зять пані Михайлової Козинської, мав право підпису лише після матері сімейства.

⁵⁴ *Кривоший О.* Жінка в суспільному житті України за часів козаччини : історичні розвідки / Олександр Кривоший. – Запоріжжя : Поліграф-Просвіта, 1998. – С. 36.

повстанського табору біля Жовнина на р. Сулі; волинської княгині *Софії Ружинської*, яка очолювала військовий загін із 6 тис. піхоти та кінноти і приступом взяла замок князів Корецьких у Черемоші та ін.⁵⁵

4. Займали керуючі посади в органах місцевого самоврядування та очолювали різні адміністративно-територіальні структури. Як свідчать історичні документи, жінки нарівні із чоловіками могли обіймати та наслідувати посади старости, вїйта, а також очолювати міста й містечка. Юридична та економічна свобода жінок-магнаток, їх повноправність і повага в суспільстві давали право підписувати як адміністративно-господарські розпорядження щодо управління вїйтіством чи староством, так і документи щодо права самоврядування окремим містам, а також розподілу та надання в користування земельних володінь і маєтностей.

Серед жінок, які яскраво проявили себе в цій сфері діяльності, варто згадати шляхтянку *Богдану Єлович-Малиновську*, котра тривалий час була вїйтівною міста Луцька; дружину барського вїйта *Катерину Кавецьку*, що одержала право пожиттєвого користування та володіння вїйтіством; дружину корсунського старости *Софію Данилович*, котра одержала від свого чоловіка посаду старости; дружину шляхтича *Михайла Дубницького* (ім'я не знайдено), яка отримала право на володіння Володимирським вїйтіством та ін.⁵⁶

5. Залучалися до адміністративно-господарських процесів суспільного життя. Зважаючи на високий соціальний статус та громадську правоспроможність, жінки того часу могли надавати «правні листи», від власного імені вступати у зобов'язання, підписувати актові і майнові документи (заповіти, акти дарування, акти про пожертвування, привілеї на виплату, квитанції про матеріальну підтримку тощо), мали право вести судові справи й навіть передоручати їх ведення як сторонній особі, так і власному чоловікові, якому надавали формальний дозвіл. Крім того, жінки були вільними в набутті прїзвища чоловіка, поряд з яким зазначали своє родове ім'я і титул, а також часто використовували власну печатку, де зображувалося їхнє ім'я та герб.

В умїлому виконанні адміністративно-господарських обов'язків проявила себе не одна жінка, серед найбільш відомих:

---

⁵⁵ *Кривошій О.* Жінка в суспільному житті України за Козацької доби / О. Кривошій // *Українки в історії* / за заг. ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 35, 36.

⁵⁶ *Кривошій О.* Жінка в суспільному житті України за Козацької доби / О. Кривошій // *Українки в історії* / за заг. ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 36.

волинська шляхтянка *Ганна Борзобагата-Красенська*, яка підкорила своєму впливові чоловіка й самотійно управляла маєтками та всією казною Луцької єпархії; дружина фастівського полковника *Феодосія Палій*, котра за відсутності чоловіка керувала господарськими справами Фастівського козацького полку; мати Івана Мазепи *Марія Мокієвська Мазетина*, що була керманичкою привілейованого Печерського Вознесенського дівочого монастиря в Києві та Глухівського Преображенського дівочого монастиря, надавала адміністративно-господарські розпорядження й усіляко опікувалася церковними осередками⁵⁷ та багато інших жінок.

6. Брали участь у меценатській та культурній діяльності. Для багатьох жінок Козацької доби було традиційним долучатися до заснування і фінансової підтримки монастирів та церков як культурно-освітніх осередків; до перекладання і видавництва церковних книг, відкриття друкарень; до підтримки матеріальної чи своїм авторитетом відомих релігійних і громадських діячів; до надання монастирям та церквам цінних дарів (коштовності, ікони, книги, навіть цілі бібліотеки та ін.) тощо. Серед таких жінок називаємо імена Галшки Гулевичівни, Раїни Могилянки-Вишневецької, Раїни Соломирецької-Гойської, Марії Мокієвської-Мазепи, Анастасії Скоропадської, Наталії Розумовської та ін. (досвід благодійної діяльності цих та інших жінок проаналізовано в наступних розділах наукової роботи).

---

⁵⁷ Хижняк З. Мати Гетьмана Марія Магделена Мазепина / З. Хижняк // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2004. – С. 52–54.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 1.2

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Розкрийте особливості генези розвитку жіночої благодійності в освіті.
2. Назвіть передумови формування та рушійні сили розвитку благодійності жінок в освіті.
3. На основі вивчення досвіду жіночої філантропії XVII–XVIII ст. виділіть і проаналізуйте основні етапи її генези. Виявіть домінуючі тенденції розвитку.
4. Охарактеризуйте провідні історичні форми, види і напрями благодійної діяльності жінок в освіті.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Поясніть специфіку генези благодійної діяльності жінок в освіті України.
2. Доведіть, що міцні традиції благодійності давньоруської культури та основи християнського вчення є вагомою рушійною силою розвитку жіночої благодійності в освіті. Свою позицію аргументуйте.
3. Наведіть приклади основних історичних форм і видів благодійної діяльності жінок в освіті. У чому, на ваш погляд, полягає їхня традиційність і актуальність для сьогодення?
4. Обґрунтуйте тенденцію поступового трансформування мотивації благодійної діяльності жінок: від «... в ім'я спасіння власної душі та відпущення гріхів» до розуміння соціальної необхідності підтримки освітньої галузі. Відповідь проілюструйте історичними фактами.
5. Доведіть, що благодійність жінок в освіті є складним, суперечливим і динамічним історико-педагогічним процесом.
6. Дайте власне інтерпретування цитати австрійської письменниці Марії Ебнер-Ешенбах «Нельзя помочь всем, говорит бессердечный, – и не помогает никому». Відповідь аргументуйте.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Продовжить перелік основних історичних видів благодійної діяльності жінок в освіті:
  - а) фінансовий;
  - б) матеріальний;
  - в) організаційно-діяльнісний;
  - г) допомога «трусами рук своїх».

2. Поясніть, яке з наведених понять є зайвим: «заповіт», «фундуш», «милостиня», «грошові пожертвування», «приватні цінні дари».

3. Обґрунтуйте, котра з представлених форм прояву жіночої благодійності є найдавнішою і найпростішою:

- а) ктиторство;
- б) милостиня;
- в) меценатство;
- г) протегування.

4. Аргументуйте, яке з наведених понять є зайвим: «фінансові пожертвування», «грошові внески членкинь братств», «заповіт на кошти», «внесення власного посагу».

5. Серед переліку форм прояву благодійної діяльності жінок оберіть найсучаснішу:

- а) милостиня;
- б) ктиторство;
- в) протегування;
- г) спонсорство.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Благотворительные женщины первых веков христианства. – Тверь, 1861. – 345 с.

2. Бондаренко Г. Ідеальна жінка в реаліях традиційного українського побуту / Г. Бондаренко // Людина і світ. – 1996. – №7. – С. 13–15.

3. Боплан Гійом Ле Вассер де. Опис України / пер. В. Косика. – Львів : Мета, 1998. – 179 с.

4. Висоцький С. О. Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі / С. О. Висоцький. – К. : Наук. думка, 1991. – 100 с.

5. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX–початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль : історико-генеалогічне дослідження / Леонтій Войтович. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – 649 с.

6. Войтович Л. Княжа доба на Русі: Портрети еліти / Л. Войтович. – Біла Церква, 2006. – 784 с.

7. Гандзілевська І. Ф. Історія міста Дубна від найдавніших часів до сьогодення / І. Ф. Гандзілевська, Н. В. Якимчук. – Дубно, 2010. – 230 с.

8. Геник С. 150 видатних українок / Степан Геник. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 236 с.

9. *Голованюк О. М.* Монастирі та храми Волинського краю / *О. М. Голованюк.* – К. : Техніка, 2004. – 174 с.
10. *Гребцова И. С.* Очерки развития женского благотворительного движения на юге Российской империи (первая половина XIX века) : монография / *И. С. Гребцова, С. А. Накаева.* – Одесса : Астропринт, 2007. – 280 с.
11. *Грушевський М.* Історія України-Руси : у 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський ; ред.: П. С. Сохань та ін. – К. : Наук. думка, 1991– . – (Пам'ятки історичної думки України).
Т. 5 : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків. – 1994. – 687 с.
Т. 6 : Життя економічне, культурне, національне XIV–XVII віків. – 1995. – 667.
12. *Гудима А.* Почаївський монастир в історичній долі українства / *А. Гудима.* – Тернопіль, 2003. – 40 с.
13. *Дем'яненко Н. М.* Соціальна робота в Україні: до витоків і становлення / *Н. М. Дем'яненко* // Зб. наук. праць ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 1999. – Вип. 5/6. – С. 65–69. – (Серія «Педагогічні науки»).
14. *Дзюба О. М.* Вишневецька (Могилянська) Раїна / *О. М. Дзюба* // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2003. – Т. 1. – С. 508.
15. *Жукова Л. А.* Женская благотворительность в России в XVIII–XIX вв. / *Л. А. Жукова* // Социальные трансформации и положение женщин в России. – Иваново, 1995. – С. 208–212.
16. *Ільченко О. Ю.* Українське меценатство: Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії / *О. Ю. Ільченко* // Постметодика. – № 7. – 2009. – С. 32–36.
17. *Ільченко О. Ю.* Передумови формування благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. / *О. Ю. Ільченко* // Педагогічні науки : Зб. наук. праць. – Вип. 55. – Полтава, 2012. – С. 116–124.

1.3. Структура освіти XVII – XVIII ст. як загальний контекст благодійності жінок у досліджуваному просторово-часовому вимірі

МЕТА: з'ясувати стан освіти на українських землях XVII – XVIII ст.; здійснити теоретичний аналіз православної, католицької, протестантської систем шкільництва як загального контексту благодійних ініціатив жінок; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: *православна, католицька, протестантська системи шкільництва, благодійність жінок як дієвий важіль розбудови освіти, історичний досвід.*

Обраний часовий вимір наукових пошуків відповідає етапу гострої боротьби волелюбного українського народу за своє ідейно-політичне, національно-релігійне, духовно-культурне, соціально-економічне визволення від польсько-шляхетського поневолення та московського утиску; був спробою утвердження наявних на той час в Україні демократично-республіканських козацьких «прав і вольностей»; намаганням об'єднати всі українські землі в межах єдиної соборної держави. З одного боку, цей процес ідеологічно впливав на широкі народні маси і піднімав їх на боротьбу за власну вітчизну та церкву, за свою незалежність; з іншого – у руслі національно-визвольного руху відбувалося становлення «нової» школи, яка поєднувала здобутки західноєвропейських духовних цінностей з традиціями давньоруської культури і мала стати важливим засобом протидії католицькій ідеології Речі Посполитої та засобом обмеження утисків московського царату, згодом Російської імперії.

Центральне місце в такому «оновленні шкільництва» відводилося благодійній діяльності жінок, активну участь яких із позицій гендерного підходу пояснюємо як результат тривалої «роботи» соціуму – традицій, культури, виховання, – який історично визнавав і закріплював за жінкою не лише усталене право, а й моральний та духовний обов'язок надавати допомогу дітям, літнім людям, хворим, сиротам, нужденним. Із цього погляду благодійність жінок в освіті розглядаємо саме як сферу діяльності у якій вони перш за все реалізовували свої душевні якості та потреби надання допомоги й захисту. Водночас досить високий соціальний та юридично-правовий статус жінок досліджуваної доби

(переважно представниці панівних кіл) надавав їм можливість мати значний вплив на суспільно-громадські процеси в країні, а отже, нарівні із чоловіками брати участь у національно-визвольному русі. У такому вимірі благодійність для жінок була тією нішою соціального життя, у якій вони успішно реалізовували свої потенційні можливості й шанси, формували власні перспективи як волелюбна, незалежна, патріотично зорієнтована особистість.

Отже, благодійність жінок в Україні XVII – XVIII ст. ґрунтувалася на поєднанні їхніх духовних якостей та природних прагнень до захисту нужденних із соціально зумовленою необхідністю національно-культурного відродження країни та розбудови освітньої галузі. Тож задля осмислення теоретичних ідей та вивчення практичних здобутків благодійної діяльності жінок в Україні XVII – XVIII ст. вважаємо за доцільне розглянути основні орієнтири освітньої політики та практики, а також структуру шкільництва того часу.

Висвітлення в роботі цього питання розпочинаємо з історичних часів прийняття Люблінської унії (1569 р.), за якою значна частина українських земель відходила під владу нового державного формування – Речі Посполитої, а фактично – під необмежену владу королівської Польщі. Саме у цей період, як зазначає О. Сухомлинська, «... тип візантійсько-слов'янської християнської філософії вичерпав себе, а включення українських земель до складу Польського королівства зумовило істотні зміни не лише в організації соціального життя, а й в духовних, культурних вимірах»⁵⁸. Ці трансформації особливо відчувалися в першій половині XVII ст., коли наростання польської експансії (полонізація, католизація, культурна асиміляція значної частини української аристократії) призвело до зростання національно-визвольного руху, у руслі якого зароджуються ідеї модернізації шкільництва.

Відомий історик В. Біднов, характеризуючи рівень освіти тих часів, зазначав: «... знання, що давали католицькі і протестантські школи, були значно вищі тих, що виносила наша молодь зі своїх православних шкіл, і більш відповідали практичним потребам Польсько-Литовської держави, а тому наші молоді люди, особливо з вищих верств громадянства, охоче йшли до тих шкіл, щоб підготуватися до заміщення адміністративних, судових та інших посад»⁵⁹. Протестантські і католицько-єзуїтські школи

---

⁵⁸ Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 53.

⁵⁹ Біднов В. Марія Магдалина, мати гетьмана Мазепи / В. Біднов // Праці Українського наукового інституту. – Варшава, 1938. – Т. XLVI, кн. 5. – С. 35.

користувалися популярністю у шляхти та міщан, адже навчання в них ґрунтувалося на передових досягненнях західноєвропейської науки і культури. Тож саме в такій ситуації й постало логічне питання про подальші шляхи розвитку православної системи освіти та її реформування.

На захист батьківської віри стала значна частина церковних, державних та культурно-освітніх діячів. «Ми громадяни своєї землі, – говориться у «Протестації», відкритому листі польському королю від імені усіх православних ієрархів, – добре і чесно в домах шляхетних уроджені, в ній осідок і оселі свої маємо... і взяли ми лише те, що нам предки наші заповідали»⁶⁰. Крім того, оборонці православ'я підкреслювали значення й необхідність освіти для відродження та розвитку своєї культури і віри, «... бо з неї (освіти – О.І.), як з жродла, все добре походить, і през ню чоловік чоловіком ся находить»⁶¹. Відомий учений та церковний діяч того часу К.-Т. Ставровецький вважав найбільшим злом для людини, крім «лінощів й неробства», «темряву нерозуміння», він закликав «... збирати премудрість, як бджола солодощі із різних квітів мудрого раю, бо нині жнива багаті, а діячів розумних мало»⁶². Учену людину К.-Т. Ставровецький порівнював з орлом, що високо ширяє в піднебессі розумового розмірковування, дитину – з полем, знання – з насінням, а вчителя – з джерелом, що вгамовує спрагу.

Водночас у боротьбі проти засилля католицизму й ополячення думки прибічників православної системи освіти розділилися. Частина із них (П. Беринда, І. Вишенський, І. Галятовський, І. Гізель та ін.) виступала за збереження духової спадщини Київської Русі та право українців жити, працювати й сповідувати батьківську віру на рідній землі. Недооцінюючи здобутки західноєвропейської культури й, зокрема, побоюючись «латинського» впливу, представники цієї освітньої політики відстоювали програму створення шкіл, які б виховували молодь у дусі «прабатьківської віри», де церковнослов'янська мова і «святе писання» були б запорукою самозбереження українського народу, його ментальності та самобутності. З цього приводу відомий письменник-полеміст І. Вишенський зазначав, що важливіше вивчати «Часословец, Псалтирь, Охтоик, Апостол, Евангелие», ніж

---

⁶⁰ *Борецький І.* Протестація / І. Борецький // Пам'ятки братських шкіл на Україні. Кінець XVI – початок XVII ст. : тексти і дослідження. – К., 1988. – С. 321–324.

⁶¹ *Хижняк З. І.* Історія Києво-Могиллянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – 2-е вид., доп. і перераб. – К. : Києво-Могиллянська академія, 2008. – С. 80.

⁶² *Матковська О. В.* Львівське братство: культура і традиції (кінець XVI – перша половина XVII ст.) / О. В. Матковська. – Львів : Каменяр, 1996. – С. 18.

твори Аристотеля й Платона, і «... філософом мудрим ся в жизни звати»⁶³. А знаний діяч української та білоруської культури П. Беринда під час складання словника «Лексикон славеноросскій» основну мету вбачав у відновленні церковнослов'янської традиції літературної мови, чим і намагався протистояти наступові польської експансії.

Інша частина української аристократії (І. Борецький, Л. Древинський, І. Копинський, Й. Курцевич, П. Могила, К.-В. Острозький та ін.) приходить до висновку про необхідність творчого поєднання православно-візантійських традицій із західноєвропейською моделлю освітньої культури, що в перспективі дозволяло виховати нове покоління освічених людей, здатних ідеологічно протистояти католицькій пропаганді. Саме в руслі такої освітньої політики зароджуються перші інноваційні для того часу православні осередки: *Острозька греко-слов'яно-латинська академія* (кін. XVI ст. – 1636 р.) та *школа Львівського Свято-Успенського братства* (кін. XVI ст. – 1788 р.). Це були середні заклади освіти, які за викладанням у них прирівнювалися до вищої школи.

Про інноваційність та культурно-просвітницьку діяльність Острозької академії і Львівської братської школи як центрів антикатолицького спрямування свідчить наявність при них друкарень і активна видавнича діяльність. З історичних джерел стає відомим, що при Острозькій школі діяв потужний друкарський центр із науково-літературним гуртком, члени якого (М. Броневський, Д. Наливайко, В. Суразький, І. Федоров) видавали як полемічні твори, пам'ятки греко-візантійської писемності, так і навчальні посібники та наукові праці.

Друкарня при Львівській братській школі, створена на базі обладнання друкарні І. Федорова, видавала церковно-богослужбові книжки та навчальну літературу. У 1591 р. вийшли «Адельфотес» і збірка віршів «Просфонима». Великими тиражами (до 7 тис. прим.) випускалися букварі, друкувалися вірші П. Беринди, драматичні твори А. Скольського, І. Волковича, твори М. Козачинського та ін. Таку масштабну діяльність забезпечували видатні майстри-друкарі того часу І. Кунотович, Д. Кульчицький, В. Ставницький та ін. З освітніми осередками пов'язані також імена відомих представників української еліти, які за різних часів були їхніми випускниками,

---

⁶³ Вишенський І. Сочинения / И. Вишенский. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1955. – С. 123.

учителями або ректорами. Серед плеяди таких постатей можемо назвати П. Беринду, І. Борецького, Г. Дорофеевича, С. Зизанія, Л. Зизанія, Ф. Касіяновича, І. Княгиницького, І. Трофимович-Козловського, П. Сагайдачного, М. Смотрицького та багато ін.

Тож і *Острозька академія*, і *Львівська братська школа* були зразками для заснування в подальшому мережі подібних закладів освіти, зокрема: *школи Луцького Хрестовоздвиженського братства*, *Києво-Могилянського колегіуму*, *згодом академії*; *Вінницького*, *Гоцинського*, *Кременецького*, *Чернігівського*, *Переяславського колегіумів* та ін.

Поряд із освітніми закладами нового типу на території українських земель продовжували діяти *традиційні церковні школи* (парафіяльні, монастирські, кафедральні та *козацькі школи* (полкові, сотенні, січові, Головна Січова школа, Глухівська школа співаків, школи джур, школи кобзарів і лірників та ін.). Останні були яскравим символом козацької доби, оскільки втілювали кращі риси народної педагогіки (духовність, героїко-патріотичні традиції, пошана до старших, вірність рідній землі) із європейськими ідеями ренесансно-гуманістичного та реформаційного спрямування. Проте, як об'єкти благодійної діяльності жінок досліджуваної доби, ми їх не розглядаємо, адже і за фінансовим забезпеченням, і за специфікою організації навчально-виховного процесу вони належали виключно до сфери діяльності чоловіків.

Поряд із православними навчальними закладами, як уже зазначалося, діяли *протестантські* і *католицькі*. Протестантські школи (кальвіністські, соцініанські) проіснували недовгий час, вже з середини XVII ст. вони припиняють свою діяльність разом із ліквідацією церковної громади. Їхня ідеологія (як і ідеологія православ'я) суперечила головним догматам католицизму, тож, незважаючи на те, що в цілому реформаційний рух для української громадськості виявився потужним імпульсом до принципового оновлення культури, освіти і науки, він не одержав належної підтримки.

Найбільш тривалий час співіснування належить православній і католицькій моделям освіти. Система католицького шкільництва на українських землях XVII – XVIII ст. була представлена єзуїтськими, піярськими, кармелітськими, уніатськими, василіанськими школами, які надавали переважно середню та вищу освіту. Найпоширенішим типом шкіл серед них були єзуїтські колегіуми, основна місія яких полягала в окатоличуванні та ополяченні українського населення. Тож за своїм ідеологічним підґрунтям ці освітні установи виступали головними опонентами православних,

тривале співіснування яких можна розглядати по-різному: як з позицій благотворного (консолідуючого) впливу, що породжує розвиток та вдосконалення наявних систем, так і з позицій «культурного геноциду» католицькою освітою православної.

Ми відстоюємо думку про те, що протистояння цих систем знаходилося більше не в площині антагонізму, а у вимірі конкуренції, адже безперечним залишається факт розквіту («золотий вік» – І. Огієнко) української освіти, науки і культури, що проявлявся в: 1) організації і поширенні академій та університетів (Острозька академія, Киселинська академія, Львівський університет, Києво-Могилянська академія); 2) заснуванні шкіл різних форм, типів і рівнів (парафіяльні, монастирські, братські, січові, полкові, школи джур, школи кобзарів і лірників, єзуїтські, уніатські, василіанські, піярські, соцініанські, кальвіністські та ін.); 3) гуманізації і демократизації освітньої політики (доступ освіти до широких верств населення, впровадження елементів студентського самоврядування, відмова від фізичних покарань та ін.); 4) підвищенні рівня надання знань (поглиблення змісту навчальних програм, латинізація освіти, високий рівень підготовки викладацьких кадрів тощо). Заслуга «новостворених» православних шкіл полягала в тому, що вони «... мали велике значення для розвитку релігійної та національної свідомості українського народу, багато прислужилися своєю загальною доступністю поширенню освіти серед українського люду та в цілому сприяли розвитку української культури ...»⁶⁴.

Отже, на основі викладеного матеріалу представляємо такі типи навчальних закладів досліджуваної доби:

а) *за конфесійною приналежністю* – православні, протестантські, католицькі, уніатські (греко-католицькі);

б) *за рівнем викладання і підготовки учнів* – початкові, середні, вищі;

в) *за формою організації* – школи монастирські, школи братські, колегіуми, семінарії, академії, університети;

г) *за становістю навчальних закладів:*

– всестанові (Острозька академія, братські школи, Києво-Могилянська академія, Вінницький, Гощинський, Кременецький, Чернігівський, Переяславський колегіуми та ін.);

– для привілейованих верств населення (єзуїтські колегіуми, Львівський єзуїтський університет, піярські школи та ін.);

---

⁶⁴ Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 99.

д) за національною приналежністю учнів – школи для українського населення, школи для польського населення, школи меншин (вірменські, іудейські, румунські, угорські та ін.);

ж) за мовою викладання і навчання:

– традиційні «старослов'янські школи», де викладання і навчання велося на церковнослов'янській мові, а латина вважалася недопустимою (православні монастирські, парафіяльні школи);

– тримовні «греко-латино-слов'янські» навчальні заклади (Острозька академія, Львівська, Луцька братські школи, Києво-Могилянський колегіум, згодом академія, Вінницький, Гоцинський, Чернігівський й ін. колегіуми; кальвіністські, соцініанські школи);

– «школи латинські» (єзуїтські колегіуми, Львівський єзуїтський університет, піярські, кармелітські школи та ін.);

з) за характером навчального закладу і характером підготовки учнів:

– виключно церковно-релігійні – для вузькопрофільної підготовки священнослужителів (школа псаломщиків, школа церковного співу (півчих), духовні училища, духовні семінарії та ін.);

– світські із правом надання церковно-релігійної освіти – для загальноосвітньої підготовки дітей різних станів (братські школи, Києво-Могилянська академія, Чернігівський колегіум, Переяславський колегіум, єзуїтські колегіуми, піярські школи та ін.);

к) за видом профільності наданих знань:

– освітні школи («школи грамоти», школи лічби й письма, братські школи, колегіуми, університети, академії);

– школи навчання різних ремесел (школи-майстерні граверства, різьбярства, іконопису, гаптування, гафтярства, вишивання золотом, шиття священницького одягу та ін.).

Отже, у ході дослідження з'ясовано, що освітня галузь в Україні того часу була в центрі уваги представників національної еліти. З одного боку, вона спиралася на православно-візантійські традиції Київської Русі, з іншого – на західноєвропейську модель освітньої культури в «... їх синтезі зі специфікою українських соціально-культурних процесів тогочасного життя...»⁶⁵. Як зазначає О. Сухомлинська, саме для козацької доби («доби українського бароко») «... характерні риси... порубіжжя, коли власне, своє

---

⁶⁵ Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 54.

витворювалося з залученням європейських ідей гуманізму і раннього просвітництва з відчутною опорою на власні пошуки сутності людини та її місця у світі. Людина як духовний і тілесний феномен стає ключовою ознакою цього періоду»⁶⁶.

Така система освіти у поєднанні із патріотичним вихованням діяла достатньо ефективно і забезпечувала практично повну грамотність населення, а також вітчизняну освіту вищого рівня для майбутніх гетьманів, козацької старшини, українських культурно-освітніх діячів, здатних ідеологічно протистояти польсько-шляхетському поневоленню та утискам московського царства. Православна система шкільництва перебувала в тісному взаємозв'язку із протестантською і католицькою, кожна з яких, незважаючи на своє ідеологічне протистояння і конкуренцію з іншою, збагачувала одна одну й надавала нових стимулів до подальшого вдосконалення й розвитку. Тож робимо висновок, що розбудова православної освітньої галузі Україні впродовж XVII – XVIII ст. певною мірою залежала від розвитку католицьких і протестантських навчальних закладів, які всі разом становили загальний контекст для благодійної діяльності жінок досліджуваної доби.

У подальшому викладі матеріалу розглянемо православні, протестантські та католицькі навчальні заклади, які діяли на українських землях досліджуваної доби.

Православні навчальні заклади періоду XVII – XVIII ст. були представлені: традиційними церковними школами (парафіяльні, архієрейські, монастирські, кафедральні); школами, заснованими за зразком латинських вищих колегіумів (Острозька греко-слов'яно-латинська академія, школа при Львівському Свято-Успенському братстві, школа при Луцькому Хрестовоздвиженському братстві, Лаврська школа при Троїцькому монастирі Києво-Печерської лаври, Києво-Могилянський, Вінницький, Кременецький, Гоцинський колегіуми, Новгород-Сіверська латинська, слов'яно-математична школа при Спасо-Преображенському монастирі, Чернігівський колегіум при Борисоглібському монастирі, Переяславський колегіум при Святовознесенському кафедральному монастирі); братськими школами (Перемишльська, Острозька, Львівська, Дубецька, Самборська, Київська, Луцька, Вінницька, Гоцинська, Кременецька, Галичанська, Кам'янець-Подільська, Шаргородська та ін.).

---

⁶⁶ Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 55.

З-поміж традиційних церковних шкіл одне з чільних місць посідали парафіяльні навчальні заклади. Як відомо, у середні віки церкви, й зокрема монастирі, були основними осередками освіти, культури і соціального захисту населення. Така благодійно-просвітницька традиція веде свій початок з часів Київської Русі і підкріплюється відповідними правовими актами. Так, церковним статутом Володимира Великого 996 р., який визначав десятину з усіх князівських доходів на утримання церкви, опіка хворих, інвалідів, жебраків та ін. соціально незахищених категорій населення покладалася на духівництво. Цю традицію благодійності продовжили Ярослав Мудрий, Володимир Мономах й ін. князі. У добу допольського панування на Україні-Русі була створена мережа православних шкіл при церковних приходах, монастирях, єпархіях. Тож у ті часи поняття «українець» / «русин» ототожнювалося із поняттям «православний». Православна церква утримувала школи, визначала програму навчання, обирала склад учнів. Вважалося, що лише релігійна освіта є найближчою до народу і здатною надати міцне моральне виховання.

Парафіяльні школи були початковими навчальними закладами при церковних парафіях, які створювалися в Україні з XI ст. У XV-XVIII ст. ці освітні установи були найпоширенішим типом шкіл. На Лівобережжі в першій половині XVIII ст. парафіяльні школи створювалися майже при кожній парафії, значно менше їх було на Правобережжі (більшість православних парафіяльних шкіл на землях, що увійшли до складу Польщі, були передані єзуїтам та іншим католицьким орденам). Головне призначення парафіяльних шкіл убачалося в «... підготовці дітей до свідомої, добровільної відданості православної церкві як керівниці їх подальшого морально-релігійного вдосконалення»⁶⁷. Тут дітей навчали читанню й письму на церковнослов'янській мові, давали елементи арифметики, вчили церковному співу. Парафіяльні школи діяли у Києві, Красноставі, Дубно, Новгород-Сіверську, Чернігові, Пирятині, Лубнах, Золотоноші, Миргороді, Полтаві, Житомирі, Овручі, Стрию, Львові, Кременці, Бродах та ін. містах, містечках і селах України.

Архієрейські школи – станові нижчі навчальні заклади для дітей духівництва, які з 1721 р. відкривалися при архієрейських будинках. У цих школах викладалася релігія, читання, лист, у деяких – також арифметика, латинська, грецька, слов'янська, староєврейська мови. З 1737 р. архієрейські школи поступово були перетворені в духовні семінарії. У досліджувану добу найвідомішими архієрейськими школами були Чернігівська, Новгород-Сіверська, Переяславська та ін.

---

⁶⁷ Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 82.

Монастирські школи – навчальні заклади при монастирях. Перші з них виникли за часів Київській Русі у X-XI ст. після запровадження християнства. Власне монастирську освітню традицію започаткував Києво-Печерський монастир (XI ст.). Особливе зростання кількості монастирів в Україні та активізація їхньої діяльності стають помітними в XIV-XVII ст. Як зазначав Митрополит Київський і Всієї України Володимир, «... з монастирів пішла наша писемність... Протягом всієї історії віра сприяла просвіті, освяченню й оновленню людських душ та сердець»⁶⁸. Серед монастирських шкіл розрізняли внутрішні – закриті, інтернатного типу, де навчалися ченці і майбутні служителі церкви, і зовнішні школи, що призначалися для освіти мирян. Відомими монастирськими школами досліджуваної доби були: школа при Києво-Печерській лаврі, Почаївській лаврі, Києво-Видубецькому, Києво-Михайлівському Золотоверхому, Київському Богословському, Пересопницькому, Гощівському, Загаєцькому, Корецькому Свято-Вознесенському, Кутеїнському Богоявленському, Глухівському Преображенському, Густинському та ін. монастирях.

Кафедральні школи (або соборні) – навчальні заклади, що відкривалися при єпископських резиденціях (при кафедрі єпископа). Ці школи давали глибшу освіту, ніж парафіяльні та монастирські. У них переважно готувалося вище духовенство, відвідували їх діти дворян та іменитих громадян. Кафедральні школи діяли у великих містах України – Львові, Києві, Чернігові, Батурині та ін.

Серед шкіл, заснованих за зразком латинських вищих колегіумів заслуговує на увагу вже згадувана *Острозька греко-слов'яно-латинська академія*, що була організована 1576 р. у резиденції князя Костянтина-Василя Острозького при гуртку слов'янських та грецьких учених, публіцистів, теологів та богословів. До цього гуртка входили: Герасим Смотрицький, Христофор Філарет, Еммануїл Ахіллес, Лука Сербин, Кирило Лукаріс (майбутній Олександрійський та Константинопольський патріарх), Клірик Острозький, Зизаній Тустановський, Дем'ян Наливайко та ін. В Острозькій академії, крім традиційних на той час точних та гуманітарних дисциплін, уперше паралельно викладалися латинська, грецька і церковнослов'янська граматики. Через відсутність офіційно визначеного статусу Острозька академія називалася за різних часів по-різному: школа, училище, лицей, гімназія, академія. Найбільш розповсюдженою назвою залишається «Академія». У цьому статусі навчальний заклад уперше був

---

⁶⁸ Соколов А. Р. Российская благотворительность в XVIII – XIX веках (к вопросу о периодизации и понятийном аппарате) / А. Р. Соколов // Отечественная история. – 2003. – № 6. – С. 154.

згаданий у 1579 р. в тестаменті Галшки Острозької, згодом, у 1587 р. – у книзі Г. Смотрицького. Ігнатій Потій у 1599 р. уживав термін «славна академія Острозька», а в щоденнику єзуїта Я. Велевицького (20-і рр. XVIII ст.) Острозька школа названа схизматичною академією. Водночас, як свідчать історичні факти, офіційного документа, котрий підтверджував би статус Острозької школи як академії, немає. Це пояснюємо, передусім, ідеологічними міркуваннями, адже польська влада намагалася пригальмувати розвиток будь-яких вищих православних шкіл на українських землях, аби не бачити в них конкурентів Краківській, Віленській академіям та єзуїтським колегіумам. Тож статус вищої школи Острозька академія набула за рівнем викладання, адже саме викладачі, які приділяли значну увагу науковій та літературній діяльності, становили її славу і велич.

Школа при Львівському Свято-Успенському братстві (з кін. XVI ст.), школа при Луцькому Хрестовоздвиженському братстві (з 1620 р.), Києво-Могилянський колегіум (з 1632 р.) (про ці навчальні заклади докладніше див. характеристику братських шкіл).

Лаврська школа при Троїцькому монастирі Києво-Печерської лаври була відкрита 1631 р. Петром Могилою. Вона відрізнялася від Київської братської школи й була навчальним закладом середнього типу, який називали «гімназіоном». Школа була організована на зразок латинських вищих колегіумів, де викладання вільних наук велось латиною, грецькою, слов'янською мовами. Ректором школи був український вчений І. Трофимович-Козловський, префектом – український церковний діяч, письменник С. Косов. Серед учителів – магістр граматики та синтаксису Івашкевич, вихованець Братської школи, професор риторики С. Початський. У лаврській школі вивчалися граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика, теологія, церковнослов'янська, а також іноземні мови: грецька та латина. Викладацький персонал був на вищому рівні підготовки, до учительовання допускалися професори, що пройшли закордонну освіту. При училищі було організовано перший гуртожиток для бідних учнів. Після визнання Братською школою підпорядкування виключно зверхності Костянтинопольського патріарху та обрання своїм опікуном «великого архімандрита» Петра Могилы, 1632-1633 рр. відбулося об'єднання Лаврської та Братської шкіл у Києво-Могилянський колегіум.

Новгород-Сіверська латинська, слов'яно-математична школа при Спасо-Преображенському монастирі була заснована 1674 р. Лазарем Барановичем. У 1689 р. її переведено до Чернігова, де вона продовжила своє існування у складі Чернігівської школи, яка офіційно, за підтримки І. Мазепи, стала колегіумом у 1700 р.

Чернігівський колегіум при Борисоглібському монастирі було засновано 1700 р. під назвою Малоросійського колегіуму на базі слов'яно-математичної школи переведеної з Новгорода-Сіверського. У закладі вчили латинської, грецької мов, історії, географії, математики, філософії. Освітній процес був побудований за зразком Києво-Могилянського колегіуму. Серед учнів переважали діти козацької старшини, священників та заможних міщан Лівобережжя. У цілому світських учнів у колегіумі було більше, ніж із родин священнослужителів. У звіті архієпископа Іларіона Рогалевського, зокрема, повідомляється, що в кінці 30-х рр. XVIII ст. у колегіумі вчилося 176 дітей із світських сімей і 78 – з духовних. У 1786 р. згідно з урядовим наказом Чернігівський колегіум реорганізовано в духовну семінарію, що проіснувала до 1917 р.

Переяславський колегіум при Святовознесенському кафедральному монастирі було відкрито 1738 р. Основною метою навчального закладу стала підготовка духівництва для боротьби проти унії і католицизму. Навчання проводилося за зразком Києво-Могилянського колегіуму. Термін навчання тривав шість років. Тут викладали латинську, грецьку, польську та російську мови, поетику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, історію, співи. У колегіумі навчалися діти духівництва, козацької старшини, міщан, селян. З кінця XVIII ст. Переяславський колегіум називався семінарією. Після відкриття 1799 р. класу філософії, а 1800 р. – класу богослов'я став духовним навчальним закладом. У 1862 р. семінарію переведено до Полтави.

Унікальним явищем в історії вітчизняної освіти, як уже згадувалося, була діяльність братських шкіл, котрі організовували й утримували православні церковні братства. Посилення національного та релігійного гніту після Берестейської унії (1596 р.) сприяло поживленню діяльності братств, що існували раніше, та спричинило появу нових. Тож у дослідницьких цілях подаємо перелік братських шкіл, заснованих відповідно до і після Берестейської унії. Серед шкіл, організованих до Берестейської унії виділяємо навчальні заклади у Львові, Перемишлі, Городку, Коморно, Рогатині, Краснославі, Бересті, Острозі, Самборі, Дубецьку, Галичі, Кам'янці на Поділлі та ін. Після Берестейської унії – школи у Києві, Луцьку, Вінниці, Гощі, Кременці, Замості, Шаргороді, Дрогобичі, Золочівську, Переяславі та ін.

Навчальний процес у братських школах поєднував давні «греко-слов'янські» традиції із досягненнями західноєвропейських шкіл. Характерними ознаками цих навчальних закладів був

гуманізм, демократичність, всестановість освіти (тут училися діти заможних і бідних батьків; діти шляхти, міщан, духовенства, козацтва, селянства), введення класно-урочної системи, упровадження елементів самоврядування, зв'язок із батьками учнів, навчання класичних мов (слов'янська, грецька, латинська), введення предметів «семи вільних наук», вивчення природничих та суспільствознавчих дисциплін й ін.

Першою найвідомішою братською школою, котра, як уже зазначалося, стала зразком для заснування подібних закладів освіти була *школа при Львівському Свято-Успенському братстві*. Цей навчальний заклад організовано українськими міщанами братства наприкінці 80-х рр. XVI ст. У період кінця XVI – початку XVII ст. Львівська братська школа за організацією викладання (запроваджується вивчення філософії і теології) була прирівняна до статусу вищої. У королівському привілеї 1590 р. її названо «школою для зайняття вільними мистецтвами». У передмові Октоїха, виданого братством 1630 р., як і в деяких грамотах того часу, школа має назву «гімнасіум», що поєднувала класи різного рівня навчання – від початкового до студій вищого рівня. У подальшому внаслідок політичного протистояння братства місцевій владі йому не вдалося завоювати першість в освітній галузі, з 1708 р. воно змушене було прийняти унію. У 1788 р., згідно з розпорядженням австрійської влади, діяльність Львівського братства і школи при ньому було припинено.

До братських шкіл, які пройшли складний шлях організації навчального процесу – від викладання «семи вільних наук» до викладання філософії і теології (богослов'я), крім Львівської школи відносимо також Київську і Луцьку. *Київська братська школа* була заснована 1615 р. при Богоявленському братстві. Згодом у 1632 р. внаслідок організаційного і творчого «злиття» її із Лаврською школою Петра Могили було утворено Києво-Могилянський колегіум. За клопотанням І. Мазепи та Київського митрополита В. Ясинського царською грамотою 1694 р. Києво-Могилянському колегіуму було надано право вищого навчального закладу. Грамотою Петра I від 26 вересня 1701 р. офіційно підтверджено його статус як академії. У 1817 р. Києво-Могилянську академію було закрито й замість неї створено Київську духовну семінарію.

Школа Луцького Хрестовоздвиженського братства була організована українськими міщанами цього братства. Привілей на відкриття школи було надано у 1619 р. королем Сигизмундом III

Ваза. Фактично вона почала діяти з 1620 р. В основі організації освітнього процесу навчальний заклад спирався на Статут Львівської братської школи, мав друкарню і бібліотеку. Близько 1713 р. Луцьке братство і школа переходять до ордену василіан, а вже наприкінці XVIII ст. вони припиняють своє існування.

Протестантські навчальні заклади, що проіснували на українських землях здебільшого до середини XVII ст. (надалі вони поступово припиняють свою діяльність, оскільки їхня ідеологія суперечила головним догматам католицизму, котрий активно підтримувався королівською владою Речі Посполитої), були представлені кальвіністським та соцініанськими школами.

Кальвіністські навчальні заклади одними з найперших запровадили освітні стандарти європейської гуманістичної школи, які унормовували всеєвропейську програму освіченого благочестя. В окремих школах (м. Дубецьк, м. Панівці), крім вивчення мов, ще викладали елементи філософії, що надавало їм статусу середнього закладу підвищеного рівня. Кальвіністські школи діяли переважно на Галичині, Волині, Поділлі – у Милостиві, Галичанах, Гвіздцях, Ляхівцях, Крилові, Берестечку, Дубецьку, Панівцях та ін.

Найбільш розповсюдженим на українських землях був **соцініанський протестантський рух**. У соцініанських школах, що склалися із 5 класів, вивчалися давні мови, математика, музика, елементи філософії. Соцініанська громада в Киселіні (Волинь) організувала свою академію. У липні 1658 р. в результаті ухвали Сеймом Речі Посполитої про вигнання соцініан з краю їх навчальні заклади були закриті або переходили разом зі своїми громадами в інші християнські конфесії. На території українських земель соцініанські школи діяли у Шпанові, Ляхівцях, Хмільнику, Берізьку, Киселіні, Гощі, Черняхіві та ін.

У цілому протестантські школи мали широку програму навчання, що складалася із предметів «семи вільних наук», велика увага надавалася вивченню катехізису, єврейської, грецької, латинської, церковнослов'янської мов, а також риторики, діалектики, математики. Рівень викладання був не однаковим, тому школи в невеликих містечках і селищах обмежувалися предметами «тривіуму» і надавали початкову освіту.

Католицькі навчальні заклади на теренах України періоду XVII – XVIII ст. мали широку мережу шкіл. Це були єзуїтські колегіуми, піярські, кармелітські, греко-католицькі (уніатські), василіанські школи.

Поява *єзуїтських колегіумів* мала свою передісторію. У другій половині XVI ст. Річ Посполита перебувала під активним впливом ідей Реформації, що призводило до зростання протестантських зборів і до зменшення кількості католицьких парафій. Тож королівська влада прагнула відновити й посилити роль католицизму, у зв'язку з цим у 1565 р. вона запросила на польські землі єзуїтський орден «Товариство Ісуса». Така політика Речі Посполитої була цілком у дусі того часу, адже правлячі кола за допомогою католицької церкви намагалися здійснити колонізацію й окатоличення українського й білоруського народів, що в подальшому могло «... становити загрозу самому етнічному їх існуванню»⁶⁹. У таких умовах єзуїти активно засновували школи (колегіуми), у яких убачали не стільки «засіб» поширення освіти, скільки дієвий чинник пропагування католицької віри та ідеології. Такі навчальні заклади, як правило, відкривалися у великих містах і призначалися для молоді привілейованих станів як католицького, так і православного віросповідання. Влада Речі Посполитої підтримувала таку діяльність єзуїтів, надаючи їм привілеї на відкриття освітніх установ, при цьому, забороняючи організовувати православні школи.

Діяли єзуїтські колегіуми за єдиним Статутом єзуїтських шкіл «*Ratio studiorum*» (1599 р.), який регламентував їхню структуру та учбовий процес. Єзуїтські колегіуми надавали середню і підвищену середню освіту. Перший тип колегіумів мав 5 класів: у трьох нижчих класах («граматичних») вивчалася граматики латинської, грецької, польської і церковнослов'янської мов, у двох вищих («гуманістичних») – риторика, діалектика, частково філософія. Пріоритет у викладанні надавався латині. Другий тип колегіумів мав спеціальні студії вищих наук – філософії з елементами природничо-наукового характеру (2-3 роки) і теології (4 роки). Єзуїти та їхні школи формально були ліквідовані Папою Климентом XIV у 1773 р. через космополізм, відірваність від реалій життя конкретного народу чи країни, безоглядну вірність ідеалам Христа. Усе майно єзуїтів у Польщі було віддано на потреби народної освіти, для керування якою в цьому ж році було засновано Едукаційну комісію.

Єзуїтські колегіуми діяли в різних містах України – у Луцьку, Барі, Львові, Вінниці, Кременці, Кам'янці на Поділлі, Ярославлі,

---

⁶⁹ Дзюба Е. Н. Просвещение в Украине и его роль в укреплении связей украинского народа с русским и белорусским, вторая половина XVI – первая половина XVII века / Е. Н. Дзюба ; АН УССР, Ин-т истории. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 22.

Переяславі, Житомирі, Самборі, Києві, Новгород-Сіверську, Овручі, Станіславі та ін. На особливе місце серед єзуїтських навчальних закладів заслуговує *Львівський університет*. У січні 1661 р. король Ян II Казимир підписав диплом, який надавав єзуїтському колегіуму у Львові «гідність академії і титул університету» з правом викладання всіх тодішніх університетських дисциплін і присудження вчених ступенів. 1758 р. Август III затвердив диплом від 20 січня 1661 р., виданий Яном II Казимиром. Проте через протидію Краківського університету та Замойської академії невдовзі його позбавили права надавати випускникам академічні ступені, що вважалося прерогативою цих вищих навчальних закладів.

Піярські школи засновувалися католицьким чернечим орденом піярів, який займався вихованням та навчанням молоді. Назва ордену пішла від школи Schola pia («набожна школа»), організованої в 1597 р. св. Йосипом Каласанським. У 1641 р. ченці католицького ордену піярів з'являються в Польщі. Їх навчальні заклади успішно конкурували з єзуїтськими, особливо після шкільної реформи 1740 р., проведеної С. Конарським. Піяри прославилися застосуванням передових на той час методів навчання, зокрема відміною тілесних покарань, поділом на класи і поважним ставленням учителів до учнів. Згодом навчальна програма піярських шкіл була реформована відповідно до вимог Едукаційної комісії, через що піяри зберегли свій вплив на розвиток шкільної освіти в подальшому. У 1863 р. російська влада закрила всі піярські монастирі і школи при них. Навчальні заклади ордену піярів діяли у Межиріччі (поблизу Острога), Львові, Золочеві, Дубровиці, Любашеві та ін. містах і селищах України.

Кармелітські школи організовувалися чернечим орденом карметілів, які з'явилися на території українських земель у Бердичеві в 1630 р. Здебільшого це були початкові школи, що діяли в різних містах України, – у Кам'янці на Поділлі, Бердичеві, Дрогобичі, Львові, Перемишлі, Купинську, Вишневцях та ін. Осередки ордену й відповідно їхні школи були повністю знищені на теренах Російської імперії.

Уніатські школи почали свою діяльність з моменту прийняття Берестейської унії у 1596 р. Ці навчальні заклади діяли до середини XVIII ст. і створювалися переважно на північно-західних землях України та в українсько-білоруському прикордонні. Частина уніатських шкіл організувалася в результаті захоплення уніатами православних братських шкіл та перетворення їх на уніатські,

зокрема у Бересті, Володимирі на Волині й ін. містах. За королівським привілеєм 1613 р. уніатські школи прирівнювалися до католицьких, а за рішенням Новоградського уніатського собору 1626 р. навчальна програма уніатських шкіл була наближена до рівня середніх закладів освіти. Поряд із організацією навчання основна задача уніатських шкіл полягала в розповсюдженні унії, адже ці навчальні заклади «... створювалися з метою утримати єдність із церквою римською»⁷⁰. Тож уніатам надавалися усілякі переваги у створенні своїх освітніх установ, які діяли у Бересті, Володимирі, Луцьку, Гощі, Кременцях, Львові, Перемишлі, Житомирі, Овручі, Каневі та ін. містах України.

З 1617 р. уніатські школи почали відкривати монахи ордену василіан. Згідно з королівською грамотою ці навчальні заклади були підпорядковані унійній церковній владі та управлялися монахами-василіанами. Вищий нагляд за усіма уніатськими школами покладался на протоігумена василіанських монастирів. З 1746 р. василіанам дозволялося утримувати «школи латинські» з викладанням наук з філософії за зразком єзуїтських колегіумів, тож за рівнем підготовки вони прирівнювалися до середніх навчальних закладів. На території українських земель василіанські школи діяли у Барі, Острозі, Почаєві, Любарі, Бучі, Львові, Шаргороді, Володимирі, Овручі, Каневі та ін. містах.

---

⁷⁰ Дзюба Е. Н. Просвещение в Украине и его роль в укреплении связей украинского народа с русским и белорусским, вторая половина XVI – первая половина XVII века / Е. Н. Дзюба ; АН УССР, Ин-т истории. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 41.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 1.3

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Розкрийте стан освіти на українських землях XVII – XVIII ст., поясніть його специфіку для того часу.
2. Наведіть приклади благодійних практик жінок у православній галузі освіти. Проаналізуйте найвідоміші історичні факти.
3. Охарактеризуйте досвід благодійних ініціатив жінок у католицькій галузі освіти. З'ясуйте спільне та відмінне у досвіді жінок, які підтримували розвиток православних і католицьких навчальних закладів.
4. Здійсніть аналіз ретродосвіду благодійних практик жінок у протестантській галузі освіти. Наведіть приклади найвідоміших представниць благодійного руху досліджуваного періоду. Покажіть спільне й відмінне із досвідом благодійності жінок в підтримку православних і католицьких навчальних закладів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Поясніть, у чому полягає специфіка стану освіти на українських землях XVII – XVIII ст. Доведіть, що православна система шкільництва у поєднанні із католицькою і протестантською створювали загальний контекст для благодійних ініціатив жінок. Відповідь аргументуйте.
2. Охарактеризуйте діяльність братських шкіл та роль благодійності в їхньому існуванні. Назвіть першу найвідомішу братську школу.
3. Спираючись на історичні факти, обґрунтуйте феномен жіночої благодійності як дієвий важіль розбудови і розвитку національної галузі освіти.
4. Розкрийте зміст і напрями реалізації жіночої філантропії у найвідоміших освітніх осередках України: Львівській братській школі, Київській братській школі, згодом колегіумі і академії, Гоцинській академії, Чернігівському колегіумі та ін.
5. Дайте власне інтерпретування висловлюванню «філантропію не сповідують, нею живуть».
6. Поясніть висловлювання австрійської письменниці Марії Ебнер-Ешенбах «иметь и не даьт иной раз хуже, чем украсть».
7. Розкрийте зміст цитати з Євангеліє від Матфея, 10,8 «Даром получили, даром давайте».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Хто із відомих просвітників XVII ст. наголошував на необхідності творчого поєднання православно-візантійських традицій із західноєвропейською моделлю освітньої культури:

- а) П. Беринда;
- б) І. Галятовський;
- в) П. Могила;
- г) І. Гізель;
- д) І. Борецький.

2. Ім'я православної княгині Галшки Острозької пов'язано зі створенням:

- а) Києво-Могилянської академії;
- б) Острозької академії;
- в) Чернігівського колегіуму;
- г) Львівського університету.

3. У житті якої княгині значне місце зайняло заснування Лубенського Мгарського монастиря як освітнього і культурного осередку:

- а) Раїни Могилянки-Вишневецької;
- б) Галшки Гулевичівни;
- в) Марії Магдалени Мазепи;
- г) Єлизавети Чомортань-Лозинської.

4. Яка благодійниця із наведеного переліку жінок була активною фундаторкою мережі єзуїтських колегіумів на території українських земель:

- а) Раїна Соломирецька-Гойська;
- б) Софія Корецька;
- в) Анна-Алоїза Острозька;
- г) Наталія Розумовська.

5. Хто із відомих діячів XVII ст. виступав за виховання молоді в дусі «прабатьківської віри», недооцінюючи здобутки західноєвропейської культури й, зокрема, побоюючись «латинського» впливу:

- а) П. Беринда;
- б) І. Галятовський;
- в) І. Копинський;
- г) П. Могила;
- д) К.-В. Острозький.

6. Хто із переліку названих жінок-благодійниць був членкинею Львівського Ставропігійського братства:

- а) Марія Магдалена Мазепина;
- б) Раїна Соломирецька-Гойська;
- в) Анастасія Скоропадська;
- г) Ганна Гойська.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Ільченко О. Ю.* Досвід благодійної діяльності в історії заснування Києво-Могилянської академії / О. Ю. Ільченко // Теоретико-методичні аспекти професійної і технологічної освіти : Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Полтава, 11 жовт. 2012 р.) / ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава : Полтавський літератор, 2012. – С. 271–278.

2. *Ільченко О. Ю.* Біля витоків благодійності: діяльність Галшки Острозької і Галшки Гулевичівни в розбудові освітньої галузі України / О. Ю. Ільченко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Полтава, 2010. – Вип. 2. – С. 130–138.

3. *Ільченко Е. Ю.* Структура образования XVII – XVIII вв. как общий контекст благотворительности женщин на Украине / Е. Ю. Ильченко // Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук: межвуз. зб. научн. статей. – №1. – Баку, 2013. – С. 368-375.

4. *Ісаєвич Я. Д.* Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич. – К. : Наук. думка, 1966. – 250 с.

5. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: енцикл. вид. / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – К. : КМ Академія, 2001. – 736 с.

6. *Коритко Р.* Крехівський монастир / Р. Коритко // Українська народна енциклопедія. – Львів, 1996. – С. 350–363.

7. *Кралюк П.* Євангеліє княгині Жеславської. Українська національна святиня: історія, зміст, загадки / П. Кралюк // День. – 2010. – 30 лип.

8. *Кралюк П. М.* Кальвіністська школа в Панівцях / П. М. Кралюк // Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1985. – С. 80.

9. *Кривоший О.* Княгиня Раїна Могилянська – патріотка України / О. Кривоший // Наше життя. – 2000. – № 7–8. – С. 1–4.

10. *Кривоший О. П.* Княгиня Анастасія Гольшанська Заславська / О. П. Кривоший // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 44–46.

11. *Кулаковський П.* Острозька кн. Анна-Алоїза (у заміжжі Ходкевич) / П. Кулаковський // Острозька академія XVI–XVII ст. : енциклопедичне видання / упоряд. Володимир Прит. – Острог, 2008. – С. 284–285.

12. *Левицький О.* Раина Могилянська, княгиня Вишневецкая / Орест Левицький. – К. : Типогр. А. Давиденко, 1887. – 10 с.

13. *Левицький О.* Анна-Алоиза, княжна Острожская / Орест Левицький : – К., 1883. – 45 с. – (Оттиск из «Киевской старины». – 1883. – Кн. 11).

14. *Левицький О.* Ганна Монтовт : историко-бытовой очерк из жизни Волынского дворянства в XVI веке / Орест Левицький. – К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1888. – 69 с.

15. *Любар О. О.* Історія української школи і педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Знання, 2003. – 766 с.

16. *Матковська О. В.* Львівське братство: культура і традиції (кінець XVI – перша половина XVII ст.) / О. В. Матковська. – Львів : Каменярь, 1996. – 59 с.

17. *Мединський Є. М.* Братські школи України і Білорусі в XVI–XVII ст. / Є. М. Мединський. – К. : Рад. шк., 1958. – 210 с.

18. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86–106.

19. *Мицько І. З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія / І. З. Мицько. – К. : Наук. думка, 1990. – 190 с.

20. *Савчин І.* Львівське братство : роман / І. Савчин. – К. : Рад. письменник, 1990. – 254 с.

МОДУЛЬ 2

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ ЯК ГЕНДЕРНОЗОРІЄНТОВАНА ПРОБЛЕМА

2.1. Гендерний підхід – методологічний складник дослідження проблеми жіночої благодійності в освіті.

2.2. Теоретико-гендернозорієнтовані особливості жіночої благодійності в освітній галузі.

2.3. Основні типи жіночої благодійної діяльності в освіті, досвід благодійності найвідоміших жінок.

2.4. Роль жінок у благодійній діяльності чоловіків: історичний досвід.

2.1. Гендерний підхід – методологічний складник дослідження проблеми жіночої благодійності в освіті

МЕТА: усвідомити сутність гендерного підходу як прогресивного напрямку теоретичного пізнання та інтерпретації педагогічної дійсності; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: гендерний підхід, паритетність, гендерна демократія, благодійність жінок, історичний досвід.

При розробці методології дослідження слід зважати на те, що «... методологічні знання – це не догма, якою вони були, не можуть бути і стабільною в часі та просторі вказівкою на всі випадки життя. Вони доповнюються і розвиваються. У даних умовах характеризуються більшим динамізмом і гнучкістю відповідно до змін у житті людини та суспільства» (А. Бойко)⁷¹. У цьому контексті як інноваційний методологічний засіб пізнання і освоєння світу звертає на себе увагу гендерний підхід.

На сьогодні цей напрям теоретичних пошуків є певною мірою розробленим і упровадженим практично у всіх галузях соціальних та соціо-гуманітарних дисциплін, водночас гендерний вимір

---

⁷¹ Бойко Алла: наукові, навчальні й моральні уроки : наукова педагогічна школа / [упоряд. Л. А. Семеновська, А. В. Хоменко, В. М. Мокляк] ; ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава : АСМІ, 2009. – С. 256.

освітнього простору ще потребує аналітичного осмислення і методологічної розбудови. З огляду на це, даний структурний підрозділ роботи розпочинаємо з дослідження особливостей гендерного підходу в загальній педагогіці, що, на наш погляд, не лише допоможе з'ясувати його методологічні можливості в освітній галузі, а й дасть змогу виявити ознаки оновлення сучасної історико-педагогічної парадигми як «... узагальненого теоретичного історико-культурного осмислення педагогічних проблем» (О. Сухомлинська)⁷².

У перспективах нашої роботи гендерний підхід, як складник методології, зосереджує пізнавальний актив на «жіночій складовій» історико-культурного процесу, дослідження якого ми здійснюємо, ураховуючи принципи егалітаризму і гендерної паритетності, толерантності і гуманності, демократичності і світоглядного плюралізму, культуро- і природовідповідності, суб'єктності та індивідуалізації, людиноцентризму і врахування аксіологічних чинників. При цьому організацію наукових пошуків здійснюємо не з позицій традиційної статево-рольової ідеології з жорсткою фіксацією стандартів «фемінності» й «маскулінності», а крізь призму гендерно чутливої і паритетно збалансованої стратегії пізнання.

Отже, задля глибшого розуміння й усвідомлення сутності й ролі гендерного підходу в історії педагогіки проаналізуємо його місце і значення в сучасній педагогічній науці.

Український освітній соціум на порозі ХХІ ст. гостро потребує гендернозорієнтованих механізмів пізнання і перетворення дійсності. Це пов'язано з тим, що національний освітній простір, який віддзеркалює гендерну стратифікацію суспільства, на сьогодні демонструє дисбаланс і гендерну асиметрію чоловічих та жіночих практик, а також дискримінаційне становище жінок, зокрема в освітніх сферах лідерства й управління. За даними досліджень І. Іванової, О. Цокур, педагогічний кадровий склад навчальних закладів початкового і середнього рівнів на 90% складається із жінок, водночас із підвищенням статусу освітньої установи – від дитячого дошкільного закладу до університету – кількість жінок-педагогів зменшується. Характерною є і така тенденція: на тлі загальної фемінізації вищої освіти і науки серед викладачів ВНЗ чоловіки становлять дві третини кадрового викладацького складу⁷³.

З огляду на ситуацію, що утворилася, педагогічна наука вимагає такого напряму теоретичних пошуків, який би міг, по-

---

⁷² Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 16.

⁷³ Цокур О. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи / О. Цокур, І. Іванова // Директор школи. Україна. – № 6. – 2006. – С. 6–12.

перше, допомогти сприйняти і осмислити дійсність із позицій толерантності, гармонізації статево-рольової взаємодії, паритетних і збалансованих відносин між статями, їх конструктивного і консенсусного співіснування; по-друге, позбавити педагогічний соціум гендерної дискримінації та асиметрії; по-третє, забезпечити відсутність ієрархії та нерівності «чоловічого» і «жіночого».

На сьогодні таким методологічним напрямом теоретичного пізнання й інструментом практичного перетворення освітніх процесів є гендерний підхід. Назва «гендерний» від поняття «гендер» (англ. gender – «стать»; лат. genus – «рід») – соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі їх як особистостей, поняття ж «стать» вказує лише на біологічні відмінності.

Позиціонуючи нову етику наукового пізнання, у якій «... необхідними стають вимоги відкритості до нового і незвичного, а також терпимість до відмінностей між людьми»⁷⁴, гендерний підхід виступає своєрідним результатом соціального замовлення суспільства, викликом на його модернізаційні процеси, що потребували «... реконструкції індивідуального, родинного, суспільного і державного співжиття статей»⁷⁵, розширення жіночого соціуму не лише в межах національних, а й світових масштабів.

За визначенням ООН, гендерний підхід являє собою «... процес оцінки будь-якого заходу, що планується, з точки зору його впливу на жінок і чоловіків, а також законодавства, стратегій і програм в усіх галузях і на всіх рівнях. Ця стратегія ґрунтується на тому, що інтереси та досвід жінок, як і чоловіків, мають стати невід'ємним критерієм при розробці загальної концепції, при здійсненні моніторингу й оцінки загальних напрямів діяльності і програм у політичних, економічних та суспільних сферах для того, щоб жінки, як і чоловіки, могли одержувати паритетні можливості і шанси, а нерівність щоб ніколи не вкорінювалась»⁷⁶. Це питання серед інших було поставлене на Всесвітньому самміті тисячоліття ООН (вересень 2000 р.), де Україна, як держава-учасниця, взяла на себе до 2015 р. ряд зобов'язань, серед яких – забезпечення гендерної рівності чоловіків та жінок.

Нині гендерний складник інкорпорувався і розвинувся практично у всіх галузях вітчизняних наук – від філософії,

---

⁷⁴ *Артем'єва О. О.* Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / Ольга Олександрівна Артем'єва . – К., 2008. – С. 2.

⁷⁵ *Основи теорії гендеру* : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 17.

⁷⁶ *Іващенко О.* Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78–91.

соціології, історії, релігієзнавства, культурології, психології до економіки, правознавства, сфери політики, державного керівництва і т. д., а сам гендер став необхідним базовим конструктом (нарівні із такими стратифікаційними категоріями, як «клас», «раса», «етнічність») усіх перетворень суспільного життя, невід'ємними учасниками якого є жінка і чоловік як соціокультурні статі. Тож у цілому можемо говорити про загальну «гендеризацію» сучасного українського суспільства.

Необхідність і доцільність упровадження гендерного компонента в освітню галузь підкреслюємо низкою соціально-педагогічних суперечностей:

- між прагненням української держави до подальшого інтегрування у європейський та світовий освітній простір та домінуванням у вітчизняному суспільстві патріархатної ідеології, жорстких стандартів традиційної культури фемінності і маскулінності;

- між завданнями національної освіти щодо формування демократичних цінностей, утвердження принципів рівності і гуманності, розвитку гендерної культури егалітарного зразка та окремими дискримінаційними тенденціями (за ознакою раси, етнічного походження, статі, релігії, віку, сексуальної орієнтації, класової належності, майнового стану тощо), які спостерігаємо в суспільному житті країни;

- між усвідомленням прогресивним освітянським колом необхідності впровадження інноваційного дослідницького напрямку – гендерного підходу та тривалим пануванням практики «однієї думки», що сформувала специфічну ментальність вітчизняного науковця, здатного використовувати в пошуках істини один із можливих шляхів, інші – відкидати;

- між потребою здійснення «гендерної інвентаризації» традиційної методології соціальних і соціогуманітарних наук, необхідністю створення інноваційних методів та підходів, упровадженням нових тем і курсів з гендерної проблематики та браком матеріальних і моральних стимулів для їх розроблення і впровадження, недостатністю узагальнюючих праць з теорії і методології гендерних досліджень тощо;

- між об'єктивною потребою у вихованні нової генерації молоді з гендерно-чутливим стереотипом мислення і традиційною гендерно нейтральною (нечутливою) освітньою політикою і практикою.

Інтегрування гендерного підходу в національний освітній простір закріплюється діючою законодавчою базою, зокрема, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків» (№ 2866 – IV від 8 вересня 2005 р.) у 5 розділі статті 21 розкриває сутність гендерних ініціатив в освітній практиці таким чином: «Навчальні заклади забезпечують: рівні умови для жінок

і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, рівні умови оцінки знань...; підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка; виховання культури гендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків тощо».

На своєчасності використання гендерного підходу, як прогресивного напряму інтерпретації освітніх процесів, наголошують українські дослідники гендерної проблематики. Найбільш розробленими напрямами є такі: дослідження гендерних ініціатив у педагогічній освіті (І. Головащенко, І. Іванова, І. Лебединська, О. Луценко, В. Кравець, А. Олійник, Л. Смоляр, О. Цокур та ін.); обґрунтування теоретичних засад формування гендерної культури і технологій упровадження принципів гендерної демократії в освітній процес (Т. Говорун, О. Кікінежді, Н. Шабасва, А. Шевченко та ін.); вивчення особливостей інтегрування гендерного підходу в національну систему освіти та досвіду упровадження гендерного складника в освітній процес розвинутих країн (О. Вашетіна, С. Вихор, І. Євстігнєєва, В. Кравець, О. Луценко, І. Мунтян, Н. Павлущенко, В. Олійник, та ін.); формування гендерного компонента професійної компетентності випускників вищих педагогічних закладів, професійна підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів нового формату гендерного мислення (С. Вихор, І. Горошко, Л. Даниленко, І. Іванова, В. Кравець, С. Матюшкова, І. Мунтян, М. Полив'янна, О. Цокур та ін.).

Дослідження гендерної проблематики в педагогічному просторі знайшло своє відображення і в працях російських дослідників (О. Вороніна, Т. Абаєва, Л. Градусова, О. Каменська, Н. Кутова, Л. Столярчук, І. Федосєєва та ін.). Серед них виділяємо дисертаційне дослідження О. Каменської «Гендерный подход в педагогике» (Ростов-на-Дону, 2006 р.)⁷⁷, де автор уперше в російській науці обґрунтовує цілісну концепцію гендерного підходу в педагогічній науці.

Зазначене демонструє, що все більше учених сьогодні сприймає парадигму гендерного підходу в педагогіці не як «екзотичну», а як аксіоматичну. Важливо, що дослідники осмислюють упровадження гендерного компонента в освітню галузь як невід'ємний складник її організації відповідно до європейських та світових стандартів, а гендерну збалансованість в Україні в цілому вважають одним «із індикаторів її визнання як розвиненої держави, що стоїть перед європейським вибором»⁷⁸.

---

⁷⁷ *Каменская Е. Н.* Гендерный подход в педагогике : автореф. дисс. на соиск. научн. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Елена Николаевна Каменская. – Ростов/н Д., 2006. – 42 с.

⁷⁸ *Мунтян І. С.* Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Іван Савелійович Мунтян ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – С. 1.

З метою глибшого усвідомлення необхідності застосування гендерного підходу в сучасній педагогічній науці простежимо генезу гендерного підходу, який пройшов довгий і складний шлях трансформацій крізь призму *традиційної, критичної, феміністської педагогіки* і власне оформився як результат гострої критики традиційної концепції освіти.

У вітчизняній педагогічній науці теоретичні пошуки в галузі статевої ідентичності і статевого розвитку активно почали проводитися в першій половині ХХ ст. у рамках педології. На той період виділилося кілька наукових підходів розробки окресленої проблеми: експериментальна школа (М. Басов, О. Нечаєв, Н. Румянцев, М. Рубінштейн та ін.), рефлексологія (природничо-науковий підхід) (В. Бехтерев, Т. Сорохтін, Н. Щелованов та ін.), біогенетичний напрям (Е. Аркін, І. Арямов, П. Блонський та ін.), соціогенетичний напрям (П. Веселовська, А. Залкінд, С. Моложавий, К. Корнілов та ін.).

Учені-педологи порушували важливі питання психологічних відмінностей представників різних статей, їх впливу один на одного, приділяли увагу розвитку уявлень дітей про образи «чоловічого» і «жіночого». Важливо, що в цих дослідженнях на тлі домінування основ біодетермінізму вже встановлювалася залежність розвитку особистості, формування моделей маскулінності та фемінності від соціального середовища і виховання; у цілому ж робилися спроби поєднати біологічні, соціологічні, психологічні та ін. підходи до розвитку особистості.

Проте після розгрому педології і визнання її в статусі «псевдонауки» (Постанова ЦКВКП (б) від 4 червня 1936 р. «Про педологічні перекирчування в системі наркомосів») будь-які дослідження в галузі статевої ідентичності і статевого розвитку в цілому були призупинені. У результаті педагогіка на багато десятиліть набула статусу «бездітної», а освіта – «індиферентної» стосовно статі учнів (І. Кон, А. Мудрик, Р. Сабіров, Л. Шустова та ін.). «Чотири елементи педагогічної системи – цілі, зміст, методологія і форми навчання – традиційно були безстатеві»⁷⁹.

Донедавна традиційна система освіти, спираючись на статево-рольовий підхід, який був першою теорією, що пояснювала функціонально обумовлені розбіжності соціальних ролей чоловіків та жінок, не піддавалася сумніву і вважалася єдино можливою. Традиційний підхід розглядав навчальні заклади, зокрема школи, як «засіб раціонального розподілу індивідів у суспільстві»⁸⁰, яке

⁷⁹ Сабіров Р. Наука – «бесполой» школе / Р. Сабіров // Нар. образование. – 2002. – № 6. – С. 79–87.

⁸⁰ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 478.

вважалося справедливим і недискримінаційним, адже здібні, талановиті люди завжди могли знайти свою соціальну нішу і досягти успіху. У цьому руслі задача освіти зводилася до того, щоб допомогти людині адаптуватися до наявних соціальних відносин. При цьому школа, як соціальна установа, була і «носієм», і «ретранслятором» патріархальних жорстких стандартів і стереотипів «жіночого» та «чоловічого», а традиційний механізм гендерної соціалізації особистості на несвідомому рівні сприяв безапеляційному засвоєнню загальноприйнятих, домінуючих установок «маскулінності» і «фемінності».

У такому ракурсі традиційна система освіти не могла повною мірою задовільнити потреби у світлі перманентних трансформацій соціуму, оскільки суттєво обмежувала формування і розвиток вільної, самотворчої, егалітарно свідомої особистості рамками жорсткої (передбачуваної), загальноприйнятої статево-рольової ідентичності, позиціонуванням «особливого призначення» чоловіка і жінки, орієнтацією на акцентування відмінностей між статями, наявністю стандартних, культурно сформованих гендерних схем і моделей (Ю. Гусєва, М. Сабунаєва, Л. Шустова та ін.). Це фактично призводило до «... утвердження прихованої нерівності представників різної статі і закріплення у суспільній практиці гендерної упередженості, ініціювання гендерно-рольових конфліктів»⁸¹, а отже – до гендерної дискримінації і асиметрії суспільства в цілому.

З кінця 60 рр. ХХ ст. в руслі «критичної педагогіки» (Л. Альтюссер, П. Бордо, Б. Бернштейн, А. Грамши, А. Макларен та ін.), як радикальної соціологічної теорії і методології освітньої системи соціуму, традиційна концепція освіти піддається гострій критиці. (Провідні принципи і положення критичної педагогіки викладені в працях Л. Альтюссера «Ідеологія та ідеологічні апарати держави» і П. Бордо «Відтворення в освіті, суспільстві та культурі».)

Представники критичного підходу наголошують на необхідності переборення гендерного дисбалансу, подолання нерівності та несправедливості в освіті, деконструкції жорстких стандартів і упереджень фемінності й маскулінності в побудові нового типу гуманних соціально справедливих паритетних відносин. У зв'язку з цим школи розглядаються вже не як засіб адаптації людини до суспільства, а як «джерело соціальної

---

⁸¹ Приходькіна Н. О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Наталія Олексіївна Приходькіна. – К., 2009. – С. 71.

трансформації та емансипації»⁸², що формують особистість нового егалітарного зразка.

У цьому руслі в поле зору критичної педагогіки потрапляє аналіз неявних (імпліцитних) форм і смислів освіти – прихованих навчальних програм (латентних навчальних планів), які в традиційному освітньому просторі зумовлюють не лише деструкцію головного механізму «... соціальної генетики – соціалізації, а й створюють ризик епідемії масової патології ідентичності і масових форм соціально-деструктивної адаптації значної частини випускників»⁸³. На сьогодні ці практики є досить розповсюдженими в традиційному освітньому просторі.

Уперше термін «прихований навчальний план» або «латентна програма» було запропоновано в 1968 р. американським психологом П. Джексоном. У його розумінні прихований навчальний план – це ті цінності, диспозиції, норми, навички, які були наявні в кожній дисципліні, незалежно від теми уроку або предмета і мали імпліцитний вплив на особистість та засвоювалися нею.

Надалі поняття «прихований навчальний план» пропонувалося розглядати в таких контекстах, як: 1) результат позаакадемічного навчання; 2) організація; 3) процес. Як зазначає Е. Руденський, таке тлумачення неявних форм і смислів освіти демонструє концептуальний підхід, за яким прихований навчальний план може бути виявлений у тому, наскільки ефективно впливає освіта на соціалізацію учнів. Тобто латентний навчальний план / навчальна програма розкривають механізми формування особистості відповідно до цілей суспільства. Наприклад, кожен підручник містить не просто навчальну інформацію, а зашифровані в ній стереотипи та впровадження бажаних для суспільства переваг. Інформація тут передається невербальним шляхом, тому, як слушно зауважує О. Луценко, варто говорити не тільки про безпосередні уроки, а про «метауроки» як про ті способи комунікації, які самі є навчальними, незалежно від фактичного змісту запропонованого тексту⁸⁴.

Отже, латентний навчальний план / навчальна програма нав'язують особистості певну суспільну роль шляхом відповідного конструювання. В умовах статево-рольового підходу до освіти неявні форми навчально-виховного процесу не лише ретранслюють

---

⁸² Фрумін І. Д. Вызов критической педагогики / И. Д. Фрумин // Вопросы философии. – 1998. – № 12. – С. 57.

⁸³ Руденский Е. В. Критическая педагогика – социологическая теория образования: сущность, концепция и методология [Электронный ресурс] / Е. В. Руденский. // Виктимолог : [сайт]. – Электрон. текст. дан. – 2011– . – Режим доступа: <http://www.victimolog.ru/index.php/articles/86-kriticheskaya-pedagogika-sotsiologicheskaya-teoriya-obrazovaniya-sushchnost-kontseptsiya-i-metodologiya> (дата обращения: 4.12.12). – Назв. с экрана.

⁸⁴ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 477.

традиційні гендерні стереотипи, стандарти, упередження, а й через саму систему організації освітнього процесу – зміст предметів, структуру, методи і форми освіти, стиль поведінки і викладання, специфіку гендерної стратифікації вчительської професії – закріплюють і підтримують гендерний дисбаланс, позиціонуючи при цьому однобічний маскуліноцентрований характер освіти.

З метою подолання гендерної асиметрії і розбалансованості освітнього простору «феміністська педагогіка» (Г. Бреслав, А. Мішель, Б. Хасан та ін.) як один із напрямів критичної педагогіки centruє увагу на гендерних відносинах, критиці сексистських проявів і маскуліноцентрованої системи освіти як «контрольованої чоловіками для чоловіків, де вважається важливим той досвід і передаються ті знання, що відбивають чоловічу історію, чоловічі ідеї, цінності й культуру» (Д. Спенсер)⁸⁵.

Розглянемо найбільш впливові і значущі методологічні теорії фемінізму в освітній практиці. Концепція ліберального фемінізму або «фемінізму рівності» (Д. Міль, С. Оукін, Дж. Річардс, Е. Россі, Е. Стентон, Б. Фрідан та ін.) – передбачає зрівняння в правах, можливостях і шансах усіх суб'єктів навчально-виховного процесу (одержання освіти, доступність шкіл різного профілю, можливість вивчати однакові предмети, складати на паритетних правах іспити тощо) незалежно від статі і раси; «... не має вагомих причин для того, щоб хлопці не вчилися готувати, а дівчатам не можна було грати у футбол», – так стверджують представники цієї феміністської течії⁸⁶.

Концепція соціал-фемінізму (А. Бебель, М. Бекстон, С. Бовуар, О. Колонтай, Дж. Мітчел, Х. Хартман, К. Цеткін та ін.) – пов'язує дискримінацію жінок із марксистськими ідеями про експлуатацію і пригнічення в праці, що розглядається крізь призму класової боротьби пролетаріату і звільнення трудящих мас у результаті соціалістичної революції. У цьому контексті призначення освітніх закладів полягало в тому, щоб «... відтворювати сегреговану робочу силу, ... внаслідок чого хлопці та дівчата соціалізуються і вчаться виконувати різні ролі в сексистському капіталістичному суспільстві»⁸⁷. Звільнення від такої дискримінації і рівність прав соціал-феміністи убачали передусім у подоланні класової нерівності.

Означені концепції фемінізму (ліберальний фемінізм, соціал-фемінізм), акцентуючи увагу на загальносуспільних проблемах, позиціонують екзистенційні принципи побудови егалітарної

---

⁸⁵ Томпсон Д. Л. Социология : вводный курс / Д. Л. Томпсон. – М : АСТ ; Львов : Инициатива, 1998. – 269 с.

⁸⁶ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 479.

⁸⁷ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 480.

освітньої системи, виступають за паритетність прав, можливостей і шансів усіх суб'єктів педагогічного простору.

Натомість концепція радикального фемінізму (М. Віттіг, К. Гиліген, А. Джаггар, П. Грімшоу, Л. Ірігарей, П. Розенберг, Е. Сіску, С. Хардіг та ін.), спираючись на філософські засади есенціалізму, розглядає жінок як біологічний «клас», який дискримінується і експлуатується чоловіками в усьому суспільстві.

У цьому руслі гострій феміністській критиці піддається зміст навчальних планів, програм, навчальних підручників, посібників, структура, зміст і методи самої освіти. У дискурсі проблеми артикуляцію одержують поняття «відкриті елементи статевої дискримінації», «приховані елементи статевої дискримінації», виділені ЮНЕСКО. Експліцитною формою неадекватної репрезентації (відкритою дискримінацією) статей у педагогічному процесі вважається наявність різних, закріплених державними стандартами навчальних програм і планів для хлопців та дівчат. Це стосується передусім уроків трудового навчання, де хлопців навчають столярній, слюсарній справі, основам токарної технології обробки деревини та ін.; дівчат – веденню домашнього господарства (готування їжі, шитво, в'язання тощо).

Імпліцитна форма статевої дискримінації виражається через наявність і закріплення в освітньому процесі гендерних стереотипів та їхню ретрансляцію в поведінці учителя. До проявів такої диспропорції з позицій феміністської критики належать: *позиціонування* в змісті навчальних матеріалів чи спеціалізованих джерел образу чоловіка як такого, що здатний до великих звершень у публічній сфері життя (підкорення стихій, перемога у війні, створення нового); образу жінки як «берегині» – дружини, матері, подруги, помічниці, соратниці, орієнтованої виключно на успіхи в приватній сфері суспільства; *зображення* в навчальних текстах головними дійовими особами хлопчиків, чоловіків; другорядними персонажами – дівчат, жінок; *використання* в граматиці мови чоловічого роду як домінуючого, коли йдеться про гендерно нейтральні поняття, зокрема про людину або людей взагалі; *зорієнтованість* навчальних планів, програм і предметів на технократичний, природничо-науковий профіль; *негласний розподіл* навчальних дисциплін на «чоловічі» – алгебру, геометрію, фізику, хімію, які вважаються важчими у вивченні і потребують критичного мислення, інтелектуальної діяльності, та «жіночі» – рідну мову, іноземну мову, літературу, біологію, історію, які «... неважко добре вивчити при достатній старанності»⁸⁸; *превалювання* в освітньому процесі форм і методів, які більше «відповідають» чоловічому складу психіки – панівні форми викладання, рейтингова

---

⁸⁸ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 186.

система оцінювання, упровадження елементів змагальності, тестова форма контролю, індивідуальні доповіді, повідомлення тощо; загальноприйнята патріархатна атмосфера освітніх закладів, де педагоги на підсвідомому (інтуїтивному) рівні своєю поведінкою, спілкуванням закріплюють традиційні стереотипні уявлення про жіночі і чоловічі соціальні ролі, зорієнтовуючи хлопців на «позасімейну» діяльність (визнання активності, потреби в досягненнях, вміння демонструвати свої знання, відстоювати власну думку), дівчат – на сферу «внутрішньосімейної» діяльності (підвищено дбайливе ставлення, схвалювання охайності, стриманості, слухняності, дисциплінованості, старанності, ретельності).

До вад традиційної системи освіти з позицій радикального фемінізму учені зараховують також: 1) сприйняття досвіду жінок як «іншого», невидимого або маргінального; 2) розуміння суб'єктивного як джерела спотворення знань (того, що треба уникати); 3) ієрархічність системи організації науки; 4) схильність освітньої системи до змагання, індивідуалізму⁸⁹; вважаємо доцільним додати ще й: 5) розуміння школи як «засобу раціонального розподілу індивідів у суспільстві» (О. Луценко)⁹⁰, яка «... вчить помічати дії, а не стан, результат, а не процес, вчинок, а не відносини учасників» (Р. Хол, Б. Сендлер)⁹¹; 6) консервативний характер самої педагогіки, яка з небажанням «сприймає інновації»; 7) надмірну централізацію і бюрократизацію вищої освіти; 8) маскуліноцентровану освітню політику в державі в цілому.

Отже, феміністська критика 80-90 рр. ХХ ст. фактично зламала патріархальну гендерну стратифікацію системи освіти; вона наполягала на принциповому перегляді традиційної педагогіки в напрямі розвитку гуманності, зміцнення принципів «... демократичності, взаємодії, емпіричності, цілісності емоційного й пізнавального в навчанні як необхідних умов, що сприяють передусім особистісним, а згодом і соціальним змінам»⁹².

Це створило передумови для розроблення кардинально нового, гендерного підходу в педагогічній науці, упровадження якого пов'язується сучасними ученими із:

• необхідністю «... розуміння соціального, конструктивістського походження категорій «чоловічого» та «жіночого» в суспільстві, потребою ставити особистість та індивідуальність

⁸⁹ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 480.

⁹⁰ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 478.

⁹¹ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 483.

⁹² *Кутова Н.* Комментарии к курсу «Гендерная социализация и образование: теория и практика» / Н. Кутова // Гендерная педагогика и гендерное образование в странах постсоветского пространства : сб. материалов Междунар. летней школы. – Иваново, 2002. – С. 114.

дитини у процесі її розвитку та виховання вище від традиційних меж статі» (О. Цокур)⁹³;

- усвідомленням того, що «відмінності в поведінці та сприйнятті чоловіків і жінок визначаються не так їх фізіологічними особливостями, як вихованням на основі поширених у даній культурі уявлень про сутність чоловічого та жіночого» (О. Луценко)⁹⁴;

- можливістю людини виявити свою ідентичність, забезпечити їй «... більшу свободу вибору і самореалізації, допомогти стати гнучкою і здатною використовувати різні можливості поведінки» (В. Кравець)⁹⁵;

- «... можливістю відійти від передбачуваності чоловічих та жіночих характеристик» й демонструванням перед учнями особистісних шляхів розвитку, не обмежених традиційними гендерними стереотипами (Л. Шустова)⁹⁶.

Таким чином, головну *ідею гендерного підходу в педагогіці* убачаємо не в описі біологічних відмінностей та фіксуванні різниці в соціальних статусах, ролях, нормах і правилах життя (навчання, виховання) представників різної статі, а в «... оцінці гармонії взаємодії статей»⁹⁷, в аналітичному осмисленні і поясненні специфіки цієї взаємодії в культурно-освітньо-виховному середовищі, у врахуванні впливу всіх факторів педагогічного процесу на гендерний розвиток особистості та її «саморух». Гендерна педагогічна теорія спрямовується на забезпечення й підтримання змін та перетворень у становищі і статусі обох статей, регулюванні їхнього гендерного балансу, визначаючи при цьому реальні перспективні завдання утвердження справедливості й гуманізму у відносинах чоловіків і жінок, а врешті – створення цивілізованого суспільства гендерної рівності.

У зв'язку з цим *провідними завданнями* гендерного підходу в умовах сучасного освітнього простору визначаємо: 1) гармонізацію статево-рольових відносин на основі егалітаризму і гендерної рівноваги; 2) розкриття й аналітичне осмислення наявних відмінностей у вихованні хлопців і дівчат, упередженості в змісті

---

⁹³ Цокур О. С. О специфике гендерной педагогики как новой отрасли современного научного знания / О. С. Цокур // Гендерна освіта у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи інтеграції : міжвуз. наук.-практ. конф. – Одеса, 2004. – С. 11–15.

⁹⁴ Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – С. 478.

⁹⁵ Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – С. 184.

⁹⁶ Шустова Л. П. От «бесполой» педагогики к гендерно ориентированному образованию [Електронний ресурс] / Л. П. Шустова. – Режим доступа: <http://www.any-documents.com/ebook/> (дата обращения: 4.12. 2012). – Назв. с экрана.

⁹⁷ Каменская Е. Н. Гендерный поход в педагогике : автореф. дисс. на соиск. научн. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Елена Николаевна Каменская. – Ростов/н Д., 2006. – С. 2.

навчальних програм, пояснення гендерного дисбалансу в освіті в цілому; 3) регулювання гендерної асиметрії навчально-виховного процесу, гальмування проявів сексизму і дискримінації, подолання найбільш жорстких гендерних стереотипів в освітній практиці; 4) корегування впливу середовища, розширення життєвого простору для розкриття та розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної особистості, можливостей її самореалізації; 5) створення комфортних умов для гендерної ідентифікації та ефективної соціалізації особистості; 6) формування внутрішньої культури індивіда, толерантного ставлення до партнерів протилежної статі, виховання гармонійних морально-етичних гендерних відносин; 7) деконструкцію гендерних стереотипів у навчанні, вивільнення мислення педагогів, батьків учнів від традиційних статево-рольових стандартів і гендерних упереджень; 8) створення моделі гендерного виховання і здійснення педагогічного процесу на основі особистісно зорієнтованих стратегій гендерного виховання.

Перспективними пріоритетними напрямками гендерно зорієнтованих перетворень сучасної педагогічної теорії і практики окреслюємо:

1) трансформацію ідеології освітньої політики держави – від традиційної статево-рольової з жорсткою фіксацією стандартів «фемінності» і «маскулінності» до нової гендерно чутливої і паритетно збалансованої;

2) посилення вектора гендерно-культурних досліджень у системі вищої освіти і науки;

3) упровадження гендерної методології в дисципліни гуманітарного циклу;

4) подальшу інтеграцію гендерних підходів у вищу, середню та початкову ланки освіти;

5) включення гендерного компонента до державних програм освіти, його введення до змісту навчальних курсів інститутів та центрів підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

6) створення гендерно збалансованих навчальних планів шляхом інтегрування нових знань про жінок до традиційних соціо-гуманітарних дисциплін;

7) введення спеціальних предметів і спецкурсів з гендерної проблематики, розробку навчальних програм і відповідної навчально-методичної бази (посібників, підручників для різних типів освітніх закладів);

8) зміну системи підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів, що зорієнтовується насамперед на комплексну освіту людської особистості на засадах егалітаризму і гендерної рівності;

9) здійснення заходів гендерної просвіти (пропаганда й поширення гендерної культури і гендерних знань) серед широких мас населення тощо.

Отже, *гендерний підхід*, як прогресивний напрям теоретичного пізнання та інтерпретації педагогічної дійсності, перш за все передбачає деконструкцію традиційних соціокультурних стереотипів ієрархічності, дискримінації та асиметрії. Застосування гендерного підходу в педагогіці, як ми переконалися, відкриває нові методологічні можливості і перспективи пізнання дійсності. Це повною мірою стосується й історії педагогіки як окремої галузі педагогічних дисциплін. Вважаємо, що організація історико-педагогічного дослідження крізь призму гендерної ініціативи передусім має проявлятися у трансформації ідеології історико-педагогічної стратегії пізнання – від традиційної статево-рольової з жорсткою фіксацією стандартів «фемінності» й «маскуліності» до нової гендерно чутливої і паритетно збалансованої. У цьому руслі *застосування гендерного підходу в сучасній історико-педагогічній науці* має передбачити:

- по-перше, вивільнення педагогічної свідомості учених від стереотипних уявлень про «жіноче» й «чоловіче»; трансформування специфічної ментальності вітчизняного науковця, здатного використовувати в пошуках істини один із можливих шляхів, інші – відкидати;

- по-друге, формування педагогічного світогляду дослідника, що ґрунтується не на відмові від принципу об'єктивності, а на усвідомленні факту «множинності» в інтерпретуванні історико-педагогічних феноменів, розглядаючи світ порівняльно з позицій обох соціо-статевих груп;

- по-третє, переосмислення або «нове прочитання» традиційної історико-педагогічної проблематики на засадах егалітаризму і гендерної рівності; відкриття нового змісту, нових цінностей цього процесу як важливих складових гендерно-зорієнтованого наукового дискурсу;

- по-четверте, можливість об'єктивного незаангажованого висвітлення історичних подій і фактів, які раніше сприймалися у стереотипному вимірі ієрархічності, дискримінації та асиметрії; вивчення історичної ролі жінок і чоловіків як суб'єктів соціального «світотворення», світобачення і потенційних можливостей у трансформуванні соціальних відносин та їх упорядкованості;

- по-п'яте, деконструкція оцінок і усталених підходів до вивчення історико-педагогічних процесів; здійснення «гендерної інвентаризації» традиційної методології історико-педагогічної

науки, створення умов для ефективного впровадження гендерного засобу теоретичного пізнання історичних реалій.

Отже, використовуємо гендерний підхід як один із складників методології вивчення благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. Його пізнавальний актив застосовуємо в поєднанні із соціокультурним, системно-структурним, культурно-антропологічним, цивілізаційним, біографічним, феноменологічним, герменевтичним та ін. науковими підходами (застосування цих теоретичних напрямів до вивчення проблеми благодійності жінок в освіті представлено в попередньому підрозділі роботи). У подальшому викладі матеріалу розкриваємо дослідницький потенціал гендерного підходу до вивчення проблеми благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст.

У ході дослідження встановлено, що гендерний підхід як прогресивний гуманістично зорієнтований напрям наукового пізнання дає можливість суттєво розширити ракурс інтерпретації благодійної діяльності жінок в освіті, адже, спираючись на принципи паритетності, гуманізму й рівності, дозволяє сприйняти й осмислити це явище не як гендерно-нейтральне, псевдооб'єктивне, а як цілісний, гендерно-чутливий, історико-об'єктивний феномен. У цьому сенсі гендерний підхід охоплює широке коло соціально-економічних, політико-правових, освітньо-культурних, духовно-ціннісних та інших чинників досліджуваної доби і дає можливість:

1) проаналізувати соціальну роль і місце жінки в традиційно-регламентованому житті українського суспільства XVII – XVIII ст.;

2) виявити та обґрунтувати передумови формування і рушійні сили розвитку жіночої благодійності в освіті в контексті аналізу гендерних відносин;

3) з'ясувати об'єктивні та суб'єктивні фактори впливу на мотивацію і активність жіночої благодійності;

4) розглянути особливості та можливості жінок як суб'єктів благодійної діяльності у сфері освіти;

5) виокремити специфічні риси жіночої благодійної діяльності, проаналізувати співвіднесення жіночого і чоловічого досвіду в цій галузі;

6) дослідити формування культурних стереотипів, норм та ідентичностей у благодійній практиці;

7) вивести проблематику благодійності з рівня побутових відносин між жінками та чоловіками на рівень теоретико-філософського аналізу категорій «жіноче», «чоловіче».

У контекстуальних межах теоретичних пошуків гендерний вимір науково-просторового поля зосереджуємо на «жіночій складовій» історико-культурного процесу і трансформацій. При цьому увагу акцентуємо не тільки на соціальному досвіді, стратегії поведінки й варіативності стосунків між жінками та чоловіками, але й на відносинах у середині певного гендеру, тобто між самими жінками. Отже, предмет гендерного аналізу благодійності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. зосереджується на дослідженні поведінки, ролей, характеристик, спільного й відмінного у стосунках: 1) жінок і чоловіків як суб'єктів благодійної діяльності, розглядаючи світ з позицій обох соціо-статевих груп (у системі «жінка-чоловік»), та 2) жінок-благодійниць між собою, що передбачає порівняльний аналіз усього їхнього соціального життя з позицій приналежності до різних культур, етнічних груп, релігійних уподобань, станового положення, майнового стану, рівня освіченості й громадської активності (в системі «жінка-жінка»).

Важливо підкреслити, що в такому вимірі (гендерному) жінка сприймається нами не як біологічна стать, а як базова ідентичність, яка зумовлює той контекст, котрий набуває соціальна роль жінки-благодійниці у визначеному історичному часі та окресленому географічному просторі. Така методологічна позиція гендерних пошуків принципово різниться від засад біодетермінізму, який нерівність жінок і чоловіків у приватній та публічній сферах життя пояснював їхніми природними відмінностями, що передбачали наявність «вроджених і незмінних проявів», а отже – і незмінність наявного стану речей. Гендерний вимір дійсності ставить під сумнів непохитність фрейдівської тези «Анатомія – доля людини», а звідси – залежність становища жінки та чоловіка від їх «природного призначення».

Таким чином, у площині гендерного осмислення проблеми участь жінок у благодійній діяльності в освіті (її відмінність від чоловічого досвіду) усвідомлюється як результат тривалої «роботи» соціуму (традицій, культури, виховання), який історично визнавав і закріплював за жінкою стійке право, моральний та духовний обов'язок брати активну участь у наданні допомоги дітям, літнім людям, хворим, сиротам, нужденним. До того ж це була єдина соціальна галузь, що не мала антагоністичних відносин, суперництва між чоловіками та жінками. Таку ситуацію пояснюємо стереотипними уявленнями про чоловічі якості (раціональність, амбіційність, змагальність, агресивність, прагнення до лідерства, влади, схильність до ризику), котрі сильна стать реалізовувала в

публічній сфері життя – передусім у професійній та суспільно-політичній.

Тож царина благодійної практики була частково вільною від чоловічого домінування, а жінки завдяки якостям та рисам, ототожненим суспільством із слабкою статтю (підвищена емоційність, чуйність, турботливість, співчутливість, самовідданість, жертвовність та ін.), привносили в неї свої особливості – більшу демократичність, гуманність, сердечність, жертвовність, милосердність тощо. У такому ракурсі благодійність жінок в освіті розглядаємо як сферу діяльності, де вони перш за все реалізовували свої душевні якості та потреби надавати допомогу і захист нужденним. Цю соціальну позицію підкріплював високий статус лідерства української жінки в родині та суспільстві, авторитетне і шанобливе ставлення громадськості до її прав, свобод і можливостей, що створювало умови для поступової трансформації соціальної ролі жінки із «пасивного спостерігача» на «активного учасника» публічної сфери життя.

З позицій гендерного підходу участь жінок у благодійному процесі XVII – XVIII ст. пояснювалася не лише їхньою «природою» бути милосердними й жертвними, а й їхнім місцем у соціальній ієрархії, детермінованим майновим становищем, походженням, рівнем освіченості і вихованості, сімейним станом; наявністю прав і свобод для ефективної реалізації своїх потенційних можливостей і шансів стати повноправним суб'єктом соціального життя, і зокрема суб'єктом благодійної практики. Тож у ролі найбільш значущих учасниць благодійного руху досліджуваної доби виступали прогресивно зорієнтовані жінки-патріотки, котрі нарівні із чоловіками проявляли силу волі, мужність, волелюбний і незалежний характер.

Отже, *гендерний підхід* щодо вивчення проблеми благодійної діяльності жінок в освітній галузі розуміємо як *прогресивний гуманістично зорієнтований напрям наукового пізнання, що дозволяє сприйняти жінку-благодійницю з її психофізіологічними відмінностями, ментальною та емоційною конституцією, духовно-вольовою сферою, ціннісно-світоглядними орієнтирами як соціокультурну статть, що несе в собі ключовий генетичний код суспільства до самозбереження, продовження роду, захисту дітей, старих, хворих, нужденних й водночас здатна до відродження і захисту православної батьківської віри, національної освіти, культури, традицій*. Таке сприйняття і наукове осмислення образу жінки детермінує її як активного суб'єкта благодійної діяльності в освіті України XVII – XVIII ст.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 2.1

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Із якими нагальними потребами пов'язана необхідність введення гендерного підходу в педагогічну науку? У чому, на ваш погляд, полягає ідея і головні завдання гендерного виміру сучасного освітнього простору? Відповідь аргументуйте.

2. Назвіть принципи організації історико-педагогічного дослідження в гендерному вимірі дійсності. Поясніть відмінність від традиційної ідеології історико-педагогічного пізнання, побудованій на фіксації стандартів «фемінності» і «маскулінності».

3. Розкрийте особливості дослідження жіночої благодійності на засадах гендерної технології пізнання.

4. З позицій гендерного осмислення проблеми продемонструйте, як можна пояснити участь жінок у благодійній діяльності в освіті України. Обґрунтуйте власну позицію.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Поясніть, у чому полягає відмінність у методологічних позиціях пізнання між традиційним статево-рольовим підходом і гендерним теоретичним напрямом.

2. Доведіть необхідність використання гендернозорієнтованих наукових підходів для сучасної історико-педагогічної науки.

3. Спираючись на теоретичні основи гендерного виміру дійсності, розкрийте причину активізації благодійного руху жінок у період XVII – XVIII ст.

4. З методологічних позицій гендерного підходу до проблеми дайте визначення: «Жінка-благодійниця – це...». Відповідь аргументуйте.

5. Як ви розумієте висловлювання американського нафтового магната і філантропа Джона Д. Рокфеллера «Соціальна благодійність шкідлива, якщо вона не допомагає позбутися від неї». Обґрунтуйте свою позицію.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Продовжить перелік стереотипних уявлень суспільства, які допомагає подолати гендерне бачення проблеми:

а) жінки – це слабка стать, яка реалізовує свої можливості у приватній сфері;

б) більшість чоловіків схильні до агресії;

в) жінки не здатні займати керівні посади;

г) чоловікам притаманна змагальність та амбіційність.

2. Гендерний вимір дійсності ставить під сумнів непохитність тези «Анатомія – доля людини», а звідси – залежність становища жінки та чоловіка від їх «природного призначення». Кому із відомих постатей належить ця цитата:

- а) Сократу;
- б) З. Фрейду;
- в) С. Бовуар;
- г) Аристотелю.

3. Встановіть взаємозв'язок між жіночими, феміністичними і гендерними дослідженнями.

4. З позицій гендерного підходу участь жінок у благодійній діяльності в освіті України пояснюється:

- а) виключно приналежністю до жіночої статі;
- б) лише статусом лідерства в суспільстві і родині;
- в) лише авторитетним і шанобливим ставленням громадськості до прав, свобод і можливостей жінки в українському соціумі;
- г) поєднанням жіночої природи із тривалою «роботою» соціуму (традицій, культури, виховання);
- д) немає вірної відповіді.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Артем'єва О. О.* Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / Ольга Олександрівна Артем'єва . – К., 2008. – 21 с.

2. *Берн Ш.* Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб.: Прайм-Евроснак, 2001. – 320 с.

3. *Богачевська М.* Дума України – жіночого роду / М. Богачевська. – К. : Воскресіння, 1993. – 109 с.

4. *Богачевська М.* Український жіночий рух з перспективи сторіччя: До 100-річчя від перш. публіч. світськ. з'їзду жінок у Станіславові / М. Богачевська // Альманах Станіславівської Землі: Зб. матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини : Т.2. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – С.792–797.

5. *Воронина О. А.* Формирование гендерного подхода в социальных науках / О. А. Воронина // Гендерный калейдоскоп : [курс лекций / под общ. ред. М.М. Малышевой]. – М. : Academia, 2002. – 519 с.

6. *Гамаль Л.* Жіночий рух і проблема жінки (культурологічний аспект) / Л. Гамаль // Український жіночий рух: здобутки і проблеми. – Вип.1. – Дрогобич, 2002, с. 20–26

7. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 121 с.

8. Гендерный подход и вопросы образования : монография / Л. И. Столярчук, Е. В. Ануфриева, Д. В. Полежаев и др. ; под общ. ред. Е. В. Ануфриевой, Д. В. Полежаева. – Волгоград: Изд-во ВолГМУ, 2010. – 420 с.

9. Гендена статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. Україна. – К., 2000. – 55 с.

10. Грабовська І. Україна – простір гендерних утопій чи реальних проблем? / І. Грабовська // Сучасність. – 2002. – №6. – С. 71–79.

11. Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогодні : монографія / за заг. ред. Л. О. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1999. – 440 с.

12. Ільченко О. Ю. Гендерний підхід як методологія наукових досліджень в галузі педагогіки: генеза розвитку / О. Ю. Ільченко // Педагогічні науки : Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Полтава, 2011. – С. 29–37.

13. Ільченко О. Ю. Теоретичні основи гендерного підходу в історико-педагогічному дослідженні благодійної діяльності жінок XVII – XVIII ст. / О. Ю. Ільченко // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА / [Історико-педагогічні дослідження в Україні: стан, проблеми, перспективи : Матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих учених (Хмельницький, 18 жовт. 2012 р.)]. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип. 1. – С. 65–73.

14. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.

15. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.

16. Луговий О. Визначне жіноцтво України / О. Луговий. – К. : Ярославів Вал, 2004. – 270 с.

17. Луценко О. Українські жінки козацької доби / О. Луценко // Історія України. – 1998. – № 37. – С. 3.

18. Луценко О. «Жіноче начало» в українській ментальності / О. Луценко // Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні / За ред. Л. О. Смоляр. – Одеса, 1999, с.10– 8.

2.2. ТЕОРЕТИКО-ГЕНДЕРНОЗОРІЄНТОВАНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОЇ БЛАГОДІЙНОСТІ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ

МЕТА: здійснити гендерний аналіз благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст.; провести порівняльний аналіз із особливостями чоловічої благодійної практики; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: *гендерний аналіз, благодійність жінок, благодійність чоловіків, історичний досвід.*

Зосередження на «жіночій складовій» історико-культурного процесу і трансформацій передбачає застосування гендерного підходу як одного із ключових теоретичних напрямів дослідження благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст.

Грунтуючись на прогресивних методологічних світоглядних позиціях, цей вимір наукових пошуків обирає центральним предметом «... не історію жінок, а історію гендерних відносин, тобто відносин між чоловіками та жінками, які, будучи одним із найважливіших аспектів соціальної організації, особливим чином виражають її системні характеристики і структурують відносини між індивідами..., котрі усвідомлюють свою гендерну приналежність у специфічному культурно-історичному контексті»⁹⁸. Отже, головним у новій філософії «жіночого питання» стає не акцентування на відмінностях (біологічних, психологічних, соціальних) між конкретними чоловіками і жінками, а соціокультурна оцінка та інтерпретація, надані суспільством цим відмінностям.

Аналіз відповідної джерельної бази дає можливість дійти висновку, що проблема співвідношення чоловічого і жіночого посідала чільне місце вже в ранній античній філософії (VI-V ст. до н. е.), де вона розглядалася виключно у контексті натурфілософії. Подальший розвиток антропологічна проблематика одержала в ідеях найвідоміших філософів стародавньої Греції – Платона і Аристотеля, які визнавали другорядність жінок, розглядаючи їх як «недорозвиненого чоловіка», або як істоту «хвору на вроджену

---

⁹⁸ Исторические исследования в России. Семь лет спустя / под. ред. Г. А. Бордюгова. – М., 2003. – С. 203–245.

дефективність»⁹⁹. Такі методологічні підходи сприяли утвердженню патріархальної світоглядної системи. Тож цілком імовірно, що саме в цей період були задекларовані й частково сформовані загальноприйняті погляди чоловіків на жінок, у яких за жінкою закріплювалася роль берегині приватних основ життя для «обслуговування» публічної сфери діяльності чоловіка. У подальшому це суттєво вплинуло на визначення суспільного статусу, самооцінку та способи реалізації потенційних можливостей і шансів представниць слабкої статі.

Біологічно детерміновані ідеї Платона і Аристотеля щодо жіночої самотності видозмінювалися крізь призму утопістських концепцій Т. Мора і Т. Кампанелли; есенціалістської антропології І. Канта; концепції лібералізму Дж. Локка; ідеологічної концепції Ж.-Ж. Руссо; концепції класового підходу К. Маркса, В. Леніна й, трансформуючись, загалом проіснували майже до ХХ ст.

Лише із середини ХХ ст. певною мірою змінюються методологічні підходи щодо розуміння і співвіднесення категорій жіночого і чоловічого. У руслі гендерного бачення проблеми характерним стає заперечення основ біологічного і психологічного детермінізму, есенціалістського розуміння статі, фрейдівського постулату «Анатомія – доля людини». Для нової методології дослідження показовим стало формування конструктивістського підходу в гуманітарному знанні, позиціонування людини не як особи жіночої або чоловічої статі, а як унікальної духовної істоти, здатної до вибору власної долі. Цим самим була поставлена під сумнів історична та культурна непохитність становища чоловіків і жінок залежно від «природного призначення» й створені передумови для розуміння біологічної статі «sex» як соціально-культурного конструкту – гендеру «gender».

Із цього часу «жіноче» полишає межі малого кола, окресленого приватною сферою, і входить у набагато ширше коло соціального, громадського, духовно-культурного життя країни, що проявлялося, зокрема, і в участі жінок у благодійній діяльності в освітній галузі. Показовим у цьому контексті є те, що українське суспільство не лише «сприйняло» і «визнало» жінку в ролі жінки-благодійниці, а й певною мірою підтримало, захистило і стимулювало її діяльність у цій сфері. Таким чином жіноча благодійність зайняла окрему нішу в соціальному житті суспільства – ту його частину, яка, на відміну від соціально-політичної і

---

⁹⁹ Аристотель. О возникновении животных / Аристотель. – М. ; Ленинград : Изд-во АН СССР. – 1940. – С. 110.

професійної, була вільною від чоловічого домінування, не мала антагоністичних відносин, суперництва і змагальності між жінками та чоловіками. Тож, як нами вже зазначалося, з позицій гендерного підходу жінку-благодійницю XVII – XVIII ст. сприймаємо як соціокультурну статтю із характерними для жінки психофізіологічними відмінностями, ментальною та емоційною конституцією, духовно-вольовою сферою, ціннісно-світоглядними орієнтирами, здатну нарівні із чоловіками проявляти мужність, силу волі, міцність релігійних переконань, волелюбність.

Водночас, зосереджуючись на жіночому факторі благодійної діяльності в освіті, не прагнемо розглядати досвід жінок як «екзотичний» або такий, що потребує теоретичної реабілітації, намагаємося візуалізувати, зробити реально-об'єктивним як жіночий множинний, так і чоловічий способи суспільного буття. З цих позицій осмислюємо благодійну ініціативу жінок в освіті як вид соціальної практики, яку в площині відносин «жінка-жінка», «жінка-чоловік» досліджуємо не з позицій підпорядкованості й опозиційності, а з позицій егалітаризму і паритетності, гуманізму й толерантності; не в площині антагоністичних відносин, а з точки зору симбіотичного співіснування; не в контексті взаємозамінюваності і взаємовиключення, а в плані взаємодоповнюваності і гармонійної єдності. Тож у даному структурному підрозділі роботи акцентуємо увагу на аналітико-узагальнювальних характеристиках благодійної діяльності в системах «жінка-жінка» та «жінка-чоловік».

Зважаючи на стереотипні риси й характеристики, які українське суспільство XVII – XVIII ст. традиційно ототожнювало із жіночою статтю (підвищена емоційність, чуйність, турботливість, сердечність, співчутливість, самовідданість, жертвність та ін.), можемо стверджувати, що саме жінками впродовж культурно-історичного розвитку створювався специфічний простір духовності й моралі, де вони найбільш вдало трансформували внутрішньо-емоційні потреби людини творити добро в конкретно-практичні дії реальної допомоги. З'ясувати специфіку цього простору спробуємо в контексті філософської концепції С. Керкегора, згідно з якою в понятті «мораль людини» виділяється три основні рівні: естетичний, етичний та релігійний¹⁰⁰. Сприймаючи такий розподіл, з дослідницькою метою конкретизуємо всезагальне поняття «мораль» до конкретного поняття «мораль благодійності» й

---

¹⁰⁰ Гайденок П. Трагедия эстетизма. Опыт характеристики мирозерцания С. Киркегора / П. Гайденок. – М. : Республика, 1970. – С. 169.

відповідно до цього розглянемо особливості жіночої і чоловічої моралі через естетичний, етичний та релігійний аспекти.

Як свідчать результати дослідження, естетичний компонент моралі благодійності здебільшого зумовлюється емоційно-чуттєвим характером учинків особистості, які націлюють її на інтуїтивне прагнення до духовного вдосконалення через любов до людей, природне бажання творити добро і благо іншим, нести прекрасне у світ й тим самим робити щасливими якомога більше людей. Етичний компонент моралі благодійності характеризується раціональним усвідомленням людиною необхідності здійснювати «милосердні справи» за встановленими суспільством моральними нормами і традиціями. У цьому разі благодійні вчинки людей виступають передусім «правилами етикету» в суспільстві і тому меншою мірою «торкаються» духовно-емоційної сфери людини. Релігійний компонент моралі благодійності є «проривом до найвищого джерела моральності – Бога»¹⁰¹. В основі цієї моралі є духовні страждання людини, «любов до ближнього», християнський обов'язок допомогти нужденному, старому, хворому. Ідеї милосердності, жертвовності й співстраждання в цьому контексті можна виразити тезою Гр. Богослова: «Будь для нещасного Богом».

Отже, узагальнюючи теоретичні викладки приходимо до висновку, що: 1) спільним компонентом моралі благодійності, який поєднував діяльність жінок і чоловіків у цій сфері, був релігійний, адже саме релігія виступала на той час головною рушійною силою всіх соціально-політичних та духовно-культурних процесів життя; 2) естетичний компонент моралі здебільшого підкреслював специфіку жіночої благодійної діяльності й визначав її характер як ірраціонально-філантропічний; 3) етичний компонент розкривав особливості чоловічої благодійності і схарактеризував її як раціонально-прагматичну.

Тож духовно-моральний простір жіночої благодійності характеризувався передусім особливостями ментальної природи жінок, їх емоційною чуттєвістю, кордоцентричністю, милосердністю, жертвовністю, співчутливістю, природним бажанням творити добро і благо іншим, нести людям мир, спокій, любов, красу. Гендерний вимір жіночої благодійності в освіті розуміється нами як тривалий процес формування суспільством відповідних традицій, звичаїв, виховання, культурних норм і стереотипів, які історично визнавали і закріплювали саме за жінкою стійке право, моральний

---

¹⁰¹ Гайденок П. Трагедія естетизма. Опыт характеристики мирозерцания С. Киркегора / П. Гайденок. – М. : Республика, 1970. – С. 169.

та духовний обов'язок надавати допомогу дітям, літнім людям, хворим, сиротам, нужденним.

У такому ракурсі благодійність жінок в освіті розглядаємо як сферу діяльності, де вони перш за все реалізовували свої духовно-моральні якості і потреби надавати допомогу, захист, опіку.

Водночас, як свідчать результати дослідження, досить високий соціально-правовий статус та економічна свобода і незалежність українських жінок XVII – XVIII ст. (переважно представниці панівних кіл) відкривали перед ними можливості значного впливу на суспільно-громадські процеси в державі. На тлі тогочасного панування в країні духу свободи і волі, авторитетного й поважного ставлення суспільства до жінки в цілому створювалися необхідні умови для поступової переорієнтації ролі жінок із «пасивного спостерігача» на «активного учасника» публічної сфери життя. У такому вимірі благодійність для жінок була тією соціальною нішою, у якій вони успішно могли реалізувати свої потенційні можливості і шанси, формувати власні перспективи і ставити завдання не лише як «жінка-матір», «жінка-берегиня», але й як волелюбна, незалежна «жінка-громадянин», «жінка-патріот», здатна чутливо відгукуватися на віяння часу й активно включатися у сферу суспільного та духовно-культурного життя країни.

Таким чином, можемо зробити висновок, що *благодійна діяльність жінок в освіті України XVII – XVIII ст. ґрунтувалася на гармонійному поєднанні їхніх духовно-моральних якостей і прагнень до захисту нужденних із соціально зумовленою необхідністю національно-культурного відродження країни та розбудови освітньої галузі.* Таке сприйняття і наукове осмислення образу жінки детермінує її як активного суб'єкта благодійної діяльності – тієї сфери соціальної практики, котру з позицій гендерного підходу розглядаємо як:

1) вияв природних та набутих «людинолюбних» якостей і чеснот;

2) органічну частину загальної благодійної практики в освіті, яка гармонійно поєднувалася і співіснувала із багатим чоловічим досвідом;

3) невід'ємний складник національно-культурного відродження держави, формування морально-етичних та духовних цінностей українського народу;

4) фактор соціальної адаптації жінки в суспільстві;

5) крок на шляху жінки до усвідомлення власної ролі в соціумі, до самопізнання, самореалізації своєї особистості, підвищення рівня соціального статусу й посилення авторитету;

б) перехідний ланцюг у процесі поодиноких змін у гендерній стратифікації суспільства, трансформування ролі жінок із «пасивного спостерігача» на «активного учасника» публічної сфери життя;

7) показник соціального прогресу та рівня розвитку демократичних, егалітарних відносин у суспільстві;

8) невід'ємний складник формування громадянського суспільства тощо.

Тож, розуміючи гендер як змодельовану та підтримувану суспільством систему цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя і способу мислення, сприймаємо жінку не як універсальну біологічну стать, а як «гендерно-окреслену» соціокультурну стать, що характеризується множинністю й змінністю проявів. У зв'язку з цим, спираючись на стратифікаційні характеристики (релігійне віросповідання, національність, соціальне походження і приналежність до соціальної верстви населення, майновий статок, сімейний статус, здобутий рівень освіти), гендерний аналіз благодійної діяльності жінок здійснюємо як у середині певного гендеру (соціо-статевої групи) (*таблиця 1.1*), так і в межах соціо-статевих груп жінок і чоловіків (*таблиця 1.2*).

Підсумовуючи матеріал, викладений у *таблиці 1.1* дослідження, робимо висновок, що **найбільш соціально активними учасницями благодійної діяльності** в освіті України XVII – XVIII ст. були **представниці різних релігійних віросповідань і національностей**, що належали до **привілейованих верств** населення (землевласниці-магнатки з титулами княгинь, графинь; заможні шляхтянки й міщанки; представниці багатих гетьманських та козацьких родин; представниці впливових титулованих дворянських родів), які переважно надавали значну грошову й майнову благодійну допомогу, здійснювали меценатську діяльність, виконували функції ігуменій при великих монастирях; а також жінки, що належали до **середніх верств** населення (представниці дрібної шляхти, козацтва, міщанства), котрі здійснювали менш значну за розмірами грошову й майнову підтримку, переважно виконували благодійну допомогу «трусами рук своїх» як черниці монастирів, виховательки і вчительки при школах для дівчат.

Спільним, що поєднувало діяльність благодійниць як із вищих, так і з середніх станів суспільства, була їхня: 1) освіченість та висока ідейність; 2) глибока релігійність і духовність; 3) міцний дух патріотизму і вірність традиціям; 4) прогресивність поглядів на майбутнє й усвідомлення необхідності розбудови освітньої галузі; 5) високий рівень громадської та суспільної активності.

Аналітико-узагальнювальні характеристики благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст.

№ з/п	Приналежність благодійниці до соціальної групи відповідно до стратифікаційної ознаки	Особливості прояву благодійної діяльності жінок залежно від їх приналежності до соціальної групи
1.	2.	3.
I. ЗА РЕЛІГІЙНИМ ВІРОСПОВІДАННЯМ І НАЦІОНАЛЬНОЮ ПРИНАЛЕЖНІСТЮ¹⁰²		
1.	<p>представниці православної віри¹⁰³ з українських, українсько-литовських, українсько-польсько-литовських, молдавсько-українських, російських та ін. родів</p> <p><i>(Раїна Могилянська-Вишневецька, Раїна Соломирецька-Гойська, Олена Соломирецька, Єлизавета Чомортань-Лозинська Могила, Раїна Боговитинова-Ярмолинська, Ганна Могила, Катерина Могила, Галшка Гулевичівна-Лозка, Ганна Лепесовицька, Раїна Боговитинова-Ярмолинська, Феодора Летинська-Пузина, Ганна Вишневецька-Огінська, Варвара Огінська, Марина Мокієвська-Мазепа, Софія Полуботок-Миклашевська, Парасковія Туптало, Ганна Швейковська-Миклашевська, Марія Самойлович-Гамалія, Марія Апостол-Горленко, Наталія Розумовська, Софія Полуботок-Милорадович, Пелагея</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • організація нових та підтримка й опікування діючими традиційними монастирськими і церковними школами; • меценатська діяльність; • фінансування братств, братських шкіл, колегіумів, Києво-Могилянської академії; • поповнення бібліотек і архівів при монастирях; • фінансування скрипторіїв, друкарень та видавничої справи; • опікування і підтримка відомих церковних та культурних діячів; • підтримка бурс при навчальних закладах; • фінансування студентських конгрегацій при братських школах і колегіумах; • ігуменство і чернецтво при жіночих православних монастирях; • <i>види благодійної допомоги (грошова, майнова, діяльнісна); розміри (масштабні, значні, середні, незначні);</i>

¹⁰² Як свідчать матеріали історичних досліджень, упродовж першої половини XVII ст. в результаті сильного національно-релігійного утиску українських земель Річчю Посполитою велика кількість представників «руських» православних родів (Острозькі, Слуцькі, Ружинські, Соломирецькі, Гойські, Ярмолинські, Заславські, Збараські, Вишневецькі, Сангушки, Чарторийські та ін.) переходили в католицьку віру й ополячувалися. Крім того, на зламі XVI-XVII ст. найвідоміші представники української шляхти (Чапличі, Гойські, Немиричі, Сенюти-Ляховецькі, Пересідські та ін.) були охоплені протестантськими (реформаційними) ідеями, чому сприяло, зокрема, загострення конфліктної ситуації між католицькою та православною церквами на західноукраїнських землях. Тож за тих часів національне походження і релігійне віросповідання не завжди збігалися. Це саме простежується і з другої половини XVIII ст., коли в умовах обмеження державної автономії українських земель Російською імперією представники католицької, уніатської та ін. віри переходили в православ'я.

¹⁰³ У таблиці названі імена благодійниць, які, за результатами нашого дослідження, маючи певне національне походження, на момент здійснення благодійної діяльності сповідували православну віру.

1.	2.	3.
	<i>Лизогуб-Томара, Устина Тодоровська, Наталія Долгорука, Катерина Милославська, Агафія Мельгунова, Ганна Апраксина, Дар'я Трубецька, Катерина Румянцева-Задунайська, Тетяна Горчакова, Іоанна Дзвендзевич та ін.</i>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>найактивніші учасниці</i> (переважно магнатки, шляхтянки, представниці князівських, графських родів; представниці гетьманських та козацько-старшинських родів; представниці російських дворянських родів; міщанки).
2.	<p>представниці католицької віри¹⁰⁴ з польських, польсько-литовських, польсько-українських та ін. родів</p> <p><i>(Ганна-Алоїза Острозька-Ходкевич, Катерина Острозька-Замойська, Єлизавета Лянцкоронська, Маріанна Свідзінська-Лянцкоронська, Людовіка Жевуська-Лянцкоронська, Маріанна Любомирська-Сангушко, Софія Острозька-Любомирська, Теофіла Людовіка Заславська, Ганна Любомирська-Жевуська, Ганна Потоцька, Теофіла Тарло, Гелена Любомирська, Ганна Остророг-Яблонівська, Ельджбета Гебровська де Ловж, Агнешка Тібурка, Теофіла Жмілецька, Катаріна Жільбертова, Доротія Мфодеська, Катаріна Зджанська, Барбара Вісковська, Маріанна Потоцька та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • організація нових та підтримка й опікування діючими єзуїтськими, піярськими, кармелітськими, уніатськими, василіанськими навчальними закладами; • меценатська діяльність в освіті; • підтримка й поповнення бібліотек; • фінансування друкарень і видавничої діяльності; • підтримка конвіктів при навчальних закладах; • фінансування студентських конгрегацій при колегіумах; • ігуменство і чернецтво при католицьких монастирях; • <i>види благодійної допомоги</i> (грошова, майнова, діяльнісна); <i>розміри</i> (масштабні, значні, середні, незначні); • <i>найактивніші учасниці</i> (переважно магнатки, шляхтянки, представниці князівських, графських родів, міщанки).
3.	<p>представниці протестантства¹⁰⁵ з польських, польсько-германських, польсько-литовських та ін. родів</p> <p><i>(Терезія Потоцька, Катаріна Собанська, Гелена Бобровська, Софія Миткевич, Ганна Вельгорська, Ганна Гербест, Ельжбета Карліс та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • організація нових та підтримка й опікування діючими кальвіністськими, соцініанськими навчальними закладами; • меценатська діяльність в освіті; • підтримка бурс при освітніх установах; • фінансування друкарень і видавничої діяльності; • підтримка і поповнення бібліотек, архівів; • <i>види благодійної допомоги</i> (грошова, майнова, діяльнісна); <i>розміри</i> (масштабні, значні, середні); • <i>найактивніші учасниці</i> (переважно магнатки, шляхтянки, представниці князівських, графських родів).

¹⁰⁴ У таблиці названі імена благодійниць, які, за результатами нашого дослідження, маючи певне національне походження, на момент здійснення благодійної діяльності сповідували католицьку віру.

¹⁰⁵ У таблиці названо імена благодійниць, які, за результатами нашого дослідження, маючи певне національне походження, на момент здійснення благодійної діяльності сповідували протестантизм.

II. ЗА СОЦІАЛЬНИМ ПОХОДЖЕННЯМ, РІВНЕМ МАЙНОВОГО СТАТКУ ТА ПРИНАЛЕЖНІСТЮ ДО ПЕВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВЕРСТВИ НАСЕЛЕННЯ		
1.	2.	3.
4.	<p>представниці магнатських родів (високий майновий статок)</p> <p><i>(Раїна Могілянка-Вишневецька, Раїна Соломирецька-Гойська, Софія Корецька, Катерина Острозька-Замойська, Софія Острозька-Любомирська, Ганна-Алоїза Острозька-Ходкевич, Ганна Могілянка-Потоцька, Маріанна Любомирська-Сангушко, Маріанна Свідзінська-Лянцкоронська, Ганна Любомирська-Жевуська та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • переважно династичний характер проявів благодійності; • здебільшого регулярна, багаторазова, тривала (грошова, майнова) благодійна допомога у значних розмірах; • меценатська діяльність, що проявлялася через відкриття освітніх закладів або створення великих освітніх осередків різних конфесійних приналежностей, їхнє фінансування у великих розмірах, відписання величезних земельних володінь і майна; внесення цінних дарів, коштовностей, рідкісних книг; тривале опікування об'єктами благодійності, участь у їхньому розвитку і становленні тощо; • опікування й підтримка відомих церковних та культурно-громадських діячів, які своєю діяльністю продовжували виконувати «волю і бажання» благодійника; • відкриття і фінансування друкарень, підтримка й участь у видавничій діяльності та ін.
5.	<p>представниці польської, української шляхти (достатньо високий та середній майновий статок)</p> <p><i>(Анастасія Зубцевська-Древинська, Галшка Гулевичівна-Лозка, Ганна Гулевичівна Козечина, Ганна Пузина, Феодора Стрельбицька, Памфілія Мокієвська, Устина Тодоровська, Теофіла Жмілецька, Люція Жебультовська, Катерина Загоровська, Катарина Белзецька, Теофіла Стребілова, Тереза Карсинська-Галецька та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • здебільшого регулярна й багаторазова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних та середніх розмірах; участь у діяльнісній допомозі через ігуменство, чернецтво при жіночих монастирях; • допомога православним братствам, братським школам, колегіумам, бурсам, друкарням; опікування ними; • підтримка католицьких (єзуїтських, піярських, кармелітських, уніатських, василіанських) колегіумів і протестантських (кальвіністських, соцініанських) шкіл; фінансування конвіктів, друкарень та ін.

1.	2.	3.
6.	<p>представниці гетьманських і козацько-старшинських родів (переважно високий та середній майновий статок) <i>(Марія Магдалена Мазепина, Наталія Розумовська, Єфимія Самойлович-Полуботок, Софія Полуботок-Миклашевська, Парасковія Туптало, Ганна Швейковська-Миклашевська, Марія Самойлович-Гамалія, Марія Апостол-Горленко та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • регулярна, багаторазова, інколи – одноразова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних, середніх та незначних розмірах; участь у діяльній допомозі переважно через ігуменство й чернецтво при жіночих монастирях; • меценатська діяльність; • підтримка православних навчальних закладів при церковних храмах і монастирях (школа при Ладинському Покровському жіночому монастирі, школа при Глухівському Преображенському жіночому монастирі, школа при Київському Печерському жіночому монастирі та ін.); • благодійна допомога Чернігівському, Переяславському колегіумам тощо.
7.	<p>представниці російських дворянських родів (переважно високий майновий статок) <i>(Наталія Долгорука, Катерина Милославська, Агафія Мельгунова, Ганна Апраксіна, Дар'я Трубецька, Катерина Румянцева-Задунайська, Тетяна Горчакова та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • здебільшого регулярна, багаторазова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних розмірах; участь у діяльній допомозі через ігуменство, чернецтво при жіночих монастирях; • підтримка православних навчальних закладів при церковних храмах і монастирях (школа при Десятинній церкві, школа при Києво-Печерській лаврі, школа-майстерня при Київському Флорівському жіночому монастирі та ін.).
8.	<p>представниці міщанства (здебільшого середній майновий статок) <i>(Парасковія Кучинська, Овдотья Обремська, Анастасія Красовська, Софія Чечелевська, Олена Сапіжанка, Катерина Моравецька, Ганна Красовська, Марія Романович, Ксенія Левицька, Анастасія Заскович, Софія Попарова, Софія Міссіонова, Сусанна Ізлашова, Матрона Галич, Парасковія Лашкевич, Марія Кулинич, Маріанна Погорецька, Агнешка Остроменецька та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • регулярна, багаторазова, часто – нерегулярна, одноразова (грошова, майнова) благодійна підтримка в середніх та незначних розмірах; участь у діяльній допомозі переважно через чернецтво при монастирях, виконання функцій виховательок, вчительок при дівочих монастирських школах та ін.; • допомога православним братствам, братським школам, колегіумам, бурсам, друкарням та ін.; • підтримка католицьких (єзуїтських, піярських, кармелітських, уніатських, василіанських) колегіумів, шкіл, конвіктів, друкарень та ін.

III. ЗА СІМЕЙНИМ СТАТУСОМ		
1.	2.	3.
9.	<p>жінки, які здійснювали благодійну діяльність в освіті, перебуваючи у шлюбі</p> <p><i>(Єва Домашевська, Софія Острозька-Любомирська, Ядвіґа Тарло-Мнішек, Марія Туптало, Терезія Прейс, Євдокія Митрофанова, Дарина Нікітіна, Ганна Тарлай, Євдокія Рогань, Катерина Малиновська, Марія Апостол-Горленко, Софія Полуботок-Милорадович, Віра Розумовська-Дараган та ін.)</i></p> <p>жінки, які розпочинали або продовжували благодійну діяльність у статусі вдови</p> <p><i>(Єлизавета Чомортань-Лозинська Могила, Раїна Могилянка-Вишневецька, Раїна Боговितिнова-Ярмолинська, Ганна Могила, Галшка Гулевичівна-Лозка, Феодора Чарторійська-Боговितिнова, Катерина Угорницька, Євдокія Іваницька, Марина Мокієвська-Мазепина, Наталія Долгорука, Софія Міссіонова, Катерина Іванова, Агафія Кимбара, Ганна Пузина, Феодора Білостоцька, Ганна-Алоїза Острозька-Ходкевич, Софія Мелецька та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>регулярна, багаторазова, тривала; нерегулярна, одноразова (грошова, майнова) благодійна підтримка у значних, середніх і незначних розмірах;</i> • <i>діяльнісна допомога у вигляді виконання обов'язків ігуменій монастиря; «трусами рук своїх» як черниці, виховательки, учительки при жіночих монастирських школах;</i> • <i>меценатська діяльність;</i> • <i>допомога православним братствам, братським школам, колегіумам, бурсам, друкарням та ін.;</i> • <i>підтримка католицьких (єзуїтських, піярських, кармелітських, уніатських, василіанських) колегіумів і протестантських (кальвіністських, соцініанських) шкіл, конвіктів, друкарень та ін.</i> • <i>найактивніші учасниці¹⁰⁶ (дружини Великих гетьманів Литовських, Великих коронних гетьманів, Великих коронних канцлерів і віце-канцлерів; дружини воевод, маршалків, старост; дружини полковників коронного війська Речі Посполитої та ін.; дружини гетьманів Війська Запорозького і козацької старшини (полковників, генеральних осавулів, бунчукових товаришів сотників, отаманів та ін.); дружини російських вельмож (князів, графів, генералів, генерал-губернаторів Малоросії та ін.)</i>
10.	<p>жінки, які здійснювали благодійну діяльність в освіті, не перебуваючи жодного разу у шлюбі</p> <p><i>(Катерина Милославська, Парасковія Туптало, Марфа Туптало, Олександра Туптало, Фотинія Максимовічівна, Памфілія Мокієвська та ін.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>переважно діяльнісна допомога у вигляді виконання обов'язків ігуменій монастиря; «трусами рук своїх» як черниці, схимочерниці, виховательки, учительки при монастирських дівочих школах та ін., що часто поєднувалося із регулярною, багаторазовою або нерегулярною, одноразовою (грошова, майнова) благодійною підтримкою у значних та середніх розмірах;</i> • <i>заснування, підтримка здебільшого монастирських, церковних шкіл різних конфесійних приналежностей;</i> • <i>фінансування бурс, конвіктів та ін.</i>

¹⁰⁶ Тут називаємо урядові, державницькі, військові статуси чоловіків, дружини яких, перебуваючи у шлюбі із ними або ставши вдовами, активно займалися благодійною діяльністю в освіті України досліджуваного періоду.

Таблиця 1.2

**Аналітико-узагальнювальні характеристики
благодійної діяльності жінок і чоловіків в освіті України
XVII – XVIII ст.**

Благодійна діяльність жінок в освіті	Благодійна діяльність чоловіків в освіті
1	2
<i>I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ</i>	
<i>За визначальною гендерно-соціальною установкою</i>	
благодійність – сфера творення добра і блага, любові до людей і милосердності, де реалізовувалися ментально жіночі якості і потреби (емоційна чуттєвість, кордоцентричність, материнська інстинктивність, сентименталізм (ліричність), інтуїтивність, терплячість, поступливість, турботливість, співчутливість, самовідданість, жертовність, відповідальність тощо)	благодійність – сфера соціального престижу і статусу, де реалізовувалися ментально чоловічі якості і потреби (раціональність, амбіційність, змагальність, прагнення до лідерства і влади, схильність до ризику, наполегливість, енергійність, цілеспрямованість, категоричність, рішучість, агресивність тощо)
<i>За сутнісним характером і змістом благодійної діяльності в освіті</i>	
ірраціональна, філантропічно-альтруїстична	раціональна, прагматично-патерналістична
<i>За домінантною умовно-морфологічною ознакою благодійної діяльності в освітній галузі</i>	
«благодійність душі»	«благодійність розуму»
<i>За рівнем усвідомлення і характером організації благодійної діяльності в освіті</i>	
здебільшого емоційно-спонтанна	здебільшого усвідомлено-спланована
<i>За стилем благодійної діяльності в освітній галузі</i>	
Експресивна (орієнтація на «живе» спілкування; особисте, часом самовіддане служіння і цілковиту жертовність)	Інструментальна (орієнтація на адміністративно-матеріальну конкретну допомогу)
<i>II. ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТІ</i>	
<i>За усвідомленням суб'єктами благодійної діяльності сутності «первинного блага»</i>	
«первинне благо» – співучасть і співпереживання (жінки співчують стражданням інших)	«первинне благо» – матеріальна підтримка (чоловіки розуміють страждання інших)

<i>За причинно-мотиваційною орієнтацією суб'єктів благодійної діяльності в освіті</i>	
1	2
релігійно-духовна ментальність, спокута гріхів, особлива жіноча природа, виховання, душевно-стресові ситуації, кризи сімейного життя, традиції і звичаї, національні інтереси, культура та ін.	національні інтереси, суспільний авторитет, повага і престиж, посилення впливу на політичні та соціокультурні процеси, виховання, релігійність, традиції, звичаї, культура та ін.
<i>За рівнем соціальної статусності суб'єктів благодійної діяльності та їхніми соціальними правами</i>	
соціально-родовий статус мали та зберігали до заміжжя свій особистий родинно-спадковий (наслідуваний) статус батька або статус (після заміжжя) свого чоловіка; <i>мали право</i> продавати, купувати, дарувати чи заповідати рухоме й нерухоме майно; вступати в юридичні зобов'язання, подавати судові позови; в окремих випадках обіймати керуючі посади в органах місцевого самоврядування та очолювати різні адміністративно-територіальні об'єднання (війтівства, старостівства); <i>не мали права</i> займати високі урядові, державницькі посади, одержувати церковні звання і священницький сан; брати прямої участі у виборчому процесі органів чи осіб влади або суду (старшин, гетьмана, короля, сейму); перебувати в Запорозькій Січі; не мали права майорату та права власності на рангові землі	соціально-родовий та державницько-службовий статуси мали родинно-спадковий статус та статус, одержаний за службу чи особливі досягнення перед державою (надавався царем, гетьманом, королем та ін.); <i>мали право</i> продавати, купувати, дарувати чи заповідати рухоме й нерухоме майно; вступати в юридичні зобов'язання, подавати судові позови; займати високі урядові, державницькі посади, одержувати церковні звання й священницький сан; брати участь у виборчому процесі органів чи осіб влади або суду; право майорату та право власності на рангові землі.
<i>За основним джерелом одержання грошових і майнових ресурсів суб'єктами благодійності в освітній галузі</i>	
1) через спадкове володіння; 2) через інститут віна у шлюбних відносинах; 3) на віки вічні або довічно королівськими грамотами чи універсалами українських гетьманів; 4) шляхом купівлі-продажу або заставним правом та ін. 5) шляхом одержання прибутків від власних володінь, трудової, торгової чи іншої діяльності та ін.	1) через спадкове володіння; 2) шляхом державного забезпечення за виконання державних, службових чи інших обов'язків; 3) через нагороди за особливі заслуги перед владою; 4) шляхом одержання прибутків від власних феодалських володінь, від трудової, торгової чи іншої діяльності та ін.

<i>За соціальним станом найбільш значущих суб'єктів благодійної діяльності в освіті</i>	
1	2
магнатки, шляхтянки, міщанки, козачки (дружини, матері, сестри, доньки воєвод, старост, війтів, гетьманів, генеральної та козацької старшини й ін. посадових і службових осіб; деякі з жінок в силу глибокої релігійності відрікалися від мирського життя і, приймаючи постриг, ставали черницями. Багато з них були ігуменями монастирів)	магнати, шляхтичі, міщани, козаки, духівництво (воєводи, старости, війти, гетьмани, генеральна та козацька старшина, єпископи, архієпископи, архімандрити, митрополити та ін.)
III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТІ	
<i>За широтою діапазону проявів благодійної діяльності в освітній галузі</i>	
широкий діапазон проявів благодійності: від повного самозречення власного рухомого й нерухомого майна до разових грошових дотацій	поміркований діапазон проявів благодійності, яка визначалася більш сталими формами надання допомоги
<i>За домінуючими формами та видами прояву благодійної діяльності в освіті</i>	
<i>форми:</i> складання заповітів, відписання фундушів, одноразові або регулярні грошові пожертви; меценатство; внесення власних посагів; надання речей першої необхідності; забезпечення харчуванням та одягом учнів із незаможних верств населення; опікування школами й монастирями; виконання адміністративно-господарських робіт, функцій виховательок або учителів при дівочих монастирях та ін.; <i>види:</i> грошова, майнова, діяльнісна, «трудами рук своїх» благодійна допомога	<i>форми:</i> ктиторство, меценатство, патронат, протегування, складання заповітів, фінансові внески; <i>види:</i> грошова, майнова, організаційна благодійна допомога
<i>За масштабністю наданої благодійної допомоги в освітній галузі</i>	
порівняно середній масштаб надання благодійної допомоги	порівняно великий масштаб надання благодійної допомоги
<i>За очікуванням бажаного результату благодійної діяльності в часі</i>	
короткотривале очікування (емоційно бажаний результат швидкої дії)	довготривале очікування (результат усвідомленої, продуманої, послідовної дії з гарантованими якісними наслідками)

<i>За вибором основного об'єкта (інституції) благодійної підтримки в освітній галузі</i>	
церкви, монастирі, православні братства; парафіяльні, монастирські школи (як при чоловічих, так і при жіночих монастирях), братські школи, колегіуми, академії, університети та ін.	церкви, монастирі, православні братства; академії, університети, колегіуми, братські, полкові, сотенні, січові, соборні, парафіяльні, монастирські школи (переважно при чоловічих монастирях) та ін.
<i>За головними завданнями благодійної діяльності в освіті</i>	
1) поширення освітніх знань серед широких верств населення; 2) підтримка розвитку жіночої і початкової освіти; 3) забезпечення розвитку церковно-шкільної освіти; 4) підтримка вищої освіти та ін.	1) забезпечення розвитку вищої освіти; 2) започаткування і підтримка козацької системи шкільництва; 3) підтримка розвитку церковно-шкільної освіти; 4) поширення освітніх знань серед широких верств населення та ін.

Таким чином, підсумовуючи матеріал, викладений у *таблиці 1.2*, робимо висновок про те, що загалом благодійна діяльність жінок в освіті України XVII – XVIII ст. мала свої специфічні ознаки. Завдяки притаманним саме жінкам природним рисам і якостям, які суспільство традиційно ототожнювало із слабкою статтю (підвищена емоційність, терплячість, сердечність, милосердність, турботливість, співчутливість та ін.), жіноча благодійність також набувала особливих «специфічно-жіночих» ознак і характеристик. Порівняно з чоловічою благодійною практикою, вона була **більш релігійно-духовною, кордоцентричною, особистісно зорієнтованою, жертовною, філантропічною, гуманною**; надавала жінці реальні можливості і шанси реалізувати свої духовно-моральні якості і природні потреби допомоги, захисту й опіки на соціальному рівні.

Водночас наявність спільної місії і мети благодійної діяльності жінок і чоловіків в освіті України XVII – XVIII ст. дає підстави розглядати **жіночий благодійний досвід як частину загальної благодійної практики в освіті, який гармонійно поєднувався і співіснував із багатим чоловічим досвідом благодійності.**

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 2.2

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Звертаючись до табл. 1.2 дослідження, здійсніть порівняльну характеристику жіночих і чоловічих благодійних практик в освіті. Розкрийте специфіку і характерні риси благодійної діяльності жінок в освіті XVII – XVIII ст.

2. На основі матеріалів, представлених у табл. 1.1, охарактеризуйте найтипівіші для жінок види і форми благодійності. Наведіть історичні приклади.

3. Спираючись на стратифікаційні характеристики (релігійне віросповідання, національність, соціальне походження і приналежність до соціальної верстви населення, майновий статок, сімейний статус) (табл. 1.1), здійсніть гендерний аналіз благодійності в системі «жінка-жінка». Покажіть, що поєднувало жінок, які прагнули займатися благодійною діяльністю в освіті.

4. Доведіть, що для жінок благодійність – це сфера творення добра і блага, любові до людей і милосердності; для чоловіків – сфера соціального престижу і статусу.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Доведіть, що благодійна діяльність жінок в освіті України XVII – XVIII ст. ґрунтувалася на поєднанні їхніх духовно-моральних якостей і прагнень до захисту нужденних із соціально зумовленою необхідністю національно-культурного відродження країни та розбудови освітньої галузі.

2. Як ви розумієте тезу «Благодійна діяльність жінок в освіті є фактором соціальної адаптації в суспільстві», відповідь аргументуйте.

3. За сутнісним характером і змістом благодійної діяльності в освіті благодійність жінок була ірраціональною, філантропічно-альтруїстичною; благодійність чоловіків – раціональною, прагматично-патерналістичною. Обґрунтуйте ці твердження.

4. Доведіть, що за рівнем усвідомлення і характером організації благодійної діяльності в освіті, жіноча благодійність була переважно емоційно-спонтанною; благодійність чоловіків – усвідомлено-спланованою.

5. Як ви розумієте цитату Жозефа Ернеста Ренана «Женщина прекрасная и добродетельная является миражем, который напояет светлыми озерами и тенистыми аллеями нашу великую нравственную пустыню».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Одна з найвідоміших благодійниць в історії України, Галшка Гулевичівна була представницею:

- а) *шляхти*;
- б) міщанства;
- в) селянства;
- г) магнатів.

2. Наталія Розумовська – мати останнього гетьмана України Кирила Розумовського та відома благодійниця, була дружиною:

- а) магната;
- б) шляхтича;
- в) селянина;
- г) *козака*.

3. Фундаторкою знаного в Україні Київського Печерського Вознесенського монастиря і школи гаптування для дівчат при ньому була:

- а) Ганна Гойська;
- б) Наталія Долгорука;
- в) Галшка Острозька;
- г) *Марія Магдалена Мазепина*.

4. Назвіть ім'я благодійниці, яка була засновницею багатьох православних шкіл та монастирів на Волині й, зокрема, фундаторкою відомого чоловічого Загаєцького монастиря і школи при ньому:

- а) *Раїна Козерад-Боговитинова Ярмолинська*;
- б) Ганна Ходкевич-Корецька;
- в) Варвара Огінська;
- г) Малуша Ралповичівна-Гулевич.

5. Найвідомішою схимочерницею і благодійницею Київського Флорівського монастиря була:

- а) *Наталія Долгорука*;
- б) Раїна Могилянка-Вишневецька;
- в) Софія Корецька;
- г) Раїна Козерад-Боговитинова.

6. Син якого гетьмана України був ченцем Лубенського Мгарського монастиря, заснованого Раїною Могилянкою-Вишневецькою:

- а) *Богдана Хмельницького (Юрій Хмельницький, у чернецтві Гедеон)*;
- б) Петра Сагайдачного;
- в) Івана Мазепи;
- г) Івана Виговського.

7. Хто із відомих княгинь-благодійниць був ідейним творцем Пересопницького Євангелія, на якому у майбутньому складав присягу на вірність народові України перший Президент незалежної Української держави:

- а) Анастасія Гольшанська-Заславська;
- б) Галшка Гулевичівна;
- в) Ганна Гойська;
- г) Раїна Соломирецька-Гойська.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Богачевська М. Дума України – жіночого роду / М. Богачевська. – К. : Воскресіння, 1993. – 109 с.
2. Бурнашов Г. Українські Роксолани: [Укр. жінки в давн. історії] / Г. Бурнашов // Тижневик Галичини. – 1997. – 7 серп.
3. Гамаль Л. Жіночий рух і проблема жінки (культурологічний аспект) / Л. Гамаль // Український жіночий рух: здобутки і проблеми. – Вип.1. – Дрогобич, 2002, с. 20–26
4. Геник С. 150 видатних українок / Степан Геник. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 236 с.
5. Гринішак Е. Жінка-трудівниця, мати, громадська діячка: [До 81-ї річниці заснування «Союзу Українок» у Галичині] / Е. Гринішак // Нар.воля. – 2003. – 14 січ.
6. Гуржій О. «Іван носить плаху, а Настя – булаву?» : суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. / О. Гуржій // Соціум : альманах соціальної історії / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 219–230.
7. Дзюба О. М. Вишневецька (Могилянка) Раїна / О. М. Дзюба // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2003. – Т. 1. – С. 508.
8. Евстратова А. И. Русская женщина: от милосердия к благотворительности / А. И. Евстратова // Женщина в российском обществе. – 1999. – № 1. – С. 36–41.
9. Макаренко Г. Чого хоче жінка? Щонайперше – підтримки і партнерства: [Прав.становищежінок в Україні] / Г. Макаренко // Юрид. вісн. України. – 2004. – 26 черв.
10. Мироненко І. Сказано, «жінчина»: Жіночий Рух в Україні: погляд у минуле з надією на майбутнє / І. Мироненко // Березіль. – 1994. – №7. – С. 127–131.
11. Пашко А. Жіночий рух в Україні: історичний аспект та сучасний розвиток / А. Пашко // ПравоУкраїни. – 2004. – №3. – С. 125–127.
12. Ролле Й. (Антоній І) Жінки при Чигиринському дворі / Й. Ролле. – К. : Україна, 1994. – 58 с.

2.3. ОСНОВНІ ТИПИ ЖІНОЧОЇ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТІ, ДОСВІД БЛАГОДІЙНОСТІ НАЙВІДОМШИХ ЖІНОК

МЕТА: усвідомити роль і значення жінок у благодійній діяльності чоловіків; розкрити основні напрями впливу жінок на особистісну і професійну сферу чоловіків; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: *гендерний підхід, благодійність жінок, благодійність чоловіків, вплив жінок на чоловіків, історичний досвід.*

Під типом благодійності жінок розуміємо характеристику їхньої благодійної діяльності в освіті залежно від мети, завдань, видів і форм прояву допомоги, що визначається станом взаємодії суб'єкта благодійності з її об'єктом, – тобто сукупністю подібностей, загальних рис, які виділяємо відповідно до певної критеріальної ознаки і які відрізняють її від інших.

При побудові типології благодійності жінок в освіті XVII – XVIII ст. нами враховувалися: 1) особливості культурно-історичного процесу досліджуваного періоду; 2) фактор часу (синхронність типології); 3) вплив суб'єктивного досвіду; 4) відносницький та умовний характер типів жіночої благодійності, які із розвитком (накопиченням) знань мають уточнюватися і змінюватися; 5) наявність найсуттєвіших критеріальних ознак, за якими здійснюється розчленування систем об'єктів та їх погрупування; 6) спосіб побудови типології (у нашому випадку – емпіричний спосіб, який ґрунтується на кількісній обробці, узагальненні одержаних даних, на фіксуванні ознак подібності і відмінності, а також на систематизації та інтерпретації матеріалу).

Отже, ураховуючи зазначені позиції, нами розроблено найсуттєвіші критерії, за якими представлено основні типи благодійної діяльності жінок в освіті України досліджуваного періоду.

I. За рівнем соціальної значущості благодійної діяльності:

а) благодійність соціально елементарна (для виживання та елементарного існування людини – здебільшого проявлялася у формі милостині, роздачі одягу, їжі та ін. речей, необхідних для

існування; була найбільш доступною і розповсюдженою серед населення того часу);

б) благодійність соціально необхідна (для покращення умов життя людини як члена соціуму, зумовлена необхідністю підвищення її загального рівня освіти і культури – проявлялася через підписання фундушів і складання заповітів на невеликі маєтності і грошові суми на користь церковної обителі і школи при ній, через грошові внески членкинь братств, грошові і майнові пожертвування тощо; була характерною для достатньо заможної і соціально свідомої частини жіноцтва. Представниці: *Раїна Хребтович-Богуринська, Катерина Загоровська, Маруша Шпакова-Чапличова, Анастасія Заскавич, Анастасія Зубцевська-Древинська, Марія Мокієвська-Мазена, Олена Сапіжанка, Галика Бран-Олдаковська, Анастасія Лонцька-Куликовська та ін.*);

в) благодійність соціально перспективна (для перспективних соціальних змін на краще в житті людини – проявлялася через підписання фундушів на заснування церковних храмів, монастирів і шкіл при них, складання заповітів на великі маєтності і капітали, участь в організації друкарень і бібліотек, матеріальну підтримку відомих церковних та громадських діячів, які опікувалися навчальними закладами тощо; була розповсюдженою серед заможних жінок вищих верств населення, національно і патріотично зорієнтованих, які залишили помітний слід в історії України. Представниці: *Софія Чарторийська, Ганна Гойська, Галика Гулевичівна, Раїна Соломирецька-Гойська, Раїна Боговитинова-Ярмолинська, Раїна Могилянка-Вишневецька, Софія Корецька, Марія Мокієвська-Мазена, Наталія Розумовська та ін.*)

II. За мотивацією і цільовою спрямованістю благодійної діяльності:

а) благодійність емоційно спонтанна, здебільшого зорієнтована на задоволення особистісних духовних

потреб (благодійні вчинки здійснюються хаотично, нерідко під впливом душевних потрясінь або стресових ситуацій, не мають конкретної соціальної мети, як правило, здійснюється «в ім'я спасіння власної душі і благополуччя рідних»); за

Феодосія Стрільбицька
(друга пол. XVIII ст.)

часів глибокої релігійності і набожності більшість жінок мали саме таку мотивацію до благодійної діяльності);

б) благодійність усвідомлено спланована, переважно зорієнтована на задоволення соціальних потреб (організація благодійних дій усвідомлена, чітко осмислена і має конкретну соціальну мету). Представниці: *Ганна Гойська, Галика Гулевичівна, Феодора Чарто-рийська-Боговитинова, Софія Корецька, Раїна Огінська, Раїна Соломирецька-Гойська, Єва Домашевська, Марія Могила, Ганна-Алоїза Острозька, Анастасія Скоропадська, Феодосія Стрільбицька, Анастасія Зубцевська-Древинська та ін.*)

III. За рівнем особистісної жертовності:

а) благодійність відносної особистісної жертовності (благодійниця свідомо і добровільно жертвувала частину своєї власності, віддавала частину свого часу й уваги на потреби іншої людини або суспільства. Представниці: *Ганна Ходкевич-Корецька, Варвара Огінська, Феодора Пузина-Летинська, Мелетія Казирад-Ворнецька, Єва Домашевська, Кандида Лангуш, Наталія Розумовська, Віра Дараган та ін.*);

б) благодійність абсолютної особистісної жертовності (благодійниця свідомо і добровільно жертвувала усім своїм майном або лєвовою часткою власності, віддавала весь або майже весь свій час і увагу на потреби суспільства; благодійність для неї ставала духовною потребою і сенсом життя. Представниці: *Раїна Могилянка-Вишневецька, Галика Гулевичівна, Марина Мокієвська-Мазєпа, Устина Тодоровська, Наталія Долгорука, Агафія Мельгунова, Катерина Милославська та ін.*)

IV. За тривалістю і періодичністю здійснення благодійної діяльності:

а) благодійність короткотривала, епізодична (здійснювана одномоментно або нетривалий час. Представниці: *Ганна Білостоцька-Лєпєсовицька, Мелентія Казирад-Ворнецька, Ганна Скірмонтова-Хорошкова, Потєнція Патрикіївна-Свенцицька, Варвара Лозчанка-Красєнська та ін.*);

б) благодійність довготривала, періодична або регулярна (здійснювана тривалий час постійно або з певною періодичністю. Представниці: *Раїна Могилянка-Вишневецька, Раїна Огінська, Раїна Ярмолинська-Боговитинова, Раїна Соломирецька-Гойська, Софія Корецька, Єва Домашевська, Ганна Огінська, Марина Мокієвська-Мазєпа, Анастасія Скоропадська, Наталія Розумовська, Наталія Долгорука та ін.*)

Слід зазначити, що належність до того чи іншого типу благодійності є досить відносною. Так, епізодична благодійність із

часом могла переходити в регулярну, благодійність відносної особистісної жертовності – у благодійність абсолютної жертовності, короткотривала благодійність стосовно одного об'єкта могла бути довготривалою стосовно іншого. Благодійність соціально необхідна могла переходити у благодійність соціально значущу і навпаки. Тож типові характеристики благодійної діяльності залежно від її змісту (мотивації, мети, завдань, видів, форм, напрямів допомоги) можуть змінюватися, доповнюватися або переходити одна в одну.

У подальшому викладі матеріалу зупинимося на вивченні конкретного досвіду благодійної діяльності в освіті України найвідоміших жінок XVII – XVIII ст.

Вибір персоналій благодійниць здійснено на основі біографічного, герменевтичного, феноменологічного, хронологічного теоретичних підходів (О. Сухомлинська), урахуваючи принципи історизму, об'єктивності, культуровідповідності, науковості, доказовості. Добираючи персоналії, ми зважали на той внесок (значний, помітний, певний), який зробила жінка в освітню галузь досліджуваного періоду. Виявлення рівня внеску здійснювали, враховуючи мотивацію жінки до благодійної діяльності, соціальну значущість благодійної допомоги, її перспективність, розміри та масштаби.

Тож організацію наукових пошуків у цій площині акцентуємо на: 1) описанні біографічних даних жінок, що певною мірою розкриє їхню мотивацію до благодійних учинків у відповідному історико-культурологічному контексті, 2) висвітленні досвіду благодійної діяльності, який представлений різними типами, видами, формами і напрямками прояву допомоги. Послідовність вивчення персоналій зумовлена хронологічним критерієм, який відповідає даті народження (у зв'язку з віддаленими хронологічними межами дослідження не всі дати вдалося установити точними, тож в окремих випадках подано позначку «р.н.н.» або приблизні роки життя).

Отже, нами обрані постаті найвідоміших жінок-благодійниць України, які були символами конкретно-історичної епохи і значною мірою впливали на її освітні, культурні та суспільні процеси. Серед них: 1) *Ганна Гойська*, 2) *Галика Гулевичівна*, 3) *Раїна Могиланка-Вишневецька*, 4) *Раїна Соломирецька-Гойська*, 5) *Раїна Козерад-Боговитинова Ярмолинська*, 6) *Ганна-Алоїза Острозька*, 7) *Марина Мокієвська-Мазепа* (у чернецтві *Марія-Магдалена Мазепина*),

8) Анастасія Скоропадська, 9) Наталія Розумовська, 10) Наталія Долгорука (у схемі «Нектарія»).

У контексті дослідження біографій найвідоміших жінок виявлено імена благодійниць, які не так яскраво, проте увійшли в історію, і зокрема в історію благодійної діяльності в освіті XVII – XVIII ст. Це часто були представниці родин відомих благодійниць – їхні матері, сестри або доньки, які прямо чи опосередковано також брали участь у розбудові освітньої галузі. Тож вважаємо, що в руслі нашого дослідження ці персоналії також потребують згадування і належної уваги. Серед них ми називаємо: Єлизавету Чомортань-Лозинську, Катерину Могилу-Корецьку, Марію Могилу-Потоцьку, Ганну Могилу-Пржсерембську-Потоцьку, Ганну Острозьку-Костку, Софію Острозьку-Любомирську, Катерину Острозьку-Замойську, Віру Дараган, уроджену Розумовську.

Отже, перейдемо до вивчення біографії та досвіду благодійної діяльності в освіті найвідоміших жінок України.

Ганна Гойська (р.н.н.-1617 рр.) походила зі старовинного шляхетського роду Козинських, дід якої – Грінко Мжачич

Ганна Гойська
(р.н.н. – 1617 рр.)

Козинський – свого часу обіймав посаду Луцького хорунжого, а батько – Тихін Козинський – був Овруцьким державцем. Пошлюблена Ганна була із Василем Гойським, земським Луцьким суддею, з яким прожила недовго, залишившись бездітною вдовою.

Ганна стає багатою поміщицею, володаркою Почаєва і багатьох сіл навколо нього – Орля, Савчинців, Козина, Старого Почаєва та ін. Вона часто відвідувала Почаївську Успенську церкву і, як людина глибоко віруюча, вирішила відновити при ній монастир, який існував здавна, проте запустів через набіги татар.

14 листопада 1597 р. вона робить фондушевий запис на Почаївський монастир. Подаємо фрагмент цього документа. «Я, Ганна Тихонівна Ерофеева-Гойська усвідомлюю і повідомляю цим моїм листом усякому, кому потрібно про тім чи відати що читається чути, людям нинішнім і потім майбутнім, що, маючи постійно перед очима моїми свій Християнський обов'язок, по якій – якщо всяк людина зобов'язана відплачувати належне своєму ближньому,

тим більше він зобов'язаний, по крайній можливості своїй, відплачувати належне Богу, Творцю своєму, до честі і множення святої Його слави, – а по здоровому і рішучому міркуванні, не будучи ні від кого до того спонукувана, не змушено, але по добрій своїй волі, єдино для множення слави Божої, роблю наступне розпорядження щодо тієї моєї маєтності, при селі Почаєві, де віддавна існує кам'яна церква на честь Успіння Пречистої Богородиці: те, щоб при тій церкві було постійне православ'я Боже, я зважилася побудувати і заснувати при ній монастир для проживання в ньому восьми ченців, людей добрих, набожного життя, не іншого сповідання, як тільки грецького, підлеглих Східної Церкви, і двох дячків. Точно також і ігумену, що буде поставлений у ньому для керування, слід бути «завжди віри християнської, послушенства Східної церкви і святого закону нашого грецького». Він повинний бути вірний високому добродію життю, випробуваний морально, тихий, скромний, шанобливий, тверезий, не корисливий. Братією він повинний керувати з любов'ю і лагідністю. Якби між ігуменом і братією відбулися які-небудь незгоди і суперечки, то справа їх повинна розглянута єпископом, «який би не іншого закону, тільки грецького Східної Церкви був»¹⁰⁷.

За цим документом Ганна Гойська дарувала монастирю: «1) десять волоків орної землі (волок – це 20 десятин); 2) ліс і сінокос при монастирі, на схід від нього, по дорозі до Крем'янця; 3) десять кіп литовських грошей щорічно (копа – три карбованці); 4) шість родин селян на подаровані землі для управи її і 5) десятина зо всякого збіжжя свого Почаївського маєтку. Шести родинам селян, приділених до землі, дано по одному волоку, цебто по 20 десятин на родину. Снопва десятина давала озимого 300 кіп, а ярового 600 кіп річно»¹⁰⁸.

Як видно із фондушевого запису Ганни Гойської, це була жінка не лише глибоко релігійна, а й велика патріотка своєї землі, захисниця православної віри і традицій, людина передбачлива і розумна. Такий документ для тих часів, безперечно, мав церковне значення, проте і велике громадське та українсько-патріотичне, зробивши Почаївський монастир могутнім духовно-культурним

---

¹⁰⁷ Фундатори Почаївської лаври [Електронний ресурс] // Галерея мистецтв / В. Марчук : сайт – Електрон. текст. дані. – Луцьк., 2002 – . – Режим доступу: <http://www.art.lutsk.ua/art/pochaev/tkt2.html> (дата звернення: 04.01. 2013). – Назва з екрана.

¹⁰⁸ Благородство – велич Бога : Блаженної пам'яті старець Паїсій Святогорець. Слова. – Т. V: Пристрасті й чесноти [Електронний ресурс] // Християнський портал : [сайт]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://www.truechristianity.info/ua/books/paisiy/paisiy_ua_05_021.php. (дата звернення: 4.12. 2012) – Назва з екрана.

центром Православ'я, символом непоборності християнської церкви.

За підтримки фундаторки (фінансової, матеріальної, діяльнісної) при обителі була відкрита православна школа, у якій, крім шляхтичів, навчалися ще й діти селян, а також друкарня, що на той час вважалася однією з найбільших в Україні. Зокрема, у 1618 р. (уже після смерті княгині) відомий письменник і видавець Кирило Транквіліон-Ставровецький опублікував тут свою фундаментальну працю «Зерцало богословії». Ці заходи Ганна Гойська здійснювала спільно із відомим ігуменом Почаївського монастиря Йовом Залізом – людиною освіченою, ініціативною, порядною, діяльність якого підтримувала упродовж 20 років. За цей час обитель була перетворена на зразок Києво-Печерської лаври і стала «... осердям людських дум та почуттів, ... засобом розради та символом духовного єднання усіх «струджених та обтяжених»¹⁰⁹.

Галшка Гулевичівна (бл. 1575-1642 рр.) походила зі старовинного православного шляхетного роду Гулевичів, які займали одне із перших місць серед можновладців Волинської землі. За даними дослідників, у 1629 р. за 28 представниками роду значилося 45 поселень (1124 дими).

Галшка Гулевичівна
(бл. 1575 – 1642 рр.)

Дід Галшки, Федір Гулевич – у 1539 р. був Володимирським намісником (у 1540 р. висвячується за королівським привілеєм на Луцького православного єпископа під ім'ям Феодосій)¹¹⁰. Відомо також, що він мав п'ятеро синів – Михайло, Григорій, Роман, Януш і Василь. Василь Гулевич був заможною і шанованою людиною, обіймав високі посади – володимирського підстарости (з 1565 р.), каптурового судді володимирського повіту (з 1574 р.), володимирського і луцького войського (1590 – 1601 рр.), а в 1589 р.

¹⁰⁹ Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі українства / А. Гудима. – Тернопіль, 2003. – С. 17.

¹¹⁰ Хижняк З. Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії / З. Хижняк // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 47.

обирався депутатом від Волинського воєводства на Люблінський коронний трибунал¹¹¹.

Одружувався батько Галшки тричі. Від останнього шлюбу в 1570 р. з Настасією Патрикийвною народилося троє синів – Андрій, Михайло, Бенедикт і донька Галшка.

Як стверджує дослідниця З. Хижняк, найімовірніше, Галшка¹¹² Гулевичівна народилася в 1577 р. в с. Затурці на Волині. За іншими джерелами дата і рік її народження вираховуються таким чином: дата – за документальною вказівкою про її іменинний день (9 грудня за старим стилем), рік – за точною датою шлюбу її батьків (1570 р.) і її першого шлюбу (1594 р.)¹¹³.

Дитинство Галшки пройшло на Волині, де вона проживала в батьківських маєтках, яких він мав значне число. Як ми вже зазначали, Василь Федорович був високоосвіченим, поважним, заможним шляхтичем, тому своїй дочці Галшці він дав добре виховання і ґрунтовну освіту. Вона володіла основами православної віри, граматиною рідної мови, грецькою та латинською мовами.

Одружується Галшка в 1594 р. з Христофором Потієм, сином брацлавського каштеляна (згодом Володимирського єпископа Іпатія Потія) і княгині Ганни Федорівни Головні-Острожецької. Це засвідчують такі документи. Перший – про надання Василем Гулевичем своїй доньці посагу на одруження: 5 тисяч злотих польських, 1000 кіп грошей литовських та різної рухомості такої ж вартості. Другий – про передачу зятю Христофору в тимчасове користування, до викупу, маєтності Несвіч¹¹⁴. Проте цей шлюб не був тривалим, від нього у Галшки народилася донька Катерина, яку вона в 1615 р. заручила з хорунжим оршанським Миколою Млечком.

У 1606 р. Галшка одружується вдруге – її чоловіком стає заможний київський шляхтич Стефан Лозка, який обіймав посаду підчашого Київського і маршалка Мозирського. Цей шлюб за віком був нерівним – Галшка мала близько 30 років, Стефан – під 60. Спільною їхньою дитиною був син Михайло.

---

¹¹¹ Бірюліна О. 430 років від дня народження Галшки Гулевичівни (1575-1642) – однієї з засновниць Київського братства, громадської діячки / О. Бірюліна – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : http://ounb.lutsk.ua/html/archive/2005/calendar/bodi_05_12_22.html. (дата звернення: 4.12. 2012) – Назва з екрана.

¹¹² Ім'я Галшка (Галжка) за тих часів було досить уживаним в українському суспільстві. Воно є українською формою від польського Галжбета чи Галжбіта, тобто Єлизавета.

¹¹³ Бірюліна О. 430 років від дня народження Галшки Гулевичівни (1575-1642) – однієї з засновниць Київського братства, громадської діячки / О. Бірюліна – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : http://ounb.lutsk.ua/html/archive/2005/calendar/bodi_05_12_22.html. (дата звернення: 4.12. 2012) – Назва з екрана.

¹¹⁴ Хижняк З. Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії / З. Хижняк // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 48.

Після 1606 р. Галшка Гулевичівна переїжджає з Волині до Києва, з яким буде пов'язане усе подальше її життя та історія становлення і розвитку Київської братської школи – попередниці Києво-Могилянської академії.

Як велика патріотка, прихильниця батьківської православної віри, людина грамотна й освічена, Галшка активно займається благодійною діяльністю. Меценатка надає земельні володіння, які свого часу були даровані їй чоловіком Стефаном у вічне користування, під Київський Братський монастир і Братську школу. Свій задум вона погоджує із чоловіком. Про це значиться в дарчій, яку пані Галшка при «добре уроджених» свідках, вписала у «городські книги» Київського магістрату 15 жовтня 1615 р.: «Я, Галшка Гулевичівна, дружина його милості пана Стефана Лазки маршалка Мозирського, будучи здорова тілом і розумом, явно і добровільно усвідомленою тим моїм добровільним листом-записом, що я статечне, в старожитній, святій православній вірі Східної церкви живучи... і з любові й милості до братів моїх народу руського... умислила добро учинити церкві Божій... і благочестивим християнам народу руського в повітах воєводств Київського, Волинського і Брацлавського... дала, дарувала, записала й фундувала добра мої власні, дідичні, права і вольності шляхетські маючи: двір мій власний з землею... в місті Києві... зі всім до того двора і землі правами, пожитками, приходами і різними належностями... на монастир, Ставропігії Патріаршого спільного житія по Василю Великому, також і на школу дітям так шляхетським, яко й міським»¹¹⁵.

Як стає відомим з історичних джерел, садиба Галшки знаходилася в самому центрі київського Подолу. За тих часів «... сусідами Гулевичівни були скарбники, бурмистри й неубогі міщани»¹¹⁶. Згодом поряд з'являються садиби відомих заможних громадян Києва й України – митрополита Петра Могили, представників відомого козацького роду Сулим, ректора Академії і митрополита Київського Йоаса Крюковського та інших. Отже, на той час тут проживала українська еліта культурно-національного руху. На сьогодні невідомо, яку вартість мала садиба Галшки, але, як стверджують дослідники, це була досить солідна сума, оскільки за спробу відібрати землю у братства встановлювався штраф у 10 тисяч польських злотих.

---

¹¹⁵ Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, височайше учрежденного при Киевском военном, Подольском и Волыньском генерал-губернаторе. – К., 1846. – Т. 2. – С. 3.

¹¹⁶ Хижняк З. Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії / З. Хижняк // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 48.

Київська братська школа почала свою діяльність із перших днів заснування, на що Галшка вказує: «... І аби тая фундація скуток свій брала, зараз в той двір і на його плац... школу впровадила і впроваджую...»¹¹⁷. У завершенні дарчої сказано: «... З притисненням печаті і з підписом руки чоловіка мого Стефана Лазки..., з притисненням печаті і підписом руки моєї власної..., притисненням печатей і підписом рук до того листа мого їх милостей панів і приятелів моїх обивателів того воєводства Київського добре осілих: й. м. п. Миколая Стецького тивона київського, й. м. п. Максима Трипольського і й. м. п. Семена Шишки Ставецького, котрі при тому були і того добре свідомі по проханню моему учинили»¹¹⁸.

Отже, дарчий акт Галшки Гулевичівни мав юридичну силу, він офіційно стверджував фундування монастиря і школи. Тож можна вважати, що 15 жовтня 1615 р. здійснилася знакова історична подія – з'явилася прародителька вищої освіти на українських землях, попередниця Києво-Могилянської академії – Київська братська школа.

Однак унесок Галшки Гулевичівни в заснування школи цим не обмежувався, благодійниця щодня відвідувала й контролювала будівництво приміщень; знаходила потрібних майслярів для проведення ремонтних робіт; особисто їздила на Житомирщину за каменем; надавала вози, волів, коней для перевезення будівельних матеріалів тощо. Крім того, як стає відомим з історичних фактів, Галшка підтримувала тісні зв'язки з першим ректором школи Іваном Борецьким, згодом Мелетієм Смотрицьким; була соратницею гетьмана Петра Сагайдачного, який у 1620 р. з усім своїм військом вступив до Київського Богоявленського братства.

**Скульптурний портрет
Галшки Гулевичівни
на стіні Луцького Хресто-
воздвиженського храму**

¹¹⁷ Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних АКТОВ, височайше учрежденного при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1846. – Т. 2. – С. 8.

¹¹⁸ Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, височайше учрежденного при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1846. – Т. 2. – С. 18.

По смерті чоловіка, близько 1618 р., Галшка Гулевичівна переїздить до Луцька, де підтримує тісні контакти із Луцьким братством (надавала грошові пожертви на братство, школу, друкарню). 2 квітня 1641 р. пані Гулевичівна складає передсмертний заповіт, за яким 4,5 тисяч злотих надає Луцькому братському монастирю, Луцькій братській школі, шпиталю, а також Братській Хрестовоздвиженській церкві, у якій і була похована. Померла Галшка 15 (17) квітня 1642 р.

Пам'ять про славетну волинянку залишилася на довгі часи. На стіні Луцького Хрестовоздвиженського храму у 2002 р. видатній меценатці, патріотці українських земель була встановлена меморіальна дошка. Нині в Луцьку існує вулиця Галшки Гулевичівни, яка являє собою давню Вірменську вулицю міста, розташовану в історико-культурному заповіднику Старий Луцьк.

У старій Києво-Могилянській академії щороку в день іменин Галшки Гулевичівни (22 грудня) її поминали як засновницю цього закладу – проводили зібрання академічної корпорації, на яких обирали професорів, затверджували нових викладачів тощо. Сьогодні в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» кращих, обдарованих студентів нагороджують іменною стипендією Галшки Гулевичівни.

Раїна Могилянка-Вишневецька
(бл. 1589 – 1619 рр.)

Раїна Могилянка-Вишневецька (бл. 1589-1619 рр.) походила із українського князівського роду, що сягає корінням давнього молдавського боярського роду Могил. Це досить відома в історії постать: Раїна була донькою молдавського господаря Єремії Могилі, двоюрідною сестрою київського митрополита Петра Могилі, матір'ю видатного державного діяча Речі Посполитої та України – Яреми Вишневецького, бабкою польського короля і Великого князя Литовського обох народів – Міхала I Корибут Вишневецького.

Історія небагато зберегла фактів про життя княгині. Відомо, що батько Раїни Єремія Могила (бл. 1555-1606 рр.) був одним із найкращих володарів Молдавії і ревним захисником православної віри. За час свого недовгого правління (1595-1606 рр.) він відзначався як щедрий благодійник і

покровитель Львівського Свято-Успенського братства, церкви та братської школи. Свого часу Єремія Могила заклав місто Могилів-Подільський. Мати Раїни *Єлизавета Чомортань-Лозинська (1572-1617 рр.)* була донькою трансенвальського сенатора. Вона відрізнялася глибокою релігійністю і по смерті чоловіка, майже впродовж 10 років, не припиняла піклуватися про Львівське Свято-Успенське братство і братську школу¹¹⁹, яким допомагала фінансово та своїм авторитетом.

Ймовірно, така тяга до благодійності, патріотизм і вірність православним традиціям передалися і їхнім донькам, зокрема старшій *Раїні Могилянці (бл. 1589-1619 рр.)*, у шлюбі Вишневецькій; *Катерині Могилі (бл. 1590-1618(19) рр.)*, у шлюбі Корецькій (підтримувала Львівське Свято-Успенське братство, церкву, братську школу)¹²⁰, *Марії Могилі (бл. 1591-1638 рр.)*, у шлюбі Потоцькій (підтримувала у своїх повітах – в Бучачі, Чорткові, Золотому Потоці та ін. на Галичині православні школи і монастирі – Манявський Скит, Жизномирський монастир, церкву Св. Миколи в Бучачі)¹²¹; *Ганні Могилі (роки життя невідомі)*, у першому шлюбі Пржерембській, у другому – Чарнковській, у третьому – Мишковській, у четвертому – Потоцькій (підтримувала Львівське Свято-Успенське братство, церкву і братську школу; у 1630 р. вписалася у реєстр Львівських братчиків)¹²².

Проте найбільш знаною серед жінок-благодійниць роду Могил, вважаємо, була Раїна Могилянка-Вишневецька.

Як стає відомо з історичних фактів, у віці 15 років її було видано заміж за одного із найбагатших руських князів, старосту овруцького, згодом канівського і черкаського Михайла Вишневецького (р.н.н. – 1616 р.). Крім містечка Вишневецького та багатьох інших маєтків на Волині і Київщині, йому належали великі земельні володіння по ліву сторону Дніпра, які й називалися «Вишневецьчиною». У другій чверті XVII ст. «Вишневецьчина» нараховувала понад 50 міст і сіл¹²³.

---

¹¹⁹ Лист молдавської воєводи Могилі Єлизавети до братства з вибаченням про затримку священика Василя, 1604 р. – ЦДІАУЛ, ф. 129, оп.1, спр. 385. – арк. 2; Лист молдавської воєводи Могилі Єлизавети до братства з повідомленням про посилку 600 злот. на будівництво Успенської церкви, 1601 р. – ЦДІАУЛ, ф. 129, оп.1, спр. 358. – арк. 2; Лист молдавської воєводи Могилі Єлизавети до братства з повідомленням про надсилання 400 злотих на будівництво Успенської церкви, 1610 р. – ЦДІАУЛ, ф. 129, оп.1, спр. 429. – арк. 1; Привілей молдавського воєводи Могилі Костянтина до матері Єлизавети на щорічну виплату з їх маєтку в Усті 600 злотих на будівництво церкви і школи, 1611 р. – ЦДІАУЛ, ф. 129, оп.1, спр. 435. – арк. 2.

¹²⁰ *Левицький О.* Раїна Могилянка, княгиня Вишневецькая / Орест Левицький. – К. : Типогр. А. Давиденко, 1887. – С. 4.

¹²¹ *Луговий О.* Визначне жіноцтво України / О. Луговий. – К. : Ярославів Вал, 2004. – С. 39.

¹²² *Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко.* – К. : Либідь, 2004. – С. 148.

¹²³ *Левицький О.* Раїна Могилянка, княгиня Вишневецькая / Орест Левицький. – К. : Типогр. А. Давиденко, 1887. – С. 4.

Князь Михайло прожив недовге життя, за однією із версій, він помер через отруєння в Молдавії під час причастя підісланим монахом; за іншою – повернувся із молдавського походу хворим і помер через три роки. Тож Раїна рано залишається вдовою із малолітніми дітьми, серед яких старшому синові Яремі було не більше 4 років, а його сестрі Ганні – значно менше. По смерті чоловіка Раїна успадкувала місто Лубни з усіма хуторами, маєтностями, землями, а також інші замки й міста поблизу. Із цього часу почалися чвари щодо права володіння задніпровськими маєтками, що велися до самої смерті княгині, якої не стало у віці 30 років.

За своє коротке життя Раїна залишила по собі світлу пам'ять як велика патріотка і захисниця України. Зважаючи на те, що православні монастирі в Україні за часів її поневолення Польщею були єдиними осередками захисту і розповсюдження батьківської віри, центрами освіти і культури, княгиня Вишневецька зосередила свою благодійну діяльність на розширенні мережі та підтримці саме монастирських обителей. Вона увійшла в історію як фундаторка і донаторка трьох відомих православних монастирів – Густинсько-Прилуцького, Ладинсько-Покровського, Мгарсько-Лубенського, як покровителька відомого українського церковного діяча, згодом митрополита Київського (1631-1632 рр.) Ісаї Копинського, як щира жертводавиця Манявського Скиту, Львівського Свято-Успенського братства, Успенської церкви та братської школи.

З історичних фактів дізнаємося, що першим серед фундованих Раїною Могилянкою монастирів був Густинський, письмові згадки про який датуються березнем 1614 р. На прохання Ісаї Копинського вона разом із чоловіком надала земельні володіння обителі. «...Понеже, – говориться в літописі Густинського монастиря, – князь добродетелен б'єше, княгиня ж його, Раїна Могилянка, зело благородита та благочестива б'єше: велми бо люблячі слуги Христові калугери»¹²⁴. Приблизно через півроку, у серпні 1614 р., густинські ченці одержали від родини Вишневецьких другий фондуш на заснування Ладинського скиту у 10 верстах від Густині. «Душею будівництва» обителі була Раїна Могилянка, вона підтримувала її фінансово, присилала людей для допомоги, часто сама відвідувала монастир.

---

¹²⁴ *Левицький О.* Раина Могилянка, княгиня Вишневецкая / Орест Левицький. – К. : Типогр. А. Давиденко, 1887. – С. 6.

Початок історії Мгарської обителі датований 1619 р. Саме в січні 1619 р. особливим фундушем Раїна Могилянка, вже будучи вдовою, надала Ісаї Копинському право на розбудову в її володіннях Мгарського монастиря, «...передала будівельний матеріал, що залишився після перебудови маєтку в Лубнах, щедро наділила нову обитель землями, рибними угіддями й ін.»¹²⁵. За легендою, на місце заснування майбутнього монастиря Раїні вказали янголи. Про цю знаменну подію згадує в повісті «Близнюки» Тарас Шевченко.

Крім того, на прохання Ісаї Копинського Раїна надала йому нові фундушові записи на користь задніпровських монастирів із підтвердженням попередніх «надань», дозволила в Підгірському скиті заснувати жіночий монастир, а настоятелькою зробити рідну сестру Ісаї – Олександру, надала в пожиттєве завідування Копинському на правах ігумена Густинський, Ладинський, Мгарський монастирі й доручила керувати усіма приходськими церквами в її українських маєтностях, з підкоренням йому священиків та всього духовенства.

Чималі грошові пожертвування, як нами вже згадувалося, Раїна Могилянка надавала Манявському скиту на Галичині.

Згадувані монастирі, які відігравали визначну роль у духовному та освітньо-культурному житті України, міцно стояли на сторожі православ'я і ніколи не піддавалися тиску католиків та уніатів. Так, при Густинському Прилуцькому монастирі свого часу діяла початкова школа¹²⁶; при Ладинському Покровському – школа-майстерня вишивки та гаптування, згодом жіноче училище; працювали кузні, бондарні та гончарні майстерні¹²⁷; при Мгарському Лубенському монастирі – функціонувала школа псаломщиків¹²⁸; при Манявському скиті – працювала велика бібліотека, іконописна та богословська школи¹²⁹.

Функціонування цих навчальних закладів Раїна Могилянка не застала, бо прожила недовго, всього 30 років, померши через хворобу. Водночас, жертвуючи великі кошти і майно на розвиток монастирських обителей, княгиня не могла не передбачити

---

¹²⁵ *Левицький О.* Раина Могилянка, княгиня Вишневецкая / Орест Левицький. – К. : Типогр. А. Давиденко, 1887. – С. 6.

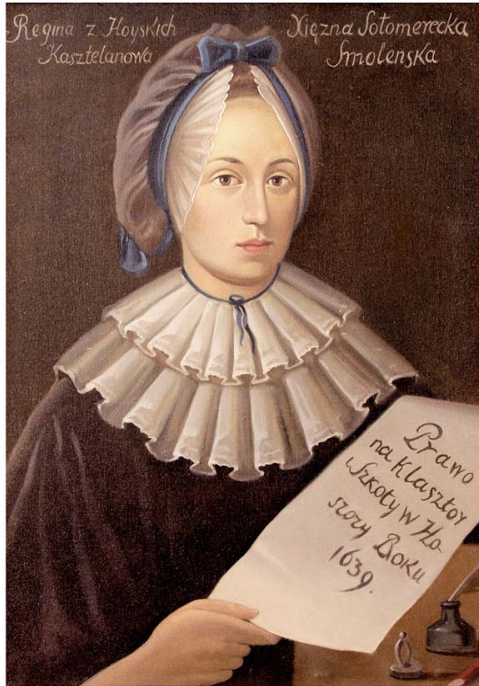
¹²⁶ Густиня [Електронний ресурс] // Персональний сайт Кифоренка Сергія. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://mskifa.narod.ru/gystunj.html> (дата звернення: 04.01. 2013). – Назва з екрана.

¹²⁷ Ладинський Свято-Покровський монастир [Електронний ресурс] // Православие.org.ua : сайт. – Електрон. текст. дані – Режим доступу: <http://pravoslavie.org.ua/showthread.php?t=1680> (дата звернення: 04.01. 2013). – Назва з екрана.

¹²⁸ Мгарський монастир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mskifa.narod.ru/mgar.html> (дата звернення: 09.02.2013). – Назва з екрана.

¹²⁹ Манявський монастир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://skelja.at.ua/index/manjavskij_skit/0-17 (дата звернення: 25.01. 2013). – Назва з екрана.

діяльності при них навчальних закладів, які в перспективі стали центрами освіти й поширення православної віри та культури. Про значущість православних храмів, і зокрема Мгарського Лубенського монастиря, свідчить той факт, що в 1655 р. Богдан Хмельницький з метою посилити позиції православ'я видає універсал про недоторканість земельних володінь, наданих монастирю Раїною Могилянкою Вишневецькою.

**Раїна
Соломирецька-Гойська**
(р.н.н. – бл. 1645 р.)

Раїна Соломирецька-Гойська (р.н.н.-бл. 1645 р.) походила із волинського князівського, шляхетського роду XV – XVII ст. Гойських. Батьком Раїни був Гаврило Гойський, київський каштелян і овруцький староста. Матір'ю – Катерина з українського шляхетського роду Єловицьких, донька кременецького земського судді Антона Єловицького. У цій родині було троє дітей, двоє синів Роман і Прокіп та донька Раїна.

Як стає відомим з досліджень ученого В. Собчука, Гаврило Гойський був причетний до появи на

Волині двох аріянських громад – у старих родових володіннях Гойських та в заснованому ним м. Сокіл. З ім'ям його сина Романа, який за прикладом батька в 1617 р. перейшов в аріанство, пов'язують часи розквіту протестантства в Гощі. Приблизно з 1600 по 1639 (44) рр. в місті діяла школа соцініан-протестантів, покровителем якої довгий час був Роман Гойський (його дружина Олександра Немирич із Чернихова також сповідувала протестантство). Тож, як бачимо, Раїна жила в родині, де батько і брат належали до протестантської віри (свідчень про релігійне віросповідання її матері Катерини Єловицької нами не знайдено), проте в історії княгиня відома як ревна захисниця православ'я.

Чоловіком Раїни Гойської був Микола-Лев Соломирецький, який із 1608 р. займав посаду смоленського підкоморія, а з 1623 р. був на посаді смоленського каштеляна. У шлюбі з ним народилося кілька дітей, проте нами знайдено відомості лише про доньку Доміцеллу, майбутню дружину князя Миколи Четвертинського. До

кінця своїх днів Раїна Гойська залишалася вдовою після смерті чоловіка, яка настала близько 1626 р.

Історія фундації княгинею православного монастиря та шкіл при ньому починається з 1639 р. (за іншими даними в 1638 р.), коли вона стала володаркою містечка Гоща. Раїна Гойська залишається «... останньою сукцесоркою дому і династії їх милості панів Гойських», тож, аби зберегти пам'ять цього роду, вона засновує православну святу обитель, про що 2 січня 1639 р. видала лист, за яким «... двір, фільварок і село Курозвони в ключі Гойському...»¹³⁰ надавала для закладки монастиря Св. архангела Христова Михайла.

Іншим листом від 5 лютого 1639 р. княгиня зазначає: «... Я, Ірина на Гощі княжна Миколаєва Соломирецька, каштелянова Смоленська, оголошую цим моїм добровільним записом, про те, знати повинні нині і завжди, що я, будучі спадкоємницею дідівщини маєтків, замку і міста Гощі, по особливій моїй до Господа Бога любові і для збільшення хвали Його святої, забезпечую сіє і записую волелюбному в Бога отцю Ігнатію Оксеновичу, ігумену і ректору Гощанського монастиря, всім ченцям релігії грецької і наступникам їх в послушництві святішого отця Патріярха Константинопольського, не бути в поєднанні з церквою Римською в монастирі Гощанському, мною заснованим у передмісті Гощі, щоб там зручно і без всяких перепон аріянських і всяких ересей Богослужіння віри грецької в монастирі і церкві, мною побудованих, вічно перебувало і науки в школах там від мене фундованих розповсюджувались...»¹³¹.

Крім того, у подальшому тексті листа княгиня зазначає, що відмовляється від права патронату над монастирем і безпосередньо підпорядковує його Петру Могилі і собору Київського братського монастиря.

Згодом усе було здійснено відповідно до цього запису. У 1639 р. в стінах монастиря Св. Михайла розмістилася вища школа, переведена Петром Могилою з Вінниці. Цей навчальний заклад (Вінницький братський колегіум) як філію Києво-Могилянського колегіуму було засновано Петром Могилою у Вінницькому Вознесенському монастирі. За певний час свого існування братська школа вийшла на такий високий рівень, що становила конкуренцію єзуїтському колегіуму, тож через сутички із польською владою

---

¹³⁰ Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии / Н. И. Теодорович. – Почаев, 1889. – Т. 2 : Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский. – С. 712.

¹³¹ Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденной при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-губернаторе. Т. 6. Ч. I. Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322–1648 гг.). – К. : Университет. тип., 1883. – С. 748.

довелося перенести навчальний заклад в Гощу. Як відомо, надала йому «притулок» і спонсорувала Раїна Гойська.

Опікуном школи при монастирі залишався Петро Могила, першими ректорами були Ігнатій Оксенович-Старушич, Інокентій Гізель, які зробили цей навчальний заклад, на кшталт Києво-Могилянського колегіуму, не лише «школою вільних наук, а й благочестя, живим прикладом і взірцем правдивого українського православно-християнського життя»¹³². При освітній установі працювала друкарня і велика бібліотека. Проіснувала школа-академія приблизно до 1672 р.

Як стверджують окремі дослідники (Л. Рафальський, В. Рожко та ін.), при монастирі Св. Михайла діяв ще один навчальний заклад, про що в записах Раїни Гойської значиться «...і науки в школах там від мене фундованих розповсюджувались...»¹³³. Докладних відомостей про цю установу нами не знайдено, відомо, що це була братська школа, у якій навчальний процес був побудований на зразок всіх братських шкіл України.

Цікавим історичним фактом, який підкреслює патріотизм і вірність православним традиціям Раїни Гойської є те, що вона не лише розбудувала святу обитель, де розмістилися школи, а й подарувала монастирю ікону Божої Матері «Заставську», до якої здійснювалися величаві прощі.

Раїна Козерад-Боговитинова Ярмолинська (р.н.н.-1649 р.) була представницею шляхетського волинського роду Козерадських, який походив від знатного литовського боярина Боговитина. Історія небагато зберегла відомостей про життя княгині. Відомо, що вона народилася в містечку Козеради на Волині, в родовому маєтку шляхтичів Козерадських з Боговитинів. Зважаючи на це, ймовірно, серед її родичів був Богущ Боговитин – волиський магнат, прелайський намісник, онук якого – Михайло – свого часу володів маєтком Козеради і став підписуватися Козерадським (бл. 1580 р.). Батьком Раїни, про що дізнаємося із її фондушу Загаєцькому монастирю, був шляхтичем Миколою Козирад-Боговитином¹³⁴.

---

¹³² Рожко В. Збараж [Електронний ресурс] / В. Рожко // Замки та храми України : [блог]. – Електрон. текст. дані. – Луцьк. – Режим доступу: <http://www.castles.com.ua/zb.html> (дата звернення: 10.12.12). – Назва з екрана.

¹³³ Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденной при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-губернаторе. Т. 6. Ч. I. Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322–1648 гг.). – К. : Университет. тип., 1883. – С. 748.

¹³⁴ Фондуш Раїни Боговитинівни Ярмолинської на заснування Загаєцького монастиря, 1637 р. – ЦДАУК, ф.2227, оп.1, спр. 218. – 6 арк.

Могутній рід Боговитинів володів багатьма селами й містечками на Волині, зокрема на Шумщині, серед яких містечко Шумськ було обране ними як основна резиденція. Перша письмова згадка про це місце датується 1513 р., коли великий князь литовський і король польський Сигізмунд I (Старий) видав грамоту українському бояринові Богушу Боговиту на володіння Шумськом. Подальша доля Шумщини, зокрема Шумбару і Загаєць, пов'язана з ім'ям поміщиці Раїни Козерад-Боговитиної, яка певний час була їхньою власницею.

Як стає відомим з історичних джерел, на початку XVII ст. Раїна вийшла заміж за полковника польських військ Костянтина Ярмолинського. У шлюбі з ним народився син Ян та доньки – Анастасія, у майбутньому ігуменя Луцького і Корецького монастирів, і Серафимія – настоятелька Луцького, Корецького і Клинецького монастирів¹³⁵. По смерті чоловіка, яка настала близько 1625 р., й до кінця своїх днів Раїна залишалася вдовою.

У 1626 р. княгиня розпочала будівництво православної обителі у своєму маєтку Загайцях Кременецького повіту, на що витратила близько 30 тис. злотих. Це був православний чоловічий монастир Св. Іоанна Милостивого, заснування якого благословив Петро Могила та Іов Почаївський (останній, ймовірно, був духівником Раїни). При монастирі згодом діяла школа для дітей, книгозбірня й архів, де зберігалося чимало рукописів, документів, стародруків, зокрема екземпляр Острозької слов'янської Біблії (1581 р.).

Раїна піклувалася про обитель, яка стала осередком православної освіти і культури. Відомо, що під час будівництва храму, яке тривало близько 10 років, вона зверталася до Петра Могили із проханням рекомендувати архімандрита для новоствореного монастиря, яким став Антоній Рудницький. Крім того, на прохання фундаторки преподобним Іовом Почаївським до обителі були прислані перші іноки. Як розуміємо, такі зв'язки Раїни із першими особами того часу свідчать про її суспільні позиції і характеризують як жінку-патріота, заступницю і захисницю батьківської віри.

У 1637 р. Раїна вписала довічний фондуш до Кременецьких гродських книг на користь Загаєцького монастиря, відповідно до якого обитель наділялася «... ґрунтами, полями орними та

---

¹³⁵ Горін С. М. Луцький Успіння Пресвятої Богородиці монастир (до середини XVII століття) / С. М. Горін // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2009. – № 13. – С. 110.

неорними, сіножатями, лісами, гаями, садами, ставом з млином та ін. пожитками»¹³⁶. Крім того, поміщиця надала дозвіл ченцям монастиря на використання земельних володінь і в інших своїх угіддях, а також право на заснування нового села. У 1649 р., перед своєю смертю, в Шумбарі Раїна підписує ще й заповіт на користь монастиря.

У майбутньому добробут обителі ще більше зростав завдяки фундаціям сина Раїни – Яна, який дарував монастирю в довічне користування два угіддя, та нового власника Шумська Стефана Ярмолинського, який у 1749 р. передав храму родову ікону Божої Матері «Всемилоствівшу»¹³⁷ і 12 тис. злотих. З дослідження О. Левицького стає відомим, що Раїна Ярмолинська активно підтримувала православні школи і монастирі не лише в Загайцях, а й в інших своїх повітах.

Наступним напрямом благодійної діяльності відомої поміщиці стала підтримка Львівського православного братства, зокрема фінансові пожертвування на книгодрукування (надала 100 злотих на видання Октоїхів, повернула друкаря Андрія зі своїх маєтків) та облаштування Львівської братської школи (грошові пожертвування на закупівлю підручників, утримання бідних учнів, оплату роботи вчителів тощо).

Ганна-Алоїза Острозька (1600-1654 рр.) походила із давньоукраїнського князівського, магнатського роду Острозьких, відомих як «некоронованих володарів Волині». Дід Ганни-Алози, відомий князь Василь-Костянтин Острозький, воєвода Київський, маршалок Волинський, політичний і культурний діяч, славився як засновник нових міст, замків і слобід, як організатор православного освітньо-культурного центру в Острозі, при якому діяла велика бібліотека, типографія і школа (відома Острозька слов'яно-греко-латинська академія).

На чолі православної опозиції разом із Василем-Костянтином Ост-

**Ганна-Алоїза
Острозька-Ходкевич
(1600 – 1654 рр.)**

¹³⁶ Фундуш Раїни Боговигинівни Ярмолинської на заснування Загаєцького монастиря, 1637 р. – ЦДАУК, ф.2227, оп.1, спр. 218. – арк. 3.

¹³⁷ За переказами цю ікону в поміщицькому лісі знайшла мати Раїни Ярмолинської Єва. Довгий час святиня зберігалася в сім'ї Ярмолинських.

розьким виступав і його син – князь Олександр Острозький, воєвода Волинський, який був батьком Ганни-Алоїзи Острозької. Матір'ю княгині, як стає відомо з історичних даних, була **Ганна Острозька з Костків (1575-бл. 1635рр.)** – донька королівського секретаря, підскарбія пруських земель, каштеляна гданського, воєводи Сандомирського, старости Мальборського, Плоцького, Голубського Яна Костки (двічі претендував на трон короля Польщі) та представниці польської шляхти Софії Одровонж.

Вочевидь, що в такій родині, де панував дух винятковості і нетерпимості до інших віросповідань, діти виховувалися ревними католиками і противниками православ'я. Такою була і Ганна Костка, яка, особливо після смерті чоловіка, «...щодня сповідалася, носила власяницю, спала на голих дошках і часто бичувала себе до крові колючими різками»¹³⁸.

Княгиня фінансово підтримувала єзуїтський колегіум у Ярославлі (на Галичині), закладений у 1571 р. її матір'ю Софією Одровонж; фондувала бурси і бібліотеки при ньому; надала в дар

Софія Острозька-Любомирська
(бл. 1590 – 1622 рр.)

єзуїтам фільварки в Тивонії, Лазах, Птегорці; підтримувала заснування колегіуму в Замості тощо. За таку благодійну діяльність і розповсюдження католицизму папа Климент VIII ушанував княгиню листом, у якому висловив подяку за вірність католицькій вірі.

Тож у шлюбі православного Олександра Острозького із католичкою Ганною Косткою з'явилося на світ п'ятеро дітей: двоє синів – Костянтин та Іван і троє доньок – Софія, Катерина і Ганна-Алоїза. За життя князя Олександра всі діти виховувалися у православній вірі, їхнім домашнім учителем був відомий за тих часів учений і проповідник Лаврентій

Зизаній. Проте після смерті князя (бл. 1603 р.) Ганна Костка «... віддаляє від своїх дітей православного вихователя і замінює його єзуїтом»¹³⁹.

Свідченням такого виховання згодом стало те, що її старша донька **Софія Острозька**, у шлюбі Любомирська (бл.1590-

¹³⁸ Левицький О. Анна-Алоїза, княжна Острожская / Орест Левицький : – К., 1883. – С. 13.

¹³⁹ Левицький О. Анна-Алоїза, княжна Острожская / Орест Левицький : – К., 1883. – С. 6.

1622 рр.), фундувала кілька єзуїтських колегіумів, школу при домініканському монастирі в Любарі; а також підтримувала колегіум у Ярославлі; середня донька *Катерина Острозька*, у шлюбі Замойська (бл.1595-1642 рр.), заснувала при Замостській академії духовну семінарію і підтримувала єзуїтський колегіум у Ярославлі. Проте символічною постаттю в історії стала молодша донька княгині *Ганна-Алоїза Острозька*, у шлюбі Ходкевич (1600-1654 рр.), відома не лише «відходом» від православної батьківської віри, а й своїм релігійним фанатичним ставленням до православних. Про неї мова й піде далі.

З історичних фактів стає відомим, що Ганна-Алоїза вже в три роки залишилася без батька, православного князя Олександра. Тож, під впливом матері, княгині Ганни, вона одержала найсуворіше глибоко релігійне виховання в католицькому дусі. Як зазначає у своєму дослідженні О. Левицький, Ганна-Алоїза була незвичною дівчинкою, яка «...раніше стала пізнавати Бога, ніж навчилася впізнавати свою матір...»¹⁴⁰. Це в подальшому вплинуло на формування світогляду молодої пані.

У 1620 р. Ганна-Алоїза виходить заміж за віленського воєводу, великого литовського гетьмана Яна-Кароля Ходкевича, різниця у віці з яким становила сорок років. Залишившись через два роки вдовою, Ганна-Алоїза із великим запалом береться за поширення католицької віри, продовжуючи починання своєї матері і бабки. Княгиня зводить своїм коштом католицькі костели в Рівному, Звягелі, Хлапотині, Березові, Острозі і Турові; острозьку Троїцьку церкву і школу передає єзуїтам.

У 1624 р. Ганна-Алоїза вносить до актових книг Луцького гродського уряду два фундаційні записи на заснування і побудову в Острозі єзуїтського костелу і колегіуму. В одному із цих документів вона написала: «... Я, Ганна-Алоїза, з поради ясновельможної княгині Ганни Острозької, воєводини волинської, моєї матері..., а також з власної доброї волі фундую на всі часи у родовому маєтку в Острозі колегіум Societatis Jesu, а при ньому костел, який має бути в ім'я святих Ігнатія Лойоли і Франциска-Ксаверія... Для цього я дарую на всі часи свій маєток в Острозі, а на побудову колегіуму і костелу окремим актом надаю ректору острозького колегіуму Яну Боршинському та його послідовникам 30 тис. злотих польських...»¹⁴¹.

---

¹⁴⁰ *Левицький О.* Анна-Алоиза, княжна Острожская / Орест Левицький : – К., 1883. – С. 14.

¹⁴¹ *Левицький О.* Анна-Алоиза, княжна Острожская / Орест Левицький : – К., 1883. – С. 17.

Згодом на утримання колегіуму княгиня відписала близько 20 сіл, землі під костел, будинки колегіуму, а також передала папірню і багату шпитальну фундацію (Суразькі маєтності), надану її дідом православної Острозької академії. Крім того, як зазначає дослідник П. Кулаковський, половину фундаційної суми (180 злотих), призначену князем Василем-Костянтином Острозьким цілковито на Острозьку академію, Ганна-Алоїза передала прикостельній польській школі. Тож завдяки такій благодійній підтримці Острозького єзуїтського колегіуму Острог як освітній центр православ'я з часом перестає існувати, поступившись місцем єзуїтам. Право на володіння кількома селами, містечками, а також усе своє золото й коштовне каміння Ганна-Алоїза надала також Ярославському колегіуму, заснованому її бабкою Софією Одровонжовою-Тарновською, та єзуїтському колегіуму і бурсі в Луцьку.

Отже, благодійна діяльність Ганни-Алоїзи сприяла поширенню і зміцненню освіти на Волині та Галичині, проте не православної, як це робив її дід князь Василь-Костянтин Острозький і батько Олександр Острозький, а католицької, єзуїтської. Однак в історії України Ганна-Алоїза запам'яталася не лише як остання з роду Острозьких, яка відійшла від батьківської віри. Відомою вона стала внаслідок подій 1636 р., коли викрала з церкви тіло свого батька Олександра, охрестила його в католика Станіслава і поховала в Ярославлі біля померлої матері.

Марина Мокієвська-Мазепа, в чернецтві Марія-Магдалена Мазепина
(бл. 1624 – 1707рр.)

Марина Мокієвська-Мазепа, у чернецтві Марія Магдалена Мазепина (бл. 1624-1707 рр.), була представницею старовинного шляхетського православного роду Мокієвських, відомих на Білоцерківщині від другої половини XVI ст.

Більшість представників із роду Мокієвських обіймали керівні посади в Київському козацькому полку. Дослідник історії України М. Костомаров зазначає, що «... київський полковник (Мокієвський) зовсім не лях, а чистий русин: дід його за Хмельницького положив голову під Чортковим, а батько – в Дрижопольському бою

під Охматовим»¹⁴². Двоюрідним братом Марини, як стверджує історик О. Оглоблин, найімовірніше, був відомий козацький політичний діяч, щедрий меценат української православної Церкви Костянтин Мокієвський¹⁴³.

Мати Марини (ім'я, прізвище нами не встановлено) була однією із представниць давнього шляхетського роду Білоцерківщини, який також пов'язав свою долю з козаччиною і козацькою революцією. Це була культурна й освічена жінка, широких національно-політичних інтересів. Тож в родині Мокієвських всі діти мали добру освіту і виховання. Про освіченість, зокрема, самої Марини свідчить її почерк, характер і зміст листів, а також підпис, один із зразків якого знаходився у зібраннях відомого мецената В. В. Тарновського: «Maryia Magdalena Mazerina monasterov panienskich Ihumenia Peczarskiego Kiiovskiego i Hlichowskiego»¹⁴⁴.

З історичних джерел стає відомим, що Марина Мокієвська була одружена зі шляхтичем Степаном Адамом Мазепою, отаманом Білої Церкви, який був прибічником гетьмана Івана Виговського. У шлюбі із ним народилося двоє дітей – син Іван і донька Олександра. У майбутньому син Іван став відомим гетьманом України Іваном Мазепою, у вихованні якого велику роль відіграла його мати Марина Мокієвська. Проте в історії нашої держави ця жінка стала відомою не лише через це, а й тому, що виявила себе активною благодійницею і справжньою патріоткою та громадянкою України.

Після смерті чоловіка (1665 р.) Марина Мазепина усеціло займається справами громадськими та церковними. У 1666 р. стає членом Луцького Хрестовоздвиженського православного братства. Як братчик, вона виконувала певну громадську місію, надавала грошові пожертви на користь братської школи, друкарні і самого братства.

Близько 1675 р. Марина Мазепина приймає чернецтво в Київському Вознесенському монастирі під ім'ям Марія; згодом – схиму під ім'ям Магдалена. У 1686 р. вона стає очільницею жіночого Київського Печерського Вознесенського монастиря, перебуваючи на посаді ігумені.

Ця церковна обитель, заснована на початку XVII ст. архімандритом Єлисеєм Плетенецьким, призначалася виключно для дівчат та жінок із заможних родин. Французький інженер Гійом

---

¹⁴² Костомаров Н. И. Собрание сочинений / Н. И. Костомаров. – СПб, 1905. – Кн.6, Т.ХVI : Мазепа и мазепинцы. – С. 463.

¹⁴³ Оглоблин О. П. Гетьман Іван Мазепа та його доба / О. П. Оглоблин ; ред.: Любомир Винар. – 2-е вид., допов. – Нью-Йорк ; К. ; Л. ; Париж ; Торонто, 2001. – С. 12.

¹⁴⁴ Хижняк З. Мати Гетьмана Марія Магдалена Мазепина / З. Хижняк // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2004. – С. 53.

Левассер де Боплан так згадував про Печерський монастир: «... там живе багато черниць, числом до сотні; вони займаються шитвом і виготовляють безліч прекрасних вишивок на дорогих тканинах, продаючи їх тим, хто відвідує монастир. Вони користуються свободою виходити коли завгодно, і місцем їх звичайних прогулянок є Київ, віддалений за півмилі від монастиря; всі вони носять чорний одяг і ходять завжди попарно, як і більшість католицьких черниць. Серед них мені траплялося бачити настільки красиві обличчя, які навряд чи можна знайти в цілій Польщі»¹⁴⁵.

З історичних фактів дізнаємося, що ігуменя Марія Магдалена розумно й мудро керувала монастирем. При обителі діяла школа, де дівчат, крім писання й читання, навчали мистецтва шиття золотими та срібними нитками церковного одягу та ікон (основоположницею мистецтва гаптування була Марія Магдалена). Крім початкових знань, черниці вивчали також латинь і були обізнані у філософії. Про авторитетність ігумені Марії Магдалени свідчать її поїздки до Москви у вирішенні адміністративно-господарських монастирських справ. Так, у 1687 р. вона повертається з Москви із царською грамотою, якою підтверджувалася законність володіння монастирською обителлю з землями села Ходосівки і надавалося право на одержання нових земельних вотчин.

Крім протегування Київському Печерському Вознесенському монастирю, Марія Магдалена опікувалася й жіночим Глухівським Преображенським монастирем, грамоту про управління яким одержала в 1687 р. Тож у деяких московських документах того часу Марію Магдалену іменують як «пречесную ігуменю Печерського та Глухівського дівочих монастирів».

Як ігуменя Глухівського монастиря, Марія Магдалена у 1692 р. добивається грамотою від московського патріарха Адріана переведення обителі в садибу Успенського собору, де було більш вдале розташування для церковного храму. При монастирі Марія Магдалена забезпечила функціонування школи-майстерні, у якій продовжило розвиток мистецтво шиття золотими та срібними нитками церковного одягу й ікон, передане із Вознесенського Печерського монастиря. Для черниць ігуменя зводить нові келії і трапезну, крім того, у володіння монастиря надає слободу Гремячку, яку придбала за 1110 золотих¹⁴⁶.

Анастасія Скоропадська (бл. 1667-1729 рр.) була представницею козацько-старшинського роду міщанського

---

¹⁴⁵ Боплан Г. Л. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воен. / Гійом Левассер де Боплан ; пер. з фран. В. Косика. – Львів : Мета, 1998. – С. 35-36.

¹⁴⁶ Хижняк З. Мати Гетьмана Марія Магдалена Мазепина / З. Хижняк // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2004. – С. 55.

єврейського походження Марковичів, родоначальником якого був її батько, Прилуцький та Пирятинський орендар (купець) Марко Аврамович Маркович.

**Анастасія
Скоропадська**
(бл. 1667 – 1729 рр.)

Свого часу Марко Аврамович багато жертвував на благодійні справи, був ктитором Пречистенської Прилуцької церкви, яку збудував на власні кошти, за що йому було надано честь упокоїтися в Густинському монастирі. Мати Анастасії – Олена Корнієнко, донька заможного міщанина, Прилуцького війта Григорія Корнієнка. У шлюбі Марка й Олени народилося п'ятеро синів і сім дочок.

Найвірогідніше, що родина, де зростала Анастасія цінувала освіченість, бо всі її брати належали до козацької старшини; старший брат Андрій Маркович свого часу став відомим українським політичним діячем першої половини XVIII ст.; племінник Яків Маркович одержав освіту в Київській духовній академії, був улюбленим учнем Феофана Прокоповича,

володів кількома іноземними мовами, добре знав медицину. Про освіту дівчат у родині Марковичів відомостей нами не знайдено, але припускаємо, що таке оточення, у якому зростала майбутня гетьманша, безперечно, мало позитивний вплив на формування її світогляду.

Першим чоловіком Анастасії Маркович був генеральний бунчужний Костянтин Голуб, швагр гетьмана Івана Самойловича, від якого народилася донька Євдокія. Ставши вдовою, через деякий час (бл. 1700 р.) Анастасія вдруге виходить заміж за майбутнього гетьмана України Івана Скоропадського, старшого за неї на 25 років. У шлюбі Івана та Анастасії народилася єдина донька Уляна, про яку майже не збереглося відомостей. З історичних даних дізнаємося, що сам Петро I висватав за неї сина свого однодумця і соратника, російського графа Петра Толстого, який був призначений полковником у Ніжинський козацький полк.

Ставши гетьманшою, Анастасія Скоропадська починає активно займатися благодійною діяльністю. Через глибоку набожність і релігійність об'єктом її підтримки були православні церковні храми та монастирі, і зокрема освітні заклади при них. Відомо, що Анастасія Скоропадська пожертвувала 50 тис. злотих на

Києво-Печерську лавру і початкову школу при ній, певні грошові пожертвування вона робила на користь Києво-Могилянської академії, школи при Чернігівському Єлецькому монастирі та ін. Проте пам'ять про себе гетьманша увіковічнила заснуванням у Глухові родинного Гамаліївського Харлампіївського монастиря, у якому діяла школа-майстерня, де дівчат, крім писання й читання, навчали мистецтва вишивки та гаптування.

Одержавши від Петра I грамоту на заснування обителі (бл. 1714 р.), Іван Скоропадський оголосив себе ктиторм монастиря, а його дружина розпочала будівництво. Місцем під забудівлю було обрано Харлампієву пустинь, яка виникла навколо церкви Св. Харлампа, зведеної у 1702 р. коштом Антона Гамалія. Гетьманша Скоропадська на власні кошти придбала монастирю декілька млинів і земельних володінь, побудувала винокурню, заклала сад, подарувала спадковий хутір свого батька «Дубочаєвський», а також чотири поселення з людьми¹⁴⁷. Тож завдяки Анастасії Скоропадській скит було перетворено на повноцінний жіночий монастир із відповідними правами, затвердженими гетьманським універсалом.

Крім надання власних пожертвувань, Анастасія Скоропадська привертала увагу багатих людей до благодійних справ. Так, за даними О. Лазаревського, до Харлампієвського монастиря робили пожертвування: осавул генеральної артилерії Іван Мануйлович, який в 1714 р. «... надав на молитви, на обитель Гамаліївську хутір свій Шеїнку і млин о двох колах, з двором і пущею», заможний мешканець селища Вороніж міщанин Василь Дзвоник, що пожертвував у 1717 р. на обитель «... близько двадцяти ґрунтів, дворів та інших земельних ділянок, ... вартістю близько 2 тис. злотих», вдова сотника Сави Григоровича, засновника села Макове, яка в 1718 р. віддала третину свого Воронізького й Маківського маєтків і слобідки Радомки та ін.¹⁴⁸.

Проте найбільші багатства монастир одержав від родини Скоропадських, що зробило його одним із найбагатших в Україні, тоді Малоросії.

Після смерті гетьмана в 1722 р. завершенням будівництва святої обителі займалася Анастасія Скоропадська, яка до самої смерті не лише допомагала монастирю, а й була його ктиторкою і сприяла зростанню могутності і слави. Про це засвідчують не лише

¹⁴⁷ Заповіти, дарчі записи, предмети пожертвування церквам і монастирям, 1749 р. – ЦДІАУК, ф.127, оп.2, спр. 24. – арк. 7.

¹⁴⁸ Лазаревский А. Властная гетьманша / Александр Лазаревский // Киевская старина. – 1882. – Т. 1. – С. 214.

архівні джерела, а й, як зазначає дослідник С. Черняков, надпис, зроблений на портреті гетьманши: «... I. К Богу благочестем она пылала. II. Супругу верность и любовь соблюдала. III. Бедным отраду на деле подавала. IV. Воздвигнуть храм сей помагала...»¹⁴⁹.

Анастасія Марківна піклувалася про монастир, наглядала за його будівництвом, будучи хворою, вона планувала перетворити його з жіночого на чоловічий, про що зазначила у своєму заповіті. Ймовірно, гетьманша припускала, що ігумен-чоловік зможе краще утримувати монастир, ніж жінки-черниці. Також, за заповітом, Анастасія Скоропадська передавала монастирю значну частину своїх маєтностей.

**Наталія Розум
(Розумовська)**
(90-і рр. XVII ст. – 1762 р.)

Наталія Розум (Розумовська)
(90-і рр. XVII ст. – 1762 р.) народилася в селі Адамовка Козелецького повіту Чернігівської губернії в багатодітній сім'ї реєстрового козака Дем'яна Демешка.

Про матір Наталії та її дитячі роки відомостей не збереглося, відомо, що за звичаями того часу Наталію було рано видано заміж за козака Київського полку Григорія Розума із хутора Лемеші. Сім'я Розумів була бідною, Наталія займалася домашнім господарством і виховувала шістьох дітей – трьох синів і трьох дочок. Чоловік Григорій часто бив дружину і дітей, багато пив, від чого згодом і помер.

В історії нашої держави постать Наталії Розумихи (Розумовської) стала відомою завдяки великим успіхам її синів – генерал-фельдмаршала, графа Олексія Розумовського, морганістичного чоловіка імператриці Єлизавети Петрівни, та генерал-фельдмаршала, графа Кирила Розумовського, останнього гетьмана України.

Кар'єрне зростання сина Олексія при дворі Єлизавети, який мав великі маєтності в Росії та Україні, забезпечило Наталії Дем'янівні та всім рідним безбідне існування. У 1730 р. вона шинкарює в селах Лемеші та Адамівка; у 1740-1744 рр. будує неподалік рідного села маєток «Олексіївщина» (на честь сина

¹⁴⁹ Черняков С. Гамаліївський монастир – некрополь роду Скоропадських / С. Черняков // Некрополі Чернігівщини : (тези доповідей міжнародної наукової конференції). – Чернігів, 2000. – С. 50–52.

Олексія); у 1741 р. відвідує Санкт-Петербург, де була представлена при дворі імператриці Єлизаветі Петрівні, а з 1742 р. стає статс-дамою її Величності. У 1744 р. Наталія Дем'янівна разом із сином Олексієм та всім родом отримує графський титул. Вважається, що саме вона була родоначальницею Розумовських, проте однією з найвпливовіших осіб України Наталія Дем'янівна стає з 1750 р., після початку гетьманування її сина Кирила.

Одержуючи не раз запрошення залишитися при дворі Єлизавети, Наталія Дем'янівна відмовлялася від цієї пропозиції і поверталася в Україну, до своїх рідних місць, де активно займалася благодійною діяльністю. Упродовж 1752-1763 рр. вона зводить на власні кошти собор Різдва Богородиці в Козельцях, з 1755 р. фінансово підтримує будівництво Трьохсвятительської церкви (в ім'я трьох Святителів – Григорія Богослова, Василя Великого та Іоанна Златоуста) в Лемеші.

Крім фінансової допомоги, Наталія Розумовська контролювала організацію самого будівництва храмів. Нею залучалися найкращі архітектори до зведення споруд (авторами собору Різдва Богородиці були А. Квасов, І. Григорович-Барський; іконостас, як вважають, створений за участю архітектора Растреллі; архітекторами Трьохсвятительської церкви в Лемеші був А. Квасов, за іншими даними, І. Григорович-Барський). Крім того, робітникам, які брали участь у будівництві, Наталія Розумовська встановлювала оплату за роботу – 5 копійок на день.

При соборі Різдва Богородиці Наталія Дем'янівна фінансувала будівництво дзвіниці і споруди полкової козацької канцелярії, при якій діяла школа для дітей заможної козацької старшини. Достеменних даних про існування навчального закладу при Трьохсвятительській церкві в Лемешах нами не знайдено, однак, зважаючи на те, що село було під опікою Олексія та Кирила Розумовських, які тут народилися, не виключаємо, що при храмі діяла парафіяльна школа для сільських дітей.

Віра Розумовська
(прибл. друга пол.
XVIII ст.)

Крім фундування церковних храмів та шкіл при них, Наталія Дем'янівна надавала грошові пожертвування на утримання Чернігівського колегіуму при

Борисоглібському монастирі та Переяславському колегіуму при Святовознесенському кафедральному монастирі, у яких переважно навчалися діти козацької старшини, священників та заможних міщан Лівобережжя. З 1751 р., як власниця селища Носівка Ніжинської сотні, Наталія Розумовська фінансово підтримувала козацькі школи та богадільні¹⁵⁰.

Благодійною діяльністю займалася і донька Наталії Дем'янівни, сестра гетьмана України **Віра Розумовська**, хоча відомостей про це збереглося мало.

Чоловіком Віри Григорівни був бунчуковий товариш Київського полку, Київський полковник Юхимій Дараган. Відомо, що разом із ним вони фундували на Козельщині Данівський Свято-Георгіївський монастир і школу при ньому, а також робили грошові пожертвування на користь Переяславського колегіуму при Святовознесенському кафедральному монастирі.

Наталія Долгорука, у схемі «Нектарія» (1714-1771 рр.), походила із одного з найвідоміших боярських родів царства Руського, до якого належав соратник Петра I, генерал-фельдмаршал, граф Борис Петрович Шереметьєв. Це був батько Наталії Долгорукої. Упродовж десятків років він командував російською армією, був героєм Північної війни, Полтавської битви, мав інші військові перемоги, за що був щедро нагороджений Його Величністю і зумів накопичити значне багатство. Матір'ю Наталії була графиня Ганна Петрівна Салтикова. У родині Шереметьєвих виховувалося п'ятеро дітей, двоє синів – Петро і Сергій та троє доньок – Наталія, Віра і Катерина.

У віці чотирьох років Наталія залишається без батька, у віці десяти – без матері. Тож уже в юному віці, будучи дівчиною розумною та далекоглядною, Наталія Борисівна складає правила свого життя, про що згодом напише в «Записках княгині...»: «Пришло на мене високоумие, вздумала себя сохраня от излишества гуляния... Я свою молодость пленила разумом, удерживала на время свои

**Наталія Долгорука,
ур. Шереметьєва,
(1714 – 1771 рр.)**

¹⁵⁰ Сторінки історії Носівки: до 850-річчя першої літописної згадки про місто / І. Буняк, А. Буняк, О. Комар. – К., 1997. – 60 с. – (Бібліотека українця).

желания в рассуждении о том, что еще будет время к своему удовольствию, заранее приучала себя к скуке...»¹⁵¹. У п'ятнадцять років Наталія приймає пропозицію фаворита Петра II, князя Івана Долгорукого одружитися.

З цього часу й розпочинається трагічна сторінка життя опальної княгині Наталії Борисівни, яка увійшла в історію завдяки своїй відданій любові до чоловіка, якого не покинула навіть у суворих умовах заслання. «Вот любовь до чего довела: все оставила, и честь, и богатство, и сродников, и стражду с ним и скитаюсь. Этому причина все непорочная любовь, которую я непостыжусь ни перед Богом, ни перед целым светом, потому что он один в моем сердце был. Мне казалось, что он для меня родился, а я для него, и нам друг без друга жить нельзя»¹⁵².

У шлюбі з Іваном Долгоруким Наталія Борисівна народила двох синів – Михайла і Дмитра. Після втрати чоловіка, якого колесували на Скудельничому полі неподалік Новгороду, вона

**Наталія Долгорука,
ур. Шереметьєва,
у схімі «Нектарія»
(1714 – 1771 рр.)**

одержує свободу і поселяється з дітьми в Петербурзі. Тут займається вихованням старшого сина Михайла, який вступив на службу і згодом одружився. З молодшим сином Дмитром, який страждав на психічне захворювання, Наталія Борисівна від'їжджає до Києва, де приймає рішення постригтися в черниці.

У 1757 р. княгиня вступає до Флорівської (Вознесенської) обителі, в якій у цьому ж році приймає чернецтво, а в 1767 р. – схиму.

Багато років ця найбагатша жінка Російської імперії провела у Флорівському монастирі, самовіддано допомагаючи фінансово та «трудами рук своїх».

Як відомо з історичних джерел, близько 1711 р. до Флорівської обителі з волі імператора Петра I був приєднаний Київський Вознесенський монастир, де свого часу ігуменею була мати Івана Мазепи Марія

¹⁵¹ Своеручные записки княгини Натальи Борисовны Долгорукой дочери г. фельдмаршала графа Бориса Петровича Шереметева / подг. текста, послесл., прим. Е. В. Анисимова. – СПб. : Худ. лит.: Сант-Петербург. отд., 1992. – С. 34.

¹⁵² Своеручные записки княгини Натальи Борисовны Долгорукой дочери г. фельдмаршала графа Бориса Петровича Шереметева / подг. текста, послесл., прим. Е. В. Анисимова. – СПб. : Худ. лит.: Сант-Петербург. отд., 1992. – С. 46.

Магдалена-Мазепина. Міцні традиції, започатковані в Київському Вознесенському монастирі, були перенесені до Флорівської жіночої обителі. Передусім це стосувалося навчання і виховання черниць та національних традицій гаптування, що робило монастир центром освіти і культури. При святій обителі діяла школа, де дівчат, крім писання й читання, навчали мистецтва шиття золотими і срібними нитками церковного одягу та ікон. Однією із найвідоміших гаптувальниць Флорівського монастиря була і черниця Нектарія, княгиня Наталія Долгорука. Як зазначає дослідниця шедеврів церковного шитва Т. Кара-Васильєва, фелон, виготовлений княгинею, і нині зберігається в музеї Києво-Печерської лаври¹⁵³. Крім діяльній допомогі «трусами рук своїх», Наталія Борисівна надавала також регулярні грошові пожертвування на користь Флорівської жіночої обителі.

Як особистість діяльна, освічена і культурна, черниця Нектарія брала участь у відновленні в 1758 р. Десятинної церкви, надаючи кошти на ремонт святої обителі та початкову школу (утримання бідних учнів, придбання підручників, оплата праці вчителів тощо). У 1769 р. княгиня фінансує Києво-Печерську лавру, яка упродовж всього часу свого існування виділяла значні кошти на розвиток освіти, утримуючи власну бібліотеку, початкову школу, іконописну школу-майстерню тощо. На знак подяки за благодійну підтримку святої обителі, черниця Нектарія та її син Дмитро були удостоєні честі поховання на території Києво-Печерської лаври.

---

¹⁵³ Кара-Васильєва Т. Шедеври церковного шитва України XII–XX століття / Тетяна Кара-Васильєва. – К. : Інформ.-вид. Центр Укр. Православної Церкви, 2000. – 389 с.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 2.3

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Розкрийте внесок Раїни Соломирецької-Гойської у розбудову Гощинської академії – філії Києво-Могилянського колегіуму.

2. Ознайомтеся із фрагментом копії заповіту Галшки Гулевичівни-Лозки. Поясніть, у чому на ваш погляд, полягає перспективний характер її вчинку. *«...При сем я обяываю потомков моих — ни коим образом не делать, в таковом заведовании, препятствие живущим там православным в иночестве и в школ, и во всяком строении там пребывающим, под таковым же залогом десяти тысяч злотых Польских и под вознаграждением всяких убытков и издержек, без всяких доводов и телесной присяги, по одному голословному объявлению. К тому ж особенно предостерегаю, что, если бы (от чего Боже храни!) каким-нибудь утеснением или несправедливым судом вышеименованные иноки и Христиане вытеснены были из той Фундацій, мною пожертвованной, а также если бы кто, каким нибудь способом, захотел завладеть тою моею Фундацією и всем, что ни было бы там построено и основано; то тот двор и земля целостно должны возвращены быть моему Дому и перейти к моим потомкам, по кокой бы линии они ни происходили. А потомки мои, и кто бы то ни был, принимая во владение ту землю, со всем на ней строением, инокам и при них состоящим, правоверным, изгнанным и вытесненным оттуда, должны будут, на своих собственных грунтах, выделить такого ж достоинства и ценности земли, с правами и вольностями земель дворянских, или денежную сумму, по оценке известных людей, заплатить и щедро наделить, под таким же залогом десяти тысяч злотых Польских и под вознаграждением всяких убытков и издержек, без всяких доводов и присяги, по одному голословному объявлению...».*

3. Назвіть основні напрями благодійної діяльності Ганни Гойської, Раїни Могилянки-Вишневецької, Рани Ярмолинської Боговитинової. Яка соціально значуща ідея поєднувала діяльність цих жінок.

4. Спираючись на історичні факти, розкрийте зміст благодійної діяльності Марії Магдалени Мазепиної, матері Івана Мазепи.

5. Проаналізуйте основні види благодійної діяльності відомої княгині Наталі Шереметевої-Долгорукої. До якого типу благодійності належать прояви її благодійної ініціативи?

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Проаналізуйте зміст благодійної діяльності в освіті Галшки Гулевичівни, Ганни Гойської, Раїни Могилянки-Вишневецької, Рани Соломирецької-Гойської, Раїни Ярмолинської Боговитиної. Складіть порівняльну таблицю.

2. Знайдіть спільні види і форми прояву благодійної діяльності Марії Магдалени Мазепиної, Наталії Розумовської, Наталії Долгорукої, Анастасії Скоропадської.

3. На основі опрацьованого матеріалу покажіть, які особистісні риси і характеристики жінок допомагали їм здійснювати благодійну діяльність в освіті. Складіть узагальнювальну таблицю.

4. Дайте власне інтерпретування цитаті «Кожен з нас ангел, але тільки з одним крилом. І тільки обійнявшись ми зможемо літати» (Лучіано Де Крешенцо).

5. Поясніть зміст висловлювання Сенеки «Благодіяння треба не розкидати, а розподіляти. Справа не в тому, що ти дав, а в тому, кому ти дав.».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Яка із православних княгинь свого часу підписала заповіт на заснування відомого Кутеїнського монастиря, відкриття при ньому «школи наук письма» і друкарні, котра у майбутньому стала потужним осередком видавничої діяльності і була перевезена до Російської держави:

- а) Ганна Огінська;
- б) Галшка Бран-Олдаковська;
- в) Феодора Пузина-Летинська;
- г) Малуша Палповичівна-Гулевичова.

2. Дружиною великого коронного гетьмана і канцлера Станіслава Жолкевського була православна княгиня, одна із засновниць Церкви Різдва Христового у Жовкві і «школи грамоти»; церкви св. Петра і Павла, церкви Преображення і Троїцької церкви при Крехівському монастирі:

- а) Софія Чарторийська;
- б) Раїна з Гербуртів;
- в) Ганна Могила;
- г) Раїна Огінська.

3. Дружина відомого гетьмана України Івана Скоропадського Анастасія Скоропадська була засновницею:

- а) Гамаліївського Харлампієвого монастиря;
- б) Загаєцького монастиря;

в) Пересопницького монастиря;

г) Манявського Скиту.

4. Мати гетьмана Війська Запорозького Івана Мазепи, двоюрідна сестра київського полковника Костянтина Мокієвського, відома благодійниця Марія Магдалена Мазепина була:

а) ігуменею жіночого Флорівського монастиря;

б) ігуменею Чернігівського П'ятницького жіночого монастиря;

в) ігуменею *Київського Печерського Вознесенського жіночого монастиря*;

г) ігуменею Києво-Іорданського жіночого монастиря.

5. Дружина гетьмана України Івана Виговського Олена Стеткевич-Виговська була фундаторкою:

а) *церкви Воздвиження Чесного Хреста в Юсиптичах*;

б) Корецького Свято-Воскресенського жіночого монастиря;

в) Чернчицького монастиря Преображення Господня;

г) Кутеїнського Богоявленського монастиря.

6. З ім'ям якої православної княгині зі шляхетського роду Козинських пов'язана історія заснування відомого в Україні Почаївського монастиря:

а) Раїни Соломирецької-Гойської;

б) *Ганни Гойської*;

в) Раїни Могилянки-Вишневецької;

г) Варвари Огінської.

7. Яка із відомих православних княгинь і меценаток у майбутньому стала бабкою короля Польщі Міхала I Корибути Вишневецького:

а) Марія Могила;

б) Єлизавета Чомортань-Лозинська Могила;

в) *Раїна Могилянка*;

г) Ганна Могила.

8. Хто із відомих благодійниць фінансував будівництво собору Різдва Богородиці в Козельцях, споруди полкової козацької канцелярії, при якій діяла школа для дітей заможної козацької старшини:

а) *Наталія Дем'янівна Розумовська*;

б) Анастасія Марківна Скоропадська;

в) Марія Мезепина Магдалена;

г) Наталія Борисівна Шереметьєва.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Боплан Гійом Ле Вассер де*. Опис України / пер. В. Косика. – Львів : Мета, 1998. – 179 с.
2. *Борисенко А.* Гамалеевский Харлампиевский монастир / А. Борисенко // Советское Полесье (Шостка). – 10 аугуста 1991.
3. *Вечерський В.* Глухівська старовина / В. Вечерський // Пам'ятки України: історія та культура. – 1994. – Ч. 3–6. – С. 60–63.
4. *Гандзілевська І. Ф.* Історія міста Дубна від найдавніших часів до сьогодення / І. Ф. Гандзілевська, Н. В. Якимчук. – Дубно, 2010. – 230 с.
5. *Голованюк О. М.* Монастирі та храми Волинського краю / О. М. Голованюк. – К. : Техніка, 2004. – 174 с.
6. *Горін С. М.* Луцький Успіння Пресвятої Богородиці монастир (до середини XVII століття) / С. М. Горін // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2009. – № 13. – С. 107–119. – (Серія «Історичні науки»).
7. *Гудима А.* Почаївський монастир в історичній долі українства / А. Гудима. – Тернопіль, 2003. – 40 с.
8. *Гуржій О.* «Іван носить плаху, а Настя – булаву?» : суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. / О. Гуржій // Соціум : альманах соціальної історії / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 219–230.
9. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С. О. Павленко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 1144 с.
10. *Зайченко В.* Збірка гаптів XVI–XIX століть / В. Зайченко // Родовід. – 1996. – № 2 (14). – С. 100–105.
11. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: енцикл. вид. / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – К. : КМ Академія, 2001. – 736 с.
12. *Коритко Р.* Крехівський монастир / Р. Коритко // Українська народна енциклопедія. – Львів, 1996. – С. 350–363.
13. *Костюк Л.* Фемінні риси української ментальності (до питання формування) / Л. Костюк // Український жіночий рух: здобутки і проблеми. Вип. 1. – Дрогобич: Коло, 2002. – С. 116–120.
14. *Кривоший О.* Жінка в суспільному житті України за Козацької доби / О. Кривоший // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К. , 2004. – С. 33–46.
15. *Луценко О.* Українські жінки козацької доби / О. Луценко // Історія України. – 1998. – № 37. – С. 3.

2.4. РОЛЬ ЖІНОК У БЛАГОДІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЧОЛОВІКІВ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД

МЕТА: усвідомити роль і значення жінок у благодійній діяльності чоловіків; розкрити основні напрями впливу жінок на особистісну і професійну сферу чоловіків; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: *гендерний підхід, благодійність жінок, благодійність чоловіків, вплив жінок на чоловіків, історичний досвід.*

Дослідженням встановлено, що простір духовності, який сформували жінки упродовж культурно-історичного розвитку, був тим середовищем, у якому створювалися умови для трансформування природних сил людини в духовні, перетворення її внутрішніх потреб і переконань творити добро в зовнішні прояви. А отже, створювався обшир, у якому зароджувалася, культивувалася і розвивалася благодійність як складова частина культури українського народу, його визначальна і характерна ментальна риса. Громадська позиція багатьох жінок проявлялася не лише в їхній особистій участі у благодійній діяльності, а й у тому впливові на чоловіків, яким вони ініціювали, активізували або підтримували їхню благодійну діяльність.

Крім згадуваних вище імен жінок, які брали участь у благодійній діяльності в освіті, у цьому підрозділі роботи уведено нові жіночі постаті, які, можливо, не всі яскраво увійшли в історію як благодійниці, проте своїм впливом, прикладом глибокої релігійності, високої духовності і моральності активно спонукали до цього чоловіків. Такими чином у дослідженні ми розширюємо коло жіночих імен, причетних до справи благодійної діяльності в освіті України XVII – XVIII ст.

У ході наукових пошуків з'ясовано, що вплив жінок на чоловіків міг здійснюватися в різних площинах: як у межах родинних зв'язків, так і в межах неродинних, товариських стосунків. Дослідженням встановлено, що серед родичів це могли бути відносини: *мати – син* (Ганна Огінська – Богдан Стеткевич, Раїна Козерад-Боговитинова Ярмолинська – Ян Ярмолинський, Єлизавета Могила-Барнавіська – Мирон Барнавіський-Могила, Марина Мокієвська-Мазепа – Іван Мазепа, Наталія Розумовська –

Кирило Розумовський та ін.); **сестра – брат** (Софія Корецька – Самуїл Корецький, Раїна Могиланка-Вишневецька – Петро Могила, Марина Мокієвська-Мазепа – Костянтин Мокієвський та ін.); **тітка – племінник** (Софія Корецька – Самуїл-Кароль Корецький та ін.); **дружина – чоловік** (Раїна Жолкевська з Гербуртів – Станіслав Жолкевський, Софія Острозька – Станіслав Любомирський, Олена Стеткевич – Іван Виговський, Єва Домашевська – Федір Домашевський, Марія Тубтало – Сава Тубтало, Анастасія Скоропадська – Іван Скоропадський, Любов Кочубей, ур. Жученко – Василій Леонтійович Кочубей, Марфа Кочубей, ур. Апостол – Василій Васильович Кочубей, Ксенія Кочубей, ур. Демешко – Семен Васильович Кочубей та ін.). У межах неродинних зв'язків це були відносини: **жінка-меценат – церковний або культурно-громадський діяч** (Ганна Ходкевич-Корецька – Лаврентій Зизаній; Галика Гулевичівна – Іван (Іов) Борецький; Раїна Могиланка-Вишневецька – Ісаєя Копинський; Софія Чарторійська – Кирило Транквіліон-Ставровецький; Ганна Гойська – Іов Залізо; Раїна Соломирецька-Гойська – Ігнатій Оксирович-Старушич та ін.).

Отже, враховуючи зазначене, ми виділили три основні типи зв'язків і відносин жінок та чоловіків, у межах яких жінки ініціювали, активізували або підтримували благодійну діяльність чоловіків в освіті України досліджуваного періоду:

I. Крово-родинні зв'язки і відносини. Це взаємодія, у межах якої здійснювався вплив матерів, сестер, тіток на своїх синів, братів, племінників. Відносини між цими членами родини характеризувалися не лише спільністю матеріально-родинного існування чи юридично-правової залежності, а насамперед відносинами духовно-релігійного, морального, національно-патріотичного виховання, міцністю кровних зв'язків, давніми традиціями свого роду, що й об'єднувало їх як благодійників. Важливе значення при цьому в українському соціумі мала глибока повага і шана до жінки, й зокрема до *жінки-матері, жінки-сестри* тощо.

II. Подружньо-родинні (шлюбні) зв'язки і відносини. Це взаємодія, що передбачала трансформування світоглядної персоніфікації чоловіка під впливом дружини, коли обидва з подружжя, наділені спільними моральними та духовними якостями, здійснювали благодійну діяльність і це ставало для них загальним правилом поведінки. Така взаємодія насамперед ґрунтувалася на авторитеті шлюбних стосунків, спільності інтересів подружжя,

статусі лідерства дружини в українській родині й, відповідно, гуманності відносин і повазі чоловіка до *жінки-дружини*.

III. Неродинні зв'язки і відносини. Це взаємодія, що виникала між жінками та чоловіками, які не перебували у кровних або шлюбних зв'язках. Здебільшого це були товариші-однодумці (жінка-меценат – церковний або культурно-громадський, освітній діяч), яких поєднувала велика загальна місія і спільна діяльність щодо її досягнення. Такому впливу жінок зазвичай сприяла їхня глибока ідейність, владність, великі капіталовкладення і значні майнові та земельні пожертвування на користь монастирських і церковних осередків, високий статус лідерства в суспільстві й, відповідно, глибока повага і шана української громадськості до *жінки-патріотки, жінки-захисниці, жінки-берегині національних традицій і культури*.

Отже, як загальні характеристики жінок, на основі яких здійснювався їхній вплив на свідомість, волю, почуття, спосіб життя та діяльності чоловіків, називаємо: 1) високий статус лідерства в родині й суспільстві; 2) свободолюбність і відносну незалежність; 3) активну життєву громадську позицію; 4) достатній рівень освіченості для того часу; 5) рівноправність із чоловіками щодо участі в розвитку суспільного життя й розбудови освітньої галузі. Такий статус жінок забезпечувався феодальним законодавством, звичаєвим правом та всією адміністративною системою. Водночас природні задатки жінок: глибока релігійність і благочестивість, рішучість і терплячість, ніжність і переконливість, милосердність і великодушність; вміння бути соратницею і мудрим порадником – ще більше посилювали вплив на чоловіків і робили його «специфічно жіночим».

Досліджуючи надалі питання ролі жінок у благодійній діяльності чоловіків в освіті України, нами виділено такі основні напрями їхнього впливу:

1. Власний приклад участі жінок у благодійній діяльності, який ставав для чоловіків зразком прояву благородства душі та захисту нужденних (Ганна Гойська, Софія Корецька, Галшка Гулевичівна, Раїна Могилянка-Вишневецька, Раїна Соломирецька-Гойська, Софія Чарторийська, Софія Любомирська, Марина Мокієвська-Мазепина та ін.).

2. Складання заповітів, написання фундушів, у яких нащадкам або конкретним особам-довірителям наказувалося продовжувати розпочату справу благодійної діяльності; спільні обітници (Ганна Гойська, Раїна Могилянка-Вишневецька, Раїна Соломирецька-

Гойська, Софія Корецька, Ганна Огінська, Раїна Боговитинова з Ярмолинських, Олена Соломирецька, Анастасія Скоропадська та ін.).

3. Спільна благодійна діяльність (Єлизавета Чомортань-Лозинська та Єремія Могила, Олена Соломирецька і Богдан Стеткевич, Єва і Федір Домашевські, Марія і Сава Тубтало, Микола і Анастасія Красовські, Марина Мокієвська-Мазепина та Іван Мазепа, Анастасія та Іван Скоропадські, Наталія і Кирило Розумовські та ін.).

Відповідно до розроблених нами типів зв'язків і відносин жінок та чоловіків (кровно-родинні, подружньо-родинні (шлюбні), неродинні) переходимо до висвітлення конкретного досвіду благодійності в освіті найвідоміших представників української еліти.

У межах *кровно-родинних відносин жінок і чоловіків* насамперед розглянемо вплив *матерів на синів*. Яскравим прикладом такого тандему у сфері благодійності був досвід княгині *Єлизавети Могили*, племінниці господарів Молдови Єремії та Симеона Могили, з родин яких вийшли відомі благодійники, поборники православної віри і традицій: Раїна Могилянка Вишневецька – донька Єремії Могили та Петро Могила – син Симеона Могили. Тож Єлизавета, перебуваючи у кровних зв'язках з такими особами, продовжувала міцні традиції благодійної діяльності і, зокрема, як стає відомим з архівних матеріалів, активно підтримувала Львівське братство, Львівську Святоуспенську церкву і братську школу. Прикладу матері слідував її син *Мирон Барнавський-Могила*, господар молдавського князівства. Завдяки його фундації після пожежі 1626 р. було завершено будівництво Успенської церкви у Львові та відновлено друкарню Львівського Ставропігійського братства. Крім того, як захисник православної віри і традицій, він надавав чималі кошти на підтримку інших святих обителей, зокрема: монастиря Драгомирна, Барнова, Гангу, а також Ільїнської церкви на Буковині¹⁵⁴.

Уплив матері на сина у продовженні традицій благодійності проявився в досвіді православної княгині *Ганни Огінської*, яка в 1630 р. склала заповіт на побудову Кутеїнського Богоявленського монастиря із проханням відкрити при ньому школу для православних і друкарню¹⁵⁵, та її сина *Богдана Стеткевича*. Це був українсько-білоруський шляхтич, магнат, який власне заснував Кутеїнський монастир і за прикладом матері робив на нього

¹⁵⁴ *Стати В.* История Молдовы / В. Стати. – Кишинёв : Tipografia Centrală, 2002. – 480 с.

¹⁵⁵ Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, сост. при Киевском Военном, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Т. 1. Ч. 1. Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России. – К. : Университет. тип., 1859. – 554 с.

регулярні грошові пожертвування, підтримував фінансово школу та друкарню. З історичних фактів стає відомим, що, відвідавши в 1630 р. Київ, Богдан Стеткевич запросив створити й налагодити роботу типографії при Кутеїнській лаврі відомого друкаря і літератора Спиридона Соболя. Видавничу діяльність цього просвітника магнат усіяко фінансував, зокрема, перебуваючи в Києві, він своїм коштом видав відомий «Апостол».

Богдан Стеткевич був також одним із відомих покровителів Києво-Могилянського колегіуму, однодумцем Петра Могили, який присвятив князю Богдану друковане в Києво-Печерській лаврі «Учительське Євангеліє» та своїм заповітом призначив його бути одним із опікунів Києво-Могилянської академії.

Прикладом духовно-морального впливу матері на сина у продовженні справи благодійної діяльності був досвід православної шляхтянки *Раїни Козерад-Боговитиної Ярмолинської*, відомої як піклувальниці православними школами та монастирями, і зокрема чоловічим Загаєцьким монастирем. Добробутом обителі після смерті Раїни опікувався її син, кременецький земський суддя, шляхтич *Ян Ярмолинський*, який робив неодноразові великі фундації на користь не лише Загаєцького монастиря і школи¹⁵⁶, а й інших святих обителей. Відомо, що разом з дружиною Катериною Шиботівною Ян Ярмолинський передав своїм рідним сестрам – ігумені Луцького, Корецького і Клинецького монастирів Серафимії та ігумені Луцького і Корецького монастирів Анастасії у «... трирічну посесію село Ходори в Житомирському повіті»¹⁵⁷.

Зразком міцного духовного, національно-патріотичного виховання в сім'ї, глибокої поваги і шани до матері був приклад благодійності в освіті відомого гетьмана України *Івана Мазепи*. Як нами уже зазначалося, *Марина Мокієвська Мазепа*, мати Івана Мазепи, була ігуменею привілейованих Київського Вознесенського Печерського та Глухівського Преображенського монастирів, палкою захисницею православної віри і традицій, прихильницею розповсюдження грамоти й освіти. Саме завдяки її клопотанням Мазепа видав ряд універсалів на користь монастирів, де вона на той час була ігуменею.

Тож не випадково, що за часів гетьманства Івана Мазепи духовне життя України зазнає особливого піднесення та розквіту в

---

¹⁵⁶ Денисов Л. И. Православные монастыри Российской империи. Полный список всех 1105 ныне существующих в 75 губерниях и областях России (и двух иностранных государствах) мужских и женских монастырей, архиерейских домов и женских общин / Л. И. Денисов. – М. : А. Д. Ступина, 1908. – С. 27.

¹⁵⁷ Актова книга / Ст. 2156, 1 черв.-13 груд. 1639 р. – ЦДАУК, ф.11, оп.1, спр. 18. – арк. 15.

освіті, науці, літературі та мистецтві. Особливо інтенсивно в цей період розвивався Київ як церковна і освітня столиця України. З ініціативи і коштом Івана Мазепи було здійснено великий обсяг робіт у Києво-Печерській лаврі: зведено п'ятибанну церкву Всіх Святих із родовим гербом гетьмана, а навпроти Лаври побудовано Вознесенську церкву жіночого монастиря, де ігуменею була його мати. Крім цих заходів, Іваном Мазепою було модернізовано будинок лаврської друкарні, що доводить прагнення гетьмана не лише ширити грамотність серед населення, а й розвивати національну самосвідомість українського народу. За активної участі Івана Мазепи оновилися, добудувалися, зросли також й інші храми Києва: Микільській собор на Печерську, Кирилівська церква, Софійській собор, Богоявленський собор Братського монастиря та багато ін.

Проте головну увагу Іван Мазепа приділяв опікуванню Києво-Могилянською академією, учнем якої він у минулому був. Однією з найголовніших його заслуг було клопотання перед Петром I про надання колегіуму статусу вищого навчального закладу, що було закріплено царською грамотою 1694 р. Це надавало певної захищеності й авторитетності Києво-Могилянській академії як першому вищому закладу російської держави. На утримання освітньої установи Петром I виділялася постійна щорічна царська платня в розмірі 50 карбованців, крім того, Іван Мазепа своїми окремими універсалами надав Братському монастирю, під патронатом якого перебувала академія, власні землі, містечка, села. За наказом гетьмана в 1703 р. навчальному закладу було передано окремі будинки на Подолі, а з гетьманської казни щороку виділялося 200 карбованців¹⁵⁸. У цьому ж році Іван Мазепа розпочав будівництво для студентів нового кам'яного корпусу, який згодом став носити назву «Мазепинський». Завдяки матеріальній підтримці гетьмана кількість студентів академії зросла до 2 тисяч.

Ідеї Івана Мазепи щодо значення освіти і науки в суспільному житті проявилися і в його підтримці академічної бібліотеки, якій він передавав книги із власної, однієї з найбагатших в Україні, книгозбірні. Не випадково, видатний церковний і державний діяч Феофан Прокопович у присвяті своєї драми «Володимир» називав гетьмана ктитором «преславної Академії Могило-Мазеповіянської Київської».

Щедрі пожертви Іван Мазепа робив не лише київським храмам та монастирям. За прикладом матері, він підтримував святі обителі в різних містах України: Чернігові, Переяславі, Глухові,

---

¹⁵⁸ Крупницький Б. Гетьман Мазепа та його доба / Борис Крупницький. – К. : Україна, 2003. – 240 с.

Лубнах, Батурині, Бахмачі та ін.. Тут він фундував школи, друкарні, бурси й шпиталі, наділяв маєтностями українські монастирі, які на той час були осередками освіти і культури. У 1696 р. гетьман сприяв появі в Ніжині школи для навчання дітей грецькому і слов'янському письму. У 1700 р. завдяки його підтримці в будівництві навчального корпусу, трапезної, дзвіниці, допоміжних службових приміщень та папірні для друкарні з'являється перший на Лівобережжі вищий навчальний заклад – Чернігівський колегіум.

Творчим тандемом матері і сина у благодійній діяльності в освіті вважаємо досвід відомої української жінки, родоначальниці династії Розумовських **Наталії Розум (Розумовської)** та її сина, останнього гетьмана України **Кирила Розумовського**. Як зазначалося в попередньому підрозділі, Наталія Дем'янівна була однією з наупливовіших жінок України завдяки великому кар'єрному зростанню її синів, зокрема молодшого – Кирила Розумовського, який уже у 22 роки став гетьманом Війська Запорізького.

Маючи прихильність при дворі Єлизавети, Наталія Дем'янівна залишилася в Україні, де за підтримки сина Кирила активно займалася благодійною діяльністю. До головних об'єктів їхньої благодійності слід віднести зведення собору Різдва Богородиці в Козельцях, при якому діяла полкова канцелярія і школа для дітей заможної козацької старшини; підтримку Трьохсвятительської церкви в Лемешах; фінансове забезпечення багатьох церковних, монастирських, козацьких шкіл на території Гетьманщини тощо. Як свідчать джерела, за часів правління Кирила Розумовського Україна за кількістю шкіл на кожну тисячу населення мала один із найвищих показників у тогочасній Європі¹⁵⁹.

Молодий гетьман прагнув не лише збільшити мережу шкіл і покращити стан освіти в Україні, він намагався модернізувати її в дусі часу й розширити можливість одержання освіти для обдарованої молоді. З цією метою гетьман розробив проект заснування університетів у Батурині, Чернігові, Новгороді-Сіверському. У документі, зокрема, визначався контингент дітей, які мали можливість здобувати освіту. Вказувалося, що до вищих навчальних закладів могли вступати не лише діти козаків та міщан, а й діти кріпаків. Для підготовки здібних до навчання дітей при університетах передбачалося відкриття гімназій, де викладання

---

¹⁵⁹ Історія педагогіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://subject.com.ua/psychology/history_pedagog/index.html (дата звернення: 09.02. 2013). – Назва з екрана.

предметів повинно було вестися не лише українською, а й латинською мовами. Крім того, для «незаможних дітей шляхетських та всякого стану людей, здібних до науки», Кирило Розумовський уводив 40 стипендій, чим, безперечно, надавав можливість вчитися дітям із різних прошарків населення. Проте, як свідчать історичні події, ці освітні проекти не були запроваджені, чому завадила колонізаторська політика імператриці Катерини II.

Іншим не менш яскравим прикладом кровно-родинних відносин жінок і чоловіків був вплив *сестер на братів*. У цьому контексті, на наш погляд, цікавою практикою благодійності виявилася діяльність відомої православної княгині *Софії Корецької*, у чернецтві Серафимії, та її рідного брата, одного із найушлавлених політичних діячів і полководців Речі Посполитої *Самуїла Корецького*.

Історія Корецької православної обителі, з якою пов'язані згадувані постаті, велася із 1064 р., коли першим ігуменом Києво-Печерського монастиря, преподобним Варлаамом тут було засновано жіночий монастир на честь Благовіщення Пресвятої Богородиці. За перші 200 років свого існування обитель значно зміцнилася і перетворилася на великий центр християнської просвіти на Волині. У 1571 р. воєвода Волиський, князь Богущ Корецький (дід Софії Корецької) після неодноразового руйнування і натиску уніатів відновлює монастир як Свято-Вознесенський, зміцнюючи православ'я в краї. Князь Корецький забезпечує обитель гідне фінансування – передає монастирю земельні володіння і кілька сіл.

У 1579 р. ігуменею монастиря стає княжна Софія, у чернецтві Серафима. Завдяки її ініціативі обитель знову «воскресла». Тут була облаштована школа-притулок для дівчат-сиріт, працювали школи-майстерні з гаптярства, виготовлення митр, плащаниць, скрижалей до мантий; школи-майстерні із золотіння по дереву, позолоти куполів, кіотів та іконостасів.

Найбільшу підтримку і захист Корецька обитель одержала від князя Самуїла Корецького, рідного брата ігумені Серафими, яка звернулася до нього з проханням звести новий, більший монастир, оскільки тодішній Свято-Вознесенський не вмщував усіх черниць. Тож 1620 р. розпочалося інтенсивне будівництво Свято-Троїцького жіночого монастиря, який засновувався як православна святиня. Справами цієї обителі активно переймався князь Самуїл: надавав робочу силу, будівельні матеріали, вносив великі кошти (хоча із часом він змінив своє ставлення до православ'я, перейшовши в католицизм). Через два роки князь Самуїл загинув і не зміг

завершити будівництво храму, яке згодом перейшло до рук племінника Софії Корецької, останнього представника цього роду – Самуїла-Кароля Корецького (про це мова піде далі).

Однак ігуменя Серафима продовжувала перейматися справами монастиря. З історичних даних стає відомим, що княгиня Ганна Ходкевич-Корецька (мати Софії Корецької) у заповіті 1626 р. відписала монастирю 18800 злотих, худобу і шість коней¹⁶⁰. Сама ж ігуменя Серафима у заповіті 1633 р. відписала святій обителі місто Олександрів із вісьмома селами¹⁶¹, придбаними нею за 32 тис. злотих у княгині Христини Вишневецької¹⁶², відписала черницям монастиря право на її посаг (45 тис. злотих) і право на отримання всіх грошей, які вона віддала різним особам у борг¹⁶³. У 1633 р. ігуменя Серафима помирає, залишаючись до кінця своїх днів у православній вірі. Попрощатися із цієї видатною жінкою приїжджав сам митрополит Петро Могила.

Найяскравішим зразком сімейних традицій благодійності в освіті, родинного виховання на національно-культурних та духовно-моральних засадах був досвід благодійної діяльності **Раїни Могилянки-Вишневецької** та її двоюрідного брата **Петра Могили**. Як зазначалося вище, Раїна Могилянка-Вишневецька і Петро Могила були дітьми відомих господарів Молдови – Єремії та Симеона, які разом зі своїми родинами активно стояли на захисті батьківської віри, відстоювали право української нації на освіту, науку, культуру. Нами вже згадувалося, що княгиня Раїна свого часу була однією з найвідоміших благодійниць, заснувавши три православних монастирі, – Густинсько-Прилуцький, Ладинсько-Покровський, Мгарсько-Лубенський; підтримуючи Манявський Скит, Львівське Свято-Успенське братство, братську школу тощо.

Тож, ураховуючи міцні родинні традиції благодійності, авторитетне ставлення сім'ї до жінки, припускаємо, що діяльність Раїни могла стати прикладом для її молодшого брата, у майбутньому Митрополита Київського, Галицького і всієї Русі Петра Могили. Значну частину свого життя цей видатний церковний і державний діяч присвятив розвитку православного шкільництва та освіти в Україні. Близько 20 років він керував видавничою

---

¹⁶⁰ Актова книга / Ст. 2943, 6 груд. 1603 р.-2 берез. 1699 р. – ЦДАУК, ф.25, оп.1, спр. 69. – арк. 85 зв.

¹⁶¹ Актова книга / Ст. 2146, 25 лют.-12 листоп. 1633 р. – ЦДАУК, ф.25, оп.1, спр. 187. – арк. 356.

¹⁶² Актова книга / Ст. 2144, 1 черв.-20 груд. 1631 р. – ЦДАУК, ф.25, оп.1, спр. 154. – арк. 936.

¹⁶³ Актова книга / Ст. 2146, 25 лют.-12 листоп. 1633 р. – ЦДАУК, ф.25, оп.1, спр. 187. – арк. 360 зв.

діяльністю Лаврської друкарні, де редагував і писав українською та церковнослов'янською мовами книги. Велику увагу приділяв реставруванню храмів – Софіївського собору, церкви Спаса на Берестові, Михайлівської церкви у Видубичах, Десятинної церкви, церкви в Луцьку, Куп'яничах тощо. Як справжній дипломат, Петро Могила налагодив освітньо-культурні зв'язки із Білорусією, Росією, Молдовою й Волощиною.

Проте найголовнішою заслугою у своєму житті Петро Могила вважав відкриття в 1631 р. на території Києво-Печерської лаври Лаврської школи, яка була створена на зразок провідних для того часу єзуїтських колегій. З цього приводу відомий український письменник і поет Іван Франко зазначав: «Головна справа його життя (Петра Могили) – заснування Києво-Могилянської колегії, яка повинна була стати забралом православ'я і південноруської (тобто української) національності, користуючись тією зброєю, якою вівся на них наступ з боку ворога – наукою і просвітництвом»¹⁶⁴.

Як ідеологічний організатор Лаврської школи, Петро Могила ще задовго до її відкриття турбувався про досвідчений викладацький склад, тож добирав здібних молодих людей і за власні кошти відправляв їх до закордонних університетів на навчання. Після возз'єднання Київської братської школи із Лаврською був захисником і опікуном цього закладу, названого на його честь – Києво-Могилянський колегіум. Підтримуючи незаможних студентів і викладачів, Петро Могила збудував першу бурсу, нове кам'яне приміщення під школу. Крім того, зважаючи на швидке зростання кількості учнів, у 1634 р. ним була відкрита філія колегії у Вінниці, згодом переведена до Гощі, у 1636 р. – в Яссах, у 1638 р. – в Кременці.

Помираючи, Петро Могила заповідає колегії, як єдиному своєму надбанню (*unicum rignus meum*), дві лаврські волості; дарує села Позняківку, Гнідин, Проців і Рівне; землі і маєтності на Подолі, частину худоби й інвентаря зі свого хутора Непологи; більше 80 тис. золотих, срібний родинний посуд, свій митрополичий одяг, митру і хрест, прикрашений сімейним дорогоцінним камінням і навіть тканини – адамаск і камку – на одяг студентам¹⁶⁵. Проте найціннішим даром Петра Могили колегії була

---

¹⁶⁴ Франко І. Історія української літератури // І. Франко. Зібрання творів: у 50 т. – Київ, 1983. – Т. 40. – С. 128.

¹⁶⁵ Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії/ З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – 2-е вид., доп. і перераб. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 204 с

його бібліотека, що налічувала понад дві тисячі рідкісних книг різними мовами.

Прикладом духовно-морального, патріотичного впливу сестри на брата у справі благодійної діяльності був досвід уже згадуваної *Марини Мокієвської Мазепи*, матері Івана Мазепи, та її двоюрідного брата (за твердженням дослідника О. Оглоблина), відомого козацького політичного діяча і мецената *Костянтина Мокієвського*. Як відомо з історичних джерел, більшість представників роду Мокієвських покозачилися і брали участь у Визвольній війні Богдана Хмельницького. Дослідник Т. Таїрова-Яковлева наводить дані про те, що дід Костянтина у 1655 р. загинув у боях з поляками під Чортковим, а батько, у цьому ж році, – в Дрижопольському бою під Охматовим. Тож у шляхетській родині Мокієвських панував дух свободи, волі і патріотизму. Не виключаємо, що таке оточення, у якому виховувався Костянтин Мокієвський, посилене прикладом благодійної діяльності двоюрідної сестри Марини, меценатством двоюрідного небожа Івана Мазепи, й вплинуло на формування світоглядної позиції Костянтина Мокієвського у щирій справі благодійної діяльності.

Пам'ять про себе відомий полковник увіковічнив у збудованих власним коштом на території Київської лаври церквах Різдва Богородиці, Воскресіння Христового, Феодосія Печерського. Це були приходські храми, у будівлях яких знаходилися школи для півчих, приходські школи, крім того, їхні подвір'я часто слугували притулком для прочан, особливо з найбільш вразливих верств населення. Не меншу фінансову підтримку Костянтин Мокієвський надавав і для розвитку козацької обителі – Києво-Межигірського Спасо-Преображенського монастиря. У період розквіту обителі в її підпорядкуванні нараховувалося 44 церкви, 13 каплиць, 2 скити у 53-х населених пунктах Січі, а також Трахтемирівський і Самарський монастирі¹⁶⁶. Ченці Межигірського монастиря займалися навчанням молоді на Січі та дітей у парафіяльних школах.

Разом із Іваном Мазепою Костянтин Мокієвський активно підтримував київську митрополичну кафедру, яка упродовж століть займала поважне місце серед християнських центрів: сприяла реставруванню і розбудові нових храмів, соборів та церков; підтримувала православні братства і братські школи; забезпечувала

---

¹⁶⁶ Мгарський монастир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mskifa.narod.ru/mgar.html> (дата звернення: 09.02.2013). – Назва з екрана.

організацію мережі монастирських і церковних шкіл, заснування Києво-Могилянської академії, розвиток друкарської справи тощо.

Досить яскравим прикладом впливу жінок на чоловіків у сфері благодійності, який ми презентуємо в межах кровно-родинних відносин, був досвід уже згадуваної княгині **Софії Корецької** та її **племінника Самуїла-Кароля Корецького**. Як відомо, Софія Корецька довгий час була ігуменею Корецького монастиря, що засновувався як православний її дідом Богушем Корецьким та братом Самійлом Корецьким. Проте в умовах панування католицизму свята обитель згодом перейшла до ордену францисканців. Тож у 20 – 30-х рр. XVII ст. на території монастиря було зведено бароковий костел і корпус келій для черниць, що здійснювалося вже за фінансової підтримки племінника Софії Корецької Самуїла-Кароля Корецького, володаря багатьох волинських земель і маєтків. Батьком Самуїла-Кароля був Кароль Корецький, який перейшов у католицизм і фундував у Білівцях костюл римського обряду, матір'ю – княгиня Ганна Потоцька, представниця шляхетського польського магнатського роду. Тож їхній син Самуїло-Кароль Корецький всеціло виховувався в душі католицької віри і традицій.

Водночас, незважаючи на протистояння католицької і православної релігій, що проявилось у представників цієї династії, міцними залишалися традиції родинної благодійності, а також глибока повага і шана до жінки. Будучи донатором Корецького монастиря, Самуїл-Кароль у своїх записах від 1640 р. вказував, що він, «... успадкувавши родинні маєтки і не бажаючи порушувати розпорядження своїх предків», підтверджував за черницями обителі їхнє право на фондуш, складений його тіткою, ігуменею Серафімою¹⁶⁷, а отже – право на володіння маєтками, земельними угіддями, грошима. Крім того, як зазначає дослідник історії С. Горін, у документах того часу простежувалася церковна підпорядкованість монастиря київському православному митрополиту Петру Могилі, який, можливо, з волі ігумені Серафимії, був безпосереднім церковним зверхником монастиря та його впливовим покровителем.

Яскравим прикладом впливу жінок на чоловіків у межах **подружньо-родинних (шлюбних) відносин** вважаємо практику благодійної діяльності великого коронного гетьмана **Станіслава Жолкевського** та його дружини **Раїни Жолкевської з Гербуртів**.

Відома княгиня походила із роду Гербуртів з Фельштина (Моравія). Її родич, Ян Щасний Гербурт, був дипломатом, воїном і

---

¹⁶⁷ Актова книга / Ст. 2153, 3 січ.-29 серп 1635 р. – ЦДІАУК, ф.25, оп.1, спр. 200. – арк. 5 зв., 8.

знаним серед українців захисником руського благочестя. Він був римо-католиком, проте у 1613 р. змінив у Добромилі православний монастир. Ще більше його любов до «шляхетного руського народу» посилив шлюб із родичкою Костянтина Острозького Єлизаветою Заславською. Він писав, що його коріння в українстві, ставився з великим співчуттям і повагою до «шляхетного народу руського, з якого, – зазначав, – і я, і дружина моя взяли свою кров...»¹⁶⁸.

Як зауважує дослідник історії П. Шкраб'юк, вочевидь, такі погляди поділяла і Раїна, яка в 1590 р. стає дружиною Станіслава Жолкевського. У своїй книзі «Крехів: дороги земні і небесні» П. Шкраб'юк наводить такі слова біографа родини Жолкевських: «Раїна Гербуртова внесла в дім Жолкевського прегарні чесноти тогочасної польської дівчини, вихованої в простоті, глибокій релігійності та любові до обов'язку. Вона була осолодою великому героєві у час війн і лих Вітчизни, була найтурботливішою матір'ю своїх дітей, опікункою убогих і найліпшою володаркою цілої фортуни славутного мужа».

Тож під впливом Раїни Жолкевської її чоловік здійснив цілу низку благодійних дій. У 1611 р. він надав церкві Різдва Христового у Жовкві привілей, згідно з яким парафіяни мали право здійснювати обряди за східним зразком. Крім того, Станіслав не лише не порушив власність церкви, при якій діяла школа і шпиталь, а й наділив обитель новими маєтностями і землями. Гетьман також надав дозвіл на спорудження у Крехові монастиря, про що у вищезгаданій праці П. Шкраб'юка К. Мрозовським зазначено: «...се улекшилося протекцією добромильських монахів через жінку Станіслава Жолкевського, Раїну з Гербуртів з Фельштина. Гербурти фундували раніше ще монастир у Добромилі, тому і легко було знайти протекцію у жінки гетьмана і дістати від нього запис та позволення на будову монастиря»¹⁶⁹. При обителі, яка була чоловічою, діяла школа іконопису, школа реміснича, бібліотека, друкарня.

Зразком тандему подружжя у благодійній діяльності щодо поширення католицької освіти, на наш погляд, виявився досвід відомого краківського воєводи, одного з найбагатших і наймогутніших польських магнатів *Станіслава Любомирського* та його дружини *Софії Острозької*. Як зазначалося вище, Софія Острозька була донькою православного князя Олександра Острозького і католички Ганни Костки, яка після смерті чоловіка

---

¹⁶⁸Українська поезія XVII століття (перша половина) : антологія / упор. вступ. ст. та приміт. В. В. Яременко. – К. : Рад. письменник, 1988. – С. 34.

¹⁶⁹ Шкраб'юк П. Крехів: дороги земні і небесні / П. Шкраб'юк ; Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів : Місіонер, 2002. – С. 35.

всіх дітей віддаляє від православ'я. Тож Софія Острозька одержала католицьке виховання і повною мірою реалізовувала його у благодійній діяльності: фундувала єзуїтські колегіуми, відкрила школу при домініканському монастирі в Любарі, підтримувала колегіум в Ярославлі тощо. Її чоловік, Станіслав Любомирський, також був ревним католиком, адже його батьком був польський шляхтич Себастьян Любомирський, а матір'ю – Ганна з польського роду Браницьких.

Тож спільність виховання та інтересів подружжя спонукали Станіслава Любомирського разом із дружиною Софією Острозькою активно займатися благодійною діяльністю. За прикладом дружини і зі своєї ініціативи князь Любомирський фундував побудову парафіяльного костелу св. Анни в Полонному-Новому Місті, де підтримував єзуїтську школу для навчання дітей поляків; заснував парафіяльний костюл у Любарі; фінансово допомагав школі при домініканському монастирі у Любарі; заснував єзуїтську школу в Шаргороді й відкрив ще багато інших єзуїтських шкіл і колегіумів.

Серед жінок-дружин гетьманів Війська Запорізького окрему увагу заслуговує подружжя – княгині, представниці аристократичних литовсько-українських родів Стеткевичів-Соломирецьких **Олени Стеткевич** та генерального писаря Війська Запорозького, у майбутньому гетьмана України **Івана Виговського**. Олена Стеткевич належала до магнатського, шляхетського роду гербу «Косцеша», батьком якої був уже згадуваний раніше шляхтич, аристократ і магнат Богдан Стеткевич; матір'ю – представниця українського князівського роду Олена Соломирецька. Це була високоосвічена шляхетна родина із давніми традиціями благодійності, високої духовності, моральності і захисту православної віри та культури.

Олена Виговська
(р.н.н. – друга пол.
XVII ст.), дружина
гетьмана України
Івана Виговського

Тож Олена Стеткевич мала зразковий приклад своїх пращурів, який вона реалізовувала у благодійній діяльності (зводить православну церкву Воздвиження Чесного Хреста в Юсиптичах, підтримує Київський Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир та ін.) і в духовному впливові на свого чоловіка, майбутнього гетьмана України Івана Виговського.

Олена та Іван стали подружжям у 1656 р. Вони були з дещо різних за впливовістю родів. Рід Стеткевичів та Соломирецьких був значнішим та авторитетнішим, ніж український шляхетський рід Виговських на Київщині. Тож батько Олени, Богдан Стеткевич не бажав віддавати свою доньку за, тоді ще генерального писаря Війська Запорізького, Івана Виговського. Проте шлюб був укладений. Як свідчать історичні дані, переважно завдяки жінці-аристократці, впливовості її родини, на Чигиринській раді 1657 р. Івана Виговського було обрано гетьманом України. Через родину своєї дружини він увійшов у зв'язки із найвідомішими і найвпливовішими українськими та білоруськими князівськими і шляхетськими родами.

Зі свого боку, Олена Стеткевич, ставши гетьманшею, як людина інтелігентна, високоосвічена, глибоко релігійна, намагалася внести до Чигиринського двору найгарніші аристократичні риси, підняти престиж гетьманської влади, певною мірою змінити застарілі порядки. Вона мала значний вплив і на самого гетьмана, який, з одного боку за прикладом дружини та її родини, з іншого – як державний діяч, який мав піклуватися про країну, активно займався благодійною діяльністю, зокрема в галузі освіти.

Тут насамперед слід звернути увагу на підтримку і протегування Іваном Виговським Києво-Могилянського колегіуму, вихованцем якого він був. Серед основних його заходів, здійснених на користь навчального закладу, можемо назвати підписаний у 1658 р. договір з представниками польського короля Яна II Казимира, що передбачав створення федерації трьох держав: Польщі, Литви і Великого князівства Руського. У статтях цього документа значилося, що Київська школа мала отримати всі права вищого навчального закладу і одержати статус Академії. Утім на практиці цей договір не був реалізований, проте він являв собою приклад турботи гетьмана про майбутнє колегіуму, вияв його вдячності своїй *alma mater*. Як її покровитель, Іван Виговський опікувався також найздібнішими краянами, відправляючи їх на навчання до найкращих європейських університетів; підтримував збіднілих студентів, надаючи кошти на їхнє навчання та проживання в бурсах; поповнював бібліотеку колегіуму тощо¹⁷⁰.

Підтримку і протегування Івана Виговського одержували також церковні храми та монастирі; школи, бібліотеки, друкарні при них. Серед чисельних святих обителей назовемо окремі: Київський Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир, Свято-

---

¹⁷⁰ *Мицик Ю. А.* Гетьман Іван Виговський / *Ю. А. Мицик.* – К. : Києво-Могилянська академія, 2004. – 90 с.

Троїцька церква у Чигиринському монастирі, Києво-Межигірський Спасо-Преображенський монастир, Хрестовоздвиженський Великоскитський Манявський монастир, Луцький братський Хрестовоздвиженський та Львівський Свято-Успенський монастирі і багато інших. Вартим уваги вважаємо той факт, що Іван Виговський входив до списку членів Луцького та Львівського братств, чим також надавав їм захисту і підтримки.

Серед жінок-дружин гетьманів України, які мали надзвичайний уплив на своїх чоловіків і авторитет, безперечно, не можемо не назвати відому *Анастасію Скоропадську*, дружину гетьмана *Івана Скоропадського*. На відміну від подружжя Олени Стеткевич і Івана Виговського, яке ми розглянули вище, Анастасія Скоропадська являла собою дещо інший, неординарний образ гетьманші-дружини. Вона була менш аристократичною і освіченою, ніж Олена Стеткевич, адже походила із міщанського козацько-старшинського роду, засновником якого був купець Марко Аврамович Маркович. Водночас, як свідчать історичні факти, Іван Скоропадський цінував у дружині її енергійність, рішучість характеру, природний розум і неабиякі здібності. З цього приводу навіть у народі збереглася приказка «Іван теля пасе, а Настя булаву несе». Молода гетьманша (Анастасія молодша Івана Скоропадського на 25 років) активно втручалася в урядові та політичні справи чоловіка: приймала важливих сановників із Москви та Санкт-Петербурга; часто гостювала в російських столицях, які відвідувала інколи самотійно, без гетьмана. Відомо також, що Петро I із поваги до Анастасії Марківни ніколи не відмовляв їй у проханнях.

У контексті нашого дослідження уплив гетьманші Анастасії Скоропадської на чоловіка розглядаємо виключно в межах благодійної діяльності в освіті України. У п. 3.1. наукової роботи нами проаналізовано досвід благодійності Анастасії Марківни, яка активно підтримувала православні церковні храми, монастирі і школи при них. Ця практика благодійності часто здійснювалася за її ініціативи і підтримки Івана Скоропадського, який, будучи глибоко релігійною і набожною людиною, як і його дружина, особливу увагу приділяв зведенню і протегуванню святих обителей та шкіл при них.

Серед найвідоміших православних храмів, які були фундовані подружжям Скоропадських, заслуговує на увагу вже згадуваний у попередньому підрозділі Гамаліївський Харлампіївський монастир. За порадою дружини Анастасії у грудні 1713 р. Іван Скоропадський видає універсал про заснування поблизу Глухова жіночого

монастиря. Цим документом гетьман закріпив за обителлю земельні володіння і маєтності, надані його дружиною¹⁷¹, а також подарував монастирю «... належні до його гетьманського двору села Марчихину Буду, Паліївку, Бирине і хутір Бубновщину»¹⁷². 25 січня 1714 р., після звернення Івана Скоропадського до Петра I, дозвільною царською грамотою розпочалося заснування обителі Харлампіївського монастиря.

Себе Іван Скоропадський оголосив ктитором. Дружина Анастасія активно включилася в роботу з будівництва монастирських споруд і до своєї смерті особисто контролювала їх зведення. Коштом гетьмана було побудовано величний собор Різдва Пресвятої Богородиці, церкву Св. Харлампія, корпус келій для черниць та ін. Турбуючись про благополуччя монастиря і його мешканців, Іван Скоропадський разом зі своєю дружиною дарував обителі поля, сінокоси, хутори, ліси, сади та ін. земельні володіння, які були підтверджені царською грамотою 1718 р. Тож клопотами Анастасії Скоропадської за підтримки чоловіка Харлампіївський скит було перетворено на повноцінний жіночий монастир, який на той час був одним із найбагатших «малоросійських монастирів».

Підтримку і протегування Івана Скоропадського одержували й інші святі обителі. Серед найвідоміших зазначимо: Собор Успіння Києво-Печерської лаври, Златоверхий Михайлівський монастир у Києві; Чернігівський Єлецький монастир, Троїцько-Іллінський монастир, Домницький Різдва Богородиці чоловічий монастир, Свято-Миколаївський Пустинно-Рихлівський монастир, Козелецький Троїцький монастир на Чернігівщині; Свято-Іоаннівська церква, церква Предтечі на Стародубщині та багато ін.

Особливу увагу, як засвідчують історичні факти, Іван Скоропадський приділяв не лише фінансуванню та підтримці церков, монастирів, шкіл. Одним із основних напрямів його благодійної діяльності була підтримка українських друкарень, яку він здійснював усупереч указу Петра I від 1720 р. про заборону друкування книжок українською мовою і вилучення українських текстів із церковних книг. Відомо, зокрема, що в чернігівській друкарні при Троїцько-Іллінському монастирі на замовлення гетьмана Івана Скоропадського на початку XVIII ст. були видані книги Іоанна Максимовича «Молитва Отче Наш на седьм

---

¹⁷¹ Заповіти, дарчі записи, предмети пожертвування церквам і монастирям, 1749 р. – ЦДАУК, ф.127, оп.2, спр. 24. – арк. 7.

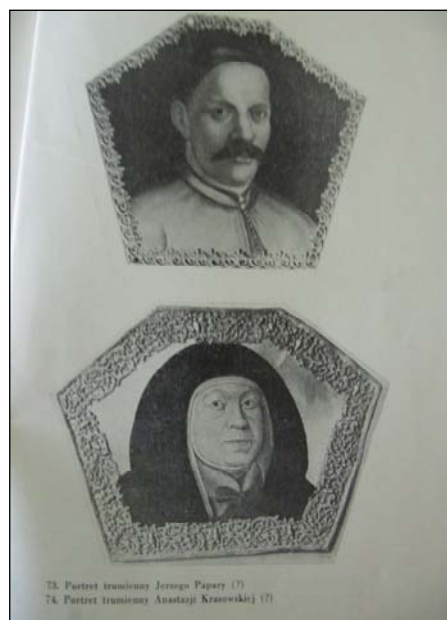
¹⁷² Лазаревский А. Описание старой Малороссии : материалы для истории заселения, землевладения и управления : [в 3 т.]. Т. 2. Полк Неженський / Александр Лазаревский. – К. : Тип. Императ. ун-та св. Владимира, 1893. – С. 45.

богомыслий расположения» та «Краткое поучение о семи сакраментях или тайнах церкви». Ці унікальні видання мали родовий герб Скоропадського.

Не залишалися без опіки гетьмана й відомі на той час навчальні заклади України – Києво-Могилянська академія та Чернігівський колегіум. Як освітньо-культурні осередки, в ті складні часи вони потребували не лише матеріальних коштів, а й патріотичної віддачі, моральної підтримки своїх благодійників. Іван Скоропадський опікувався найбіднішими студентами навчальних закладів, поповнював бібліотеки, підтримував друкарську справу, у якій він убачав ефективний засіб поширення і збереження національної освіти та культури.

Отже, ми зупинилися на найяскравіших прикладах впливу жінок на чоловіків у межах подружньо-родинних (шлюбних) відносин щодо розвитку благодійної діяльності в освіті України. Крім названих подружніх пар, у яких жінки користувалися авторитетом і впливали на чоловіків, можемо згадати й такі: **Єлизавета Могила – Єремія Могила** (спільне піклування про Львівське Свято-Успенське братство і братську школу (перша чв. XVII ст.), покровительство своїм авторитетом, фінансові внески, майнові дари); **Ганна Ходкевич-Корецька – Юхимій Корецький** (протегування й опікування Корецьким монастирем, школою і друкарнею; заповіт дружини на земельні володіння, майно і живність (бл. 1626 р.); підтримка видавничої справи¹⁷³ та ін.); **Анастасія Древинська – Лаврентій Древинський** (спільне опікування Луцьким Хрестовоздвиженським братством і братською школою, грошові пожертвування (перша пол. XVII ст.); заснування і підтримка Кременецького Богоявленського братства, школи та друкарні (бл. 1633 р.) й ін.); **Анастасія Красовська – Микола Красовський** (пожертвування на школу і бурсу Львівського Свято-Успенського братства (бл. 1635 р.)¹⁷⁴ та ін.);

Анастасія Красовська
(р.н.н. – р.с.н.),
дружина старшини
Львівського братства
Миколи Красовського

¹⁷³ Актова книга / Ст. 2943, 6 груд. 1603 р.-2 берез. 1699 р. – ЦДІАУК, ф.25, оп.1, спр. 69. – арк. 85 зв.

¹⁷⁴ Книга обліку фондів пожертвувань за 1663-1879 рр. – ЦДІАУЛ, ф. 129, оп. 2, спр. 644. – арк. 1.

Олена Соломирецька – Богдан Стеткевич (спільна обітниця подружжя на будівництво Баркулабівського монастиря (бл. 1641 р.); організація при обителі школи і друкарні, дарування земельних володінь і маєностей; опікування

Єва Домашевська
(р.н.н. – бл. сер. XVII ст.),
дружина волинського
шляхтича Федора
Домашевського

Кутейнським та Буйницьким монастирями¹⁷⁵ й ін.); **Єва Домашевська – Федір Домашевський** (підкування Почаївським монастирем, фінансова підтримка друкарні і школи; зведення при Почаївській лаврі Троїцького собору (бл. 1649 р.), заповіт подружжя на 16500 злотих¹⁷⁶ та ін.); **Ірина Сомкова – Яким Сомка** (підтримка Києво-Межигірського Спасо-Преображенського православного монастиря; відписання дружиною на обитель і школу 330 червонців (бл. 1674 р.)¹⁷⁷ та ін.); **Марія Тубтало – Сава Тубтало** (заснування і фінансова підтримка Київського Кирилівського монастиря (бл. 1687 р.); зведення жіночої Києво-Йорданської обителі, у якій служили ігуменями їхні три

доньки; грошові пожертви на Києво-Могилянську академію та ін.);

Любов Кочубей – Василій Леонтійович Кочубей (заснування і підтримка Трьохсвятительської церкви Софіївського монастиря в Києві, Преображенської церкви Великобудищанського монастиря в с. Великі Будища та шкіл при них)¹⁷⁸; **Марфа (Анастасія) Кочубей – Василій Васильович Кочубей** (грошові внески на користь церков, монастирів і шкіл при них, зокрема на церкву Воздвиження Чесного Хреста Господня у Полтавському монастирі і школу півчих; церкву Трьох Святителів у Києві при Софійському соборі, Троїцьку церкву в с. Демидівка Полтавського полку та шкіл при них)¹⁷⁹; **Ксенія Кочубей – Семен Васильович Кочубей** (заснування Покровської церкви та школи

¹⁷⁵ Мицик Ю. А. Гетьман Іван Виговський / Ю. А. Мицик. – К. : Києво-Могилянська академія, 2004. – С. 56.

¹⁷⁶ Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі українства / А. Гудима. – Тернопіль, 2003. – С. 23.

¹⁷⁷ Мгарський монастир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mskifa.narod.ru/mgar.html> (дата звернення: 09.02.2013). – Назва з екрана.

¹⁷⁸ Опис документів, що зберігаються в Диканському архіві князя С. В. Кочубея, т. I, 1619-1840 рр. – ДАПО, ф.1071, оп.1, спр. 2. – арк. 130.

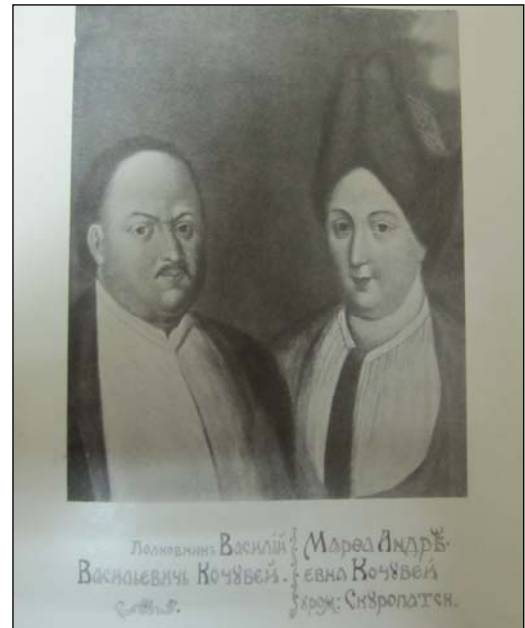
¹⁷⁹ Опис документів, що зберігаються в Диканському архіві князя С. В. Кочубея, т. IV, 1696-1840 рр. – ДАПО, ф.1071, оп.1, спр. 5. – арк. 1

при ній у с. Жуки Полтавського полку)¹⁸⁰; **Анастасія Заскович – Яков Заскович** (пожертвування на школу і бурсу Львівського Свято-Успенського братства (бл. 1741 р.)¹⁸¹ й ін.); **Ксенія Левицька – Григорій Левицький** (пожертвування на бурсу Львівського Свято-Успенського братства (бл. 1769 р.)¹⁸² та ін.).

Отже, нами з'ясовано і проаналізовано історичний досвід благодійності в освіті найвідоміших представників сильної статі, виявлено вплив на них жінок у межах кровно-родинних та подружньо-родинних зв'язків і відносин. Водночас, як свідчать історичні факти, надзвичайно популярним впливом на чоловіків був вплив у межах неродинних зв'язків, який здійснювався особливо заможними і авторитетними в суспільстві жінками. Це була, передусім, взаємодія соратників, ідеологічних однодумців, яка часто набувала ознак духовно-релігійної меценатської діяльності, – одного із напрямів благодійності жінок досліджуваного часу.

Яскравим прикладом такої взаємодії вважаємо підтримку княгинею, магнаткою **Ганною Ходкевич-Корецькою** відомого педагога, українського мовознавця, письменника і церковного діяча **Лаврентія Зизанія**. Як представниця аристократичної інтелектуальної еліти тих часів, Ганна Ходкевич опікувалася православними храмами і монастирями, фінансувала розвиток шкільництва, підтримувала видавництво книг. Тож її протегування неординарного і прогресивного в поглядах Лаврентія Зизанія не було випадковим.

Цей відомий громадський і просвітницький діяч активно працював не лише в Україні, а й поза її межами, проте, як дізнаємося з історичних джерел, через переслідування

Марфа Кочубей
(р.н.н. – перша пол. XVIII ст.),
дружина полтавського
полковника Василя Кочубея

¹⁸⁰ Опис документів, що зберігаються в Диканському архіві князя С. В. Кочубея, т. V, 1681-1839 рр. – ДАПО, ф.1071, оп.1, спр. 6. – арк. 15.

¹⁸¹ Книга обліку фондів пожертвувань за 1663-1879 рр. – ЦДАУЛ, ф. 129, оп. 2, спр. 644. – арк. 1.

¹⁸² Книга обліку фондів пожертвувань за 1663-1879 рр. – ЦДАУЛ, ф. 129, оп. 2, спр. 644. – арк. 1.

православних (після подій Берестейської унії) його діяльність певною мірою була загальмована. Саме в цей період він потребував моральної і фінансової підтримки, аби мати можливість реалізувати плани щодо захисту і поширення православної освіти і культури. Таку підтримку і протегування йому надала волинська княгиня Ганна Ходкевич-Корецька. У 1612 р. разом із чоловіком вона дарує Лаврентію Зизанію «... сільце з фільварком, а в тому сільці ставочок, млинок, землю бортную з полями і сіножатями»¹⁸³. Як зазначає дослідниця З. Хижняк, тут Лаврентій Зизаній виконував обов'язки протопопа і чекав часу повернення (бл. 1619 р.) до Київського гуртка архімандрита Єлисея Плетенецького.

Осередок православної освіти, культури і науки, створений на базі Києво-Печерської лаври Єлисеєм Плетенецьким, об'єднував навколо себе найвідоміших релігійних і освітніх діячів. До лаврського кола інтелектуалів входили такі постаті: ієромонах Захарія Копистенський, майбутній митрополит Київський і Галицький Іов Борецький, майбутній лаврський архімандрит, згодом митрополит Київський і Галицький Петро Могила та ін. «Гуртківці», серед яких був і Лаврентій Зизаній, займалися видавничою діяльністю, створюючи книги, які мали розповсюдження не лише в Речі Посполитій, а й на території Московського царства, Болгарії, Сербії («Великий катехізис» Лаврентія Зизанія, «Лексикон словенороський» Памви Беринди та ін.); активно підтримували заснування православних шкіл, зокрема організацію школи Київського Богоявленського братства (надавали кошти, підтримували авторитетом, особисто проводили заняття тощо).

Як тандем соратників і однодумців у сфері благодійної діяльності розглядаємо співпрацю донаторки Київської братської школи *Галшки Гулевичівни* та професора і першого ректора цього навчального закладу (1615-1618 рр.) *Івана Борецького*, згодом Митрополита Київського, Галицького і всієї Руси Іова Борецького (1620-1631 рр.).

У попередньому підрозділі роботи нами змістовно розкрито досвід благодійності Галшки Гулевичівни в заснуванні братської школи в Києві. У контексті цього структурного підрозділу маємо на меті показати, яким чином приклад благодійного вчинку Галшки, а також її заповіт нащадкам опікуватися фундацією «на вічні часи» вплинув на діяльність Івана Борецького і надав йому можливості

---

¹⁸³ Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, сост. при Киевском Военном, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторе. Т. 1. Ч. 1. Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России. – К. : Университет. тип., 1859. – С. 407.

реалізувати власні добродійні наміри. Самовідданість відомого педагога і освітнього діяча Київській братській школі розпочалася із часів її заснування. Іван Борецький був не лише її першим ректором, він викладав грецьку й латинську мови, філософію, окрему увагу приділяв питанням богослов'я. З історичних фактів також стає відомим, що велике значення Іван Борецький надавав опікуванню новоствореною школою та її учнями. Він забезпечував студентів за власний кошт підручниками, утримував бідних вихованців та сиріт, розпочав формування бібліотеки, яку поповнював рідкісними виданнями, фінансував організацію видавничої справи тощо. За це кияни шанували й поважали ректора і називали в народі «другим Іоаном Милостивим».

Ставши Митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі, Іов Борецький не полишав мирських благодійних справ. Він продовжував опікуватися Київською братською школою, зокрема, допомагав Київському братству у придбанні окремих маєтностей на утримання навчального закладу. Крім того, королівською грамотою від 19 лютого 1629 р. митрополит добився офіційного визнання і затвердження Річчю Посполитою Київського братства, що автоматично забезпечувало державний захист і підтримку братської школи.

Серед найвідоміших постатей чоловіків, у формуванні світоглядної позиції яких велику роль відіграли жінки-патріотки України, називаємо ім'я православного церковного та освітнього діяча *Ісаї Копинського*, покровителькою якого свого часу була княгиня, магнатка *Раїна Могилянка-Вишневецька*.

У попередньому підрозділі нами висвітлено досвід відомої благодійниці, у контексті якого певною мірою розкрито її покровительство Ісаї Копинського. Це стосувалося насамперед заснування трьох задніпровських монастирів у володіннях князів Вишневецьких (бл. 1614-1619 рр.): Густинського Прилуцького, Мгарського Лубенського і Підгірського Ладинського. Підтримка княгинею Ісаї Копинського полягала в наданні йому фондушевих записів на користь святих обителів, юридичного права на їх заснування, згодом пожиттєве завідування; у дозволі керувати усіма приходськими церквами в її українських маєтностях з підкоренням священників і всього духовенства¹⁸⁴. Відносини Раїни Могилянки і Ісаї Копинського базувалися на спільній патріотичній ідеї зміцнення й поширення православної освіти і культури, реалізувати яку княгиня допомагала своїм авторитетом і мудрою

---

¹⁸⁴ *Левицький О.* Раїна Могилянка, княгиня Вишневецька / Орест Левицький. – К. : Типогр. А. Давиденко, 1887. – С. 6.

порадою, великими грошовими та майновими внесками, власною участю в організації благодійної діяльності тощо.

Таке покровительство Раїни Могилянки як соратниці і порадиці, на наш погляд, мало великий вплив на розвиток благодійної діяльності Ісаї Копинського, який багато зробив для розбудови та збереження національної освіти України. У цьому контексті насамперед слід відмітити причетність Копинського до організації Київського братства та Київської братської школи, який у гурті з іншими відомими ученими та культурними діячами того часу (Іван Борецький, Мелетій Смотрицький, Лаврентій Зизаній, Памво Беринда, Єлисей Плетенецький та ін.) не лише підтримав ідею заснування православного освітнього осередку, а й брав активну участь у його роботі.

З історичних фактів стає відомим, що в 1615 р. разом із першим ректором школи Іваном Борецьким Копинський «увів до школи» перших учнів. Як ігумен Київського братського монастиря, він здійснив його розбудову: визначає місце для Богоявленської церкви, трапезної Борисоглібської церкви, келій для ченців, «странноприймного дому», школи та огорожі навколо братської садиби, дарованої Галшкою Гулевичівною. Окремі дослідники історії Києво-Могилянської академії, зокрема Є. Болховітінов, М. Булгаков та ін., вважають, що Ісає Копинський також був і викладачем навчального закладу¹⁸⁵. Ставши Митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі (1631-1632 рр.), Копинський продовжує опікуватися братською школою. Історично доведено, що він наполягав на перенесенні Лаврської школи Петра Могили до Київського братства. Об'єднану в 1632 р. Лаврську школу із Київською братською було перетворено на Києво-Могилянський колегіум.

Крім опікування і підтримки братської школи, Ісає Копинський не полишав справу влаштування православних монастирів і шкіл при них. Свого часу він був ігуменом уже згадуваних Густинського, Мгарського, Ладинського монастирів; крім них – Київського братського та Київського Межигірського Спасо-Преображенського. До 1635 р. перебував у Києво-Михайлівському Золотоверхому монастирі, підтримував зв'язки з монастирями Полтавщини.

Серед відомих постатей українських діячів, які одержували моральну, матеріальну та/або фінансову підтримку жінок-меценаток для розширення можливостей благодійної діяльності в освіті, варто назвати *Кирила Транквіліона-Ставровецького* та його покровительку, магнатку *Софію Чарторийську*. Своім «старанієм,

---

¹⁸⁵ Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: енцикл. вид. / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – К. : КМ Академія, 2001. – С. 280-281.

промислом і коштом» княгиня підтримала створення українського «Євангелія Учительного», яке в 1619 р. в її родовому маєтку в Рохманові переклав з грецької і видав письменник і філософ Кирило Транквіліон-Ставровецький. Танделом однодумців у сфері благодійності можемо вважати діяльність *Івана Заліза (Іова Почаївського)* і його соратниці, меценатки *Ганни Гойської*. Княгиня свого часу фундувала відомий Почаївський монастир, де власним коштом заснувала православну школу та друкарню; за заповітом вона наказувала нащадкам опікуватися святою обителлю, а ігумену бути «завжди віри християнської, послушенства Східної церкви і святого закону нашого грецького». Таким ігуменом став Іов Почаївський, з яким упродовж 20 років, з часу заснування монастиря і до своєї смерті, Ганна Гойська зміцнювала позиції православної віри і культури українського народу.

Як співпрацю соратників і однодумців у справі захисту і поширення національної освіти і традицій вважаємо діяльність *острозького ієромонаха Кипріяна* і відомої меценатки *Феодори Чарторийської-Боговитиної*. Як свідчать історичні факти, волинська княгиня, прагнучи підтримати просвітницьку діяльність Києво-Печерської лаври, умовила Кипріяна зробити переклад «Бесід св. Іоана Златоустого на послання блаженного Павла» з грецької на слов'янську. Переклад було здійснено, а видання праці прийшлося на 1623 р. зусиллям Єлисея Плетенецького, керівника лаврського гуртка інтелектуалів.

Яскравим прикладом впливу жінки-меценатки на діяльність чоловіків вважаємо досвід благодійності в освіті *Раїни Соломирецької-Гойської*. Як засновниця православних шкіл у Гощі, княгиня опікувалася їхнім майбутнім. У листі від 1639 р. вона конкретно вказує ім'я ігумена монастиря Св. Михайла *Ігнатія Оксеновича-Старушича*, якому доручає ректорство Гощинської школи, а також наказує «усім ченцям релігії грецької і наступникам їх ...не бути в поєднанні із церквою Римською»¹⁸⁶. Ігнатій Оксенович виконав настанови Раїни Соломирецької. Як ректор навчального закладу, він приділяв значну увагу опікуванню школою та її учнями: забезпечував студентів підручниками, утримував бідних вихованців та сиріт, поповнював бібліотеку тощо.

---

¹⁸⁶ Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденной при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-губернаторе. Т. 6. Ч. I. Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322–1648 гг.). – К. : Университет. тип., 1883. – С. 748.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 2.4

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Поясніть, на основі яких особистісних характеристик жінки здійснювали свій вплив на свідомість, волю, почуття, спосіб життя та діяльності чоловіків. Відповідь аргументуйте.

2. Назвіть основні напрями впливу жінок на чоловіків щодо участі їх у благодійній діяльності в освіті. Проілюструйте на прикладах.

3. Спираючись на історичні факти, розкрийте особливості впливу жінок на чоловіків у межах:

- а) кровно-родинних відносин;
- б) подружньо-родинних (шлюбних) відносин;
- в) неродинних відносин. Відповідь обґрунтуйте.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Доведіть, що власний приклад участі жінок у благодійній діяльності в освіті був важливим напрямом впливу жінок на чоловіків. Відповідь проілюструйте історичними фактами.

2. Імена яких жінок, які впливали на чоловіків у межах кровно-родинних зв'язків і відносин, ви виможете назвати.

3. Розкрийте особливості впливу жінок на чоловіків у межах подружньо-родинних (шлюбних) відносин.

4. Покажіть на основі яких особистісних рис і характеристик жінки здійснювали свій вплив на чоловіків у межах неродинних, дружніх відносин. Наведіть приклади.

5. Дайте власне інтерпретування цитаті «Для мужчини мир есть сердце, для женщины сердце – мир» (Християн Граббе).

6. Поясніть зміст висловлювання Теодора Ван Герена «Мужчина и женщина – вечное сражение».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Просвітницьку діяльність якого відомого церковного та громадського діяча підтримувала княгиня Раїна Могилянко-Вишневецька:

- а) І. Копинського;
- б) К. Транквіліон-Ставровецького;
- в) І. Заліза;
- г) І. Оксенович-Старушича.
- д) І. Гізеля.

2. Хто із відомих жінок-благодійниць був соратницею гетьмана Петра Сагайдачного:

- а) *Галшка Гулевичівна*;
- б) Анна-Алоїза Острозька;
- в) Марія Магдалена Мазепина;
- г) Анастасія Скоропадська.

3. Яка православна княгиня свого часу не лише звела величний Гощинський монастир на Волині, а й відмовилася від права патронату над храмом, підпорядкувавши його Петру Могилі та собору Київського братського монастиря:

- а) Ганна Гойська;
- б) Галшка Острозька;
- в) *Раїна Соломирецька-Гойська*;
- г) Раїна Козерад-Боговитинова.

4. Назвіть ім'я відомої благодійниці, яка свого часу підтримувала тісні зв'язки з першим ректором Київської братської школи Іваном Борецьким, згодом Мелетієм Смотрицьким:

- а) Ганна Могила;
- б) Катерина Острозька;
- в) *Галшка Гулевичівна*;
- г) Мелентія Казирад-Ворнецька.

5. «Старанієм, промислом і коштом» якої княгині було підтримано створення українського «Євангелія Учительного», яке в 1619 р. в її родовому маєтку у Рохманові переклав з грецької і видав письменник і філософ Кирило Транквіліон-Ставровецький:

- а) Ганни Гойської;
- б) *Софії Чарторийської*;
- в) Раїни Хребтович-Богуринської;
- г) Катерини Загоровської.

6. Хто із православних жінок-благодійниць був соратницею відомого ігумена Почаївського монастиря Івана Заліза (Іова Почаївського), який за заповітом княгині упродовж 20 років опікувався святою обителлю, школою і друкарнею, заснованими при ній:

- а) Раїна Жолкевська з Гербуртів;
- б) Феодора Хрінницька;
- в) *Ганна Гойська*;
- г) Евфрузіна Острозька-Заславська.

7. Яка із православних волинських магнаток з метою підтримки просвітницької діяльності Києво-Печерської Лаври свого часу умовила відомого острозького ієромонаха Кипріяна зробити

переклад «Бесід св. Іоана Златоустого на послання блаженного Павла» з грецької на слов'янську:

- а) Марія Могила;
- б) Феодора Чарторийська-Боговитинова;
- в) Ганна Стрельбицька;
- г) Ждана Заруцька-Сабанська.

8. Про дружину якого гетьмана України в народі побутувала думка «Іван носить плаху, а Настя – булаву?»:

- а) Івана Виговського;
- б) Івана Полуботка;
- в) Івана Скоропадського;
- г) Івана Мазепи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Басараба В. До Дерманських джерел : [Історія Дерманя] / В. Басараба // Вільне слово. – 2000. – 22 груд.

2. Біднов В. Марія Магдалина, мати гетьмана Мазепи / В. Біднов // Праці Українського наукового інституту. – Варшава, 1938. – Т. XLVI, кн. 5. – С. 35–51.

3. Боплан Гійом Ле Вассер де. Опис України / пер. В. Косика. – Львів : Мета, 1998. – 179 с.

4. Борисенко А. Гамалеевский Харлампиевский монастир / А. Борисенко // Советское Полесье (Шостка). – 10 аугуста 1991.

5. Вечерський В. Глухівська старовина / В. Вечерський // Пам'ятки України: історія та культура. – 1994. – Ч. 3–6. – С. 60–63.

6. Гандзілевська І. Ф. Історія міста Дубна від найдавніших часів до сьогодення / І. Ф. Гандзілевська, Н. В. Якимчук. – Дубно, 2010. – 230 с.

7. Голованюк О. М. Монастирі та храми Волинського краю / О. М. Голованюк. – К. : Техніка, 2004. – 174 с.

8. Горін С. М. Луцький Успіння Пресвятої Богородиці монастир (до середини XVII століття) / С. М. Горін // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2009. – № 13. – С. 107–119. – (Серія «Історичні науки»).

9. Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі українства / А. Гудима. – Тернопіль, 2003. – 40 с.

10. Гуржій О. «Іван носить плаху, а Настя – булаву?» : суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. / О. Гуржій // Соціум : альманах соціальної історії / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 219–230.

11. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С. О. Павленко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 1144 с.
12. *Дубилко І.* Почаївський монастир в історії нашого народу / Іван Дубилко. – Вінніпег : Ін-т дослідів Волині, 1986. – 114 с.
13. *Зайченко В.* Збірка гаптів XVI–XIX століть / В. Зайченко // Родовід. – 1996. – № 2 (14). – С. 100–105.
14. *Звонок С.* Жінки мазепинської доби / С. Звонок // Жіночий світ. – 1990. – Ч. 11–12. – С. 4–5.
15. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: енцикл. вид. / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – К. : КМ Академія, 2001. – 736 с.
16. *Коритко Р.* Крехівський монастир / Р. Коритко // Українська народна енциклопедія. – Львів, 1996. – С. 350–363.
17. *Костюк Л.* Фемінні риси української ментальності (до питання формування) / Л. Костюк // Український жіночий рух: здобутки і проблеми. Вип. 1. – Дрогобич: Коло, 2002. – С. 116–120.
18. *Кривоший О.* Жінка в суспільному житті України за Козацької доби / О. Кривоший // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К. , 2004. – С. 33–46.
19. *Лазаревский А.* Властная гетьманша / Александр Лазаревский // Киевская старина. – 1882. – Т. 1. – С. 213–214.
20. *Левицкий О.* Раина Могилянка, княгиня Вишневецкая / Орест Левицкий. – К. : Типогр. А. Давиденко, 1887. – 10 с.
21. *Лібацький А.* Пересипниця / А. Лібацький // Літопис Волині. – Вінніпег, 1972. – Ч. 10–11. – С. 105–113.
22. *Луценко О.* Українські жінки козацької доби / О. Луценко // Історія України. – 1998. – № 37. – С. 3.

МОДУЛЬ 3

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ ЯК СУСПІЛЬНО-ГРОМАДСЬКА СИЛА І ПРОФЕСІЙНО-НАЛАГОДЖЕНА ПЕРСПЕКТИВА

*3.1. Сучасна оцінка історико-педагогічного досвіду
благодійної діяльності жінок в освіті.*

*3.2. Прогностичні тенденції розвитку жіночої благодійності
минулого в освіті XXI ст.*

3.1. СУЧАСНА ОЦІНКА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК В ОСВІТІ

МЕТА: здійснити наукову оцінку історико-педагогічного досвіду благодійних практик жінок в освіті; проаналізувати сучасний стан жіночої благодійної діяльності; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: наукова оцінка історико-педагогічного досвіду, історичний досвід, благодійність жінок, сучасний стан благодійності жінок.

Виявлення доцільності творчого використання теорії і практики благодійної діяльності жінок XVII – XVIII ст. в умовах національної стратегії розвитку освіти України у XXI ст. з-поміж іншої роботи передбачає оцінювання історико-педагогічного досвіду жіночої благодійності.

За твердженням дослідників історії педагогіки (Л. Березівська, М. Богуславський, М. Демков, О. Піскунов, З. Равкін, О. Сухомлинська та ін.), використання історико-педагогічного досвіду в сучасних умовах виступає важливим джерелом обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку парадигми освіти XXI ст. «... Лише історичний аспект, – зазначає О. Сухомлинська, – генеза феноменів, що розглядаються, відкриють природу явищ в усій їх повноті і

значущості...»¹⁸⁷. У зв'язку з цим перетворення сучасної національної системи освіти, яка є стратегічним ресурсом суспільства, «... найбільш масштабною і людиномісткою сферою українського соціуму, визначальним чинником його політичної, соціально-економічної, культурної й наукової організації»¹⁸⁸, потребує ґрунтовного аналізу та узагальнення її історико-педагогічного досвіду.

Тож у дослідженні маємо можливість осмислити минуле з позицій наукової педагогіки, об'єктивно оцінити історичні реалії, неупереджено вивчити особливості генезису історико-педагогічних надбань досліджуваних століть. З цією метою за основу «виходу в сучасність» (З. Равкін) нами взято третій підхід, запропонований російським ученим З. Равкіним, сутність якого полягає в аналітично-синтетичному узагальненні конкретного історичного процесу (факту, явища), близького за значенням та умовами перебігу до певної події у сфері сучасної освіти¹⁸⁹. Проведений аналіз специфіки історико-педагогічного контексту досліджуваної доби, а також виявлення особливостей розвитку вітчизняної освіти на сучасному етапі її існування показали співзвучні тенденції в загальних підходах щодо реалізації стратегічної мети і завдань національної системи освіти на початку третього тисячоліття.

Як нами зазначалося в ході наукових пошуків, часовий вимір XVII – XVIII ст. був складним і суперечливим етапом відчайдушної боротьби волелюбного українського народу за своє ідейно-політичне, соціально-економічне, національно-релігійне, духовно-культурне визволення від польсько-шляхетського поневолення та московського царського, згодом імперського утиску; спробою ствердження історично діючих в Україні демократично-республіканських козацьких «прав і вольностей»; намаганням об'єднати всі українські землі в межах соборної національної держави.

Освітня галузь в Україні того часу залишалася в центрі уваги найкращих представників національної еліти. З одного боку, вона спиралася на православно-візантійські традиції Київської Русі, з іншого – на західноєвропейську модель освітньої культури в «... їх синтезі зі специфікою українських соціально-культурних процесів

---

¹⁸⁷ Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 10.

¹⁸⁸ Національна доктрина розвитку освіти (витяг). Затв. Указом Президента України №347/2002 від 17.04.2002 // Управління освітою. – 2005. – №15-16. – С. 3.

¹⁸⁹ Равкін З. И. Актуальные проблемы методологии историко-педагогических исследований / З. И. Равкин. – М. : РАО, 1993. – С. 7.

тогочасного життя...»¹⁹⁰. Саме для козацької доби («доби українського бароко») характерними були «... риси порубіжжя, коли власне своє витворювалося із залученням європейських ідей гуманізму і раннього просвітництва з відчутною опорою на власні пошуки сутності людини та її місця у світі. Людина як духовний і тілесний феномен стає ключовою ознакою цього періоду»¹⁹¹. У руслі такої освітньої ідеології відбувалося становлення і розвиток «нвої» школи, яка поєднувала здобутки західноєвропейських духовних цінностей із традиціями давньоруської освіти і культури, що забезпечувала практично повну грамотність населення, вітчизняну вищу освіту для молодого покоління патріотів, здатних протистояти будь-якому пригнобленню й спроможних вибороти існування вільної, незалежної і самостійної України.

Ці ідеї минулого співзвучні із положеннями, задекларованими в діючих нормативних актах в освітній галузі, зокрема в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. У документі значиться, що освіта, як соціальна основа, що «... відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал народу, виховує патріота і громадянина країни»¹⁹², має належати до найважливіших напрямків державної політики України. З огляду на окреслені пріоритети, найважливішим для держави в Національній стратегії визначено «... виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави»¹⁹³. Здійснення цього процесу неможливе без формування глибокого патріотизму особистості, її активної громадянської позиції, почуття обов'язку, відповідальності і соціальної справедливості.

Як бачимо, спільність педагогічних принципів та ідей минулого і сучасного, зокрема таких, як: доступність, якість, конкурентоспроможність, демократичність, народність освіти, її національний, гуманістичний характер, людиноцентризм, єдність традиційного та інноваційного, здатність до модернізації і розвитку та ін. – свідчить про високу духовність і культуру українського

---

¹⁹⁰ Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 54.

¹⁹¹ Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 55.

¹⁹² Національна доктрина розвитку освіти (витяг). Затв. Указом Президента України №347/2002 від 17.04.2002 // Управління освітою. – 2005. – №15-16. – С. 3.

¹⁹³ Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86.

народу впродовж століть, його споконвічну мудрість і прагнення жити у вільній, демократичній і процвітаючій Україні. Лише в такій державі освіта утверджує національну ідею та сприяє зміцненню авторитету й формуванню позитивного іміджу країни. Тож аксіома українського суспільства «вільна людина – розвинене громадянське суспільство – сильна держава» була, є і залишиться для нашого народу відбитком його ментальної природи, свідченням волелюбного і незалежного характеру.

Водночас, як можемо спостерігати з реалій сьогодення, на тлі позитивних соціально-політичних, ідеологічних, освітньо-культурних трансформацій, нинішній рівень освіти в Україні не має можливості повною мірою забезпечити виконання функції «ключового ресурсу» соціально-економічного розвитку країни та підвищення її добробуту. На наш погляд, особливо критичним у цьому аспекті виявляється: по-перше, недостатня престижність освіти і науки в суспільстві, а отже, слабка мотивація громадськості та бізнесових структур до інвестування освітньої галузі; по-друге, стрімке падіння суспільної моралі, бездуховність і низька культура поведінки значної частини громадян, у яких відсутнє почуття відповідальності та обов'язку, безкорисливе, милосердне бажання допомоги і захисту, тобто відсутня культура благодійної діяльності як духовно-морального феномену.

Отже, гостра потреба розбудови та розвитку освітньої галузі України у ХХІ ст. та багатий досвід ХVІІ – ХVІІІ ст., насиченого історичними подіями, що спричинили підйом національно-визвольного руху українського народу за свободу, волю і незалежність та необхідність розвитку у зв'язку з цим освітньої галузі, роблять наше дослідження актуальним і доцільним.

Ураховуючи концепцію дослідження, як дієвий важіль розбудови та розвитку освітньої галузі України ХVІІ – ХVІІІ ст. нами обґрунтовано жіночу благодійну діяльність. Цей складний історико-педагогічний процес ми визначаємо як добровільну, безкорисну, соціально значущу діяльність, що базується на принципах гуманності, милосердя, жертвності, любові до ближнього, кордоцентричності, гласності й скеровується на пожертви в підтримку та розвиток освітньої галузі України. Гендерний аспект, що зосереджує увагу на «жіночій складовій» суспільних процесів і трансформацій, підкреслює важливість проведеного дослідження.

Параметрами оцінки історико-педагогічного досвіду жіночої благодійності в Україні ХVІІ – ХVІІІ ст. нами обрано: а) розширення мережі шкіл, покращення їх матеріальної бази;

б) здатність навчальних закладів надати якісну підготовку учням;
в) рівень фінансового забезпечення освітньої установи;
г) виховання духовно-моральних цінностей людини, формування її внутрішньої потреби і переконань розвивати освітню галузь на засадах милосердя і гуманності. При визначенні даних параметрів враховуємо і фактори, що мають вплив на їхнє формування. До числа таких варто віднести: рівень розвитку суспільства, соціально-політичні умови, стан економіки в країні, визначені пріоритети в освітній політиці, місце держави на міжнародній арені. У контексті зазначеного сучасну оцінку досвіду благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. здійснюємо з позицій її осмислення, як: **1) духовно-морального феномена; 2) історико-педагогічного феномена; 3) соціально-громадського феномена; 4) соціально-економічного феномена.**

Оцінюючи благодійність жінок в освіті XVII – XVIII ст. як *духовно-моральний феномен*, слід зауважити, що в досліджуваний період, коли превалював релігійний світогляд, мораль людей являла собою сукупність релігійних духовних понять, принципів, етичних норм і цінностей, якими вони керувалися в житті. Для тих часів бути добропорядним християнином – означало бути благодійником, який не лише дбав про те, щоб доброю справою підняти рівень суспільного благополуччя, а й про те, щоб підняти рівень власної духовної досконалості. «Дай тому, хто в тебе просить, а від того, хто хоче позичити в тебе, не відвертайся»¹⁹⁴ – ці слова Христа виражали основу «милосердних справ» того часу і були моральним імперативом, що визначав сутність вчинку особистості.

У ході дослідження також встановлено, що християнський контекст благодійної діяльності XVII – XVIII ст. набував особливих ознак у зв'язку із участю в цьому процесі жінок, які робили його більш релігійним, гуманним, духовним, кордоцентричним, жертвовним. Нами з'ясовано, що упродовж культурно-історичного розвитку суспільства саме жінками завдяки їхній чуйності, сердечності, турботливості, самовідданості, створювався специфічний простір духовності і моралі, де найбільш вдало трансформувалися внутрішньо-емоційні потреби людини творити добро в конкретно-практичні дії реальної допомоги. Тож приходимо до висновку, що «милосердна природа» благодійності, поєднана із «ментальною природою» жінок, закладала

---

¹⁹⁴ Біблія або Книги Святого письма Старого й Нового заповіту : із мови давньоєврейської та грецької на українську наново перекладена. – К. : Укр. Біблійне Т-во, 1992. – С. 34. – Відомості доступні також з Інтернету: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/biblerus/44741/Mat>.

парадигмальні основи жіночої благодійності в освіті як духовно-морального феномена.

Уважаємо також за потрібне підкреслити, що особливістю духовно-морального феномена благодійної діяльності є те, що в усі часи національних криз і негараздів вона була майже єдиною силою, котра «згуртовувала» суспільство, допомагала йому вистояти і пережити скрутні часи, зберегти етнічну самобутність, національні традиції, освіту і культуру.

Оцінюючи благодійну діяльність з позицій духовності і моралі, можемо стверджувати, що в сучасних умовах «комерціалізації» і «ринковизації» освіти певною мірою нівелюються одвічні християнські цінності милосердності, жертвовності, безкорисливості, любові до ближнього, а це створює загрозу появи бездуховності, меркантильності, нехтування моральних, правових, соціальних норм суспільства. До того ж це спричинює зміщення акцентів мотивації благодійної діяльності в бік раціоналізму, надмірного прагматизму, особистої вигоди та заробітку; зумовлює перетворення «милосердних справ» в «данину моді» або рекламування виключно свого імені (назви), торгової марки; популяризацію чи зміцнення іміджу власної підприємницької діяльності. Принцип «Ти – мені, я – тобі» стає домінуючим над ідеєю «безкорисливого милосердя».

Отже, духовно-моральне відродження українського суспільства у цілому та освітньої галузі зокрема сьогодні є вкрай актуальним і необхідним. Ці процеси безпосередньо пов'язані із благодійною діяльністю в освіті; вони взаємозумовлюють, взаємовпливають і взаємодоповнюють один одного. У зв'язку з цим, розвиваючи сектор благодійних ініціатив в освітній галузі ХХІ ст., слід звернути увагу на підтримку національних освітньо-культурних програм, проектів, громадських ініціатив, які виховують у молодого покоління добро, милосердність, жертвовність; на підготовку педагогічних кадрів, котрі формують в дітях стійкі моральні якості та духовні цінності; на заснування приватних та фінансування державних навчальних закладів, що не лише є освітніми осередками, а й центрами формування духовності і моралі молоді (школа духовного розвитку, гуртки та літні табори козацького виховання, гуртки духовного співу, просвітницькі, військово-патріотичні, туристично-краєзнавчі, декоративно-ужиткові й образотворчого мистецтва) та ін.

Така підтримка духовно-морального напрямку благодійних ініціатив в освіті, скерована на формування духовних та моральних якостей підростаючого покоління, у цілому сприяє вихованню майбутніх благодійників, добровольців, меценатів української

держави, які в подальшому мають розвивати її міць, добробут; стверджувати міжнародний авторитет та формувати позитивний імідж.

Осмислення благодійної діяльності жінок у площині *історико-педагогічного сприйняття* дає можливість проаналізувати цей феномен у контексті розвитку освітньої галузі України XVII – XVIII ст. й визначити суттєві моменти для формування освітнього простору у XXI ст.

Як нами зазначалося, освітня галузь в Україні досліджуваного часу ґрунтувалася на поєднанні православних традицій Київської Русі із західноєвропейською парадигмою освітньої культури, що в перспективі давало можливість виховати нове покоління освічених людей, здатних ідеологічно протистояти польсько-шляхетському поневоленню та утискам російської імперії. Саме в руслі такої освітньої ідеології зароджуються перші інноваційні для того часу православні осередки: Острозька греко-слов'яно-латинська академія та школа Львівського Свято-Успенського братства. Ці заклади стали зразком для заснування мережі подібних установ: школи Луцького Хрестовоздвиженського братства, Києво-Могилянського колегіуму, згодом академії; Вінницького, Гоцинського, Кременецького, Чернігівського, Переяславського колегіумів та ін.

Модернізація системи освіти XVII – XVIII ст. безпосередньо впливала на розвиток благодійних ініціатив приватних осіб і напряду залежала від них. У ході дослідження зроблено висновок, що саме благодійна діяльність виступала дієвим важелем розбудови та розвитку національної галузі освіти на українських землях розглядуваного періоду. Соціальне усвідомлення необхідності її розбудови, як суттєвого чинника збереження самотутньої культури і традицій, формування духовності та етичних цінностей українського народу, привертало увагу багатьох патріотично налаштованих громадян, значна частина з яких були жінки. Тож осмислення обраної проблеми в історико-педагогічному вимірі дає підстави розглядати освітній процес XVII – XVIII ст. у поєднанні з основними завданнями національно-визвольної боротьби українського народу за свободу, волю і незалежність, а отже, встановити тісний взаємозв'язок між благодійною діяльністю жінок, освітньою галуззю України та національно-визвольним рухом.

Екстраполюючи історико-педагогічний вимір жіночої благодійної діяльності на освітню галузь XXI ст., знаходимо багато спільного, зокрема в усвідомленні соціальної необхідності і важливості розбудови та розвитку національної освіти як «... стратегічного ресурсу соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей,

забезпечення національних інтересів тощо»¹⁹⁵. Ці процеси формуються адекватно сучасним інтеграційним та глобалізаційним тенденціям і нерозривно пов'язані із входженням системи освіти до європейського та світового освітнього простору.

Водночас, як свідчать реалії сьогодення, українське суспільство ХХІ ст. не повною мірою забезпечило престижність освітньої галузі, як це було за часів ХVІІ – ХVІІІ ст. Проблеми освіти в рейтингах пріоритетних сфер благодійної діяльності з-поміж соціального захисту, підтримки громадських ініціатив, культури, дозвілля сьогодні займають останні місця, що стало наслідком низької мотивації громадськості та бізнесових структур до інвестування освітнього сектора. У зв'язку з цим першорядним завданням для українського суспільства на порозі третього тисячоліття має стати підвищення престижності та конкурентоспроможності освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки, кожного громадянина; популяризація благодійності в освітній галузі; виховання культури благодійної діяльності; творче використання багатого історико-педагогічного досвіду «... безкорисливого служіння кращих представників вітчизняної громадськості на освітянській ниві»¹⁹⁶.

Оцінюючи благодійність жінок в освіті ХVІІ – ХVІІІ ст. як *соціально-громадський феномен*, акцентуємо увагу на сфері громадської активності, до якої належить сектор благодійної діяльності. У цьому контексті основною мотиваційною силою благодійних учинків людини виступає не «спасіння власної душі та покаяння перед Богом», а почуття соціальної справедливості, відповідальності, громадського обов'язку і свободи; усвідомлення необхідності збереження самобутньої культури і традицій, формування духовності та етичних цінностей українського народу через розбудову та розвиток національної галузі освіти. Погляд на благодійність як на форму громадянської свободи та ініціативи розкриває закономірність між рівнем благодійності як соціальної практики та свободою економічних суб'єктів самостійно розпоряджатися своїми капіталами і майном, скеровуючи їх на той чи інший об'єкт благодійності. Тож масштабність благодійної діяльності стає тим більшою, чим вищий кредит довіри, взаємозв'язок та взаємодія між державою і громадянським суспільством.

У досліджуваний нами період пріоритетною формою організації благодійної діяльності жінок була приватна, яка персоніфікувалася з

---

¹⁹⁵ Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86.

¹⁹⁶ Друганова О. М. Розвиток приватної ініціативи в освіті України (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття) : дис... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Олена Миколаївна Друганова. – Харків, 2009. – С. 405.

конкретною особою, окремими родинами або династіями. Ця допомога надавалася об'єктам благодійної підтримки або безпосередньо, або через різні громадські об'єднання того часу: міщанські братства, церковні, монастирські громади тощо. Отже, можемо говорити про окремі прояви громадської жіночої благодійності, яка діяла за принципами добровільності, безкорисності, жертвовності і була праобразом у майбутньому жіночих благодійних фондів, організацій, товариств, спілок тощо.

У цілому участь прогресивної частини жінок у благодійному процесі в освіті XVII – XVIII ст. ми розцінюємо як прояв їхньої громадської позиції і мужності, особистої відповідальності і обов'язку, патріотизму і свободолюбства, які вони скеровували на боротьбу українського народу за свободу, волю і незалежність. Серед таких жінок, які становили «ядро нації», ми називаємо імена Ганни Гойської, Галшки Гулевичівни, Раїни Могилянки-Вишневецької, Раїни Соломирецької-Гойської, Раїни Козерад-Боговитиної Яролинської, Марини Мокієвської-Мазепа, (у чернецтві Марія-Магдалена Мазепа), Анастасії Скоропадської, Наталії Розумовської, Наталії Долгорукої (у схимі «Нектарія») та ін. Благодійна діяльність цих жінок скеровувалася не лише на допомогу окремим нужденним верствам населення, а й, передусім, на поліпшення умов громадського життя, виконання важливих функцій розвитку суспільства, країни і нації в цілому. Отже, тут ми бачимо приклад поєднання «милосердної природи» благодійності з її «громадською сутністю», з чого робимо висновок про те, що «рівень розвитку благодійності залежить не скільки від багатства багатих і бідності бідних, а напряду залежить від рівня розвитку громадської свободи та ініціативи в країні»¹⁹⁷.

Отже, розвиваючи сектор благодійних ініціатив в освіті України XXI ст., слід зважати на аксіому «вільна людина-розвинене громадянське суспільство-сильна цивілізована держава», що робить акцент на громадській сутності благодійності і передбачає виховання громадянської культури населення, його патріотизму, соціальної відповідальності, обов'язку на засадах егалітаризму і паритетної рівності. Зі свого боку, це змінює сучасну природу благодійних практик (з милосердної на громадську), яка сьогодні є основою для розвитку концепції системної благодійності, сучасного інституту волонтерства, соціальної відповідальності бізнесу, формування громадської думки щодо благодійних ініціатив, фандрайзенгу як перспективної стратегії благодійної діяльності в освіті тощо. У зв'язку з цим концептуальними засадами сучасної

---

¹⁹⁷ Благотворительность в России 2003/2004. Исторические и социально-экономические исследования. – Спб. : Изд-во им. Н. И. Новикова, 2004. – С. 16.

благодійної діяльності стає гуманізм, демократизм, плюралізм, прозорість, партнерство, солідарність, інноваційність, системність, відповідальність, суспільна довіра, толерантність, гендерна рівність, правове забезпечення і регулювання, керованість, підзвітність, професіоналізм. Слід звернути також увагу й на відповідальність та обов'язок з боку держави, за розвиток благодійних ініціатив, що має проявлятися у створенні відповідної законодавчої бази, моральному заохоченні благодійників, прямому субсидюванні благодійних інституцій тощо.

Отже, як бачимо, головне завдання становлення і розвитку благодійної діяльності в освіті на сучасному етапі формування демократичного, громадянського і правового суспільства полягає у створенні належних умов для сприйняття населенням, бізнесовими структурами і державою благодійної діяльності як форми громадської свободи та ініціативи. Водночас вважаємо, що на тлі окреслених тенденцій все ж не варто «зневажати» милосердною природою благодійних практик, яка має залишатися в основі всіх благодійних намірів і справ.

Осмислення жіночої благодійної діяльності в освіті у *соціально-економічному вимірі* тісно пов'язано із попереднім тлумаченням благодійності як соціально-громадського феномена. Це виходить із того, що масштаби благодійної діяльності як соціальної практики насамперед залежать від рівня свободи економічно спроможних суб'єктів самостійно розпоряджатися частиною своїх доходів і скеровувати їх на власний розсуд у ту чи іншу сферу громадського життя. На цій основі благодійна діяльність жінок виступає «свободною і добровільною формою перерозподілу коштів або майна приватних осіб та корпорацій»¹⁹⁸. З позицій регулювання стратифікаційних процесів суспільства благодійність являє собою своєрідний соціальний буфер, що контролює економічний перерозподіл між бідними та багатими, тож сприймається суспільством як необхідний і гуманний акт милосердя і соціальної справедливості, як недержавний «соціально добровільний податок» на «свій добробут», на «розкіш життя» тощо.

У досліджуваній нами період благодійна підтримка освітньої галузі проявлялася через надання значних грошових унесків, земельних володінь; дарування маєтностей, цінних коштовностей, що було можливим за наявності багатих дарувальників – суб'єктів благодійності. Такими на той час вважалися світські магнатські родини та православна церква. У ході дослідження встановлено, що

---

¹⁹⁸ Благотворительность в России 2003/2004. Исторические и социально-экономические исследования. – Спб. : Изд-во им. Н. И. Новикова, 2004. – С. 10.

в українському суспільстві були створені майже всі соціально-економічні передумови, що визначали фінансову незалежність і свободу жінки, а отже – забезпечували її повноцінну участь у благодійному процесі як важливого суб'єкта.

Таким чином, благодійна діяльність як соціально-економічний феномен («соціалізація справедливості») є невід'ємним і важливим складником цивілізованого розвитку суспільства. Чим більшою є економічно-майнова різниця між «багатими» і «бідними», тим ця діяльність у масштабах держави набуває значнішої соціальної цінності і справедливості, необхідної насамперед для зняття соціально-економічної напруги в суспільстві. У зв'язку з цим сучасний сектор благодійності в освіті потребує оптимального і цільового використання переваг ринкової економіки (багатоканальне фінансування освіти через запровадження систем субсидій, грантів, кредитів; упровадження корпоративного зв'язку вищих навчальних закладів із роботодавцями; розробка системи замовлень від структурних підрозділів освіти на розробку та виробництво продуктів, що забезпечуватимуть освітні процеси та ін.); використання інноваційних технологій фандрайзенгу; упровадження в діяльності благодійних фондів та організацій схем соціального маркетингу; скорочення фінансових витрат шляхом залучення волонтерів; підготовка менеджерів з питань благодійності; зміцнення зв'язків у тріаді «держава-бізнес-громадський сектор»; розробки нових механізмів економічної підтримки сектора благодійної діяльності тощо.

Отже, факт історичного існування благодійної діяльності жінок як дієвого важеля розбудови та розвитку освітньої галузі України свідчить про життєздатність і перспективність цього феномена, його можливість еволюціонувати, розвиватися, адекватно оновлюватися і гнучко реагувати на динамічні зміни в соціально-економічному, культурному та духовному житті суспільства. Зважаючи на прогностично-проективний потенціал жіночої благодійності, вважаємо, що в сучасних умовах входження України до світового освітнього простору саме благодійність як суспільно-громадська, соціально-економічна та професійно налагоджена сила (поряд із державним програмами підтримки) має стати важливим засобом розбудови та розвитку освітньої галузі, яка забезпечує особисте благополуччя людини, економічне процвітання держави, її могутність та авторитет.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 3.1

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Проведіть наукову оцінку благодійної діяльності жінок, з позицій розуміння благодійності, як:
  - а) духовно-морального феномена;
  - б) історико-педагогічного феномена;
  - в) соціально-громадського феномена;
  - г) соціально-економічного феномена.
2. Розкрийте сучасний стан благодійної діяльності жінок в освітній галузі з позицій:
  - а) структури суб'єктів благодійності;
  - б) нормативно-правового забезпечення благодійної діяльності;
  - в) перспектив розвитку благодійності в сучасні галузі освіти.
3. Покажіть перспективні шляхи розвитку благодійних практик жінок в освітньому просторі ХХІ ст.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. У ході наукового аналізу узагальніть позитивний досвід благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. Виявіть доцільність його творчого використання в сучасних умовах.
2. Доведіть необхідність зміцнення християнської милосердної природи жіночих благодійних практик в умовах надмірної комерціалізації і ринковизації сучасного життя. Відповідь аргументуйте.
3. З'ясуйте головні функції благодійної діяльності ХХІ ст., порівняйте їх із функціями жіночої благодійності XVII – XVIII ст. Знайдіть спільне та відмінне.
4. Спираючись на проведене дослідження розвитку благодійності жінок в освіті XVII – XVIII ст., назвіть головні характеристики жіночої благодійності в сучасній галузі освіти.
5. Розкрийте необхідність обов'язкового врахування давніх традицій благодійності жінок в освіті як неодмінної умови розвитку благодійних ініціатив ХХІ ст. Відповідь аргументуйте.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Назвіть функцію благодійності, без якої не можливо сьогодні її існування як духовно-морального феномена:
  - а) економічна;
  - б) соціально-педагогічна;

- в) громадська;
- г) аксіологічна;
- д) соціальна;
- е) політична;
- ж) маркетингова.

2. Продовжить перелік сучасних принципів, на основі яких здійснюється благодійна діяльність в освіті:

- а) наукової обґрунтованості;
- б) інноваційності;
- в) системності;
- г) демократичності;
- д) правового забезпечення;
- е) адресності;
- ж) керованості;
- з) гнучкості.

3. Хто на сьогодні вважається основними суб'єктами благодійної діяльності в освіті. Завершіть перелік:

- а) недержавні організації;
- б) підприємці;
- в) колективи шкіл, підприємств, організацій;
- г) засоби масової інформації;
- д) політичні партії;
- е) діячі відомі спорту, культури, мистецтва.

4. Яке з наведених понять є не зовсім коректним:

- а) «приватна ініціатива»;
- б) «громадська благодійність»;
- г) «приватна благодійність»;
- д) «державна благодійність»;
- е) «меценатська діяльність»

5. Сучасний сектор благодійності в освіті потребує... Завершіть перелік:

а) використання переваг ринкової економіки (багатоканальне фінансування освіти через запровадження систем субсидій, грантів, кредитів; упровадження корпоративного зв'язку вищих навчальних закладів із роботодавцями; розробка системи замовлень від структурних підрозділів освіти на розробку та виробництво продуктів, що забезпечуватимуть освітні процеси та ін.);

- б) застосування інноваційних технологій фандрайзенгу;
- в) упровадження схем соціального маркетингу;
- г) скорочення фінансових витрат шляхом залучення волонтерів;
- д) підготовки менеджерів з питань благодійності;
- е) зміцнення зв'язків у триаді «держава-бізнес-громадський сектор»;

ж) розробки нових механізмів економічної підтримки сектора благодійної діяльності тощо.

6. Благодійна організація – це:

а) *недержавна, не підприємницька юридична особа, створена одним чи декількома засновниками в тій чи іншій організаційно-правовій формі шляхом виділення (об'єднання) майна з метою здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб;*

б) благодійна юридична особа, що створюється однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участь в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для здійснення благодійної діяльності за рахунок цього майна;

в) благодійна юридична особа, створена шляхом об'єднання осіб, що мають право участі в цій організації з метою здійснення благодійної діяльності.

7. Хто може бути учасником благодійних організацій
Продовжить перелік:

а) засновники благодійних товариств;

б) засновники благодійних установ і фондів;

в) *члени благодійних товариств.*

8) Видами благодійної організації є. Зайве викресліть:

а) благодійне товариство;

б) благодійна установа;

в) благодійний фонд;

г) *благодійна акція;*

д) *благодійний рух.*

9. Яке поняття з наведеного переліку є зайвим:

а) *бенефіціар;*

б) меценат;

в) волонтер;

г) благодійник.

10. Допомога у формі коштів чи інших валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, визначеного благодійником, називається:

а) меценатська допомога;

б) *благодійний грант;*

в) волонтерська підтримка;

д) фандрайзинг.

11. Добровільне надання благодійниками коштів, іншого майна та майнових прав, спільно чи індивідуально, для захисту, збереження, придбання, відновлення, дослідження або

вдосконалення творів чи інших предметів, що становлять історичну, культурну або іншу суспільну цінність, визначену законодавством України, за умови забезпечення публічного доступу до таких творів чи інших предметів, називається:

- а) волонтерською діяльністю;
- б) меценатською діяльністю;
- в) електронною філантропією;
- г) фандрайzenгом.

12. Благодійна організація, метою якої є формування та управління активами для щорічних витрат у розмірі не меншому, ніж визначено установчими документами або правочинами благодійників, для досягнення цілей благодійної діяльності, це:

- а) благодійний фонд;
- б) благодійне товариство;
- в) благодійний сервітут;
- г) благодійний ендавмент.

13. Благодійна організація, яка не має членів та управляє активами, переданими засновником або засновниками для досягнення цілей благодійної діяльності, це:

- а) благодійна установа;
- б) благодійний фонд;
- в) благодійне товариство;
- г) благодійний сервітут.

14. Благодійна організація, яка має членів та управляється членами, які не зобов'язані передавати цій організації будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності, це:

- а) благодійний ендавмент;
- б) благодійне товариство;
- в) благодійна установа;
- г) благодійний фонд.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Благотворительность в России 2003/2004. Исторические и социально-экономические исследования. – Спб. : Мзд-во им. Н. И. Новикова, 2004. – 608 с.

2. *Бойко А. М.* Виховання людини: нове і вічне / А. М. Бойко. – Полтава : Техсервіс, 2006. – 568 с.

3. *Донік О. М.* Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 159–177.

4. Енциклопедія освіти / гол. ред. акад. НАН і АПН України В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Заклади освіти і благодійна діяльність : нормативно-правове регулювання // Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком. – 2013. – № 1. – С. 4–78.

6. Іващенко О. Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78–91.

7. Козуля О.Я. Жіночі портрети на українському тлі Росії / О. Я. Козуля // Рідна школа. – 1998. – №7/8. – С. 27–31.

8. Кремень В. Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклик сьогодення / В. Кремень // Рідна школа. – 2010. – №6. – С. 3–7.

9. Межов В. И. Благотворительность в России : библиогр. указ. книг и статей на рус. яз. вышедших в России в период царствования имп. Александра II с присоединением Каталога Б-ки Человеколюбивого о-ва / В. И. Межов. – СПб. : Человеколюбивое о-во, 1883. – 386 с.

10. Національна доктрина розвитку освіти (витяг). Затв. Указом Президента України №347/2002 від 17.04.2002 // Управління освітою. – 2005. – №15-16. – С. 25–46.

11. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття /В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий, В. Зайчук, В. Кремень /За заг. ред. В. Литвина. – К. : Навчальна книга, 2003. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 944 с.

12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86–106.

13. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05. 07. 2012 р. // Голос України. – 2013. – 2 лют. – Відомості доступні також з Інтернету: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

3.2. ПРОГНОСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЖІНОЧОЇ БЛАГОДІЙНОСТІ МИНУЛОГО В ОСВІТІ ХХІ СТ.

МЕТА: обґрунтувати прогностичні тенденції розвитку благодійної діяльності жінок в освіті України ХХІ ст.; з'ясувати умови, за яких можливий розвиток прогресивних тенденцій минулого; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: тенденції розвитку, умови розвитку, освітня галузь ХХІ ст., благодійність жінок.

З часів проголошення України незалежною державою благодійність як добровільна, суспільно значуща, соціально мотивована діяльність активно підтримується владою. Одним із перших законодавчих актів, що заклав основи правового регулювання благодійних інституцій України, став Закон «Про об'єднання громадян». У 1997 р. було прийнято спеціальний Закон України «Про благодійництво та благодійні організації», де вперше на законодавчому рівні розкривався зміст дефініцій «благодійність», «меценатство», «спонсорство» та встановлювалися основні форми і принципи благодійної діяльності.

З метою утвердження принципів гуманізму і милосердя, сприяння розвитку благодійної діяльності та підтримки ініціативи громадських організацій свого часу було підписано Укази Президента України «Про День благодійництва» (2007 р.) та «Про Національну раду з питань благодійництва «Зігрій любов'ю дитину» (2007 р.), організовано національний Всеукраїнський конкурс «Благодійник року» (2007 р.), проголошено 2008 р. Роком благодійності у Києві, створено при Кабінеті Міністрів робочу групу, яка об'єднувала представників влади, бізнесу та неурядових організацій; підтримано ініціативу створення при обласних державних адміністраціях координаційних рад з питань благодійності тощо.

Нині законодавство України щодо благодійної практики регламентується Законом «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 р. Цей Закон визначає загальні засади благодійної діяльності на території України, умови утворення, діяльності і припинення благодійних організацій, а також форми державної підтримки благодійної діяльності. Згідно із цим документом поняття «благодійна діяльність» трактується як «... добровільна особиста та/або майнова допомога <...>, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати

будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара» (одержувач благодійної допомоги – І.О.). Законодавство у сфері благодійних ініціатив підкріплюється також нормами Конституції України; Законами України «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про податок з доходів фізичних осіб», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про гуманітарну допомогу», «Про волонтерську діяльність»; статтями Господарського та Податкового кодексів України.

Результатом цілеспрямованої державної політики щодо розвитку сектору благодійності стало активне заснування мережі благодійних фондів та організацій, які, з-поміж інших, активно підтримують галузь національної освіти. Серед найвідоміших з них варто назвати першу в Україні професійну асоціацію благодійних фондів, організацій і бізнес-компаній «Український форум благодійників» (2004 р.), який було створено з ініціативи семи провідних міжнародних та вітчизняних фондів. Форум входить до складу Європейської мережі донорських асоціацій DAFNE, мережі Всесвітньої ініціативи для підтримки грантодавства WINGS, є підписантом Української мережі Глобального договору ООН. Благодійна організація має сайт в мережі Інтернет (режим доступу: <http://www.ufb.org.ua>), електронні видання «Хроніки благодійності» та «ФІЛАНТРОСкоп». Членами асоціації виступають 21 зареєстрована міжнародна та українська благодійна організація.

У 2011 р. створена Всеукраїнська благодійна організація «Асоціація благодійників України», що має на меті координування зусиль благодійних організацій, громадських об'єднань, соціально-відповідальних бізнес-структур, а також створення сприятливих умов для ефективного і результативного функціонування благодійності. Асоціація має свій сайт в мережі Інтернет (режим доступу: <http://www.vboabu.org.ua>), видає друкований журнал «Вісник благодійності», до її складу входять понад 30 благодійних організацій, фондів, конфедерацій, підприємств тощо.

Серед найважливіших заходів, зорієнтованих на перспективний розвиток і модернізацію благодійництва України у ХХІ ст., можемо назвати: проведення Українським форумом благодійників фундаментального дослідження «Благодійні інституції України: сучасний стан і перспективи розвитку», організацію Міжнародної конференції «Благодійність 2020: бачення та стратегія розвитку», проведення II Національного конкурсу «Благодійна Україна – 2013» з новою конкурсною номінацією «Благодійник: фізична особа – «зірка» бізнесу, спорту, політики,

мистецтва», щорічного Національного рейтингу благодійників України; створення Асоціацією благодійників України «Зеленої книги української благодійності» на базі експертного опитування «Стан розвитку благодійності в Україні – 2012» та багато ін.

В сучасній Україні, як і в світі загалом організація і здійснення подібних заходів відбувається з ініціативи та активної участі жінок як важливих суб'єктів благодійної практики. Про це свідчать соціологічні дослідження світового провайдера фінансових послуг Barclays Wealthy, які були оприлюднені у 2012 р. Установлено, що жінки щедріші за чоловіків, за офіційними даними, їхні пожертви у середньому складають 2,3 % мережевих інвестиційних актів, тоді як пожертви чоловіків – на відсоток менше. Ця статистика підтверджується й результатами проекту «Роль жінок у розвитку благодійності: міжнародний досвід» Українського форуму благодійників: 84% усіх благодійних пожертв роблять саме жінки. Про їхню роль у благодійності свідчить і те, що під час неофіційного опитування майже 92% чоловіків заявило про вплив жінок на їхнє рішення займатися благодійністю.

Серед відомих жінок зі світовим ім'ям, які займаються благодійною діяльністю можемо назвати Анджеліну Джолі (пожертвувала дітям Сомалі 340 тис. доларів; всиновила трьох дітей), Мадонну (будує школи для дітей республіки Малаві, що в Східній Африці; фінансує значну кількість благодійних проектів і програм), Опру Вінфрі (витратила на освіту близько 400 млн. доларів, включаючи більше 400 грантів на Морхауз-Коледж в Атланті; побудувала власну школу «Академія Опри Вінфрі» в Хенлі-он-Кліп неподалік Йоганнесбурга), Сандру Баллок (допомогла відбудувати школу у Новому Орлеані, що зазнала руйнувань після урагану Катріна, та відкрити нову студентську поліклініку на території навчального закладу; пожертвувала 1 млн. доларів жителям острова Гаїті після землетрусу), Мілінд Гейтс (надала на благодійні цілі, згідно Forbes, більше 28 тис. млн. доларів), Періс Гілтон (пожертвувала 1 млн. доларів на будівництво лікарні) та багато інших.

В українському соціумі також чітко простежуються тенденції розвитку жіночої благодійності. Ініціаторами створення благодійних фондів та організацій виступають найвідоміші постаті в Україні, серед яких – письменниця Тетяна Логуш (Міжнародний благодійний фонд «Мистецька скарбниця»); співачка, композитор, переможниця конкурсу «Євробачення – 2004» Руслана Лижичко (благодійна організація «Міжнародний благодійний фонд «Український світанок»); олімпійська чемпіонка зі спортивної гімнастики Лілія Підкопаєва (Міжнародний благодійний фонд

«Здоров'я поколінь»); президент модельної агенції «Карин ММГ» Влада Литовченко (благодійний фонд «Обдаровані діти – майбутнє України»); дружина экс-президента України Віктора Ющенка, Катерина Ющенко (Міжнародний благодійний фонд «Україна 3000»); донька экс-президента України Леоніда Кучми, заступник директора з маркетингу компанії Київстар Олена Пінчук (благодійний фонд «Антиснід») та багато інших. Список жінок, які активно підтримують благодійні проекти і програми, продовжують: український політичний і державний діяч Раїса Богатирьова (підтримує благодійний фонд Ріната Ахметова «Розвиток України»), співачка Ані Лорак (допомагає ВІЛ-інфікованим громадянам України), гімнастка, олімпійська чемпіонка Стелла Захарова (допомагає дітям і спортсменам, організовуючи різноманітні акції й аукціони), співачка Галліна (заснувала власний благодійний фонд, організувала в Києво-Печерській лаврі виставку дитячих малюнків), сестра відомого футболіста Андрія Шевченка Олена Шевченко (керує благодійною організацією «Благодійний фонд Андрія Шевченка»), співачка Ірина Білик (організувала благодійний тур «Допомагати так легко», приватно допомагає дитячим будинкам), телеведуча Ольга Горбачова (організувала благодійну акцію допомоги дитячим будинкам) та багато інших.

Серед жіночих благодійних фондів і організацій України, які визначили сферою своєї діяльності захист соціальних, економічних та політичних прав жінок і їх сімей; допомогу жінкам, які потрапили в скрутне становище, варті уваги: Міжнародний благодійний фонд «Український жіночий фонд», Міжнародний жіночий благодійний фонд «За виживання», Міжнародний благодійний фонд Святої Марії, Всеукраїнський благодійний фонд «Жіноча доля», Київський жіночий фонд «Панночка», Харківський міський жіночий фонд, Херсонський жіночий фонд, Тернопільська благодійна організація «Українська родина» та інші.

З-поміж соціальних проектів і програм, підтриманих найвідомішим в Україні Міжнародним благодійним фондом «Український жіночий фонд», можемо назвати: проект «Рівна участь жінок у процесі прийняття рішень», «Роль жінки в політиці: змінимо стереотипи!», «Підвищення рівня обізнаності з питань гендерної рівності серед громадськості», «Нові медіа як інструмент громадської активності в утвердженні гендерної рівності», «Підвищення ролі жінки в суспільно-політичному житті місцевих громад», «Жінки-лідерки за гендерно-чутливий бюджет!», «Кодекс позитивних практик у політиці для жінок», «П'ята Міжнародна конференція «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє», «Обличчя фемінізму», «Гендерне виховання молоді»,

«Просування гендерного контенту в українському мережевому просторі» та ін.

Тож, як бачимо, жінки представляють різні сфери життя українського суспільства, благодійна діяльність яких спрямовується, як на захист своїх прав, свобод і можливостей, встановлення гендерної демократії і паритетності, так і на соціальну допомогу дитячим будинкам; охорону та зміцнення здоров'я; турботу про літніх людей; відродження національних традицій, розвиток культури й мистецтва; підтримку освітньої галузі тощо. Саме остання сьогодні найбільш відчутно потребує допомоги в розширенні та зміцненні своєї матеріальної бази, що неможливо без капітальних фінансових вкладень з боку як державних, так і недержавних структур.

У зв'язку із цим вважаємо за потрібне звернення до позитивного ретродосвіду української національної благодійності в освіті найкращих представниць свого часу. Як доведено дослідженням, благодійна діяльність жінок XVII – XVIII ст., являла собою важливий доробок, що заклав ідеологічне та фінансове підґрунття для більш пізніх етапів розвитку цього процесу, зокрема у XIX – XX ст. Простежити характер змін благодійності, виділити її ключові моменти і проблемні зони, встановити зв'язки із сучасністю допоможе обґрунтування прогностичних тенденцій благодійності минулого в умовах XXI ст. Під поняттям «тенденція» розуміємо можливість тих або інших подій розвиватися у певному напрямі. У нашому випадку – це стратегічні напрями, за якими розвивалася й еволюціонувала благодійна діяльність жінок в освіті України.

З дослідницькою метою розглянемо специфіку виділених тенденцій за трьома основними групами: тенденції, які не одержали подальшого розвитку в сучасних умовах (негативні); тенденції, які збагатилися надбаннями благодійних ініціатив жінок XIX – XX ст., й одержали подальший розвиток в сучасних умовах модернізації освіти (позитивні); тенденції, які зародилися в сучасних умовах на основі розвитку позитивних тенденцій благодійності жінок в освіті XVII – XVIII ст. Розглянемо їх характеристику докладніше.

I. Основні тенденції, які не одержали подальшого розвитку в сучасних умовах (негативні). Ці тенденції можна вважати негативними для суспільного простору XXI ст., оскільки вони гальмували розвиток й еволюціонування благодійної діяльності як історико-педагогічного процесу. Серед них називаємо такі: відсутності державного регулювання, заохочення і контролю благодійних ініціатив жінок в освітній галузі; позбавлення єдності й узгодженості в організації та здійсненні благодійної діяльності

представницями різних релігійних конфесій та національностей; неможливості рівномірного та більш масового охоплення жіночим благодійним рухом усієї території українських земель (локалізованість благодійних практик у певних осередках); надмірної релігійності суспільного життя, що часом провокувало домінування особистої потреби благодійної допомоги жінок над усвідомленням соціальної необхідності підтримки освітньої галузі; збільшення кількості дітей та підлітків, потребуючих благодійної підтримки і допомоги, через політичну нестабільність і зростання національно-релігійного утиску в державі.

II. Головні тенденції, які збагатилися надбаннями благодійних ініціатив жінок XIX – XX ст., й одержали подальший розвиток в сучасних умовах модернізації освіти (позитивні). Серед них виділяємо такі: збереження і примноження історичного досвіду благодійних практик жінок в освітній галузі; участі жінок як активних суб'єктів благодійності в освіті, створення належних умов для їх широкого залучення до сфери суспільного та духовно-культурного життя; орієнтації жіночої благодійності на перспективні соціально значущі цілі розвитку вітчизняної освіти; державного регулювання, заохочення і контролю благодійних ініціатив в освітній галузі; становлення і розвитку громадської благодійності жінок, її поєднання і зв'язку із приватною; збагачення форм й урізноманітнення видів прояву жіночої благодійної допомоги; зростання масштабів благодійної діяльності жінок; подальшого розвитку і зміцнення ознак системності, організованості й стабільності; формування і удосконалення нормативно-правової бази благодійної діяльності з урахування сучасних умов розвитку українського суспільства; зростання популяризації здобутків жіночої благодійності в освіті, накопичення знань та розширення наукової інформації про феномен благодійності жінок.

III. Головні тенденції, які зародилися в сучасних умовах на основі розвитку позитивних тенденцій благодійності жінок в освіті XVII – XVIII ст. До них відносимо такі: гуманізації та аксіологізації змісту благодійних ініціатив жінок (опір на людиноцентристські позиції та духовно-моральні суспільні цінності у здійсненні благодійної діяльності в освіті); «гендеризації» та гармонізації жіночих і чоловічих благодійних практик на основі гендерної демократії і паритетності (врахування волевиявлення жінок і чоловіків як рівних партнерів у правах, можливостях і шансах щодо ініціювання, організації та здійснення благодійної діяльності в освітній галузі; утвердження паритетної суспільної цінності жінок і чоловіків як суб'єктів благодійності); професіоналізації та інноваційності жіночої благодійної діяльності

(перехід від традиційних форм благодійності до соціального інвестування¹⁹⁹; створення експертного середовища у галузі розробки та оцінки благодійних проектів, програм, портфелів проектів²⁰⁰; вимірювання ефективності та результативності роботи; системний підхід до підготовки та впровадження благодійних ініціатив, проектів і програм; формування рейтингу компаній-благодійників; створення системи підготовки спеціалістів (менеджерів з питань благодійності, співробітників благодійних організацій, фахівців із фандрайзенгу й ін.) та підвищення кваліфікації кадрів на навчальних семінарах, тренінгах, конференціях; упровадження новітніх стратегій і технологій розвитку благодійності (технології фандрайзенгу, електронної філантропії, народного краудфандінгу й ін.)); оптимального і цільового використання переваг ринкової економіки у здійсненні благодійної діяльності в освіті (уведення схем соціального маркетингу²⁰¹; створення і розвиток ендавменту²⁰² благодійних організацій; багатоканальне фінансування через запровадження систем субсидій, грантів, кредитів; використання інноваційних технологій фандрайзенгу²⁰³; розвиток корпоративної благодійності²⁰⁴; упровадження підходу венчурної філантропії²⁰⁵; зміцнення зв'язків у тріаді «державо-бізнес-громадський сектор»; розробка нових механізмів економічної підтримки галузі благодійної діяльності тощо); концептуалізації благодійної діяльності жінок на основі інноваційності, системності,

---

¹⁹⁹ Використання і залучення зовнішніх та внутрішніх ресурсів територіальних громад в інтересах їхнього соціально-економічного, освітньо-культурного розвитку, створення достатнього рівня життя для її членів, забезпечення реалізації їхніх демократичних прав і свобод, гармонії з навколишнім середовищем.

²⁰⁰ Портфель проектів – це певна кількість проектів і програм, об'єднаних для зручності управління. Проекти і програми у портфелі проектів можуть або мати, або не мати спільної мети, проте, як правило, вони мають загальні обмеження за ресурсами.

²⁰¹ Направлення, що використовує інструменти маркетингу для покращення життя як окремих людей, так і суспільства в цілому. Полягає в розробці, реалізації та контролі соціальних програм, спрямованих на просування соціальних ідей, цінностей, рухів або реалізацію практичних дій.

²⁰² Сума коштів або цінних паперів, які вносяться благодійником у банк або небанківську фінансову установу, завдяки чому набувач благодійної допомоги отримує право на використання процентів або дивідендів, нарахованих на суму такого ендавменту. При цьому такий набувач не має права витратити або відчужувати основну суму такого ендавменту без згоди благодійника (ВР України, Закон "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22.05.2003 N 889-IV).

²⁰³ Процес залучення грошових засобів та ін. ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних), які організація не здатна забезпечити самостійно та які є необхідними для реалізації певного проекту або своєї діяльності загалом.

²⁰⁴ Надання коштів, матеріальної допомоги, волонтерів та інших ресурсів бізнес-компаній благодійним та громадським організаціям для досягнення ними власної мети. В сучасних умовах – це частина корпоративної стратегії та практики ведення бізнесу, прояв соціальної відповідальності, що дозволяє покращити імідж компанії, залучити нових клієнтів, збільшити обсяг продажу продукції, збільшити вартість акцій тощо.

²⁰⁵ Це підхід до благодійної діяльності, який у сфері соціальної економіки використовує принципи венчурного капіталу, такі як довгострокові інвестиції та безпосередня підтримка.

відповідальності, партнерства, прозорості (формування загальних принципів і пріоритетів ефективного розвитку жіночої благодійності; розробка і закріплення професійних стандартів її організації та здійснення; обґрунтування й упровадження перспективних моделей жіночої філантропії; теоретичні розробки жіночої благодійності в освіті; модернізація нормативно-правових засад благодійної діяльності); інформатизації та інтелектуалізації жіночої благодійності в освіті (створення власної інформаційної інфраструктури (телебачення, радіо, преса, Інтернет, мережеві ЗМІ, дистанційні програми й ін.) з метою глобального розповсюдження результатів і досягнень благодійної діяльності, її популяризації і накопичення знань; розробка нових шляхів інформаційної комунікації з громадськістю; підвищення інтенсивності обміну інформацією; збільшення питомої ваги розумово-аналітичних функцій щодо організації та здійснення благодійного процесу на основі підвищення кваліфікаційного та культурно-освітнього рівня суб'єктів благодійності); інтегрування до міжнародного сектору благодійності жінок в освіті (розвиток трансграничного благодійного партнерства; входження до Європейської мережі донорських асоціацій DAFNE, мережі Всесвітньої ініціативи для підтримки грантодавства WINGS й ін.; відбір, адаптація та упровадження міжнародних благодійних проектів і програм; організація і проведення міжнародних обмінів досвідом щодо розвитку й удосконалення сектору благодійності; налагодження контактів і розширення зв'язків із зарубіжними благодійними організаціями, донорами та меценатами); єдності традиційності й інноваційності у змісті благодійних практик (розвиток жіночої благодійності на основі поєднання самоідентичності вітчизняного соціуму та сучасних вимог інтеграції країни до європейського і світового співтовариства).

Разом із тим, реалії сучасного розвитку й становлення сектору благодійності свідчать про існування певних перешкод, з якими зіштовхуються благодійні організації України. Найбільшими труднощами і проблемами, за результатами опитування, проведеного Українським форумом благодійників у 2010 р., було виявлено: неефективність законодавчої бази з регулювання і контролю благодійності, бюрократичні перешкоди – 74%; небезпека використання одержаних коштів не за призначенням – 48%; відсутність у бізнес-компаній достатніх фінансів для здійснення благодійної діяльності – 39%. До негативних моментів, що існують в секторі благодійності, можемо віднести й брак у країні відповідних державних стандартів для здійснення благодійної діяльності, нестачу економічних та моральних стимулів

для заохочення благодійників, обмежені матеріальні ресурси для підтримки благодійних практик, низький рівень суспільного визнання благодійності як моральної норми і правила суспільного існування, слабку інформаційну базу наукових знань про феномен жіночої філантропії, несформованість державної політики щодо популяризації та підтримки розвитку сектора благодійності, незкоординованість діяльності та слабкі механізми лобіювання інтересів благодійних організацій, відсутність кваліфікованих співробітників у сфері благодійності.

Тож на тлі позитивних соціальних зрушень у середовищі благодійних практик та зародження прогресивних тенденцій розвитку цього феномена мають місце й певні недоопрацювання як з боку держави, так і громадськості. У зв'язку із цим, вважаємо за потрібне розробити комплекс умов, які б сприяли ефективному та результативному функціонуванню благодійності жінок як складного динамічного процесу. З дослідницькою метою пропонуємо розглянути і проаналізувати відповідні умови на трьох основних рівнях:

на рівні держави:

1) нормативно-правовий супровід і захист сфери благодійної діяльності через зміни у законодавстві, узгодження з нормами Цивільного кодексу, удосконалення податкової системи, економічне та моральне стимулювання благодійників і благодійних практик; удосконалення нормативно-правової бази через залучення спеціалістів сектору благодійності до законотворчої діяльності; розробка й упровадження національних стандартів благодійної діяльності, їх узгодження зі світовими та європейськими;

2) розробка й упровадження державних програм підтримки розвитку благодійності в Україні;

3) декларування благодійності на державному рівні як необхідної суспільно значущої цінності;

4) підтримка гендерного балансу і демократії суспільних процесів, забезпечення взаємозв'язку та партнерства жіночих і чоловічих благодійних ініціатив в освіті;

5) підвищення престижності й конкурентоспроможності освітньої галузі відповідно до вимог інноваційного розвитку українського суспільства, створення сприятливих умов для інтелектуального інвестування;

6) обґрунтування наукових теорій благодійності в освіті, використання досвіду теоретичних розробок у сфері благодійних ініціатив з інших галузей знань;

7) професійна підготовка кваліфікованих працівників благодійних організацій, зокрема фахівців із фандрайзенгу,

менеджерів з питань благодійності й ін.; перехід до системності у розробці та впровадженні благодійних ініціатив, проектів, програм тощо;

8) підтримка пропаганди благодійності як моральної норми і правила суспільного існування; забезпечення зростання поінформованості громадян про роботу благодійних фондів, спілок, організацій; створення інформаційної бази наукових знань про феномен жіночої філантропії;

на рівні суспільства:

1) виховання національної культури та етики благодійності, формування громадянської культури населення, його патріотизму, соціальної відповідальності та обов'язку;

2) культивування добра, миру й щиросердності серед людей; посилення милосердної, філантропічної природи благодійних практик;

3) популяризація благодійної діяльності серед населення; підвищення рівня довіри громадськості до сфери благодійних практик;

4) формування свідомої суспільної думки щодо важливості благодійної діяльності в освіті; суспільне визнання феномену жіночої благодійності;

5) усвідомлення ролі і значення благодійності жінок в освітній галузі як неодмінного атрибута цивілізованої європейської країни;

на рівні інституцій²⁰⁶:

1) консолідація зусиль відповідних органів державної влади, благодійних організацій, закладів освіти, соціально відповідальних бізнесових структур, громадських об'єднань, культурно-просвітницьких центрів щодо розв'язання нагальних проблем в освітній галузі України; розробка й упровадження інноваційних форм, видів і напрямів їх партнерської ефективної взаємодії;

2) інтеграція національних інститутів благодійності до світового та європейського простору; зміна програмних пріоритетів та оновлення засадничих основ благодійних організацій відповідно до міжнародних принципів і стандартів благодійності у сферах

---

²⁰⁶ На рівні інституцій сфери благодійності розглядаємо власне благодійні інституції та інституції благодійного супроводу і сприяння. Під *благодійними інституціями* розглядаємо інституції в соціально-правовому статусі благодійної організації (благодійне товариство, благодійна установа, благодійний фонд) та їхні добровільні об'єднання (спілка, асоціація (союз), фундація, ліга й ін.), які мають офіційну державну реєстрацію, що надає їм право займатися благодійною діяльністю. Під *інституціями благодійного супроводу і сприяння* розуміємо інституції, які не мають офіційної державної реєстрації і статусу благодійної організації, проте в межах законодавчого поля опосередковано долучаються до супроводу благодійних ініціатив. Сюди належать дослідницькі, юридичні, інформаційно-рекламні, бізнесові структури, окремі інституції виконавчої влади та місцевого самоврядування тощо.

менеджменту та врядування, комунікацій та звітування, моніторингу та оцінки, розвитку партнерства й ін.;

3) розвиток ініціативи місцевих та регіональних благодійних інституцій; залучення населення до «народної благодійності» через мережу Інтернет;

4) заснування, організація та пропагування роботи різнорівневих освітньо-професійних (фахових) інституцій («Фонд сприяння розвитку математичної науки», громадська організація «Асоціація керівників шкіл м. Києва», «Громадська Рада освітян і науковців України» тощо);

5) зміцнення організаційно-діяльнісного потенціалу інституцій благодійності через підвищення кваліфікації своїх працівників, залучення волонтерів, більш відкритий доступ до засобів масової інформації та мережі Інтернет, прозорість фінансування, звітність, упровадження новітніх технологій роботи тощо.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ І САМОПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ТЕМИ 3.2

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. На основі здійсненого наукового аналізу благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. встановіть, які тенденції досліджуваного періоду:

- а) не одержали свого подальшого розвитку в сучасних умовах;
- б) одержали подальший розвиток, збагатившись надбаннями благодійних практик XIX – XX ст.;
- в) модернізувалися в контексті новітніх світових тенденцій XXI ст.

2. Обґрунтуйте гуманістичні тенденції розвитку благодійної діяльності жінок в освіті, які вимагають реалізації людиноцентристської позиції в розвитку сучасного світу.

3. Як ви розумієте сучасну тенденцію використання новітніх форм і методів благодійної допомоги у поєднанні з надбаннями історико-педагогічного досвіду. Відповідь аргументуйте.

4. Розкрийте сутність фандрайзенгової стратегії. Наведіть приклади.

5. Запропонуйте власні шляхи залучення громадськості і бізнесових структур до інвестування освітньої галузі XXI ст.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Встановіть взаємозв'язок між поняттями «донори», «меценати», «спонсори». Дайте чітке визначення кожному з них.

2. Поясніть, у чому полягає сутність волонтерської діяльності. Розкрийте її зв'язок із благодійною діяльністю.

3. Запропонуйте перспективні шляхи розвитку інтернет-благодійності (електронної філантропії) в сучасній Україні.

4. Дайте власну інтерпретацію словам відомого підприємця, засновника Третьяковської галереї Павла Третьякова «нажитое от общества должно быть возвращено обществу».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Потенційними джерелами залучення додаткових ресурсів до благодійної підтримки можуть бути. Продовжить перелік:

- а) компанії;
- б) приватні особи;
- в) фонди;
- г) державні органи.

2. Фонди можуть виступати у вигляді. Зайве викресліть:

- а) фінансового спонсора;
- б) мецената;
- в) інвестора;
- г) донора;
- д) грантодавчої організації;
- д) державних органів.

3. Донорство – це:

- а) *безоплатна фінансова, технічна допомога на конкурсній основі;*
- б) *благодійна допомога фізичних осіб на добровільній безкоштовній основі;*
- в) конкретна допомога юридичних та/або фізичних осіб на певних умовах.

4. Меценатство – це:

- а) конкретна допомога юридичних та/або фізичних осіб на певних умовах.
- б) *безоплатна фінансова, технічна допомога на конкурсній основі;*
- в) *благодійна допомога фізичних осіб на добровільній безоплатній основі.*

5. Спонсорство – це:

- а) *благодійна допомога фізичних осіб на добровільній безоплатній основі.*
- б) *конкретна допомога юридичних та/або фізичних осіб на певних умовах.*
- в) *безоплатна фінансова, технічна допомога на конкурсній основі.*

6. Добровільне та особисте надання безоплатних послуг бенефіціарам фізичними особами, спільно чи індивідуально, відповідно до Цивільного кодексу України, називається:

- а) *меценатською діяльністю;*
- б) *волонтерською діяльністю;*
- в) *спонсорською діяльністю;*
- г) *донорською діяльністю.*

7. Процес залучення грошових засобів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних та ін.), які організація не може забезпечити самостійно і які є необхідними для реалізації певного проекту або своєї діяльності загалом, це:

- а) *благодійна діяльність;*
- б) *фандрайзинг;*

- в) меценатство;
- г) волонтерство.

8. Публічний збір благодійних пожертв, згідно ЗУ «Про благодійність та благодійні організації», є:

- а) формою благодійної діяльності;
- б) *видом благодійної діяльності;*
- г) нарядом благодійної діяльності;
- д) метою благодійної діяльності.

9. Безоплатна передача бенефіціарам у власність речей, грошей, іншого майна, майнових прав благодійником для досягнення цілей благодійної діяльності, визначених правочином благодійника, згідно ЗУ «Про благодійність та благодійні організації», називається:

- а) *благодійною пожертвою;*
- б) благодійним збором;
- в) благодійною допомогою;
- г) благодійною діяльністю.

10. Благодійний сервітут, це:

а) безоплатна передача бенефіціарам у власність речей, грошей, іншого майна;

б) *право, встановлене на користь певної особи (на земельні ділянки, нерухоме майно тощо) з метою використання цих речей для цілей благодійної діяльності;*

в) публічний збір благодійних пожертв;

г) безоплатна передача права користування та інших речових прав на майно і майнові права.

11. Сума коштів або вартість іншого майна, призначених для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, та пасивні доходи від такого інвестування або капіталізації, призначені для використання для цілей благодійної діяльності в порядку, визначеному благодійниками або уповноваженими ними особами, називається:

- а) *ендавментом;*
- б) сервітутом;
- в) пожертвою;
- г) фінансовим рахунком.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Благотворительность в России 2003/2004. Исторические и социально-экономические исследования. – Спб. : Мзд-во им. Н. И. Новикова, 2004. – 608 с.

2. *Бойко А. М.* Виховання людини: нове і вічне / А. М. Бойко. – Полтава : Техсервіс, 2006. – 568 с.

3. Енциклопедія освіти / гол. ред. акад. НАН і АПН України В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. Заклади освіти і благодійна діяльність : нормативно-правове регулювання // Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком. – 2013. – № 1. – С. 4–78.

5. *Іващенко О.* Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78–91.

6. *Кремень В.* Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклик сьогодення / В. Кремень // Рідна школа. – 2010. – №6. – С. 3–7.

7. *Межов В. И.* Благотворительность в России : библиогр. указ. книг и статей на рус. яз. вышедших в России в период царствования имп. Александра II с присоединением Каталога Б-ки Человеколюбивого о-ва / В. И. Межов. – СПб. : Человеколюбивое о-во, 1883. – 386 с.

8. Національна доктрина розвитку освіти (витяг). Затв. Указом Президента України №347/2002 від 17.04.2002 // Управління освітою. – 2005. – №15-16. – С. 25–46.

9. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття /В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий, В. Зайчук, В. Кремень /За заг. ред. В. Литвина. – К. : Навчальна книга, 2003. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 944 с.

10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86–106.

11. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05. 07. 2012 р. // Голос України. – 2013. – 2 лют. – Відомості доступні також з Інтернету: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

12. *Табачник Д.* Освіта – ключовий елемент забезпечення сталого розвитку людського потенціалу [Електронний ресурс] / Д. Табачник // Персональний сайт Фасолько Марії Дмитрівни : [сайт]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://fmd57.ucoz.ru/index/0-2>

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Жінки в історії благодійності за часів Київської Русі.
2. Генеза розвитку жіночої благодійності за Козацької доби.
3. Духовно-моральний зміст жіночих благодійних практик.
4. Філантропія: милостиня чи соціальна інженерія?
5. Українська жінка: від милосердя до благодійності.
6. Біля витоків благодійності: діяльність Галшки Острозької і Галшки Гулевичівни в розбудові освітньої галузі України.
7. Українське меценатство: Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії.
8. Загальнолюдські засади християнських заповідей як цінності благодійності.
9. Сутність філантропії в розвитку ідей християнської та світської благодійності у працях руських просвітителів.
10. Види благодійної діяльності в роботі служб і фондів.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1. Загальнолюдські засади християнських заповідей як ціннісні орієнтири благодійності.
2. Явище благодійності в історії суспільного розвитку.
3. Феномен благодійності в історії Києво-Могилянської академії.
4. Роль жінок у благодійній діяльності чоловіків в освіті України XVII – XVIII ст.
5. Особистісно-соціальний підхід як основа гендерного виміру освітнього простору.
6. Роль приватного сектора у сприянні розвитку благодійних організацій і фондів.
7. Міжнародні традиції розбудови мережі благодійних організацій.
8. Благодійні організації в роботі з безпритульними дітьми.
9. Традиції благодійної діяльності жінок на Полтавщині: історичний досвід.
10. Традиції благодійної діяльності жінок на Полтавщині: довід сучасних благодійних фондів та організацій.

ТЕМАТИКА ДИПЛОМНИХ РОБІТ

1. Новітні технології модернізації сектору благодійності: електронна філантропія.
2. Народний крандфайдінг: сучасний стан і перспективи розвитку.
3. Феномен жіночої благодійності в освіті: ретродосвід.
4. Інститут волонтерства в розвитку благодійності в Україні.
5. Сучасні тенденції розвитку благодійності жінок в освіті України.
6. Шляхи залучення громадськості і бізнесових структур до інвестування освітньої галузі ХХІ ст.
7. Виховання національної культури та етики благодійності.
8. Популяризація благодійної діяльності серед населення: шляхи реалізації.
9. Гуманістичний потенціал жіночої благодійності в освіті.
10. Благодійна діяльність жінок – дієвий важіль розбудови і розвитку освітньої галузі України.

ТЕМАТИКА МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ

1. Благодійність у світових релігіях.
2. Сутність філантропії у працях давньогрецьких мислителів.
3. Гендерний підхід як методологія наукових досліджень в галузі педагогіки: генеза розвитку.
4. Гендерний паритет в розвитку благодійної діяльності жінок.
5. Становлення сучасної парадигми благодійності в Україні.
6. Методологічні складники дослідження проблеми благодійності жінок в освітній галузі України.
7. Шляхи залучення громадськості і бізнесових структур до інвестування освітньої галузі ХХІ ст.
8. Фандрайзинг – технологія залучення благодійної підтримки до освітньої галузі.
9. Меценатство у сфері освіти України: історичний досвід жінок-патріоток.
10. Світові тенденції розвитку благодійності жінок.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Охарактеризуйте явище благодійності в психологічному, соціальному, теологічному, філософському, історичному контекстах.

2. Встановіть взаємозв'язок та субординацію між дефініціями «благо», «благодійність», «милосердність», «милостиня», «меценатство». Відповідь аргументуйте.

3. Проаналізуйте благодійну діяльність жінок та чоловіків. Встановіть спільне та відмінне.

4. Охарактеризуйте гендерний підхід як науковий напрям дослідження благодійності жінок в освіті.

5. Поясніть, як з позицій гендерного підходу, обґрунтовується участь жінок в благодійній діяльності в освіті.

6. Розкрийте основні напрями впливу жінок на чоловіків щодо їх участі у благодійній діяльності в освітній галузі.

7. Назвіть ім'я відомої благодійниці, засновниці Київської братської школи. Розкрийте її внесок.

8. Проілюструйте досвід благодійної діяльності в освіті православної княгині Раїни Могилянки-Вишневецької. Що, на ваш погляд, доцільно використати з цього досвіду в сучасних умовах?

9. Здійсніть сучасну оцінку історичного досвіду благодійної діяльності жінок як духовно-морального феномену.

10. Підготуйтеся до участі в дискусії на такі теми (за вибором): «Духовно-моральний зміст благодійної діяльності», «Жінка у благодійному процесі», «Вплив жінок на благодійну діяльність чоловіків», «Педагогічне благодійництво жінок: реалії і перспективи розвитку», «Народна благодійність: за і проти», «Електронна філантропія – благодійність в один клік».

11. Назвіть головні характеристики благодійної діяльності жінок в сучасній галузі освіти.

12. Доведіть необхідність використання історичного досвіду педагогічного благодійництва жінок в сучасних умовах.

13. Проаналізуйте сучасний стан благодійної діяльності жінок в освітній галузі з позиції структури суб'єктів благодійності.

14. Покажіть взаємозв'язок між поняттями «донор», «меценат», «спонсор».

15. Розкрийте сутність нових технологій модернізації сектору благодійності: фандрайзенгу, інтернет-благодійництва, венчурної філантропії, корпоративної благодійності.

ЕЛЕКТРОННА СКРИНЬКА ОСВІТНІХ БЛАГОДІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Ознайомтеся зі змістом і проаналізуйте освітні благодійні проекти:

1. Всеукраїнського благодійного фонду «Освіта України»
<http://www.gimnaziyprioritet.io.ua>

Проекти: «Концептуальні засади інноваційного освітнього закладу «Гімназія – Пріоритет», «Школа радості та сили розуму», «Пріоритет. Школа життєвого успіху».

2. Міжнародного благодійного фонду імені Ярослава Мудрого <http://www.fundym.org.ua>

Проекти: «Вища школа», «Навчання іноземних студентів», «Стипендіати й лауреати премій фонду», «Кадри», «Навчання для майбутнього», «Трансформація економічної освіти і науки в КНУ ім. Тараса Шевченка», «Видавнича програма», «Учитель», «Українська школа ХХІ століття», «Україна крізь тисячоліття», «Немає чужих дітей», «Українська книга – навчальним закладам», «Військовий лицей імені Івана Мазепи в Батурині».

3. Міжнародного благодійного фонду «Відродження національного університету «Києво-Могилянська академія»
<http://www.fund.ukma.kiev.ua>

Проекти: «Реконструкція приміщення магістеріуму НаУКМА», «Ярмарка-презентація кар`єр», «Книжкові новинки для бібліотеки НаУКМА», «Дні науки», «Адаптація студентів до ринку праці», «Кримсько-татарські студії», «Придбання електронного оснащення для аудиторії для студентів Центру польських та європейських студій НаУКМА».

4. Благодійної організації «Благодійний фонд Перше вересня» <http://www.b2btoday.com.ua>

Проекти: «Пілотний проект «Юридична консультація освітян України», «Верховенство права» в системі освіти України».

5. Благодійного фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» <http://www.dif.org.ua>

Проект: «Хабарництво у ВНЗ: причини, розповсюдженість, шляхи подолання».

6. Міжнародної благодійної організації «Центр тестових технологій і моніторингу якості знань» <http://www.b2btoday.com.ua>

Проекти: «Розробка альтернативної державної моделі системи моніторингу якості освіти в Україні», «Розробка системи освітніх індикаторів для оцінювання якості загальної середньої освіти України в контексті світового і європейського досвіду», «Розвиток системи акредитації – ключовий інструмент вдосконалення якості вищої освіти».

ВАШ ЦИТАТНИК

Всі ми цінуємо добро, лише
втрачаючи його без вороття.

Томас Мор

Кожен з нас ангел, але тільки
з одним крилом. І тільки
обійнявшись ми зможемо літати.

Лучіано Де Крешенцо

Щоб повірити в добро, треба
почати робити його.

Л. М. Толстой

Ах, якби всі, хто поспішає,
поспішали робити добро.

Анатолій Рас

Доброта не приходиться від
володіння багатьма речами,
навпаки, лише доброта
перетворює володіння людини на
гідність.

Сократ

У чому сенс життя?
Служити іншим і робити добро.

Аристотель

Багатства існують, щоб їх
витрачати, а витрати – щоб
творити добро та цим знайти
славу.

Френсис Бекон

Дорожче всіх титулів добре
серце.

Альфред Теннісон

Благодіяння треба не
розкидати, а розподіляти.
Справа не в тому, що ти дав, а в
тому, кому ти дав.

Сенека

Після того як я зайнялася
благодійністю, моя роль
кінозірки стала здаватися мені
нестерпно дурною.

Анджеліна Джолі

Якщо Ви дали собаці кістку,
це не означає, що Ви проявили
благодійність. Ви проявите її,
якщо поділіться кісткою, будучи
таким же голодним, як і пес.

Джек Лондон

Якщо ти зробив добро, а
інший його відчув, то чого ж ти,
уподібнюючись дурням, прагнеш
ще до чогось третього, на кшталт
слави добродія чи нагороди?

Марк Аврелій

Я знайшов місце, де можу
робити добро, не роблячи ніякої
шкоди.

Курт Воннегут

Безкорисливість – одна з
найбільш похвальних чеснот, що
породжують добру славу.

Франсуа де Ларошфуко

Бо ж не навіки забудеться
бідний, Надія убогих не згине
назавжди *Пс. 9:19*

Висушити одну сльозу -
більше доблесті, ніж пролити
ціле море крові.

Джордж Байрон

Добро і благо лиш
безсмертне, а зло подовгу не
живе!

Шота Руставелі

Благі сяють здалеку, як
Гімалайські гори. Злих же й
зблизька не видно, як не видно
стріл, що їх пустили вночі.

Сиддхартха Гаутама

Ніхто ще не став біднішим,
поділившись.

Анна Франк

Можливість допомогти
ближньому – вже сама по собі
нагорода, і не слід чекати за це
подяки. Людина, яка робить
добро з корисливий мыркувань
проживе дуже нещасне життя.

Террі Гудкайн

Так, навколо багато
безпричинного зла, але є й
безпричинне добро – наймиліше,
що тільки буває на світі. Це коли
щось добре роблять не навмисно і
без якоїсь помпи – просто так, не
очікуючи від цього ніякої
користі...

Борис Акунін

Добре – це прекрасне в дії.
Жан Жак Руссо

Доброта – це
найблагородніша зброя.
Томас Фуллер

Хто хоче приносити користь,
той і з буквально зв'язаними
руками може зробити безодню
добра.

Ф. М. Достоевський

У людині добро
затверджується вихованням.
Сілован Рамішвілі

У внутрішньому світі
людини доброта – це сонце.
Віктор Марі Гюго

Добрі звичаї мають більше
значення, ніж хороші закони.
Тацит Публій Корнелій

Сильніше всього бувають
ті, хто направляє свої сили на
добрі справи.
Маргарита Наваррська

Зростають дітей ваших у
доброчесності: тільки вона одна
і може дати щастя.
Людвіг ван Бетховен

Благодійник – це людина,
яка вважає за краще віддати
гроші тим, хто їх оцінить,
замість того щоб залишити їх
своїм родичам.
Маккензі

Карман мудреця буде
доступний, але не дірявий; з
нього багато вийде, але нічого не
випаде.

Сенека

Добро захищає від зла.
Сілован Рамішвілі

Добро і зло сіють і
пожинають люди.

Сілован Рамішвілі

Хто не збагнув науки добра,
всяка інша наука приносить лише
шкоду.

Мішель Монтень

Давати нужденному,
виставляючи себе напоказ, не
дуже-то добре, але делікатно не
дати нічого навряд чи набагато
краще.

П'єр Дак

Доброта – це те, що може
почути глухий і побачити
сліпий.

Марк Твен

Добро, яке ти робиш від
серця, ти робиш завжди собі.

Л. М. Толстой

Ніщо так не популярне, як
доброта.

Марк Тулій Цицерон

Люди, що постійно
ганяються за все великими
багатствами, ніколи не
знаходять часу користуватися
ними, схожі на голодуючих, які
все куховарять, але не сідають
за стіл.

Марія фон Ебнер-Ешенбах

Люди не менше
прив'язуються до тих, кому
зробили добро вони самі, ніж
до тих, хто зробив добро їм.

(Нікколо Макіавеллі)

ПІСЛЯМОВА

«Ісус створив наше серце на зразок свого, і тому ми щасливі, коли даємо, аніж тоді, коли отримуємо» (П. Юркевич). Саме ці слова в минулому, сучасному й майбутньому є інтенцією для української жінки, котра споконвіків була берегинею свого роду, вражала добротою і милосредністю, жертівністю і прагненням допомоги й захисту нужденного. Божа іскра любові до ближнього, якою наділена жінка, спонукає її все життя відчувати потребу в милосерді і благодійності та допомагає упродовж століть зміцнювати благородні традиції своїх пращурів, зберігати гідність та здобувати любов і шану серед сучасників і нащадків.

Як ми переконалися, особливе значення серед об'єктів благодійності жінок має освітня галузь, яка завжди була соціальною основою відтворення і нарощування інтелектуального, духовного та економічного потенціалу українського народу. Особливо гостро це питання стоїть сьогодні через необхідність модернізації і реформування національної освіти в руслі входження України до світового та європейського освітнього простору. У зв'язку з цим маємо думку, що позитивний історичний досвід благодійних практик, зокрема за часів становлення і розвитку української державності в умовах національно-релігійного утиску, дискримінації і пригноблення наших співвітчизників, допоможе у розв'язанні складних і суперечливих проблем сьогодення. Однією з яких є виховання національної культури благодійності молодого покоління у ХХІ ст.

Ми розуміємо, що розглядувана проблема залишається досить новою і не вичерпується цією навчальною книгою. Потребують подальшого удосконалення та корегування методичні розробки з курсів загальної педагогіки та історії педагогіки, вивчення персоналій в історії української педагогіки, соціальної педагогіки тощо. Теоретичні положення й науково узагальнений практичний досвід доцільно використовувати в системі післядипломної освіти педагогічних працівників, у розробці елективних курсів, програм самостійної роботи студентів навчальних закладів III-IV рівнів акредитації тощо.

У цілому сподіваємося, що посібник буде доступним не лише педагогам і студентам, а й широкому колу читачів, для яких *«благодійність, як рай, сповнена благословень, і милостиня да прибуде вовік» (Біблія Сир. 40.17).*

ДОДАТКИ

Додаток А

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА**

Олена Ільченко

ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ У ЗМІСТІ БЛАГОДІЙНИХ ПРАКТИК ЖІНОК В ОСВІТІ УКРАЇНИ XVII–XVIII СТ.

ЕЛЕКТИВНИЙ СПЕЦКУРС

Полтава
2013

Загальні відомості про навчальний курс

На початку третього тисячоліття українське суспільство, як і все людство в цілому, перебуває під впливом потужних глобалізаційних процесів та переосмислення ціннісних орієнтирів і стратегій людського буття. Україна, обравши демократичний шлях розвитку, має спрямувати правотворчу й державну діяльність на формування гендерної паритетності і збалансованості у відносинах чоловіків та жінок у всіх сферах суспільного життя. Саме тому ознакою сьогодення є значні зрушення в діапазоні соціальних ролей жінок і чоловіків, а ми переживаємо «... новий виток жіночої емансипації, піднесення жіночого руху і вибуху жіночої «енергетики»...» (І. Дзюба). Це стосується майже всіх сфер життя демократичної правової країни і насамперед різних аспектів благодійних практик.

Нині в українському соціумі чітко простежуються тенденції розвитку благодійності жінок. Ініціаторами створення благодійних фондів та організацій виступають найвідоміші постаті в Україні, серед яких – письменниця Тетяна Логуш (Міжнародний благодійний фонд «Мистецька скарбниця»); співачка, композитор, переможниця конкурсу «Євробачення – 2004» Руслана Лижичко (благодійна організація «Міжнародний благодійний фонд «Український світанок»); олімпійська чемпіонка зі спортивної гімнастики Лілія Підкопаєва (Міжнародний благодійний фонд «Здоров'я поколінь»); президент модельної агенції «Карин ММГ» Влада Литовченко (благодійний фонд «Обдаровані діти – майбутнє України»); дружина экс-президента України Віктора Ющенка, Катерина Ющенко (Міжнародний благодійний фонд «Україна 3000»); донька экс-президента України Леоніда Кучми, заступник директора з маркетингу компанії Київстар Олена Пінчук (благодійний фонд «Антиснід») та багато інших. Жінки представляють різні сфери життя українського суспільства, благодійна діяльність яких спрямовується на соціальну допомогу дитячим будинкам; охорону та зміцнення здоров'я; турботу про літніх людей; відродження національних традицій, розвиток культури й мистецтва; підтримку освітньої галузі тощо.

Сьогодні благодійна діяльність в Україні регламентується Законом «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 р. Згідно з цим документом поняття «благодійна діяльність» трактується як «... добровільна особиста та/або майнова допомога <...>, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара» (одержувач

благодійної допомоги – І.О.). Проте це нормативно-офіційне визначення, на наш погляд, не розкриває сутності благодійності як духовно-морального феномену, та й на сьогодні воно не є остаточним.

Нині в поняття «благодійність» вкладається досить широкий зміст — від звичайної матеріальної підтримки нужденних верств населення (бідних, сиріт, інвалідів та ін.) до «безоплатної діяльності по створенню і передачі фінансових, матеріальних й духовних цінностей (благ) для задоволення потреб людини, соціальної групи чи соціальної верстви»²⁰⁷. Енциклопедичний словник XIX ст. типографії «Брокгауз-Ефрон» визначає «благодійність» як «прояв співчуття до ближнього і моральний обов'язок заможного поспішати на допомогу незаможному...»²⁰⁸. Тлумачний словник В. Даля характеризує особистість благодійника як «творящего, делающего добро другим»²⁰⁹. Тож, як бачимо, в самій природі благодійних ініціатив закладено глибокий духовно-моральний зміст, який посилюється «жіночою складовою», що привносить до милосердних справ більшу релігійну духовність, сердечність, співчутливість, жертвність, гуманність, любов до ближнього.

У зв'язку з цим, актуальним стає звернення до ретродосвіду жіночої благодійної діяльності в освіті України XVII–XVIII ст., що дозволить усвідомити: по-перше, важливість виховання культури сучасної благодійності, а також громадянської культури населення, його патріотизму, соціальної відповідальності та обов'язку; по-друге, необхідність посилення милосердної, філантропічної природи благодійних практик на тлі загальної комерціалізації і «прагматизації» суспільного життя, нагальність культивування добра, миру і щиросердності серед людей; по-третє, потребу популяризації здобутків жіночої благодійності в освіті XXI ст., накопичення знань та розширення наукової інформації про феномен благодійності жінок; по-четверте обов'язковість гармонізації жіночих і чоловічих благодійних ініціатив на основі гендерної демократії і паритетності; по-п'яте, необхідність підвищення престижності і конкурентоспроможності сучасної освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку українського суспільства.

---

²⁰⁷ Товстоляк Н. М. Меценати і суспільні діячі Тарновські, їх місце і роль в історії України XIX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Надія Миколаївна Товстоляк. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 34.

²⁰⁸ Энциклопедический словарь / Под ред. И. Е. Андреевского. – СПб. : Тип. Брокгауз-Ефрон. – Т.7. – 1891. – С. 55 с.

²⁰⁹ Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка : [в 4 т.] / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1978-1980. – Т.1. – С. 94.

Відповідно до цього велика робота щодо виховання милосердності, духовності, моралі, культури покладається сьогодні на суспільні інституції, зокрема на школи та позашкільні заклади. Про це вказується й у державних національних програмах «Освіта» (Україна ХХІ ст.), «Діти України», у «Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 рр.», зазначалося на ІІІ Всеукраїнському з'їзді працівників освіти (2011 р.) тощо. Здійснення цієї роботи в умовах сучасної школи покладається, передусім, на класних керівників, учителів-предметників, вихователів, які повинні не лише досконало володіти педагогічною культурою і майстерністю, бути тактовними і вихованими, а й, насамперед, бути глибоко моральними і духовними людьми, здатними прищепити дітям найкращі християнські риси і чесноти. Саме цим зумовлено необхідність і доцільність розробки й апробації елективного навчального курсу *«Духовно-моральний аспект у змісті благодійних практик жінок в освіті України ХVІІ–ХVІІІ ст.»*.

Мета навчального курсу: підготовка майбутніх учителів до організації виховної роботи із дітьми та підлітками з метою формування в них духовно-моральних цінностей і християнських чеснот на тлі вивчення національних традицій жіночої благодійності.

Головні завдання навчального курсу:

— проаналізувати й узагальнити історико-педагогічний аспект проблеми благодійної діяльності жінок в теорії і практиці вітчизняного шкільництва;

— допомогти усвідомити виховний потенціал національно-культурних традицій українського народу, зокрема жіночої благодійності в освіті;

— розкрити системно-структурну організацію благодійної діяльності жінок в освіті ХVІІ–ХVІІІ ст.; довести доцільність використання ретродосвіду в сучасних умовах розвитку національної галузі освіти;

— орієнтувати майбутніх учителів на широке впровадження нових вітчизняних і зарубіжних технологій і механізмів інвестування в сучасний освітній сектор з метою виходу освіти України на європейський та світовий рівень;

— прискорити розвиток у майбутніх учителів мотивів, потреб і досвіду неперервної самостійної роботи з метою постійного вдосконалення інтелектуально-пізнавальної та духовно-емоційної сфери.

Розроблений елективний курс *«Духовно-моральний аспект у змісті благодійних практик жінок в освіті України XVII–XVIII ст.»* рекомендується читати для студентів IV курсів після вивчення ними таких дисциплін психолого-педагогічного циклу: «Методика виховної та соціально-педагогічної діяльності вчителя», «Інтегрований курс теорії та історії педагогіки», «Загальна психологія». Семінарські заняття планується проводити паралельно із викладанням нормативних дисциплін «Персоналії в історії української педагогіки», «Основи християнської педагогіки», що передбачає розгляд спільних питань, найбільш наближених до історико-культурного контексту досліджуваної доби.

Однією із провідних форм організації навчальних занять з даного курсу є семінарські заняття, які допоможуть краще розвинути логічне мислення, творчу активність й самостійність студентів у пошуках вирішення пізнавальних завдань, сприятимуть поглибленому засвоєнню навчального матеріалу, виробленню активної життєвої позиції тощо. На семінарах пропонується колективне обговорення підготовлених слухачами рефератів, повідомлень і доповідей, організацію проведення диспутів та рольових ігор. Враховуючи сучасні умови модернізації національної системи освіти, пропонуємо у навчально-тематичному плані спецкурсу відвести певну кількість годин на самостійну роботу студентів, яка передбачає завдання для самостійної роботи, питання контролю, самоконтролю знань та дискусії, тематику реферативних повідомлень, список рекомендованої літератури.

Загальний обсяг курсу становить 36 годин, із них 10 год. лекційних, 12 год. практичних занять, 4 залікових години та 10 годин самостійної роботи (табл. 1).

Таблиця 1

*Тематичний план і програма навчального курсу
«Духовно-моральний аспект у змісті благодійних практик
жінок в освіті України XVII–XVIII ст.»*

Тема	Кількість годин і форма навчання		
	лекції	практичні заняття	самостійна робота
Модуль I. Благодійна діяльність жінок в освіті як духовно-моральний феномен та історико-педагогічне явище			
Теоретичні основи благодійної діяльності жінок в освіті	2	2	2

Ретроспективний аналіз досвіду жіночої благодійності в освіті України	2	2	2
<i>Структура освіти XVII – XVIII ст. як загальний контекст благодійності жінок</i>	–	2	
Модуль II. Благодійна діяльність жінок в освіті як гендернозорієнтована наукова проблема			
<i>Гендерний підхід – методологічний складник дослідження проблеми жіночої благодійності в освітній галузі</i>	2	–	2
<i>Особливості та характерні риси жіночої благодійної діяльності в освіті: порівняльний аналіз із чоловічою благодійною практикою</i>	2	2	2
<i>Роль жінок у благодійній діяльності чоловіків: історичний досвід</i>	–	2	
Модуль III. Благодійна діяльність жінок в освіті як суспільно-громадська сила і професійно-налагоджена перспектива			
<i>Сучасна оцінка історико-педагогічного досвіду благодійної діяльності жінок в освіті</i>	2	–	2
<i>Прогностичні тенденції розвитку жіночої благодійності минулого в освіті України XXI ст.</i>	–	2	
<i>Усього</i>	10	12	10
<i>Залік</i>		4	
<i>Загальний обсяг курсу</i>		36	

*Система контролю самостійної роботи
з навчального курсу
«Духовно-моральний аспект у змісті благодійних практик
жінок в освіті України XVII–XVIII ст.»*

Проміжний

1. Виконання завдань у структурі лекції, винесених на самостійне опрацювання 0 – 1.
2. Законспектована відповідь на питання самопідготовки 0 – 3.
3. Конспект першоджерела 0 – 2.
4. Виконання тестових завдань 0 – 2.

5. Підготовка творчого реферату	0 – 5.
6. Підготовка наукової публікації, виступу на конференції	0 – 7.
7. Виконання курсової, дипломної роботи	0 – 10.
	Усього: 30.

Підсумковий

1. Виконання підсумкової залікової роботи	0 – 10.
	Усього: 40.

Зміст навчального курсу

«Духовно-моральний аспект у змісті благодійних практик жінок в освіті України XVII–XVIII ст.»

Модуль I

**БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ
ЯК ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН
ТА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ**

Тема 1. Теоретичні основи благодійної діяльності жінок в освіті

МЕТА: з'ясувати сутність основних дефініцій (благо, благодійність, пожертвування, філантропія, милосердя); встановити чинну терміносистему благодійності; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: *благодійність, милосердя, духовно-моральні цінності, історичний досвід, явище, процес.*

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ:

1. Підходи до трактування благодійності як виду соціально значущої діяльності (філософський, соціальний, психологічний, теологічний, історико-педагогічний, соціально-педагогічний).
2. Благодійність жінок як історико-педагогічне явище.
3. Благодійність жінок як історико-педагогічний процес.
4. Духовно-моральний аспект у змісті жіночої філантропії.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Ознайомтеся із Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05. 07. 2012 р. й випишіть основні

завдання і пріоритетні напрями цієї діяльності, що ставляться перед суспільством ХХІ ст.

2. Розкрийте системно-структурну організацію жіночої благодійності як історико-педагогічного процесу. З'ясуйте її мету, завдання, пріоритетні види, форми, напрями.

3. На прикладах благодійної діяльності відомих жінок України ХХІ ст. розкрийте духовно-моральний аспект філантропічних ініціатив.

4. Складіть список оновленої літератури з теми дослідження.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Апресян Р. Г.* Филантропия: милостыня или социальная инженерия? / Р. Г. Апресян // *Общественные науки и современность*. – 1998. – № 5. – С. 51–60.

2. *Апресян Р. Г.* Дилеммы благотворительности / Р. Г. Апресян // *Общественные науки и современность*. – 1997. – № 6. – С. 56–67.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.

4. *Вишневський О.* Сучасне українське виховання: Пед. нариси. – Львів: Львів. обл. наук. – метод. ін-т освіти; Львів. обл. пед. тов. ім. Г. Ващенко, 1996. – 238 с.

5. *Георгиевский П. И.* Призрение бедных и благотворительность / П. И. Георгиевский. – СПб., 1894. – 118 с.

6. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

7. *Дмитрієнко М.* Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність / М. Дмитрієнко, О. Ясь // *Розбудова держави*. – 1994. – № 6. – С. 37–44.

8. *Донік О. М.* Благодійність в Україні (XIX – початок ХХ ст.) / О. М. Донік // *Український історичний журнал*. – 2005. – № 4. – С. 159–177.

9. Заклади освіти і благодійна діяльність : нормативно-правове регулювання // Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком. – 2013. – № 1. – С. 4–78.

10. *Ільченко О. Ю.* Термінологічне поле дослідження проблеми благодійності в освітній галузі / О. Ю. Ільченко // *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. – Вип. 569. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2011. – С. 70–78.

11. *Ільченко О. Ю.* Теоретичний аналіз понять «благодійність» і «благодійна діяльність в освіті» / О. Ю. Ільченко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / [За заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Вип. LVI. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – С. 104–111.

12. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.

13. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05. 07. 2012 р. // Голос України. – 2013. – 2 лют. – Відомості доступні також з Інтернету: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

14. *Сукина Л. Б.* Понятие благотворительность в культуре русского Средневековья / Л. Б. Сукина // Благотворительность в России 2003/2004 : исторические и социально-экономические исследования. – СПб., 2004. – С. 19–40.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Встановіть взаємозв'язок та субординацію між дефініціями «благо», «благодійність», «милосердність», «милостиня», «меценатство».

2. Розкрийте мотиваційне підґрунття благодійної діяльності жінок.

3. Доведіть, що одним із основних принципів жіночої благодійності має бути принцип кордоцентризму. Наведіть відповідні аргументи.

4. Охарактеризуйте нормативно-правові та організаційно-діяльнісні засади благодійної діяльності жінок.

5. Представте власну інтерпретацію цитати П. Юркевича «Ісус створив наше серце на зразок свого, і тому ми щасливі, коли даємо, аніж тоді, коли отримуємо».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Інтерпретацію благодійності як християнської чесноти надає:

- а) соціальний контекст;
- б) філософський контекст;
- в) психологічний контекст;
- г) *теологічний контекст.*

2. Назвіть, кому з відомих людей належать слова: «Ісус створив наше серце на зразок свого, і тому ми щасливі, коли даємо, аніж тоді, коли отримуємо»:

- а) Т. Шевченко;
- б) П. Юркевичу;
- в) Г. Сковороді;
- г) О. Духновичу.

3. Вставте пропущені слова у визначення: «благо – це *моральне* добро (етичний компонент), яке проявляється у вчинках людей і спрямовується, передовсім, на користь *інших* (діяльнісний компонент).

4. Назвіть принципи організації жіночої благодійності в освіті, яких не достає у наведеному переліку:

- а) гуманності;
- б) кордоцентризму;
- в) *жертвовності*;
- г) *любові до ближнього*;
- д) *милосердя*;
- е) добровільності;
- ж) безкорисливості;
- з) рівності прав учасників;
- к) гласності.

5. У словнику якого автора поняття «благодійність» трактується, як властивість того, хто творить благо:

- а) «Тлумачному словнику живої Великоросійської мови» Володимира Даля;
- б) «Лексисі» Лаврентія Зизанія;
- в) «Лексиконі» Памви Беринди;
- г) «Словнику української мови» Б. Грінченка.
- д) «Педагогічному енциклопедичному словнику» за редакцією Б. Бім-Бада.

Тема 2. Ретроспективний аналіз досвіду жіночої благодійності в освіті України

МЕТА: здійснити ретроспективний аналіз жіночої благодійності в освіті; розкрити генезу розвитку благодійної діяльності жінок за різних історичних часів; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: *благодійність жінок, генеза, історична доба, ретродосвід.*

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ:

1. Специфіка історичного розвитку жіночої благодійності в освіті.
2. Благодійна діяльність жінок за часів Київської Русі.
3. Благодійна діяльність жінок за часів Козацької доби України.
4. Благодійна діяльність жінок за часів Новітньої доби України.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

5. Розкрийте особливості генези розвитку жіночої благодійності в освіті.
6. Назвіть передумови формування та рушійні сили розвитку благодійності жінок в освіті.
7. На основі вивчення досвіду жіночої філантропії XVII–XVIII ст. виділіть і проаналізуйте основні етапи її генези. Виявіть домінуючі тенденції розвитку.
8. Охарактеризуйте провідні історичні форми, види і напрями благодійної діяльності жінок в освіті.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Благотворительные женщины первых веков христианства. – Тверь, 1861. – 345 с.
2. *Бондаренко Г.* Ідеальна жінка в реаліях традиційного українського побуту / Г. Бондаренко // *Людина і світ.* – 1996. – №7. – С. 13–15.
3. *Боплан Гійом Ле Вассер де.* Опис України / пер. В. Косика. – Львів : Мета, 1998. – 179 с.
4. *Вечерський В.* Глухівська старовина / В. Вечерський // *Пам'ятки України: історія та культура.* – 1994. – Ч. 3–6. – С. 60–63.
5. *Висоцький С. О.* Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі / С. О. Висоцький. – К. : Наук. думка, 1991. – 100 с.
6. *Войтович Л.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль : історико-генеалогічне дослідження / Леонтій Войтович. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – 649 с.
7. *Войтович Л.* Княжа доба на Русі: Портрети еліти / Л. Войтович. – Біла Церква, 2006. – 784 с.
8. *Волынь: исторические судьбы Юго-Западного края* / изд. при М-ве Внутр. дел П. Н. Батюшковым. – СПб. : Тип. Т-ва «Обществ. польза», 1888. – 414 с. : 2 хролитограф., 69 гравюр.

9. Гандзілевська І. Ф. Історія міста Дубна від найдавніших часів до сьогодення / І. Ф. Гандзілевська, Н. В. Якимчук. – Дубно, 2010. – 230 с.
10. *Геник С.* 150 видатних українок / Степан Геник. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 236 с.
11. *Гнатюк-Сосна Л.* Пам'ятки Християнства Волині : [Дермань] / Л. Гнатюк-Сосна // Українська культура. – 1996. – № 1. – С. 32.
12. *Голованюк О. М.* Монастирі та храми Волинського краю / О. М. Голованюк. – К. : Техніка, 2004. – 174 с.
13. *Гребцова И. С.* Очерки развития женского благотворительного движения на юге Российской империи (первая половина XIX века) : монография / И. С. Гребцова, С. А. Накаева. – Одесса : Астропринт, 2007. – 280 с.
14. *Грушевський М* Історія України-Руси : у 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський ; ред.: П. С. Сохань та ін. – К. : Наук. думка, 1991– . – (Пам'ятки історичної думки України).
15. Т. 5 : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків. – 1994. – 687 с.
16. Т. 6 : Життя економічне, культурне, національне XIV–XVII віків. – 1995. – 667.
17. *Гудима А.* Почаївський монастир в історичній долі українства / А. Гудима. – Тернопіль, 2003. – 40 с.
18. *Дзюба О. М.* Вишневецька (Могилянка) Раїна / О. М. Дзюба // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2003. – Т. 1. – С. 508.
19. *Жукова Л. А.* Женская благотворительность в России в XVIII–XIX вв. / Л. А. Жукова // Социальные трансформации и положение женщин в России. – Иваново, 1995. – С. 208–212.
20. *Ільченко О. Ю.* Українське меценатство: Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії / О. Ю. Ільченко // Постметодика. – № 7. – 2009. – С. 32–36.
21. *Ільченко О. Ю.* Передумови формування благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. / О. Ю. Ільченко // Педагогічні науки : Зб. наук. праць. – Вип. 55. – Полтава, 2012. – С. 116–124.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Поясніть специфіку генези благодійної діяльності жінок в освіті України.
2. Доведіть, що міцні традиції благодійності давньоруської культури та основи християнського вчення є вагомою рушійною силою розвитку жіночої благодійності в освіті. Свою позицію аргументуйте.

3. Наведіть приклади основних історичних форм і видів благодійної діяльності жінок в освіті. У чому, на ваш погляд, полягає їхня традиційність і актуальність для сьогодення?

4. Обґрунтуйте тенденцію поступового трансформування мотивації благодійної діяльності жінок: від «... в ім'я спасіння власної душі та відпущення гріхів» до розуміння соціальної необхідності підтримки освітньої галузі. Відповідь проілюструйте історичними фактами.

5. Доведіть, що благодійність жінок в освіті є складним, суперечливим і динамічним історико-педагогічним процесом.

6. Дайте власне інтерпретування цитати австрійської письменниці Марії Ебнер-Ешенбах «Нельзя помочь всем, говорит бессердечный, – и не помогает никому». Відповідь аргументуйте.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

8. Продовжить перелік основних історичних видів благодійної діяльності жінок в освіті:

- а) фінансовий;
- б) матеріальний;
- в) організаційно-діяльнісний;
- г) *допомога «трусами рук своїх».*

2. Поясніть, яке з наведених понять є зайвим: «заповіт», «фундуш», «милостиня», «грошові пожертвування», «приватні цінні дари».

3. Обґрунтуйте, котра з представлених форм прояву жіночої благодійності є найдавнішою і найпростішою:

- а) ктиторство;
- б) *милостиня;*
- в) меценатство;
- г) протегування.

4. Аргументуйте, яке з наведених понять є зайвим: «фінансові пожертвування», «грошові внески членкинь братств», «заповіт на кошти», «внесення власного посагу».

5. Серед переліку форм прояву благодійної діяльності жінок оберіть найсучаснішу:

- а) милостиня;
- б) ктиторство;
- в) протегування;
- г) *спонсорство.*

**Тема 3. Структура освіти XVII – XVIII ст.
як загальний контекст благодійності жінок**

МЕТА: з'ясувати стан освіти на українських землях XVII – XVIII ст.; здійснити теоретичний аналіз православної, католицької, протестантської систем шкільництва як загального контексту благодійних ініціатив жінок; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: *православна, католицька, протестантська системи шкільництва, благодійність жінок як дієвий важіль розбудови освіти, історичний досвід.*

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ:

1. Особливості розвитку освітньої галузі на українських землях XVII – XVIII ст.
2. Православна система шкільництва на українських землях як контекст благодійних практик жінок.
3. Католицька система шкільництва на українських землях як контекст благодійних практик жінок.
4. Протестантська система шкільництва на українських землях як контекст благодійних практик жінок.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

5. Розкрийте стан освіти на українських землях XVII – XVIII ст., поясніть його специфіку для того часу.
6. Наведіть приклади благодійних практик жінок у православній галузі освіти. Проаналізуйте найвідоміші історичні факти.
7. Охарактеризуйте досвід благодійних ініціатив жінок у католицькій галузі освіти. З'ясуйте спільне та відмінне у досвіді жінок, які підтримували розвиток православних і католицьких навчальних закладів.
8. Здійсніть аналіз ретродосвіду благодійних практик жінок у протестантській галузі освіти. Наведіть приклади найвідоміших представниць благодійного руху досліджуваного періоду. Покажіть спільне й відмінне із досвідом благодійності жінок в підтримку православних і католицьких навчальних закладів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Ариян П. Женщины в истории благотворительности в России / П. Ариян // Вестник благотворительности. – 1901. – № 9. – С. 40–53.*

2. *Біднов В.* Марія Магдалина, мати гетьмана Мазепи / В. Біднов // *Праці Українського наукового інституту.* – Варшава, 1938. – Т. XLVI, кн. 5. – С. 35–51.

3. *Ільченко О. Ю.* Досвід благодійної діяльності в історії заснування Києво-Могилянської академії / О. Ю. Ільченко // *Теоретико-методичні аспекти професійної і технологічної освіти : Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Полтава, 11 жовт. 2012 р.) / ПНПУ імені В. Г. Короленка.* – Полтава : Полтавський літератор, 2012. – С. 271–278.

4. *Ільченко О. Ю.* Біля витоків благодійності: діяльність Галшки Острозької і Галшки Гулевичівни в розбудові освітньої галузі України / О. Ю. Ільченко // *Педагогічні науки : зб. наук. праць.* – Полтава, 2010. – Вип. 2. – С. 130–138.

5. *Ільченко Е. Ю.* Структура образования XVII – XVIII вв. как общий контекст благотворительности женщин на Украине / Е. Ю. Ильченко // *Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук: межвуз. зб. научн. статей.* – №1. – Баку, 2013. – С. 368-375.

6. *Ісаєвич Я. Д.* Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич. – К. : Наук. думка, 1966. – 250 с.

7. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: енцикл. вид. / упоряд. З. І. Хижняк ; за ред. В. С. Брюховецького. – К. : КМ Академія, 2001. – 736 с.

8. Київський жіночий Флорівський (Вознесенський) монастир // *Київські Епархіальні ведомости.* – 1895. – № 9. – 1 травня. – С. 489, 490.

9. *Коритко Р.* Крехівський монастир / Р. Коритко // *Українська народна енциклопедія.* – Львів, 1996. – С. 350–363.

10. *Крालюк П.* Євангеліє княгині Жеславської. Українська національна святиня: історія, зміст, загадки / П. Крालюк // *День.* – 2010. – 30 лип.

11. *Крालюк П.* Луцьке Хрестовоздвиженське братство: про його діяльність / П. Кралюк. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 53 с.

12. *Кралюк П. М.* Кальвіністська школа в Панівцях / П. М. Кралюк // *Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції.* – Кам'янець-Подільський, 1985. – С. 80.

13. *Кривоший О.* Княгиня Раїна Могилянка – патріотка України / О. Кривоший // *Наше життя.* – 2000. – № 7–8. – С. 1–4.

14. *Кривоший О. П.* Княгиня Анастасія Гольшанська Заславська / О. П. Кривоший // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 44–46.

15. *Кулаковський П.* Острозька кн. Анна-Алоїза (у заміжжі Ходкевич) / П. Кулаковський // Острозька академія XVI–XVII ст. : енциклопедичне видання / упоряд. Володимир Прит. – Острог, 2008. – С. 284–285.

16. *Левицький О.* Раина Могилянка, княгиня Вишневецкая / Орест Левицький. – К. : Типогр. А. Давиденко, 1887. – 10 с.

17. *Левицький О.* Анна-Алоїза, княжна Острожская / Орест Левицький : – К., 1883. – 45 с. – (Оттиск из «Киевской старины». – 1883. – Кн. 11).

18. *Левицький О.* Ганна Монтовт : историко-бытовой очерк из жизни Волынского дворянства в XVI веке / Орест Левицький. – К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1888. – 69 с.

19. *Левицький О.* Социнианство в Польше и Юго-Западной Руси в XVI и XVII веках / Орест Левицький : – К., 1882. – 95 с. – (Оттиск из «Киевской Старины». – 1882. – Кн. IV–VI).

20. *Любар О. О.* Історія української школи і педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Знання, 2003. – 766 с.

21. *Матковська О. В.* Львівське братство: культура і традиції (кінець XVI – перша половина XVII ст.) / О. В. Матковська. – Львів : Каменярь, 1996. – 59 с.

22. *Мединський Є. М.* Братські школи України і Білорусі в XVI–XVII ст. / Є. М. Мединський. – К. : Рад. шк., 1958. – 210 с.

23. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86–106.

24. *Мицько І. З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія / І. З. Мицько. – К. : Наук. думка, 1990. – 190 с.

25. *Савчин І.* Львівське братство : роман / І. Савчин. – К. : Рад. письменник, 1990. – 254 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Поясніть, у чому полягає специфіка стану освіти на українських землях XVII – XVIII ст. Доведіть, що православна система шкільництва у поєднанні із католицькою і протестантською створювали загальний контекст для благодійних ініціатив жінок. Відповідь аргументуйте.

1. Охарактеризуйте діяльність братських шкіл та роль благодійності в їхньому існуванні. Назвіть першу найвідомішу братську школу.

2. Спираючись на історичні факти, обґрунтуйте феномен жіночої благодійності як дієвий важіль розбудови і розвитку національної галузі освіти.

3. Розкрийте зміст і напрями реалізації жіночої філантропії у найвідоміших освітніх осередках України: Львівській братській школі, Київській братській школі, згодом колегіумі і академії, Гощинській академії, Чернігівському колегіумі та ін.

4. Дайте власне інтерпретування висловлюванню «філантропію не сповідують, нею живуть».

5. Поясніть висловлювання австрійської письменниці Марії Ебнер-Ешенбах «иметь и не дасть иной раз хуже, чем украсть».

6. Розкрийте зміст цитати з Євангеліє від Матфея, 10,8 «Даром получили, даром давайте».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

2. Хто із відомих просвітників XVII ст. наголошував на необхідності творчого поєднання православно-візантійських традицій із західноєвропейською моделлю освітньої культури:

- а) П. Беринда;
- б) І. Галятовський;
- в) П. Могила;
- г) І. Гізель;
- д) І. Борецький.

2. Ім'я православної княгині Галшки Острозької пов'язано зі створенням:

- а) Києво-Могилянської академії;
- б) Острозької академії;
- в) Чернігівського колегіуму;
- г) Львівського університету.

3. У житті якої княгині значне місце зайняло заснування Лубенського Мгарського монастиря як освітнього і культурного осередку:

- а) Раїни Могилянки-Вишневецької;
- б) Галшки Гулевичівни;
- в) Марії Магдалени Мазепи;
- г) Єлизавети Чомортань-Лозинської.

4. Яка благодійниця із наведеного переліку жінок була активною фундаторкою мережі єзуїтських колегіумів на території українських земель:

- а) Раїна Соломирецька-Гойська;
- б) Софія Корецька;

в) Анна-Алоїза Острозька;

г) Наталія Розумовська.

5. Хто із відомих діячів XVII ст. виступав за виховання молоді в дусі «прабатьківської віри», недооцінюючи здобутки західноєвропейської культури й, зокрема, побоюючись «латинського» впливу:

а) П. Беринда;

б) І. Галятовський;

в) І. Копинський;

г) П. Могила;

д) К.-В. Острозький.

6. Хто із переліку названих жінок-благодійниць був членкинею Львівського Ставропігійського братства:

а) Марія Магдалена Мазепина;

б) Раїна Соломирецька-Гойська;

в) Анастасія Скоропадська;

г) Ганна Гойська.

Модуль II

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ ЯК ГЕНДЕРНОЗОРІЄНТОВАНА НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Тема 4. Гендерний підхід – методологічний складник дослідження проблеми жіночої благодійності в освітній галузі

МЕТА: усвідомити сутність гендерного підходу як прогресивного напрямку теоретичного пізнання та інтерпретації педагогічної дійсності; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: гендерний підхід, паритетність, гендерна демократія, благодійність жінок, історичний досвід.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ:

1. Гендерний підхід як результат соціального замовлення суспільства, виклик на його модернізаційні процеси.
2. Теоретичні основи гендерного підходу в загальній педагогіці.
3. Специфіка застосування гендерного складника в історико-педагогічній науці.
4. Гендерний підхід як науковий напрям дослідження благодійності жінок в освіті XVII – XVIII ст.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Із якими нагальними потребами пов'язана необхідність введення гендерного підходу в педагогічну науку? У чому, на ваш погляд, полягає ідея і головні завдання гендерного виміру сучасного освітнього простору? Відповідь аргументуйте.
2. Назвіть принципи організації історико-педагогічного дослідження в гендерному вимірі дійсності. Поясніть відмінність від традиційної ідеології історико-педагогічного пізнання, побудованій на фіксації стандартів «фемінності» і «маскулінності».
3. Розкрийте особливості дослідження жіночої благодійності на засадах гендерної технології пізнання.
4. З позицій гендерного осмислення проблеми продемонструйте, як можна пояснити участь жінок у благодійній діяльності в освіті України. Обґрунтуйте власну позицію.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Артем'єва О. О.* Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / Ольга Олександрівна Артем'єва . – К., 2008. – 21 с.
2. *Берн Ш.* Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 320 с.
3. *Богачевська М.* Дума України – жіночого роду / М. Богачевська. – К. : Воскресіння, 1993. – 109 с.
4. *Богачевська М.* Український жіночий рух з перспективи сторіччя: До 100-річчя від перш. публіч. світськ. з'їзду жінок у Станіславові / М. Богачевська // Альманах Станіславівської Землі: Зб. матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини : Т.2. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1985. – С.792–797.
5. *Воронина О. А.* Формирование гендерного подхода в социальных науках / О. А. Воронина // Гендерный калейдоскоп : [курс лекцій / под общ. ред. М.М. Малышевой]. – М. : Academia, 2002. – 519 с.
6. *Гамаль Л.* Жіночий рух і проблема жінки (культурологічний аспект) / Л. Гамаль // Український жіночий рух: здобутки і проблеми. – Вип.1. – Дрогобич, 2002, с. 20–26
7. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 121 с.

8. Гендерный подход и вопросы образования : монография / Л. И. Столярчук, Е. В. Ануфриева, Д. В. Полежаев и др. ; под общ. ред. Е. В. Ануфриевой, Д. В. Полежаева. – Волгоград: Изд-во ВолГМУ, 2010. – 420 с.

9. Гендена статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. Україна. – К., 2000. – 55 с.

10. Грабовська І. Україна – простір гендерних утопій чи реальних проблем? / І. Грабовська // Сучасність. – 2002. – №6. – С. 71–79.

11. Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогодні : монографія / за заг. ред. Л. О. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1999. – 440 с.

12. Ільченко О. Ю. Гендерний підхід як методологія наукових досліджень в галузі педагогіки: генеза розвитку / О. Ю. Ільченко // Педагогічні науки : Зб. наук. праць. – Вип. 3. – Полтава, 2011. – С. 29–37.

13. Ільченко О. Ю. Теоретичні основи гендерного підходу в історико-педагогічному дослідженні благодійної діяльності жінок XVII – XVIII ст. / О. Ю. Ільченко // Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА / [Історико-педагогічні дослідження в Україні: стан, проблеми, перспективи : Матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих учених (Хмельницький, 18 жовт. 2012 р.)]. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип. 1. – С. 65–73.

14. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.

15. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.

16. Луговий О. Визначне жіноцтво України / О. Луговий. – К. : Ярославів Вал, 2004. – 270 с.

17. Луценко О. Українські жінки козацької доби / О. Луценко // Історія України. – 1998. – № 37. – С. 3.

18. Луценко О. «Жіноче начало» в українській ментальності / О. Луценко // Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні / За ред. Л. О. Смоляр. – Одеса, 1999, с.10– 8.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

6. Поясніть, у чому полягає відмінність у методологічних позиціях пізнання між традиційним статево-рольовим підходом і гендерним теоретичним напрямом.

7. Доведіть необхідність використання гендернозорієнтованих наукових підходів для сучасної історико-педагогічної науки.

8. Спираючись на теоретичні основи гендерного виміру

дійсності, розкрийте причину активізації благодійного руху жінок у період XVII – XVIII ст.

9. З методологічних позицій гендерного підходу до проблеми дайте визначення: «Жінка-благодійниця – це...». Відповідь аргументуйте.

10. Як ви розумієте висловлювання американського нафтового магната і філантропа Джона Д. Рокфеллера «Соціальна благодійність вредна, если она не помогает избавиться от нее». Обґрунтуйте свою позицію.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Продовжить перелік стереотипних уявлень суспільства, які допомагає подолати гендерне бачення проблеми:

а) жінки – це слабка стать, яка реалізовує свої можливості у приватній сфері;

б) більшість чоловіків схильні до агресії;

в) жінки не здатні займати керівні посади;

г) чоловікам притаманна змагальність та амбіційність.

д)

2. Гендерний вимір дійсності ставить під сумнів непохитність тези «Анатомія – доля людини», а звідси – залежність становища жінки та чоловіка від їх «природного призначення». Кому із відомих постатей належить ця цитата:

а) Сократу;

б) З. Фрейду;

в) С. Бовуар;

г) Аристотелю.

3. Встановіть взаємозв'язок між жіночими, феміністичними і гендерними дослідженнями.

4. З позицій гендерного підходу участь жінок у благодійній діяльності в освіті України пояснюється:

а) виключно приналежністю до жіночої статі;

б) лише статусом лідерства в суспільстві і родині;

в) лише авторитетним і шанобливим ставленням громадськості до прав, свобод і можливостей жінки в українському соціумі;

г) поєднанням жіночої природи із тривалою «роботою» соціуму (традицій, культури, виховання);

д) немає вірної відповіді.

Тема 5. Особливості та характерні риси жіночої благодійної діяльності в освіті: порівняльний аналіз із чоловічою благодійною практикою

МЕТА: здійснити гендерний аналіз благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст.; провести порівняльний аналіз із особливостями чоловічої благодійної практики; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: гендерний аналіз, благодійність жінок, благодійність чоловіків, історичний досвід.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ:

1. Гендерний аналіз благодійної діяльності жінок в системі «жінка-жінка».
2. Гендерний аналіз благодійної діяльності жінок в системі «жінка-чоловік».
3. Специфічні риси жіночої благодійної практики.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Проведіть порівняльну характеристику жіночих і чоловічих благодійних практик в освіті. Розкрийте специфіку і характерні риси благодійної діяльності жінок в освіті XVII – XVIII ст.
2. Охарактеризуйте найтипівіші для жінок види і форми благодійності. Наведіть історичні приклади.
3. Спираючись на стратифікаційні характеристики (релігійне віросповідання, національність, соціальне походження і приналежність до соціальної верстви населення, майновий статок, сімейний статус), здійсніть гендерний аналіз благодійності в системі «жінка-жінка». Покажіть, що поєднувало жінок, які прагнули займатися благодійною діяльністю в освіті.
4. Доведіть, що для жінок благодійність – це сфера творення добра і блага, любові до людей і милосердності; для чоловіків – сфера соціального престижу і статусу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ариян П. Женщины в истории благотворительности в России / П. Ариян // Вестник благотворительности. – 1901. – № 9. – С. 40–53.

2. Благотворительные женщины первых веков христианства. – Тверь, 1861. – 345 с.
3. *Богачевська М.* Дума України – жіночого роду / М. Богачевська. – К. : Воскресіння, 1993. – 109 с.
4. *Бурнашов Г.* Українські Роксолани: [Укр. жінки в давн. історії] / Г. Бурнашов // Тижневик Галичини. – 1997. – 7 серп.
5. *Гамаль Л.* Жіночий рух і проблема жінки (культурологічний аспект) / Л. Гамаль // Український жіночий рух: здобутки і проблеми. – Вип.1. – Дрогобич, 2002, с. 20–26
6. *Геник С.* 150 видатних українок / Степан Геник. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 236 с.
7. *Гринішак Е.* Жінка-трудівниця, мати, громадська діячка: [До 81-ї річниці заснування «Союзу Українок» у Галичині] / Е. Гринішак // Нар.воля. – 2003. – 14 січ.
8. *Гуржій О.* «Іван носить плаху, а Настя – булаву?» : суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. / О. Гуржій // Соціум : альманах соціальної історії / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип. 1. – С. 219–230.
9. *Дзюба О. М.* Вишневецька (Могилянська) Раїна / О. М. Дзюба // Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2003. – Т. 1. – С. 508.
10. *Евстратова А. И.* Русская женщина: от милосердия к благотворительности / А. И. Евстратова // Женщина в российском обществе. – 1999. – № 1. – С. 36–41.
11. *Макаренко Г.* Чого хоче жінка? Щонайперше – підтримки і партнерства: [Прав. становище жінок в Україні] / Г. Макаренко // Юрид. вісн. України. – 2004. – 26 черв.
12. *Мироненко І.* Сказано, «жінчина»: Жіночий Рух в Україні: погляд у минуле з надією на майбутнє / І. Мироненко // Березіль. – 1994. – №7. – С. 127–131.
13. *Пашко А.* Жіночий рух в Україні: історичний аспект та сучасний розвиток / А. Пашко // Право України. – 2004. – №3. – С. 125–127.
14. *Полонська-Василенко Н.* Видатні жінки України / Н. Полонська-Василенко. – Вінніпег, 1965. – 340 с.
15. *Ролле Й.* (Антоній І) Жінки при Чигиринському дворі / Й. Ролле. – К. : Україна, 1994. – 58 с.
16. *Ролле Й.* (Антоній І) Украинские женщины / Й. Ролле // Киевская старина. – 1883. – Т. VI. – С. 268–309.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Доведіть, що благодійна діяльність жінок в освіті України XVII – XVIII ст. ґрунтувалася на поєднанні їхніх духовно-моральних якостей і прагнень до захисту нужденних із соціально зумовленою необхідністю національно-культурного відродження країни та розбудови освітньої галузі.

2. Як ви розумієте тезу «Благодійна діяльність жінок в освіті є фактором соціальної адаптації в суспільстві», відповідь аргументуйте.

3. За сутнісним характером і змістом благодійної діяльності в освіті благодійність жінок була ірраціональною, філантропічно-альтруїстичною; благодійність чоловіків – раціональною, прагматично-патерналістичною. Обґрунтуйте ці твердження.

4. Доведіть, що за рівнем усвідомлення і характером організації благодійної діяльності в освіті, жіноча благодійність була переважно емоційно-спонтанною; благодійність чоловіків – усвідомлено-спланованою.

5. Як ви розумієте цитату Жозефа Ернеста Ренана «Женщина прекрасная и добродетельная является миражем, который наполняет светлыми озерами и тенистыми аллеями нашу великую нравственную пустыню».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

2. Одна з найвідоміших благодійниць в історії України, Галшка Гулевичівна була представницею:

- а) шляхти;
- б) міщанства;
- в) селянства;
- г) магнатів.

2. Наталія Розумовська – мати останнього гетьмана України Кирила Розумовського та відома благодійниця, була дружиною:

- а) магната;
- б) шляхтича;
- в) селянина;
- г) козака.

3. Фундаторкою знаного в Україні Київського Печерського Вознесенського монастиря і школи гаптування для дівчат при ньому була:

- а) Ганна Гойська;
- б) Наталія Долгорука;
- в) Галшка Острозька;
- г) Марія Магдалена Мазепина.

4. Назвіть ім'я благодійниці, яка була засновницею багатьох православних шкіл та монастирів на Волині й, зокрема, фундаторкою відомого чоловічого Загаєцького монастиря і школи при ньому:

- а) Раїна Козерад-Боговитинова Ярмолинська;
- б) Ганна Ходкевич-Корецька;
- в) Варвара Огінська;
- г) Малуша Ралповичівна-Гулевич.

5. Найвідомішою схимочерницею і благодійницею Київського Флорівського монастиря була:

- а) Наталія Долгорука;
- б) Раїна Могилянка-Вишневецька;
- в) Софія Корецька;
- г) Раїна Козерад-Боговитинова.

6. Син якого гетьмана України був ченцем Лубенського Мгарського монастиря, заснованого Раїною Могилянкою-Вишневецькою:

- а) Богдана Хмельницького (Юрій Хмельницький, у чернецтві Гедеон);
- б) Петра Сагайдачного;
- в) Івана Мазепи;
- г) Івана Виговського.

7. Яка із православних княгинь свого часу підписала заповіт на заснування відомого Кутейнського монастиря, відкриття при ньому «школи наук письма» і друкарні, котра у майбутньому стала потужним осередком видавничої діяльності і була перевезена до Російської держави:

- а) Ганна Огінська;
- б) Галшка Бран-Олдаковська;
- в) Феодора Пузина-Летинська;
- г) Малуша Палповичівна-Гулевичова.

8. Дружиною великого коронного гетьмана і канцлера Станіслава Жолкевського була православна княгиня, одна із засновниць Церкви Різдва Христового у Жовкві і «школи грамоти»; церкви св. Петра і Павла, церкви Преображення і Троїцької церкви при Крехівському монастирі:

- а) Софія Чарторийська;
- б) Раїна з Гербуртів;
- в) Ганна Могила;
- г) Раїна Огінська.

9. Дружина відомого гетьмана України Івана Скоропадського Анастасія Скоропадська була засновницею:

- а) *Гамаліївського Харлампієвого монастиря;*
- б) Загаєцького монастиря;
- в) Пересопницького монастиря;
- г) Манявського Скиту.

10. Мати гетьмана Війська Запорозького Івана Мазепи, двоюрідна сестра київського полковника Костянтина Мокієвського, відома благодійниця Марія Магдалена Мазепина була:

- а) ігуменею жіночого Флорівського монастиря;
- б) ігуменею Чернігівського П'ятницького жіночого монастиря;
- в) *ігуменею Київського Печерського Вознесенського жіночого монастиря;*
- г) ігуменею Києво-Іорданського жіночого монастиря.

11. Дружина гетьмана України Івана Виговського Олена Стеткевич-Виговська була фундаторкою:

- а) *церкви Воздвиження Чесного Хреста в Юсиптичах;*
- б) Корецького Свято-Воскресенського жіночого монастиря;
- в) Чернчицького монастиря Преображення Господня;
- г) Кутеїнського Богоявленського монастиря.

12. З ім'ям якої православної княгині зі шляхетського роду Козинських пов'язана історія заснування відомого в Україні Почаївського монастиря:

- а) Раїни Соломирецької-Гойської;
- б) *Ганни Гойської;*
- в) Раїни Могилянки-Вишневецької;
- г) Варвари Огінської.

13. Яка із відомих православних княгинь і меценаток у майбутньому стала бабкою короля Польщі Міхала I Корибути Вишневецького:

- а) Марія Могила;
- б) Єлизавета Чомортань-Лозинська Могила;
- в) *Раїна Могилянка;*
- г) Ганна Могила.

Тема 6. Роль жінок у благодійній діяльності чоловіків: історичний досвід

МЕТА: усвідомити роль і значення жінок у благодійній діяльності чоловіків; розкрити основні напрями впливу жінок на особистісну і професійну сферу чоловіків; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: гендерний підхід, благодійність жінок, благодійність чоловіків, вплив жінок на чоловіків, історичний досвід.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ:

1. Типи зв'язків і відносин жінок та чоловіків у межах яких здійснювався вплив (кровно-родинні, подружньо-родинні (шлюбні), неродинні).
2. Основні напрями впливу жінок на чоловіків.
3. Особливості впливу жінок на чоловіків щодо участі їхньої у благодійній діяльності в освіті.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Поясніть, на основі яких особистісних характеристик жінки здійснювали свій вплив на свідомість, волю, почуття, спосіб життя та діяльності чоловіків. Відповідь аргументуйте.
2. Назвіть основні напрями впливу жінок на чоловіків щодо участі їх у благодійній діяльності в освіті. Проілюструйте на прикладах.
3. Спираючись на історичні факти, розкрийте особливості впливу жінок на чоловіків у межах:
4. а) кровно-родинних відносин;
5. б) подружньо-родинних (шлюбних) відносин;
6. в) неродинних відносин. Відповідь обґрунтуйте.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Басараба В. До Дерманських джерел : [Історія Дерманя] / В. Басараба // Вільне слово. – 2000. – 22 груд.
2. Біднов В. Марія Магдалина, мати гетьмана Мазепи / В. Біднов // Праці Українського наукового інституту. – Варшава, 1938. – Т. XLVI, кн. 5. – С. 35–51.
3. Борисенко А. Гамалеевский Харлампиевский монастырь / А. Борисенко // Советское Полесье (Шостка). – 10 августа 1991.

4. *Вечерський В.* Глухівська старовина / В. Вечерський // Пам'ятки України: історія та культура. – 1994. – Ч. 3–6. – С. 60–63.
5. *Гандзілевська І. Ф.* Історія міста Дубна від найдавніших часів до сьогодення / І. Ф. Гандзілевська, Н. В. Якимчук. – Дубно, 2010. – 230 с.
6. *Голованюк О. М.* Монастирі та храми Волинського краю / О. М. Голованюк. – К. : Техніка, 2004. – 174 с.
7. *Горін С. М.* Луцький Успіння Пресвятої Богородиці монастир (до середини XVII століття) / С. М. Горін // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2009. – № 13. – С. 107–119. – (Серія «Історичні науки»).
8. *Гудима А.* Почаївський монастир в історичній долі українства / А. Гудима. – Тернопіль, 2003. – 40 с.
9. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С. О. Павленко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 1144 с.
10. *Дубилко І.* Почаївський монастир в історії нашого народу / Іван Дубилко. – Вінніпег : Ін-т дослідів Волині, 1986. – 114 с.
11. *Зайченко В.* Збірка гаптів XVI–XIX століть / В. Зайченко // Родовід. – 1996. – № 2 (14). – С. 100–105.
12. *Звонок С.* Жінки мазепинської доби / С. Звонок // Жіночий світ. – 1990. – Ч. 11–12. – С. 4–5.
13. *Коритко Р.* Крехівський монастир / Р. Коритко // Українська народна енциклопедія. – Львів, 1996. – С. 350–363.
14. *Кривоший О.* Жінка в суспільному житті України за Козацької доби / О. Кривоший // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К. , 2004. – С. 33–46.
15. *Лазаревский А.* Властная гетьманша / Александр Лазаревский // Киевская старина. – 1882. – Т. 1. – С. 213–214.
16. *Левицький О.* Раїна Могилянська, княгиня Вишневецька / Орест Левицький. – К. : Типограф. А. Давиденко, 1887. – 10 с.
17. *Лібацький А.* Пересипниця / А. Лібацький // Літопис Волині. – Вінніпег, 1972. – Ч. 10–11. – С. 105–113.
18. *Луценко О.* Українські жінки козацької доби / О. Луценко // Історія України. – 1998. – № 37. – С. 3.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Доведіть, що власний приклад участі жінок у благодійній діяльності в освіті був важливим напрямом впливу жінок на чоловіків. Відповідь проілюструйте історичними фактами.

2. Імена яких жінок, які впливали на чоловіків у межах кровно-родинних зв'язків і відносин, ви виможете назвати.

3. Розкрийте особливості впливу жінок на чоловіків у межах подружньо-родинних (шлюбних) відносин.

4. Покажіть на основі яких особистісних рис і характеристик жінки здійснювали свій вплив на чоловіків у межах неродинних, дружніх відносин. Наведіть приклади.

5. Дайте власне інтерпретування цитаті «Для мужчини мир есть сердце, для женщины сердце – мир» (Християн Граббе).

6. Поясніть зміст висловлювання Теодора Ван Герена «Мужчина и женщина – вечное сражение».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Просвітницьку діяльність якого відомого церковного та громадського діяча підтримувала княгиня Раїна Могилянка-Вишневецька:

- а) І. Копинського;
- б) К. Транквіліон-Ставровецького;
- в) І. Заліза;
- г) І. Оксенович-Старушича.
- д) І. Гізеля.

2. Хто із відомих жінок-благодійниць був соратницею гетьмана Петра Сагайдачного:

- а) Галишка Гулевичівна;
- б) Анна-Алоїза Острозька;
- в) Марія Магдалена Мазепина;
- г) Анастасія Скоропадська.

3. Яка православна княгиня свого часу не лише звела величний Гошинський монастир на Волині, а й відмовилася від права патронату над храмом, підпорядкувавши його Петру Могилі та собору Київського братського монастиря:

- а) Ганна Гойська;
- б) Галшка Острозька;
- в) Раїна Соломирецька-Гойська;
- г) Раїна Козерад-Боговитинова.

4. Назвіть ім'я відомої благодійниці, яка свого часу підтримувала тісні зв'язки з першим ректором Київської братської школи Іваном Борецьким, згодом Мелетієм Смотрицьким:

- а) Ганна Могила;
- б) Катерина Острозька;
- в) Галишка Гулевичівна;
- г) Мелентія Казирад-Ворнецька.

5. «Старанієм, промислом і коштом» якої княгині було підтримано створення українського «Євангелія Учительного», яке в 1619 р. в її родовому маєтку у Рохманові переклав з грецької і видав письменник і філософ Кирило Транквіліон-Ставровецький:

- а) Ганни Гойської;
- б) Софії Чарторийської;
- в) Раїни Хребтович-Богуринської;
- г) Катерини Загоровської.

6. Хто із православних жінок-благодійниць був соратницею відомого ігумена Почаївського монастиря Івана Заліза (Іова Почаївського), який за заповітом княгині упродовж 20 років опікувався святою обителлю, школою і друкарнею, заснованими при ній:

- а) Раїна Жолкевська з Гербуртів;
- б) Феодора Хрінницька;
- в) Ганна Гойська;
- г) Евфрузина Острозька-Заславська.

7. Яка із православних волинських магнаток з метою підтримки просвітницької діяльності Києво-Печерської Лаври свого часу умовила відомого острозького ієромонаха Кипріяна зробити переклад «Бесід св. Іоана Златоустого на послання блаженного Павла» з грецької на слов'янську:

- а) Марія Могила;
- б) Феодора Чарторийська-Боговитинова;
- в) Ганна Стрельбицька;
- г) Ждана Заруцька-Сабанська.

8. Про дружину якого гетьмана України в народі побутувала думка «Іван носить плаху, а Настя – булаву?»:

- а) Івана Виговського;
- б) Івана Полуботка;
- в) Івана Скоропадського;
- г) Івана Мазепи.

9. Хто із відомих княгинь-благодійниць був ідейним творцем Пересопницького Євангелія, на якому у майбутньому складав присягу на вірність народові України перший Президент незалежної Української держави:

- а) Анастасія Гольшанська-Заславська;
- б) Галшка Гулевичівна;
- в) Ганна Гойська;
- г) Раїна Соломирецька-Гойська.

Модуль III

Благодійна діяльність жінок в освіті як суспільно-громадська сила і професійно-налагоджена перспектива

Тема 7. Сучасний стан і перспективи розвитку благодійної діяльності жінок в освіті

МЕТА: здійснити наукову оцінку історико-педагогічного досвіду благодійних практик жінок в освіті; проаналізувати сучасний стан жіночої благодійної діяльності; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: наукова оцінка історико-педагогічного досвіду, історичний досвід, благодійність жінок, сучасний стан благодійності жінок.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ:

1. Наукова оцінка історико-педагогічного досвіду благодійних практик жінок в освіті України XVII – XVIII ст.
2. Сучасний стан благодійної діяльності жінок в освітній галузі.
3. Перспективи розвитку практик жіночої благодійності в освітньому просторі XXI ст.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

1. Проведіть наукову оцінку благодійної діяльності жінок, з позицій розуміння благодійності, як:
  - а) духовно-морального феномена;
  - б) історико-педагогічного феномена;
  - в) соціально-громадського феномена;
  - г) соціально-економічного феномена.
2. Розкрийте сучасний стан благодійної діяльності жінок в освітній галузі з позицій:
  - а) структури суб'єктів благодійності;
  - б) нормативно-правового забезпечення благодійної діяльності;
  - в) перспектив розвитку благодійності в сучасні галузі освіти.
3. Покажіть перспективні шляхи розвитку благодійних практик жінок в освітньому просторі XXI ст.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Благотворительность в России 2003/2004. Исторические и социально-экономические исследования. – Спб. : Мзд-во им. Н. И. Новикова, 2004. – 608 с.
2. *Донік О. М.* Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 159–177.
3. Енциклопедія освіти / гол. ред. акад. НАН і АПН України В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Заклади освіти і благодійна діяльність : нормативно-правове регулювання // Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком. – 2013. – № 1. – С. 4–78.
5. *Іващенко О.* Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78–91.
6. *Козуля О.Я.* Жіночі портрети на українському тлі Росії / О. Я. Козуля // Рідна школа. – 1998. – №7/8. – С. 27–31.
7. *Кремень В.* Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклик сьогодення / В. Кремень // Рідна школа. – 2010. – №6. – С. 3–7.
8. *Межов В. И.* Благотворительность в России : библиогр. указ. книг и статей на рус. яз. вышедших в России в период царствования имп. Александра II с присоединением Каталога Б-ки Человеколюбивого о-ва / В. И. Межов. – СПб. : Человеколюбивое о-во, 1883. – 386 с.
9. Національна доктрина розвитку освіти (витяг). Затв. Указом Президента України №347/2002 від 17.04.2002 // Управління освітою. – 2005. – №15-16. – С. 25–46.
10. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття /В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий, В. Зайчук, В. Кремень /За заг. ред. В. Литвина. – К. : Навчальна книга, 2003. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 944 с.
11. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86–106.
12. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05. 07. 2012 р. // Голос України. – 2013. – 2 лют. – Відомості доступні також з Інтернету: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. У ході наукового аналізу узагальніть позитивний досвід благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. Виявіть доцільність його творчого використання в сучасних умовах.

2. Доведіть необхідність зміцнення християнської милосердної природи жіночих благодійних практик в умовах надмірної комерціалізації і ринковизації сучасного життя. Відповідь аргументуйте.

3. З'ясуйте головні функції благодійної діяльності XXI ст., порівняйте їх із функціями жіночої благодійності XVII – XVIII ст. Знайдіть спільне та відмінне.

4. Спираючись на проведені дослідження розвитку благодійності жінок в освіті XVII – XVIII ст., назвіть головні характеристики жіночої благодійності в сучасній галузі освіти.

5. Розкрийте необхідність обов'язкового врахування давніх традицій благодійності жінок в освіті як неодмінної умови розвитку благодійних ініціатив XXI ст. Відповідь аргументуйте.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

2. Назвіть функцію благодійності, без якої не можливо сьогодні її існування як духовно-морального феномена:

- а) економічна;
- б) соціально-педагогічна;
- в) громадська;
- г) аксіологічна;
- д) соціальна;
- е) політична;
- ж) маркетингова.

2. Продовжить перелік сучасних принципів, на основі яких здійснюється благодійна діяльність в освіті:

- а) наукової обґрунтованості;
- б) інноваційності;
- в) системності;
- г) демократичності;
- д) правового забезпечення;
- е) адресності;
- ж) керованості;
- з) гнучкості.

3. Хто на сьогодні вважається основними суб'єктами благодійної діяльності в освіті. Завершіть перелік:

- а) недержавні організації;
- б) підприємці;

- в) колективи шкіл, підприємств, організацій;
- г) засоби масової інформації;
- д) політичні партії;
- е) діячі відомі спорту, культури, мистецтва.

4. Яке з наведених понять є не зовсім коректним:

- а) «приватна ініціатива»;
- б) «громадська благодійність»;
- г) «приватна благодійність»;
- д) «державна благодійність»;
- е) «меценатська діяльність»

5. Сучасний сектор благодійності в освіті потребує... Завершіть перелік:

а) використання переваг ринкової економіки (багатоканальне фінансування освіти через запровадження систем субсидій, грантів, кредитів; упровадження корпоративного зв'язку вищих навчальних закладів із роботодавцями; розробка системи замовлень від структурних підрозділів освіти на розробку та виробництво продуктів, що забезпечуватимуть освітні процеси та ін.);

б) застосування інноваційних технологій фандрайзингу;

в) упровадження схем соціального маркетингу;

г) скорочення фінансових витрат шляхом залучення волонтерів;

д) підготовки менеджерів з питань благодійності;

е) зміцнення зв'язків у триаді «держава-бізнес-громадський сектор»;

ж) розробки нових механізмів економічної підтримки сектора благодійної діяльності тощо.

6. Благодійна організація - це:

а) *недержавна, непідприємницька юридична особа, створена одним чи декількома засновниками в тій чи іншій організаційно-правовій формі шляхом виділення (об'єднання) майна з метою здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб;*

б) благодійна юридична особа, що створюється однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участь в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для здійснення благодійної діяльності за рахунок цього майна;

в) благодійна юридична особа, створена шляхом об'єднання осіб, що мають право участі в цій організації з метою здійснення благодійної діяльності.

7. Хто може бути учасником благодійних організацій
Продовжить перелік:

- а) засновники благодійних товариств;
- б) засновники благодійних установ і фондів;
- в) члени благодійних товариств.

8) Видами благодійної організації є. Зайве викресліть:

- а) благодійне товариство;
- б) благодійна установа;
- в) благодійний фонд;
- г) благодійна акція;
- д) благодійний рух.

9. Яке поняття з наведеного переліку є зайвим:

- а) бенефіціар;
- б) меценат;
- в) волонтер;
- г) благодійник.

10. Допомога у формі коштів чи інших валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, визначеного благодійником, називається:

- а) меценатська допомога;
- б) благодійний грант;
- в) волонтерська підтримка;
- д) фандрайзинг.

11. Добровільне надання благодійниками коштів, іншого майна та майнових прав, спільно чи індивідуально, для захисту, збереження, придбання, відновлення, дослідження або вдосконалення творів чи інших предметів, що становлять історичну, культурну або іншу суспільну цінність, визначену законодавством України, за умови забезпечення публічного доступу до таких творів чи інших предметів, називається:

- а) волонтерською діяльністю;
- б) меценатською діяльністю;
- в) електронною філантропією;
- г) фандрайзенгом.

12. Благодійна організація, метою якої є формування та управління активами для щорічних витрат у розмірі не меншому, ніж визначено установчими документами або правочинами благодійників, для досягнення цілей благодійної діяльності, це:

- а) благодійний фонд;
- б) благодійне товариство;
- в) благодійний сервітут;
- г) благодійний ендавмент.

13. Благодійна організація, яка не має членів та управляє активами, переданими засновником або засновниками для досягнення цілей благодійної діяльності, це:

- а) благодійна установа;
- б) благодійний фонд;
- в) благодійне товариство;
- г) благодійний сервітут.

14. Благодійна організація, яка має членів та управляється членами, які не зобов'язані передавати цій організації будь-які активи для досягнення цілей благодійної діяльності, це:

- а) благодійний ендавмент;
- б) благодійне товариство;
- в) благодійна установа;
- г) благодійний фонд.

Тема 8. Тенденції розвитку благодійної діяльності жінок в освіті України ХХІ ст.

МЕТА: обґрунтувати прогностичні тенденції розвитку благодійної діяльності жінок в освіті України ХХІ ст.; розкрити перспективи упровадження новітніх технологій інвестування освітньої галузі; допомогти студентам засвоїти навчальний матеріал шляхом теоретичного і практичного опрацювання завдань.

БАЗОВІ ПОНЯТТЯ: тенденції розвитку, освітня галузь ХХІ ст., технології модернізації благодійної діяльності в освіті, благодійність жінок.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ:

1. Тенденції розвитку благодійної діяльності жінок в освіті сучасної України.
2. Фандрайзинг – технологія залучення благодійної підтримки до освітньої галузі.
3. Інститут волонтерства як дієва добровільна організація благодійності в освіті.
4. «Інтернет-благодійність» або електронна філантропія в Україні.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

6. На основі здійсненого наукового аналізу благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. встановіть, які тенденції досліджуваного періоду:
  - а) не одержали свого подальшого розвитку в сучасних умовах;

б) одержали подальший розвиток, збагатившись надбаннями благодійних практик XIX – XX ст.;

в) модернізувалися в контексті новітніх світових тенденцій XXI ст.

7. Обґрунтуйте гуманістичні тенденції розвитку благодійної діяльності жінок в освіті, які вимагають реалізації людиноцентристської позиції в розвитку сучасного світу.
8. Як ви розумієте сучасну тенденцію використання новітніх форм і методів благодійної допомоги у поєднанні з надбаннями історико-педагогічного досвіду. Відповідь аргументуйте.
9. Розкрийте сутність фандрайзенгової стратегії. Наведіть приклади.
10. Запропонуйте власні шляхи залучення громадськості і бізнесових структур до інвестування освітньої галузі XXI ст.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Благотворительность в России 2003/2004. Исторические и социально-экономические исследования. – СПб. : Мзд-во им. Н. И. Новикова, 2004. – 608 с.
2. *Бойко А. М.* Виховання людини: нове і вічне / А. М. Бойко. – Полтава : Техсервіс, 2006. – 568 с.
3. Енциклопедія освіти / гол. ред. акад. НАН і АПН України В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Заклади освіти і благодійна діяльність : нормативно-правове регулювання // Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком. – 2013. – № 1. – С. 4–78.
5. *Іващенко О.* Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78–91.
6. *Кремень В.* Синергетична модель розвитку освіти як відповідь на виклик сьогодення / В. Кремень // Рідна школа. – 2010. – №6. – С. 3–7.
7. *Межов В. И.* Благотворительность в России : библиогр. указ. книг и статей на рус. яз. вышедших в России в период царствования имп. Александра II с присоединением Каталога Б-ки Человеколюбивого о-ва / В. И. Межов. – СПб. : Человеколюбивое о-во, 1883. – 386 с.
8. Національна доктрина розвитку освіти (витяг). Затв. Указом Президента України №347/2002 від 17.04.2002 // Управління освітою. – 2005. – №15-16. – С. 25–46.

9. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття /В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий, В. Зайчук, В. Кремень /За заг. ред. В. Литвина. – К. : Навчальна книга, 2003. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 944 с.
10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86–106.
11. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05. 07. 2012 р. // Голос України. – 2013. – 2 лют. – Відомості доступні також з Інтернету: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
12. *Табачник Д.* Освіта – ключовий елемент забезпечення сталого розвитку людського потенціалу [Електронний ресурс] / Д. Табачник // Персональний сайт Фасолько Марії Дмитрівни : [сайт]. – Текст. дані. – – Режим доступу: <http://fmd57.ucoz.ru/index/0-2>

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ І КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ:

1. Встановіть взаємозв'язок між поняттями «донори», «меценати», «спонсори». Дайте чітке визначення кожному з них.
2. Поясніть, у чому полягає сутність волонтерської діяльності. Розкрийте її зв'язок із благодійною діяльністю.
3. Запропонуйте перспективні шляхи розвитку інтернет-благодійності (електронної філантропії) в сучасній Україні.
4. Дайте власну інтерпретацію словам відомого підприємця, засновника Третьяковської галереї Павла Третьякова «нажитое от общества должно быть возвращено обществу».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З ТЕМИ:

1. Потенційними джерелами залучення додаткових ресурсів до благодійної підтримки можуть бути. Продовжить перелік:
  - а) компанії;
  - б) приватні особи;
  - в) фонди;
  - г) державні органи.
2. Фонди можуть виступати у вигляді. Зайве викресліть:
  - а) фінансового спонсора;
  - б) мецената;
  - в) інвестора;
  - г) донора;
  - д) грантодавчої організації;
  - е) державних органів.
3. Донорство – це:

а) безоплатна фінансова, технічна допомога на конкурсній основі;

б) благодійна допомога фізичних осіб на добровільній безкоштовній основі;

в) конкретна допомога юридичних та/або фізичних осіб на певних умовах.

4. Меценатство – це:

а) конкретна допомога юридичних та/або фізичних осіб на певних умовах.

б) безоплатна фінансова, технічна допомога на конкурсній основі;

в) благодійна допомога фізичних осіб на добровільній безоплатній основі.

5. Спонсорство – це:

а) благодійна допомога фізичних осіб на добровільній безоплатній основі.

б) конкретна допомога юридичних та/або фізичних осіб на певних умовах.

в) безоплатна фінансова, технічна допомога на конкурсній основі.

6. Добровільне та особисте надання безоплатних послуг бенефіціарам фізичними особами, спільно чи індивідуально, відповідно до Цивільного кодексу України, називається:

а) меценатською діяльністю;

б) волонтерською діяльністю;

в) спонсорською діяльністю;

г) донорською діяльністю.

7. Процес залучення грошових засобів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних та ін.), які організація не може забезпечити самостійно і які є необхідними для реалізації певного проекту або своєї діяльності загалом, це:

а) благодійна діяльність;

б) фандрайзинг;

в) меценатство;

г) волонтерство.

8. Публічний збір благодійних пожертв, згідно ЗУ «Про благодійність та благодійні організації», є:

а) формою благодійної діяльності;

б) видом благодійної діяльності;

г) нарямом благодійної діяльності;

д) метою благодійної діяльності.

9. Безоплатна передача бенефіціарам у власність речей, грошей, іншого майна, майнових прав благодійником для досягнення цілей благодійної діяльності, визначених правочином благодійника, згідно ЗУ «Про благодійність та благодійні організації», називається:

а) *благодійною пожертвою;*

б) благодійним збором;

в) благодійною допомогою;

г) благодійною діяльністю.

10. Благодійний сервітут, це:

а) безоплатна передача бенефіціарам у власність речей, грошей, іншого майна;

б) *право, встановлене на користь певної особи (на земельні ділянки, нерухоме майно тощо) з метою використання цих речей для цілей благодійної діяльності;*

в) публічний збір благодійних пожертв;

г) безплатна передача права користування та інших речових прав на майно і майнові права.

11. Сума коштів або вартість іншого майна, призначених для інвестування або капіталізації на строк не менше 36 місяців, та пасивні доходи від такого інвестування або капіталізації, призначені для використання для цілей благодійної діяльності в порядку, визначеному благодійниками або уповноваженими ними особами, називається:

а) *ендавментом;*

б) сервітутом;

в) пожертвою;

г) фінансовим рахунком.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Жінки в історії благодійності за часів Київської Русі.
2. Генеза розвитку жіночої благодійності за Козацької доби.
3. Духовно-моральний зміст жіночих благодійних практик.
4. Філантропія: милостиня чи соціальна інженерія?
5. Українська жінка: від милосердя до благодійності.
6. Біля витоків благодійності: діяльність Галшки Острозької і Галшки Гулевичівни в розбудові освітньої галузі України.
7. Українське меценатство: Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії.
8. Загальнолюдські засади християнських заповідей як цінності благодійності.
9. Сутність філантропії в розвитку ідей християнської та світської благодійності у працях руських просвітителів.
10. Види благодійної діяльності в роботі служб і фондів.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1. Загальнолюдські засади християнських заповідей як ціннісні орієнтири благодійності.
2. Явище благодійності в історії суспільного розвитку.
3. Феномен благодійності в історії Києво-Могилянської академії.
4. Роль жінок у благодійній діяльності чоловіків в освіті України XVII – XVIII ст.
5. Особистісно-соціальний підхід як основа гендерного виміру освітнього простору.
6. Роль приватного сектора у сприянні розвитку благодійних організацій і фондів.
7. Міжнародні традиції розбудови мережі благодійних організацій.
8. Благодійні організації в роботі з безпритульними дітьми.
9. Традиції благодійної діяльності жінок на Полтавщині: історичний досвід.
10. Традиції благодійної діяльності жінок на Полтавщині: довід сучасних благодійних фондів та організацій.

ТЕМАТИКА ДИПЛОМНИХ РОБІТ

1. Благодійність у світових релігіях.
2. Сутність філантропії у працях давньогрецьких мислителів.

3. Гендерний підхід як методологія наукових досліджень в галузі педагогіки: генеза розвитку.
4. Гендерний паритет в розвитку благодійної діяльності жінок.
5. Становлення сучасної парадигми благодійності в Україні.
6. Методологічні складники дослідження проблеми благодійності жінок в освітній галузі України.
7. Шляхи залучення громадськості і бізнесових структур до інвестування освітньої галузі ХХІ ст.
8. Фандрайзинг – технологія залучення благодійної підтримки до освітньої галузі.
9. Меценатство у сфері освіти України: історичний досвід жінок-патріоток.
10. Світові тенденції розвитку благодійності жінок.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Охарактеризуйте явище благодійності в психологічному, соціальному, теологічному, філософському, історичному контекстах.
2. Встановіть взаємозв'язок та субординацію між дефініціями «благо», «благодійність», «милосердність», «милостиня», «меценатство». Відповідь аргументуйте.
3. Проаналізуйте благодійну діяльність жінок та чоловіків. Встановіть спільне та відмінне.
4. Охарактеризуйте гендерний підхід як науковий напрям дослідження благодійності жінок в освіті.
5. Поясніть, як з позицій гендерного підходу, обґрунтовується участь жінок в благодійній діяльності в освіті.
6. Розкрийте основні напрями впливу жінок на чоловіків щодо їх участі у благодійній діяльності в освітній галузі.
7. Назвіть ім'я відомої благодійниці, засновниці Київської братської школи. Розкрийте її внесок.
8. Проілюструйте досвід благодійної діяльності в освіті православної княгині Раїни Могілянки-Вишневецької. Що, на ваш погляд, доцільно використати з цього досвіду в сучасних умовах?
9. Здійсніть сучасну оцінку історичного досвіду благодійної діяльності жінок як духовно-морального феномену.
10. Підготуйтеся до участі в дискусії на такі теми (за вибором): «Духовно-моральний зміст благодійної діяльності», «Жінка у благодійному процесі», «Вплив жінок на благодійну

діяльність чоловіків», «Педагогічне благодійництво жінок: реалії і перспективи розвитку».

11. Назвіть головні характеристики благодійної діяльності жінок в сучасній галузі освіти.

12. Доведіть необхідність використання історичного досвіду педагогічного благодійництва жінок в сучасних умовах.

13. Проаналізуйте сучасний стан благодійної діяльності жінок в освітній галузі з позиції структури суб'єктів благодійності.

14. Покажіть взаємозв'язок між поняттями «донор», «меценат», «спонсор».

15. Розкрийте сутність нових технологій модернізації сектору благодійної діяльності: фандрайзенгу, інтернет-благодійництва, венчурної філантропії, корпоративної благодійності.

Додаток Б

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

Олена Ільченко

ПІДГОТОВКА МАГІСТРАНТІВ ДО БЛАГОДІЙНОЇ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
варіативної навчальної дисципліни
підготовки магістра

спеціальність 8.18010021 Педагогіка вищої школи

шифр за ОПШ – ПП 0005

Полтава
2014

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: кафедрою загальної педагогіки та андрагогіки

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Ільченко Олена Юріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Стрельников Віктор Юрійович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, культурології та історії Полтавського університету економіки і торгівлі.

Федій Ольга Андріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової і дошкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Затверджено Вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка "30" жовтня 2014 року, протокол № 4.

ВСТУП

Благодійна діяльність людини, її добровільний безкорисливий труд – один із найяскравіших феноменів людської цивілізації, еволюції людського духу. Опитування українців 2014 р. засвідчило, що майже 1/3 населення займаються волонтерством. Цьогоріч 68,9% їхніх пожертвувань спрямовувались на підтримку військових зони АТО, хворих дітей, біженців. Тож, виховання милосердності, кордоцентризму, підготовка молоді до благодійної і волонтерської діяльності гостро стають на часі.

Розробка і апробація навчального курсу *«Підготовка магістрантів до благодійної та волонтерської діяльності»* дозволить усвідомити: по-перше, важливість виховання культури сучасної благодійності, а також громадянської культури населення, його патріотизму, соціальної відповідальності та обов'язку; по-друге, необхідність посилення милосердної, філантропічної природи благодійних практик на тлі загальної комерціалізації і «прагматизації» суспільного життя, нагальність культивування добра, миру і щиросердності серед людей; по-третє, потребу популяризації здобутків благодійності у XXI ст., накопичення знань та розширення наукової інформації про феномен благодійності і волонтерства; по-четверте, необхідність підвищення престижності і конкурентоспроможності сучасної освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку українського суспільства.

Відповідно до цього велика робота щодо виховання молоді покладається сьогодні на суспільні інституції, зокрема на вищі навчальні заклади. Про це вказується у Законі України «Про вищу освіту», у державних національних програмах «Освіта» (Україна XXI ст.), у «Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 рр.», зазначалося на III Всеукраїнському з'їзді працівників освіти (2011 р.) тощо. Здійснення цієї роботи покладається, передусім, на викладача вищої школи, який повинен не лише досконало володіти педагогічною культурою і майстерністю, бути тактовними і вихованими, а й, насамперед, бути глибоко моральною і духовною людиною, здатною прищепити молоді найкращі християнські риси і чесноти. Саме цим зумовлено необхідність і доцільність розробки й апробації навчального курсу *«Підготовка магістрантів до благодійної та волонтерської діяльності»*.

1. Мета і завдання навчального курсу: підготовка магістрантів до благодійної і волонтерської діяльності; формування

в молоді духовно-моральних цінностей і християнських чеснот, патріотизму і високої громадянської позиції.

Головні завдання навчального курсу:

- проаналізувати й узагальнити ретродосвід благодійної діяльності в теорії і практиці вітчизняного шкільництва;
- допомогти усвідомити виховний потенціал національно-культурних традицій українського народу;
- розкрити сутність волонтерської діяльності, визначити роль та функції волонтерів, ознайомити з методами залучення людей до волонтерської діяльності і засобами їх заохочення;
- прискорити розвиток у магістрантів мотивів, потреб і досвіду неперервної самостійної роботи з метою постійного вдосконалення.

В результаті засвоєння курсу магістранти мають знати:

- основні етапи розвитку благодійності як історико-педагогічного феномену;
- соціально-економічні та освітньо-культурні передумови розвитку і становлення благодійної діяльності в Україні;
- усвідомити роль і функції волонтерів у сфері соціально-педагогічної роботи, засвоїти зміст і основні напрями їхньої роботи;
- положення законодавчих актів щодо організації та здійснення благодійною і волонтерською діяльністю.

В результаті засвоєння курсу магістранти мають вміти:

- володіти методами залучення людей до волонтерської діяльності та засобами їх заохочення;
- складати волонтерські програми і здійснювати управління волонтерською діяльністю;
- проектувати волонтерську діяльність за певним напрямом фахової підготовки;
- формувати індивідуальний стиль професійної діяльності та діяльності фахівця-волонтера.

В основі викладання навчальної дисципліни *«Підготовка магістрантів до благодійної та волонтерської діяльності»* кредитно-модульна система. Інтегрований курс складається з 3 модулів.

Перший модуль «Благодійна діяльність як духовно-моральний феномен та історико-педагогічне явище» містить обґрунтування теоретичних основ благодійної діяльності, розкриває сутність основних дефініцій «благодійність», «волонтерська діяльність», «милосердність», «кордоцентричність», «патріотизм»

та ін., висвітлює теоретичні підходи до трактування благодійності як соціально значущої діяльності.

У другому модулі «Волонтерство – напрям благодійної діяльності і феномен соціально-педагогічної практики» розкривається зміст і основні напрями волонтерської діяльності, висвітлюється сутність волонтерства, роль та функції волонтерів у сучасному суспільстві.

Третій модуль «Особливості і технологічні основи залучення волонтерів до діяльності» віддзеркалює специфіку, методи і засоби залучення до волонтерської діяльності, розкриває сутність підготовки волонтерів, форми та методи підготовки волонтерів до здійснення соціально-педагогічної діяльності.

Зміст кожного модуля представлено у тематиці лекцій, семінарських занять; питань і завдань для самостійної та індивідуальної роботи студентів. Усі види роботи оцінюються рівною мірою викладачем і магістрантом, що дає змогу визначити рейтинг останнього за результатами його навчальної діяльності.

Програма курсу складається з пояснювальної записки, тематичного плану, де представлено орієнтовний розподіл годин на аудиторні заняття та самостійну навчальну роботу студентів, змістової частини зі структуризацією навчального матеріалу за модулями, темами, орієнтовних переліків тематики семінарських, тьюторських занять, наукових магістерських робіт, проблематики наукових рефератів, завдань для контролю, самоконтролю знань, питань для самостійного опрацювання та переліку питань до іспиту, списку рекомендованої (основної і додаткової) літератури

Однією із провідних форм організації навчальних занять з даного курсу є семінарські заняття, які допоможуть краще розвинути логічне мислення, творчу активність й самостійність магістрантів у пошуках вирішення пізнавальних завдань, сприятимуть поглибленому засвоєнню навчального матеріалу, виробленню активної життєвої позиції тощо. На семінарах пропонується колективне обговорення підготовлених слухачами рефератів, повідомлень і доповідей, організацію проведення диспутів та рольових ігор. Враховуючи сучасні умови модернізації національної системи освіти, пропонуємо у навчально-тематичному плані спецкурсу відвести певну кількість годин на самостійну роботу, яка передбачає завдання для самостійної роботи, питання контролю, самоконтролю знань та дискусії, тематику реферативних повідомлень, список рекомендованої літератури.

Загальний обсяг курсу становить 60 годин, із них 10 год. лекційних, 10 год. семінарські заняття, 40 год. самостійної роботи. Формою підсумкового контролю є залік.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Тема	Кількість годин і форма навчання		
	лекції	семінарські заняття	самостійна робота
Модуль I. Благодійна діяльність як духовно-моральний феномен та історико-педагогічне явище (14 год.)			
Тема 1. Теоретичні основи благодійної і волонтерської діяльності.	2	2	4
Тема 2. Мета підготовки фахівця до благодійної і волонтерської діяльності.	2	-	4
Модуль II. Волонтерство – напрям благодійної діяльності і феномен соціально-педагогічної практики (24 год.)			
Тема 1. Сутність і зміст волонтерства як соціально-педагогічного явища.	2	2	4
Тема 2. Генеза волонтерської діяльності: вітчизняний досвід.	-	-	4
Тема 3. Сучасний стан волонтерства в Україні: проблеми і перспективи розвитку.	2	2	4
Тема 4. Вивчення й упровадження світового передового досвіду волонтерства в Україні			4
Модуль III. Особливості і методика залучення до волонтерської діяльності (22 год.)			
Тема 1. Специфіка підготовки волонтерів до соціально-педагогічної діяльності.	2	2	4
Тема 2. Формування позитивного ставлення громадськості до волонтерської діяльності	-	-	4
Тема 3. Оцінювання ефективності соціально-педагогічної діяльності волонтерів. Моніторинг діяльності фахівців.		2	4
Тема 4. Особливості управління волонтерами. Система заохочення до волонтерської діяльності.	-	-	4
<i>Усього</i>	10	10	40
<i>Загальний обсяг курсу</i>	60		

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ДУХОВНО-МОРАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ТА ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

ТЕМА 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЛАГОДІЙНОЇ І ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Благодійність – безкорисливе добровільне надання допомоги потребувачим, які не пов'язані з благодійником.

Благодійна діяльність як соціально значуща, цілеспрямована діяльність у філософському контексті – добродіяння, у соціальному – окремий соціальний інститут, у психологічному – реалізація потреби у визнанні й самоактуалізації, у теологічному – християнська чеснота. Волонтерська діяльність – це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб-волонтерів, спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги; сприяє самореалізації волонтера. Волонтерська діяльність – індивідуальна чи колективна – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, які виникають. Це створює можливості для навчання та розвитку впродовж життя кожної людини.

Методологічні основи благодійної діяльності – сукупність наукових підходів: діяльнісного (В. Кремень), гендерного, біографічного (О. Сухомлинська), відносницького (А. Бойко), цивілізаційного (Г. Корнетов), соціокультурного, антропологічного, системно-структурного. Теоретичний концепт – система філософських ідей, концепцій, теоретичних суджень і дефініцій, без яких неможливим є розуміння сутності й особливостей благодійної діяльності.

Історіографія теоретико-узагальнювальних досліджень з проблеми благодійності: дискусійно-публіцистичний напрямок (Р. Апресян, В. Дерюжинский, Є. Максимов, З. Масловська та ін.), науково-пошуковий (П. Георгієвський, В. Гер'є, О. Стог, А. Якобій та ін.). Історіографії історико-ретроспективних досліджень вітчизняної благодійності: філософсько-історичний напрямок (М. Дмитрієнко, О. Качуровська, В. Ключевський, В. Ковалинський та ін.);

історичний, науково-педагогічний (О. Друганова, А. Нарадько, Н. Сейко, Л. Штефан та ін.); історичний, теоретико-пізнавальний (О. Донік, І. Суровцева, Н. Товстоляк, О. Хаустова та ін.).

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Дефініції закону: бенефіціар, благодійна діяльність, благодійна організація, благодійна програма, набувачі благодійної допомоги, благодійник, меценатська діяльність.

Ключові поняття: благодійність, волонтерська діяльність, методологічний, теоретичний концепти, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2013 р.), Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011 р.).

ТЕМА 2.

МЕТА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ДО БЛАГОДІЙНОЇ І ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поняття мети підготовки. Професійна підготовка як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за обраною професією. Підготовка фахівця до благодійної і волонтерської діяльності як цілеспрямований процес. Етапи процесу. Фактори, що впливають на формування мети підготовки фахівця-волонтера. Мета підготовки волонтерів через реалізацію основних завдань. Волонтерство як напрям благодійної діяльності. Волонтерська діяльність – індивідуальна чи колективна – спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, які виникають. Тенденції переходу від благодійної діяльності до професійної соціальної та соціально-педагогічної роботи в Україні. Благодійні організації, їх суть, роль і зміст діяльності. Шляхи співробітництва державних та громадських організацій.

Ключові поняття: мета підготовки, професійна підготовка, етапи професійної підготовки, фахівець-волонтер, благодійна організація.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II

ВОЛОНТЕРСТВО – НАПРЯМ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

ТЕМА 1.

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ВОЛОНТЕРСТВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЯВИЩА

Волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються та надаються волонтерами та волонтерськими організаціями. Закон України «Про волонтерську діяльність».

Волонтер (з англ. «доброволець») – це людина, яка добровільно не переслідуючи корисних цілей, займається діяльністю на користь суспільства, не отримуючи за це грошової винагороди. В Законі України «Про волонтерський рух» визначено, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та умотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер. Волонтерами можуть бути особи, які досягли 16 років або, як виняток (за згодою одного з батьків або особи яка, його заміняє), з 15 років.

Волонтерство як напрям благодійної діяльності. Фахівець-волонтер. Сутність і специфіка волонтерської діяльності, її зміст та основні напрями. Цілі, завдання, функції волонтерства, його види.

Ключові поняття: благодійність, волонтерська діяльність, волонтерські організації, волонтерська допомога, волонтерський рух, Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011 р.).

ТЕМА 2.

ГЕНЕЗА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕРЕДОВИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Благодійність. Пожертвування. Меценатство. Волонтерство. Історичний досвід благодійності і меценатства на українських землях. Тенденції переходу від благодійної діяльності до професійної соціальної та соціально-педагогічної роботи в Україні. Передумови виникнення волонтерства. Генеза волонтерства як

феномена соціально-педагогічної практики. Мотивації до волонтерської діяльності.

Ключові поняття: генеза, історичний досвід, пожертвування, милостиня, меценатство, благодійність, волонтерська діяльність, волонтерська допомога.

ТЕМА 3.

СУЧАСНИЙ СТАН ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Класифікація волонтерських груп. Суб'єкт-об'єктна структура волонтерської діяльності. Правові норми та законодавча база волонтерського руху в Україні. Характеристика волонтерських програм. Визнання праці волонтерів в Україні. Проблеми і перспективи розвитку волонтерської діяльності.

Організації, які активно займаються підготовкою до волонтерства в Україні: Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», Всеукраїнська асоціація молодіжного співробітництва «Альтернатива-В», Центр волонтерства «Добра воля» та ін. Методи дослідження проблем сучасної волонтерської діяльності.

Ключові поняття: сучасний стан, перспективи розвитку, волонтерство, суб'єкти, об'єкти, Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2013 р.), Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011 р.), всеукраїнські, міжнародні волонтерські організації.

ТЕМА 4.

ВИВЧЕННЯ Й УПРОВАДЖЕННЯ СВІТОВОГО ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ

Загальна Декларація про Волонтерську діяльність (Париж, 1990 р.). Можливості міжнародного волонтерства. Волонтерський рух різних країн світу. Програма «Волонтери ООН». Міжнародні волонтерські організації: Армія спасіння, Червоний Хрест, Волонтери ООН та ін. Міжнародна асоціація добровольців IAVE (International Association for Volunteer Effort). Європейська волонтерська служба. Молодіжна акція за мир. Грінпіс. Корпус миру США.

Ключові поняття: волонтерські організації, передовий міжнародний досвід, упровадження.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III

ОСОБЛИВОСТІ І МЕТОДИКА ЗАЛУЧЕННЯ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 1.

СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ ВОЛОНТЕРІВ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Підготовка волонтерів до соціально-педагогічної діяльності та управління їхньою роботою. Форми, методи і засоби підготовки волонтерів до здійснення соціально-педагогічної діяльності. Специфіка і основоположні принципи підготовки фахівця-волонтера. Методи управління волонтерами. Моніторинг діяльності волонтерів. Менеджмент волонтерських груп.

Ключові поняття: специфіка, принципи, професійна підготовка, методи, форми, волонтерська діяльність.

ТЕМА 2.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Підвищення ефективності та результативності волонтерської діяльності. Мотивація. Популяризація передового досвіду волонтерства. Стратегії збереження і розвитку волонтерського руху.

Ключові поняття: мотивація, громадськість, волонтерська діяльність, популяризація досвіду.

ТЕМА 3.

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ. МОНІТОРИНГ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ

Оцінювання волонтерської діяльності. Методи визначення ефективності волонтерської програми. Відповідальність суб'єктів волонтерської програми. Особливості залучення потенційних волонтерів. Оцінка потреб як передумова початку роботи з волонтерами. Форми і засоби оцінювання ефективності соціально-педагогічної діяльності волонтерів. Планування та проведення кампанії з залучення волонтерів. Особливості функціонування волонтерської діяльності в Україні.

Ключові поняття: оцінювання, волонтерська діяльність, суб'єкти, об'єкти, потенційні волонтери, фахівці-волонтери.

ТЕМА 4.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВОЛОНТЕРАМИ. СИСТЕМА ЗАОХОЧЕННЯ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Процедура створення волонтерської програми. Складові волонтерської програми. Методика організації волонтерських груп. Засоби залучення до волонтерської діяльності. Заохочення як метод залучення до волонтерства. Фактори та методи оптимізації волонтерства. Діагностика та усунення можливих ускладнень під час набору волонтерів. Технологія опитування потенційних волонтерів. Укладання угод між волонтером та організацією.

Ключові поняття: потенційні волонтери, фахівці-волонтери, волонтерська програма, засоби залучення до волонтерської діяльності, заохочення.

3. Рекомендована література

ОСНОВНА

1. Апресян Р. Г. Филантропия: милостыня или социальная инженерия? / Р. Г. Апресян // Общественные науки и современность. – 1998. – № 5. – С. 51–60.

2. Апресян Р. Г. Дилеммы благотворительности / Р. Г. Апресян // Общественные науки и современность. – 1997. – № 6. – С. 56–67.

3. Багацький В. Меценатство в Україні (XI–XVIII ст.) / В. Багацький, І. Голод // Українська культура. – 1993. – № 11–12. – С. 2–5.

4. Бондаренко З.П. Модель організації волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу / З.П. Бондаренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – №4. – С. 50-59.

5. Бондаренко З.П. До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи / З.П. Бондаренко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – №2. – С. 43-54.

6. Бондаренко З.П. Опорний конспект лекцій по спецкурсу «Соціально-педагогічні основи волонтерської роботи / З.П. Бондаренко. – Дніпропетровськ, 2010. – 64 с.

7. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. – К.: Академпрес, 1999. – 245 с.

8. Волонтерская служба негосударственной организации социальной сферы. – К.: Сфера, 2002. – 94с.
9. Волонтерское движение в Украине: тенденции развития / Вайнола Р.Х., Капска А.Й., Комарова Н.М. – К.: Академпрес, 1999. – 112с.
10. Волонтери в соціальній роботі / Упоряд.: О.Главник, Н.Романова, Т.Дружченко. – К. : Главник, 2006. – 128 с.
11. Гребцова И. С. Очерки развития женского благотворительного движения на юге Российской империи (первая половина XIX века) : монография / И. С. Гребцова, С. А. Накаева. – Одесса : Астропринт, 2007. – 280 с.
12. Грига І. Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення / І. Грига // Соціальна робота в Україні: перші кроки. – К., 2000. – С. 145-173.
13. Дем'яненко Н. М. Соціальна робота в Україні: до витоків і становлення / Н. М. Дем'яненко // Зб. наук. праць ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 1999. – Вип. 5/6. – С. 65–69. – (Серія «Педагогічні науки»).
14. Дмитрієнко М. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність / М. Дмитрієнко, О. Ясь // Розбудова держави. – 1994. – № 6. – С. 37–44.
15. Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 159–177.
16. Заклади освіти і благодійна діяльність : нормативно-правове регулювання // Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком. – 2013. – № 1. – С. 4–78.
17. Заверико Н.В. Телефон доверія / Н.В. Заверико: Пособие для волонтеров. – Запорожье, 1999. – 42с.
18. Ільченко О. Ю. Термінологічне поле дослідження проблеми благодійності в освітній галузі / О. Ю. Ільченко // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. – Вип. 569. – Чернівці : Чернівецький нац. у-т, 2011. – С. 70–78.
19. Ільченко О. Ю. Теоретичний аналіз понять «благодійність» і «благодійна діяльність в освіті» / О. Ю. Ільченко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / [За заг. ред. проф. В.І. Сипченка]. – Вип. LVI. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – С. 104–111.
20. Ключевский В. О. Добрые люди Древней Руси / В. О. Ключевский. – Сергиев Посад, 1892. – 20 с.

21. Ковалинский В. В. Меценаты Киева / В. В. Ковалинский. – К., 1998. – 528 с.
22. Короткова Р.И. Подготовка социальных работников к работе с волонтерами / Р.И. Короткова. – К.: КПУ, 2001. – 60с.
23. Лях Т. Л. Методика організації волонтерських груп : навч. програма для студ. спец. 7.010105 «Соціальна педагогіка» / КМПУ імені Б. Д. Грінченка. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. – 58 с.
24. Лях Т. Л. Методика організації волонтерських груп: навч. посібн. /Т.Л. Лях. – К., 2010. – 160 с.
25. Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навч.-метод. посібн. / За ред.. Т.Л. Лях. – К.: Врсо-04, 2012. – 288 с.
26. Підготовка волонтерів до соціальної роботи: навч.-метод. посібн. / за ред. А.Й. Капської. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 152с.
27. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / під ред. І. Звереві, Г. Лактіонова. – К., 2001. – 234 с.
28. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05. 07. 2012 р. // Голос України. – 2013. – 2 лют. – Відомості доступні також з Інтернету: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
29. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / [Алексеєнко Т. Ф., Басюк Т. П., Безпалько О. В. та ін.] ; за ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
30. Сукина Л. Б. Понятие благотворительность в культуре русского Средневековья / Л. Б. Сукина // Благотворительность в России 2003/2004 : исторические и социально-экономические исследования. – СПб., 2004. – С. 19–40.
31. Технологизация волонтерской работы в современных условиях / за ред. А.Й. Капской. – К., 2001. – 140 с.

Додаткова

32. Ариян П. Женщины в истории благотворительности в России / П. Ариян // Вестник благотворительности. – 1901. – № 9. – С. 40–53.
33. Благотворительные женщины первых веков христианства. – Тверь, 1861. – 345 с.
34. Благодійні інституції України: сучасний стан та перспективи розвитку (за результатами соціологічного дослідження) / за заг. ред. А. В. Гулевської-Черниш. – К. : Книга плюс, 2008. – 120 с.

35. Благотворители и меценаты прошлого и настоящего : словарь-справочник от А до Я / авт.-сост. М. Л. Макальская, Н. Н. Бобровская. – М. : Дело и Сервис, 2003. – 255 с.

36. Благотворительный фонд САФ (Charities Aid Foundation) [Электронный ресурс] : [сайт]. – Текст. дані. – . – Режим доступу: <http://www.rsci.ru/grants/fonds/155.php> (дата звернення: 8.07.2014). – Назва з екрана.

37. Булгак О. В. Великий український меценат : до 160-річчя від дня народження Б. І. Ханенка (1848–1917) / О. В. Булгак // Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2008. – 1 кв. – С. 32–38.

38. Василенко К. Волонтер – це стан душі / К. Василенко // Волонтер. – 2001. – №10. – С. 21-24.

39. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.

40. Георгиевский П. И. Призрение бедных и благотворительность / П. И. Георгиевский. – СПб., 1894. – 118 с.

41. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

42. Гузенко Ю. І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття (на матеріалах Херсонської губернії) : монографія / Юрій Іванович Гузенко. – Миколаїв : Іліон, 2006. – 232 с.

43. Евстратова А. И. Русская женщина: от милосердия к благотворительности / А.И. Евстратова // Женщина в российском обществе. – 1999. – № 1. – С. 36–41.

44. Жукова Л. А. Женская благотворительность в России в XVIII–XIX вв. / Л. А. Жукова // Социальные трансформации и положение женщин в России. – Иваново, 1995. – С. 208–212.

45. Ільченко О. Благодійна діяльність жінок в освіті України (XVII–XVIII століття) : монографія / Олена Ільченко. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 374 с.

46. Ільченко О. Ю. Передумови формування благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст. / О. Ю. Ільченко // Педагогічні науки : Зб. наук. праць. – Вип. 55. – Полтава, 2012. – С. 116–124.

47. Ільченко О. Ю. Досвід благодійної діяльності в історії заснування Києво-Могилянської академії / О. Ю. Ільченко // Теоретико-методичні аспекти професійної і технологічної освіти : Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Полтава, 11 жовт. 2012 р.) /

ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава : Полтавський літератор, 2012. – С. 271–278.

48. Ільченко О. Ю. Біля витоків благодійності: діяльність Галшки Острозької і Галшки Гулевичівни в розбудові освітньої галузі України / О. Ю. Ільченко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Полтава, 2010. – Вип. 2. – С. 130–138.

49. Ильченко Е. Ю. Структура образования XVII – XVIII вв. как общий контекст благотворительности женщин на Украине / Е. Ю. Ильченко // Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук: межвуз. зб. научн. статей. – №1. – Баку, 2013. – С. 368-375.

50. Ільченко О. Ю. Українське меценатство: Галшка Гулевичівна – фундаторка Києво-Могилянської академії / О. Ю. Ільченко // Постметодика. – № 7. – 2009. – С. 32–36.

51. Качуровська О. Милостиня: за і проти [Електронний ресурс] / О. Качуровська // Credo : катол. сусп.-реліг. часопис : [сайт]. – Текст. дані. – Вінниця, 2009– . – Режим доступу: [http://www.credo-ua.org/2011/01/38658](http://www.credo.ua.org/2011/01/38658). (дата звернення: 4.12.2012). – Назва з екрана.

52. Межов В. И. Благотворительность в России : библиогр. указ. книг и статей на рус. яз. вышедших в России в период царствования имп. Александра II с присоединением Каталога Б-ки Человеколюбивого о-ва / В. И. Межов. – СПб. : Человеколюбивое о-во, 1883. – 386 с.

53. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття /В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий, В. Зайчук, В. Кремень /За заг. ред. В. Литвина. – К. : Навчальна книга, 2003. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 944 с.

54. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // Вища школа. – 2013. – №2. – С. 86–106.

55. Неволина К. Волонтеры не в фаворе: стимулы и препятствия к добровольческому труду// Вестник благотворительности. – № 1-2 (43-44). – 2000. – С.23-29.

56. Романенкова Л.А. О системе волонтерской помощи в Канаде / Л.А. Ромненкова // Практична психологія і соціальна робота. – 1999 – №6. – С. 45-49.

57. Сейко Н. А. Добродійність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ : [монографія] / Наталія Андріївна Сейко. – Житомир : ЖДУ, 2006. – 318 с.

58. Штефан Л. А. Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20 – 90-ті рр. 20 ст.) / Л. А. Штефан : монографія. – Х. : Ексклюзив, 2002. – 264 с.

4. **Форма підсумкового контролю успішності навчання** – залік.

5. **Засоби діагностики успішності навчання:**

– *теоретичні*: усна відповідь, участь у навчальному діалозі, відповідь на поставлене викладачем проблемне питання, виконання завдань у структурі лекцій, винесених на самостійне опрацювання, ознайомлення з державними документами тощо, законспектована відповідь на питання самопідготовки, конспект першоджерел до однієї з тем змістового модуля, анотація прочитаної наукової літератури з теми модуля, бібліографічний покажчик наукових статей щодо розкриття актуальних проблем навчання і виховання у вищій школі, конспект з теми модуля, що не включений у зміст робочої програми, написання контрольних модульних робіт;

– *практичні*: виконання практично-дослідницьких вправ і завдань, участь у моделюванні психологічно-комфортних виховуючих ситуацій, розв'язання проблемної ситуації, виконання письмової роботи, термінологічний диктант, виконання контрольних тестових завдань;

– *творчі*: участь у роботі наукової творчої групи, індивідуальна науково-дослідна експериментальна робота, написання і захист реферату, підготовка наукової публікації, виступ на конференції, виготовлення наочного матеріалу (схем, діаграм, таблиць) до семінарських занять.

ЗМІСТ

Передмова	3
------------------------	---

Модуль 1

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ ЯК ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЯВИЩЕ	6
---	---

1.1. Теоретичні основи благодійної діяльності жінок в освіті.....	6
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 1.1</i>	16
1.2. Комплекс передумов та рушійні сили розвитку жіночої благодійності в освітній галузі	19
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 1.2</i>	39
1.3. Структура освіти XVII – XVIII ст. як загальний контекст благодійності жінок у досліджуваному просторово-часовому вимірі	42
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 1.3</i>	59

Модуль 2

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ ЯК ГЕНДЕРНОЗОРІЄНТОВАНА НАУКОВА ПРОБЛЕМА	63
--	----

2.1. Гендерний підхід – методологічний складник дослід- ження проблеми жіночої благодійності в освіті	63
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 2.1</i>	80
2.2. Теоретико-гендернозорієнтовані особливості жіночої благодійності в освітній галузі	83
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 2.2</i>	98

2.3. Основні типи жіночої благодійної діяльності в освіті, досвід благодійності найвідоміших жінок	101
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 2.3 .....</i>	<i>132</i>
2.4. Роль жінок у благодійній діяльності чоловіків: історичний досвід	136
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 2.4 .....</i>	<i>160</i>
 Модуль 3	
БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ ЯК СУСПІЛЬНО-ГРОМАДСЬКА СИЛА І ПРОФЕСІЙНО-НАЛАГОДЖЕНА ПЕРСПЕКТИВА	164
3.1. Сучасна оцінка історико-педагогічного досвіду благодійної діяльності жінок в освіті	164
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 3.1 .....</i>	<i>175</i>
3.2. Прогностичні тенденції розвитку жіночої благодійності минулого в освіті ХХІ ст.	180
<i>Завдання для самостійної роботи і самопідготовки студентів до теми 3.2 .....</i>	<i>191</i>
Тематика рефератів, курсових, дипломних, магітерських робіт	195
Питання до залікового контролю	197
Електронна скринька освітніх благодійних проектів	198
Ваш цитатник	199
Післямова	203
Додатки	204

Ільченко Олена Юрїївна

**БЛАГОДІЙНІСТЬ ЖІНОК
В ОСВІТІ УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН
І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Навчально методичний посібник

Здано до друку 26.06.2015 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 15,46. Обл.-вид. арк. 13,96.
Тираж 100. Зам. № 18

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.